

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПРУС ЮЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 338.24:332.13(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВО-
ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ УКРАЇНИ

Спеціальність 073 – Менеджмент
(Галузь знань 07 – Управління та адміністрування)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Прус Ю. І.

*Ці примірники дисертації
ідентичні до оригіналу
Також спеціалізовані
вчені ради ДФ 64.051.004
Майдан → ДФ Майданшук*

Науковий керівник:
Родченко Володимир Борисович
доктор економічних наук,
професор

Харків – 2020

АНОТАЦІЯ

Прус Ю. І. Організаційне забезпечення управління просторово-економічним розвитком України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 – Менеджмент (Галузь знань 07 – Управління та адміністрування). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2020.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретичних положень та розробці методичних підходів і рекомендацій з удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком України. У роботі досліджено теоретико-методичні засади організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком. Уточнено концептуальні передумови формування просторового капіталу: досліджено сутнісні характеристики, структурні та інституційні компоненти просторового капіталу. Серед структурних компонент виокремлено виробничу, демографічну, інноваційну, мережеву та інформаційну, для кожної з яких узагальнено індикатори оптимального розвитку.

Проведено порівняльний аналіз індустріальної та постіндустріальної парадигм територіального розвитку, який дає змогу обґрунтувати закономірності еволюції економічного простору від фізичного базису розміщення господарських об'єктів до середовища взаємодії суб'єктів господарювання на певній території. Запропоновано класифікацію та визначено особливості функцій економічного простору: функція розміщення, інформаційна, координуюча, регулююча функції, функція оптимізації. У ході дослідження розглянуто питання зміни парадигми реалізації політики на основі спеціалізації від періоду функціонування раднаргоспів до створення кластерів на сучасному етапі розвитку економіки України.

Узагальнено принципи (інтеграційні та поляризаційні) та мережеві форми організації просторового капіталу. Серед мережевих форм організації просторового капіталу виокремлено адміністративну (інституції та мережа юрисдикції), соціальну (інституції та зона обслуговування) та транспортно-комунікаційну (фізична мережа – авто- та залізничні шляхи, мережа вулиць, трубопроводів тощо), а також проведено оцінку стану їх розвитку на рівні локальних територіальних утворень Харківської області. Проаналізовано тенденції концентрації компонент просторового капіталу на субнаціональному та локальному рівнях. Оцінено вартісні характеристики просторового менеджменту для локальних територіальних утворень, результати якої підтверджують загальну тезу про доцільність створення потенційно спроможних громад з чисельністю населення більше 5 тис. мешканців, яка лежить в основі реалізації реформи децентралізації в Україні.

Розкрито етимологію та основні наукові тлумачення поняття «капітал», його класифікацію. Встановлено, що серед визначень капіталу найбільш релевантними до просторового розподілу економічної діяльності є поняття територіального капіталу. Розглянуто класифікацію компонент територіального капіталу: традиційний квадрат, інноваційний хрест. Запропоновано підхід до виокремлення категорії «просторовий капітал», під яким пропонується розуміти сукупність мереж, локалізованих на просторі, що визначають можливості включеності індивідів та інституційних одиниць до процесів розвитку територій.

Обґрунтовано основні характеристики просторового капіталу: рівномірність, структурна подібність, включеність. Узагальнено показники та методи кількісної оцінки нерівномірності розвитку просторового капіталу за критеріями масштабу, структури та динаміки нерівномірності. Запропоновано розширити спектр структурних оцінок розвитку просторового капіталу за ознаками внутрішньої технологічної структури, експортної (імпортної) спеціалізації, інтелектуального капіталу, структури інвестиційних потоків та структурної динаміки. Запропоновано підхід до виокремлення кращих

траєкторій мобілізації просторового капіталу на основі структурної подібності його вихідних параметрів.

Проведено аналітичну діагностику чинників та передумов організації просторово-економічного розвитку України. Проведено ретроспективний аналіз впливу демографічної компоненти на розвиток просторового капіталу шляхом розрахунку індексів динаміки та нерівномірності демографічної компоненти просторового капіталу у період домінування різних моделей господарювання (1970–1990 роки та 1991–2018 роки). Використавши авторський підхід до позиціонування територіальних одиниць первинного рівня за рівнем включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку, побудовано матрицю включеності мешканців ОТГ Харківської області у процеси просторово-економічного розвитку. У роботі запропоновано піраміду форм включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку, в основі якої лежать форми, які меншою мірою пов'язані з проявом активності та ініціативності людини щодо покращення якісних характеристик простору за місцем їх проживання, а на вершині форми, які передбачають інвестування людиною власного часу, інтелектуальних, а у деяких випадках і фінансових ресурсів.

Розкрито особливості процесів організації інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні. Узагальнено оцінки міжнародних рейтингів щодо інноваційної спроможності і технологічної готовності України. Проведено оцінку схожості регіонів України за рівнем інноваційного розвитку. Побудовано структурно-процесну схему інноваційної системи Харківської області. Запропоновано підхід до удосконалення політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні шляхом адаптації моделі «потрійної спіралі», фокусування на інноваційних інтервенціях та організаційного забезпечення залучення кращих доступних практик.

Узагальнено сучасні концепції та чинники економічного зростання територій. Обґрунтовано залежність між ВВП і конкурентоспроможністю країни та просторовою інтеграцією бізнесу (за індексом глобалізації). Проведено діагностику рівня включеності підприємницьких структур ОТГ

Харківської області у процесі просторово-економічного розвитку та запропоновано ієрархічне упорядкування форм включеності підприємців у вказані процеси від місць їх локалізації до включеності у глобальні ланцюги створення доданої вартості у якості рівноправних партнерів. Запропоновано оптимальну модель взаємодії компонент просторового капіталу, що забезпечує його збалансований розвиток. Обґрунтовано вагомість просторового чинника для функціонування різних видів економічної діяльності. Виокремлено кращі траєкторії мобілізації просторового капіталу, виходячи зі структурної подібності його вихідних параметрів для Харківської області та 205 регіонів країн ЄС.

Узагальнено чинники удосконалення якісних параметрів економічного простору. Виокремлено особливості трансформації системи управління просторовим капіталом під впливом глобальних викликів (цифровізації, сервісизації, Індустрії 4.0, декарбонізації економіки), які призводять до появи нових систем виробництва, фінансування, організації ринку, доставки товару, власності, управління. Досліджено вплив таких трансформацій на функціонування та діяльність представників основних груп стейкхолдерів просторово-економічного розвитку: бізнес-структур, державного врядування та населення.

Проаналізовано вплив просторового чинника на трансформацію організаційно-поведінкових моделей суб'єктів господарювання. Виокремлено три типи бізнес-моделей підприємницьких структур залежно від конкурентних переваг та джерел формування доданої вартості: бізнес-моделі підприємств, які фокусуються на масовому виробництві, ненасиченому виробництві чи динамічному виробництві. Проведено порівняльний аналіз бізнес-моделей суб'єктів господарювання України та Польщі за видами економічної діяльності, які формуються під впливом просторового чинника.

Запропоновано підхід до діагностики просторових особливостей процесів планування та проектування територіального розвитку. Проаналізувавши розподіл обсягів фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України на 2021-2023 роки за передбачуваними проектами,

виокремлено пріоритети фокусування стратегій розвитку регіонів України. Для більшості регіонів України характерні стратегії ексклюзивного та селективного фокусування; збалансованість розподілу обсягів фінансування між компонентами розвитку просторового капіталу не виявлена у жодному регіоні. Проаналізувавши розподіл джерел фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України у 2021–2023 роках (державний бюджет, місцевий бюджет, інші кошти), уточнено реактивну та проактивну моделі реалізації політики просторово-економічного розвитку. Проведено оцінку якісних параметрів Планів реалізації регіональних стратегій розвитку шляхом розрахунку рівнів їх агресивності та розвитковості.

З метою подальшого впровадження у практику розроблено концептуальну схему удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком, яка охоплює глобальні виклики та локальні передумови просторово-економічного розвитку; мету, пріоритети, моделі та сценарії просторово-економічного розвитку, а також очікувані результати від її впровадження. В основі запропонованої моделі лежить підхід багаторівневого управління, який передбачає налагоджену взаємодію між політичними, економічними та соціальними акторами, а також поєднання їх зусиль для досягнення конкретних пріоритетів просторово-економічного розвитку.

Ключові слова: управління просторово-економічним розвитком, просторовий капітал, мережеві форми організації, включеність, інноваційні інтервенції, кращі доступні практики, індекс структурної відстані.

ABSTRACT

Prus Yu. I. Organizational Support for Management of Spatial and Economic Development of Ukraine. Qualification scholarly paper: manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in Management and Administration Sciences, Specialty 073 – Management. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2020.

This thesis is focused on the substantiation of theoretical positions and development of methodical approaches and recommendations on improvement of organizational support for management of spatial and economic development of Ukraine. The theoretical and methodical bases of organizational support for management of spatial and economic development were investigated in the work. The conceptual preconditions for the formation of spatial capital had been clarified: the essential characteristics, structural and institutional components of spatial capital had been studied. Among the structural components, production, demographic, innovation, network and information were singled out, for each of which the indicators of optimal development were generalized.

A comparative analysis of industrial and post-industrial paradigms of territorial development, which allows to substantiate the patterns of evolution of economic space from the physical basis of economic objects to the environment of interaction of economic entities in a given area. The classification and features of functions of economic space were offered: function of placement, information, coordinating, regulating functions, function of optimization. In the course of the research the question of paradigm change of policy implementation on the basis of specialization from the period of functioning of soviet economies to creation of clusters at the present stage of economy development of Ukraine was considered.

The principles (integration and polarization) and network forms of spatial capital organization were generalized. Among the network forms of spatial capital organization, administrative (institutions and network of jurisdiction), social (institutions and service area) and transport and communication (physical network –

roads and railways, network of streets, pipelines, etc.) were identified, as well as an assessment of their development at the level of local territorial formations of Kharkiv region. Trends in the concentration of spatial capital components at the subnational and local levels were analyzed. The cost characteristics of spatial management for local territorial entities were estimated, the results of which confirm the general thesis about the feasibility of creating potentially viable communities with a population of more than 5 thousand inhabitants, which underlies the implementation of decentralization reform in Ukraine.

The etymology and basic scientific interpretations of the concept of «capital», its classification were revealed. It was established that among the definitions of capital the most relevant to the spatial distribution of economic activity were the concepts of territorial capital. The classification of components of territorial capital was considered: traditional square, innovative cross. An approach to the separation of the category of «spatial capital» was proposed, which was proposed to mean a set of networks localized in space, which determine the possibility of inclusion of individuals and institutional units in the processes of socio-economic development.

The main characteristics of spatial capital were substantiated: uniformity, structural similarity, inclusion. Indicators and methods of quantitative assessment of non-uniformity of spatial capital development according to the criteria of scale, structure and dynamics of non-uniformity were generalized. It was proposed to expand the range of structural assessments of spatial capital development on the basis of internal technological structure, export (import) specialization, intellectual capital, structure of investment flows and structural dynamics. An approach to the selection of the best trajectories of spatial capital mobilization based on the structural similarity of its initial parameters was proposed.

Analytical diagnostics of factors and preconditions of the organization of spatial and economic development of Ukraine was carried out. A retrospective analysis of the impact of the demographic component on the development of spatial capital by calculating the indices of dynamics and non-uniformity of the demographic component of spatial capital during the period of dominance

different management models (1970–1990 and 1991–2018). Using the author's approach to the positioning of territorial units of the primary level by the level of involvement of residents in the processes of spatial and economic development, a matrix of involvement of AH residents in Kharkiv region in the processes of spatial and economic development. The paper proposes a pyramid of forms of involvement of residents in the processes of spatial and economic development, which was based on forms that are less associated with the manifestation of human activity and initiative to improve the quality of space at their place of residence, and at the top of the form a person of his own time, intellectual and, in some cases, financial resources.

The peculiarities of the processes of organization of innovation-oriented development at the local level were revealed. The assessments of international ratings on innovation capacity and technological readiness of Ukraine were generalized. The similarity of the regions of Ukraine according to the level of innovative development was assessed. The structural-process scheme of the innovation system of Kharkiv region was constructed. An approach to improving the policy of innovation-oriented development at the local level by adapting the «triple helix» model, focusing on innovation interventions and organizational support for the involvement of the best available practices was proposed.

Modern concepts and factors of economic growth of territories were generalized. The relationship between GDP and the country's competitiveness and spatial integration of business (according to the globalization index) was substantiated. Diagnosis of the level of involvement of AH business structures in Kharkiv region in the processes of spatial and economic development and proposed hierarchical organization of forms of involvement of entrepreneurs in these processes from their location to inclusion in global value chains as equal partners. The optimal model of interaction of components of spatial capital was offered that provides its balanced development. The importance of the spatial factor for the functioning of different types of economic activity is substantiated. The best trajectories of spatial capital mobilization were singled out, based on the structural

similarity of its initial parameters for Kharkiv region and 205 regions of EU countries.

The factors of improvement of qualitative parameters of economic space were generalized. The peculiarities of the transformation of the spatial capital management system under the influence of global challenges (digitalization, servicing, Industry 4.0, decarbonization of the economy), which lead to the emergence of new systems of production, financing, market organization, delivery of goods, property, management. The influence of such transformations on the functioning and activity of the representatives of the main groups of stakeholders of spatial and economic development: business structures, public administration and population was investigated.

The influence of the spatial factor on the transformation of organizational and behavioral models of business entities was analyzed. There were three types of business models of business structures depending on competitive advantages and sources of value added: business models of enterprises that focus on mass production, unsaturated production or dynamic production. A comparative analysis of entities business models in Ukraine and Poland by types of economic activity, which were formed under the influence of the spatial factor.

The approach to diagnostics of spatial features of processes of planning and designing of territorial development was offered. After analyzing the distribution of funding for the Implementation Plans of the Development Strategies of Ukraine regions for 2021–2023 by the envisaged projects, the priorities for focusing the strategies of development of Ukraine regions were highlighted. Most regions of Ukraine are characterized by strategies of exclusive and selective focusing; a balanced distribution of funding between the components of spatial capital development had not been identified in any region. After analyzing the distribution of funding sources for the Plans of the Development Strategies of Ukraine regions for 2021–2023 (state budget, local budget, other funds), the reactive and proactive models for implementing the policy of spatial and economic development were specified. An assessment of the qualitative parameters of the Plans

for the implementation of regional development strategies by calculating the levels of their aggressiveness and development.

For the purpose of further implementation in practice the conceptual scheme of improvement of organizational support for management of spatial and economic development of Ukraine which covers global challenges and local preconditions of spatial and economic development was developed; the purpose, priorities, models and scenarios of spatial and economic development, as well as the expected results from its implementation. The proposed model was based on a multilevel governance approach, which provides for well-established interaction between political, economic and social actors, as well as a combination of their efforts to achieve specific priorities of spatial and economic development.

Key words: management of spatial and economic development, spatial capital, network forms of organization, inclusion, innovative interventions, the best available practices, structural distance index.

Список публікацій здобувача

Публікації у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Вплив реформи фіскальної децентралізації на місцеві бюджети України. *Соціальна економіка*. 2016. Вип. 51, № 1. С. 59–68.
URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/7223/6718> (1,14 друк. арк., особисто автору належить 0,84 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: визначено особливості розподілу податкових надходжень між різними рівнями влади; проведено оцінку достатності фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення сталого розвитку територій).
2. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Теоретико-методичні засади розвитку регіонального економічного простору в умовах трансформаційних зрушень. *Соціальна економіка*. 2016. Вип. 52, № 2. С. 46–53.
URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/8242/7751> (1,12 друк. арк., особисто автору належить 0,72 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: досліджено сутнісні характеристики та структури регіонального економічного простору; запропоновано індикатори для оцінки рівня розвитку його складових; обґрунтовано закономірності еволюції економічного простору; запропоновано класифікацію та визначено особливості функцій економічного простору).
3. Корепанов О. С., Прус Ю. І., Чала Т. Г. Короткострокове прогнозування пропозиції робочої сили на ринку праці України. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 4. С. 216–222.
URL : https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2017&abstract=2017_04_0&lang=ru&stqa=33 (0,82 друк. арк., особисто автору належить 0,68 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: розкрито сутність концепції недовикористання робочої сили; обґрунтовано доцільність застосування методу Singular Spectrum Analysis (SSA) для аналізу та прогнозу часових рядів соціально-економічних показників, розроблено алгоритм застосування цього методу; побудовано прогноз показників розвитку ринку праці з початку 2016 року до кінця 2018 року).

4. Прус Ю. І., Демченко С. В. The role of institutional factors in providing population welfare. *Соціальна економіка*. 2017. Вип. 54, № 2. С. 132–139. URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/10901> (1,18 друк. арк., особисто автору належить 0,85 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: досліджено вплив інститутів та інституційних чинників на рівень забезпечення добробуту населення; розкрито сутність понять інклюзивних та екстрактивних інститутів; виявлено особливості формування інституційного середовища в Україні та його роль у забезпеченні добробуту населення; проведено порівняльний аналіз стану інституційного середовища України з іншими країнами світу).
5. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. Social entrepreneurship in Ukraine: problems and prospects. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. Р. 72–78. URL : https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-3_0-pages-72_78.pdf (0,48 друк. арк., особисто автору належить 0,31 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: виокремлено сучасні тенденції, основні бар'єри та можливості розвитку соціального підприємництва в Україні; запропоновано класифікацію соціальних підприємств за ступенем соціальної та бізнес-активності; досліджено досвід становлення та розвитку соціального підприємництва у країнах Європи).
6. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Глобальні орієнтири просторового розвитку в сучасних умовах: виклики для України. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 55. С. 50–61. URL : [https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article /view/11684/11084](https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/11684/11084) (0,82 друк. арк., особисто автору належить 0,68 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: узагальнено глобальні орієнтири та виклики просторового розвитку; досліджено еволюцію поняття «економічний простір» та виявлено його особливості на різних стадіях економічного розвитку; досліджено особливості зміни вагомості чинників забезпечення конкурентоспроможності регіонів).
7. Прус Ю. І. Еволюція інститутів та механізмів просторового розвитку економіки. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 56. С. 56–68. URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/12452/11847> (0,48 друк. арк.).
8. Прус Ю. І. Концептуальний підхід до управління розвитком просторового капіталу. *Економічний форум*. 2020. № 2. С. 36–43.

URL : http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/109/100 (0,46 друк. арк.).

Публікації у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку:

9. Rodchenko V., Rekun G., Prus Yu. External academic mobility of students: case for Ukraine. *Handel Wewnętrzny*. 2017. № 1. P. 56–69. (Польща).
URL : <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-6c81f075-97d8-4e6f-aa2d-d98f26b192b2> (0,52 друк. арк., особисто автору належить 0,46 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: проведено аналіз причин активності та основних бар'єрів участі студентів у програмах зовнішньої академічної мобільності; розроблено рекомендації щодо налагодження інституційних контактів через мігрантів).
10. Rodchenko V., Prus Yu., Svidenska M., Khripunova D. Assessment of the transport complex in providing economic spatial development of the territories. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol. 7, No 4.3 (Special Issue 3). P. 128–134. (Об'єднані Арабські Емірати).
URL : <https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/19970> (0,53 друк. арк., особисто автору належить 0,35 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: виявлено особливості та основні тенденції розвитку транспортної мережі в Україні; використавши результати анкетування, проведеного за участю автора, проаналізовано вплив транспортного чинника на забезпечення соціальної включеності мешканців на локальному рівні; запропоновано підхід до кластеризації громад залежно від показників просторово-економічного розвитку).
11. Rodchenko V., Rekun G., Naidina E., Prus Yu. Spatial forms of organizing innovative infrastructure of Ukraine in terms of sustainable development. *Acta Innovations*. 2019. № 33. P. 111–123. (Польща).
URL: http://www.proakademia.eu/gfx/proakademia2014/userfiles/_public/acta_innovations/wydanie_33/nr_33_11.pdf (0,44 друк. арк., особисто автору належить 0,14 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: досліджено особливості просторових форм організації інноваційної інфраструктури регіонів України у порівнянні з воєводствами Польщі; розкрито сутність реалізації політики інноваційного розвитку в контексті смарт-спеціалізації;

запропоновано концептуальний підхід до оцінки рівня розвитку інноваційної інфраструктури).

Розділи монографій, опубліковані у співавторстві:

12. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Сутність інноваційного розвитку у контексті стратегії розумної спеціалізації. Менеджмент ХХІ століття : глобалізаційні виклики : монографія ; за ред. д.е.н., проф. І. А. Маркіної. Полтава : Видавництво «Сімон», 2017. 728 с. С. 156–166 (0,42 друк. арк., особисто автору належить 0,32 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:* обґрунтовано теоретико-методичні засади формування регіональної інноваційної політики України на основі розумної спеціалізації, проведено порівняльний аналіз показників інноваційного розвитку України та країн-членів ЄС-28).
13. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Чинники розвитку територій. Місцевий розвиток : кращі практики та інструменти розумного зростання : колективна монографія ; за заг. ред. проф. В. Б. Родченка. Харків : Друкарня «Мадрид», 2017. 212 с. С. 135–183 (2,53 друк. арк., особисто автору належить 1,73 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:* виокремлено передумови формування просторового капіталу на локальному рівні; проведено діагностику мережових форм організації та оцінку домінантних компонент просторово-економічного розвитку на рівні ОТГ Харківської області).
14. Родченко В. Б., Прус Ю. І., Свіденська М. С., Хрипунова Д. М. Особливості формування кластерів як інструменту забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України. Соціально-економічний розвиток України : просторовий, організаційно-адміністративний та ціннісний виміри : монографія ; за заг. ред. В. В. Александрова, В. Б. Родченка, В. П. Третяк. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 372 с. С. 7–57 (2,32 друк. арк., особисто автору належить 1,61 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:* розкрито особливості формування кластерів як інструменту забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України, досліджено передумови формування та сутність кластерів в умовах трансформації економіки).
15. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. Spatial component of providing the basic conditions for the security of the national economy. Security of the XXI century : national and geopolitical aspects. Prague, 2019. 500 p. P. 35–43 (0,91 друк. арк., особисто автору належить 0,59 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:*

проаналізовано вплив компонент просторового капіталу на рівень безпеки національної економіки).

16. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. The features of implementation of regional innovation policy in the context of the smart specialization strategy. Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine. Prague, 2019. 496 p. P. 88–108 (1,04 друк. арк., особисто автору належить 0,64 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: визначено драйвери інноваційного розвитку України, які можуть стати пріоритетними видами економічної діяльності при розробці стратегії розумної спеціалізації країни; запропоновано методика щодо визначення опорних регіонів на основі розрахунку індексу структурної відстані).
17. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Просторові моделі концентрації інноваційного розвитку. Смарт-розвиток економіки : концепти та інструментарій : монографія : за заг. ред. В. Б. Родченка. Харків : Право, 2019. 204 с. С. 6–47 (2,24 друк. арк., особисто автору належить 1,66 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: систематизовано чинники, які сприяють та стримують інноваційний розвиток; запропоновано класифікацію просторових форм розвитку інноваційної інфраструктури територій; розкрито глокальну природу інноваційного розвитку; проаналізовано рівень включеності українських інституцій у глобальні дослідницькі мережі).

Наукові публікації апробаційного характеру:

18. Prus Yu. Evolution of spatial development theories as the basis for modern management of regions // Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century : Матеріали VI Всеукраїнської студентської наукової конференції з міжнародною участю (3 березня 2017 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 55–58 (0,96 друк. арк.).
19. Прус Ю. І. Концепція розумної спеціалізації як механізм управління інноваційним розвитком регіонів України // Проблеми та тенденції стабілізації соціально-економічного розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (21–22 квітня 2017 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 118–120 (0,16 друк. арк.).
20. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Європейська інноваційна політика : досвід для регіонів України // Проблеми формування та розвитку інноваційної

- інфраструктури : виклики постіндустріальної економіки : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 травня 2017 р.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 970–971 (0,12 друк. арк., особисто автору належить 0,05 друк. арк.; розкрито роль концепції смарт-спеціалізації у забезпеченні сталого інноваційного розвитку).
21. Прус Ю. І. Чинники та умови розвитку об'єднаних територіальних громад // Соціально-економічний розвиток економіки : виклики та шляхи стабілізації : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (20–21 квітня 2018 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 75–79 (0,18 друк. арк.).
22. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Ефективність процесів децентралізації в Україні в координатах просторового розвитку // Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (19 червня 2018 року, м. Умань). С. 289–291 (0,18 друк. арк., особисто автору належить 0,08 друк. арк.; проведено оцінку демографічної компоненти розвитку просторового капіталу на локальному рівні).
23. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Ресурси розвитку інноваційного середовища України: гроші & люди // Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів : матеріали круглого столу (8 червня 2018 року, м. Харків). С. 118–123 (0,23 друк. арк., особисто автору належить 0,11 друк. арк.; проаналізовано основні показники фінансування інноваційної діяльності в регіонах України).
24. Прус Ю. І., Барінова Д. С. Підприємницьке відкриття та стратегія вибору розумної спеціалізації: Харківський сценарій // Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності : збірник наукових праць за підсумками круглого столу (14 грудня 2018 року, м. Харків). 2018. С. 172–176. (0,24 друк. арк., особисто автору належить 0,14 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: запропоновано підхід до формування регіональних інноваційних стратегій на принципах розумної спеціалізації).
25. Rodchenko V., Jiafei Guo, Prus Yu., and Liu Zeyu. Criteria for choosing the priorities of a smart development of industrial centers in the context of globalization // International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics (NTI-UkrSURT 2019) : Fifteenth Scientific and Practical International Conference. SHS Web of Conferences. Volume 67, 2019. DOI

- <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196701012> (Web of Science) (0,34 друк. арк., особисто автору належить 0,07 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: запропоновано методичний підхід до оцінки стану розвитку просторового капіталу за ознаками внутрішньої технологічної структури, експортної (імпоротної) спеціалізації, інтелектуального капіталу, структури інвестиційних потоків та структурної динаміки).
26. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Територіальна та галузева концентрація виробництва: кадрові та інноваційні передумови розвитку господарської діяльності регіону // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах : збірник наукових праць за підсумками круглого столу (17 травня 2019 року, м. Харків). Харків : Право, 2019. С. 35–42 (0,16 друк. арк., особисто автору належить 0,09 друк. арк.; виокремлено сучасні тренди територіальної та галузевої концентрації виробництва; узагальнено причини виникнення інноваційних розривів та запропоновано інструменти їх подолання).
27. Родченко В. Б., Го Цзя Фей, Прус Ю. І., Лю Цзеюй. Критерії вибору пріоритетів розумного розвитку індустріальних центрів в умовах глобалізації // Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика : XV науково-практична міжнародна конференція (6–8 червня 2019 року, м. Харків). Харків, 2019. С. 41–42 (0,18 друк. арк., особисто автору належить 0,05 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано структурні показники вибору пріоритетів розумного розвитку).
28. Родченко В. Б., Прус Ю. І., Хрипунова Д. М. Напрямки адаптації методики вибору пріоритетів смарт-спеціалізації для Харківської області // New Economics: матеріали Міжнародного наукового форуму “New Economics – 2019” (м. Київ, 14–15 листопада 2019 року): в 2-х томах. Т. 1 ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 368 с. С. 340–346 (0,22 друк. арк., особисто автору належить 0,11 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано напрямки вибору пріоритетних доменів розумних спеціалізацій для Харківського регіону).
29. Prus Yu. Methodical approaches to the assessment of development of territory's spatial capital. Тенденции экономического развития в XXI веке : международная научная конференция. 28 февраля 2020 года, г. Минск (0,28 друк. арк.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	20
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ	31
1.1 Концептуальні передумови формування просторового капіталу	31
1.2 Мережеві форми організації просторового капіталу.....	47
1.3 Методичний підхід до управління просторово-економічним розвитком.....	67
Висновки до розділу 1.....	88
РОЗДІЛ 2 АНАЛІТИЧНА ДІАГНОСТИКА ЧИННИКІВ ТА ПЕРЕДУМОВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ..	90
2.1 Оцінка людського потенціалу територій як чинника збалансованого просторово-економічного розвитку	90
2.2 Аналіз інноваційних передумов просторово-економічного розвитку	111
2.3 Дослідження організаційних та структурних ефектів просторово- економічного розвитку.....	129
Висновки до розділу 2.....	156
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ В УКРАЇНІ.....	159
3.1 Чинники удосконалення якісних параметрів економічного простору.....	159
3.2 Просторовий чинник у трансформації організаційно-поведінкових моделей суб'єктів господарювання.....	175
3.3 Стратегічні орієнтири управління просторово-економічним розвитком на субнаціональному рівні.....	189
Висновки до розділу 3.....	208
ВИСНОВКИ	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	217
ДОДАТКИ.....	243

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВДВ	Валова додана вартість
ВРНГ	Вища Рада Народного Господарства
ВРП	Валовий регіональний продукт
ЄС	Європейський Союз
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології
ІСВ	Індекс структурної відстані
ІТ	Інформаційні технології
КВЕД	Класифікація видів економічної діяльності
КДП	Краща доступна практика
МДО	Міжгалузеве державне об'єднання
МСБ	Малий та середній бізнес
НДДКР	Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НДР	Науково-дослідна робота
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ОТГ	Об'єднана територіальна громада
РІР	Рівень інноваційного розвитку
РРФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
АН	Amalgamated hromada
ESPON	European Spatial Planning Observation Network (Європейська мережа спостереження за територіальним розвитком і згуртованістю)
IMD	International Institute for Management Development (Міжнародний інститут розвитку менеджменту)
JRC	Joint Research Centre (Об'єднаний дослідницький центр)
KET	Key enabling technologies (Ключові сприяючі технології)
MGI	McKinsey Global Institute (Глобальний інститут McKinsey)
NUTS	The nomenclature of territorial units for statistics (Номенклатура територіальних одиниць для статистики)
RIS3	Research and Innovation Smart Specialisation Strategy (Стратегія розумної спеціалізації для досліджень та інновацій)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна модель управління національною економікою потребує реформування, оскільки неспроможна повною мірою забезпечити сталий розвиток територій за рахунок подолання диспропорційності, забезпечення комфортності життєвого простору, реалізації практики інклюзивного врядування та прямої демократії. В першу чергу, це обумовлено недостатнім рівнем урахування просторових аспектів під час організації та управління осередками економічної активності. За підрахунками Світового банку, лише через неефективність управління просторовим капіталом Україна щорічно втрачає 2–3 % ВВП. Враховуючи нові гео економічні реалії, першочергового значення набуває визначення параметрів нової просторово-економічної політики на принципах територіального саморозвитку та врахування інтересів стейкхолдерів на місцях при координації діяльності центру з органами влади на субнаціональному та локальному рівнях. За таких умов змінюється конфігурація інституційної структури просторово-економічного розвитку та постає необхідність пошуку нового управлінського інструментарію: замість стихійної самоорганізації просторово-економічного розвитку необхідно запропонувати дієвий механізм управління ним.

Зазначене обумовлює високу актуальність досліджень, спрямованих на обґрунтування теоретико-методичних засад і надання практичних рекомендацій щодо організаційного забезпечення управління просторовим капіталом України.

Значну увагу вивченню питань, що стосуються сутності феноменів просторово-економічного розвитку, приділяли лауреати Нобелівських премій з економіки (А. Дітон, М. Кремер, П. Кругман, Р. Тейлер), основоположники наукових концепцій просторової організації економіки (У. Айзард, М. Баранський, Ж.-Р. Будвіль, І. Витвер, М. Колосовський, М. Кондратьєв, В. Кристаллер, Ф. Перру, М. Портер, Ю. Саушкін, Т. Хегерstrand), роботи

яких і сьогодні є надійним підґрунтям у вирішенні теоретичних проблем і практичних завдань у сфері управління просторово-економічним розвитком; представники сучасних закордонних наукових шкіл (Е. Анкінсон, Р. Камагні, М. Кастельс, А. Піке, М. Поттер, А. Тейл, Р. Флорід, В. Фудсон, Д. Ципф) та вітчизняної наукової думки (Л. Дейнеко, Е. Лібанова, Т. Осташко, В. Родченко, М. Скрипниченко, С. Шкарлет); фахівці-практики (Ю. Ганущак, А. Ткачук, Ю. Третяк).

Теоретико-методичні засади сучасних просторових трансформацій економіки та шляхи удосконалення регіональної політики в Україні стали предметом змістовних наукових розвідок таких дослідників, як В. Дергачова, Н. Мікула, В. Пилипів, Ю. Стадницький, Д. Стеченко, І. Сторонянська, М. Фащевський, Л. Чернюк, В. Чужиков, Л. Шевчук. Ґрунтовні наукові праці з питань державного регулювання, інституціоналізації та дії ключових механізмів економічного зростання, що є невід'ємною компонентою процесів управління просторово-економічним розвитком, належать таким авторитетним вітчизняним дослідникам, як О. Амоша, В. Геєць, А. Гриценко, І. Єгоров, М. Зверяков, С. Шумська.

Вказані праці містять ряд цінних і важливих думок як загального, так і часткового характеру, однак їх наявність не виключає подальшого вивчення проблеми, оскільки не усі питання висвітлені достатньою мірою та не з усіма твердженнями можна повністю погодитися.

На користь актуальності дослідження свідчить приділення уваги владою питанню управління просторово-економічним розвитком. Так, однією з ключових цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року «Розвиток та єдність, орієнтовані на людину» обрано формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах. Це питання також є пріоритетним у стратегіях розвитку регіонів України. Крім того, Україна сьогодні проходить етап інституційних перетворень, які орієнтовані на забезпечення високої

економічної активності усіх територіальних утворень через децентралізацію влади та деконцентрацію обов'язків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у рамках наукових тем: «Методичні основи та практичні рекомендації до формування стратегічних інноваційних орієнтирів соціально-економічного розвитку національного господарства» (номер державної реєстрації – 0114U000923), «Механізми розвитку інвестиційної інфраструктури регіону» (номер державної реєстрації – 0117U004877), «Розробка інструментарію реалізації стратегії смарт-спеціалізації у Харківському регіоні» (номер держреєстрації – 0117U004967), «Чинники та передумови соціально-економічного розвитку України: просторовий, організаційно-адміністративний та ціннісний виміри» (номер державної реєстрації – 0117U004823), «Розробка інструментарію реалізації стратегії розумної спеціалізації Харківського регіону» (номер державної реєстрації – 0118U002040), а також у рамках підготовки науково-дослідного проєкту “Trends in the modernization of economic management systems” спільно з представниками ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая». Особистий внесок автора в розробку цих тем полягає у висвітленні теоретико-методичних засад інституційного забезпечення сталого просторово-економічного розвитку, оцінці домінантних компонент розвитку просторового капіталу та обґрунтуванні пропозицій щодо формування оптимальної моделі управління просторово-економічним розвитком.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці підходів і рекомендацій з удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком України.

Для досягнення визначеної мети в роботі постановлено та вирішено такі **завдання:**

- узагальнено концептуальні передумови формування просторового капіталу;
- уточнено критеріальний апарат діагностики мережеских форм організації просторового капіталу;
- обґрунтовано методичний підхід до управління просторово-економічним розвитком;
- уточнено понятійно-категоріальний апарат управління просторово-економічним розвитком;
- удосконалено методичний апарат оцінки домінантних компонент просторово-економічного розвитку;
- визначено особливості процесів організації політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні;
- розроблено інструментарій визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку регіонів України;
- визначено особливості організаційно-поведінкових моделей суб'єктів господарювання, які формуються під впливом просторового чинника;
- розширено концептуальні положення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком з урахуванням актуальних тенденцій;
- запропоновано підхід до діагностики просторових особливостей процесів планування та проєктування територіального розвитку.

Об'єктом дослідження є процеси управління просторово-економічним розвитком України.

Предметом дослідження є організаційні передумови та чинники управління просторово-економічним розвитком на локальному та субнаціональному рівнях.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною базою дисертації є положення концепції просторово-економічного розвитку, концепції

економічної включеності, концепції територіальної згуртованості, поведінкової економіки, стратегування розвитку територій. Дисертаційна робота виконана з використанням низки загальнонаукових і спеціальних методів досліджень, зокрема: теоретичного узагальнення і ретроспективного аналізу – для дослідження еволюційних змін домінантних компонент розвитку просторового капіталу; кумулятивного аналізу – для діагностики мережевих форм організації просторового капіталу; дискурсивного аналізу – для обґрунтування підходу до виокремлення категорії «просторовий капітал»; кластерного аналізу – для виокремлення особливостей розвитку мережевих форм просторового капіталу на локальному рівні та діагностування потенціалу його демографічної компоненти; аналізу та синтезу – для узагальнення кращих доступних практик забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні; методу анкетування та матричного методу – для діагностування організаційних передумов включеності економічних агентів у процеси просторово-економічного розвитку; структурного та економіко-статистичного аналізу – для діагностики ключових параметрів просторово-економічного розвитку України; методу багатокритеріального аналізу – для визначення кращих траєкторій мобілізації просторового капіталу на основі структурної подібності його вихідних параметрів серед територіальних утворень субнаціонального рівня України та країн ЄС; методу порівнянь – для визначення особливостей організаційно-поведінкових моделей суб'єктів господарювання Харківської області та структурно подібних регіонів ЄС, прояв яких обумовлений впливом просторового чинника; методу логічного узагальнення та абстрагування – для виокремлення тенденцій вдосконалення якісних параметрів економічного простору та формулювання висновків; стратегічного та структурно-функціонального аналізу – для розробки концептуальних засад та стратегічних пріоритетів удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком; графічного методу – для наочного представлення матеріалів роботи. Поставлені завдання вирішено з використанням пакетів

прикладних програм Microsoft Excel, Caterpillar SSA, Mind Manager, ППП Statistica 10.0, SPSS Statistics.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативні акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, Європейського банку реконструкції та розвитку, Євростату, Об'єднаного дослідницького центру Європейської комісії, звітна документація органів місцевого самоврядування Харківської області, роботи зарубіжних і вітчизняних науковців за тематикою дослідження, періодичні видання, ресурси мережі Internet, власні аналітичні розробки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні й подальшому розвитку теоретико-методичного базису організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком України. Основні положення наукової новизни полягають у:

удосконалено:

- критеріальний апарат діагностики мережевих форм організації просторового капіталу за рівнем розвитку людської та територіальної компонент за рахунок розширення критеріїв кумулятивного аналізу, заснованих на принципі оптимальності Парето та вартісних характеристиках просторового планування;
- методичний підхід до управління просторово-економічним розвитком, що на відміну від інших ґрунтується на визначенні просторового капіталу як інтегральної категорії, що вирішує сукупність протиріч просторових та мережевих інституційних форм, які, у свою чергу, визначають рівень включеності індивідів та суб'єктів господарювання до процесів розвитку територій;
- деталізація процесів організації політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні в частині адаптації моделі «потрійної спіралі» до рівня локальних територіальних утворень, фокусуванні

на інноваційних інтервенціях та організаційному забезпеченні залучення кращих доступних практик;

дістало подальшого розвитку:

- систематизація концептуальних передумов формування просторового капіталу, що дозволило прослідкувати еволюцію його структурних та інституційних складових і запропонувати перспективні напрямки управління його розвитком;
- понятійно-категоріальний апарат управління просторово-економічним розвитком в частині поглиблення розуміння його ключових чинників, що на відміну від існуючих підходів враховує особливості їх концентрації, локалізації у просторі та включеності. А також передбачає розширення спектру структурних оцінок розвитку просторового капіталу за ознаками внутрішньої технологічної структури, експортної (імпоротної) спеціалізації, інтелектуального капіталу, структури інвестиційних потоків та структурної динаміки;
- методичний підхід до оцінки ключових параметрів розвитку територій в частині діагностування організаційних передумов включеності економічних агентів у процеси просторово-економічного розвитку;
- інструментарій визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку регіонів України на основі запропонованого авторського підходу, який, на відміну від інших, дозволяє виокремити кращі траєкторії мобілізації просторового капіталу, виходячи зі структурної подібності його вихідних параметрів територій України та країн світу;
- обґрунтування особливостей організаційно-поведінкових моделей суб'єктів господарювання, прояв яких обумовлений недостатнім рівнем розвитку компонент просторового капіталу, що дало змогу ідентифікувати ключові управлінські інструменти та орієнтири виходу зі стану, у якому стейкхолдери неспроможні максимізувати ефекти територіального розвитку;

- концептуальні положення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком у частині діагностики протиріч між ключовими стейкхолдерами (населення, бізнес, влада), які зумовлені впливом трансформацій у системі управління просторовим капіталом, що, на відміну від інших, дозволяє врахувати просторові аспекти під час прийняття управлінських рішень;
- підхід до діагностики якості процесів планування та проектування територіального розвитку, що дозволило ідентифікувати пріоритети фокусування, виокремити реактивну та проактивну моделі реалізації політики просторово-економічного розвитку, оцінити рівень агресивності та розвитковості регіональних стратегій розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці науково-прикладних положень щодо формування політики управління просторово-економічним розвитком та модернізації її механізмів за умов необхідності подолання дисбалансів у розвитку територій. Отримані результати апробовані в практиці управління на регіональному та місцевому рівнях, зокрема використані апаратом Харківської обласної державної адміністрації при розробці Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки (довідка № 01-76/7575 від 01.10.2019 року); Департаментом економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації при підготовці аналітичних матеріалів та у поточній діяльності (довідка № 12-11/2171 від 09.06.2020 року); виконавчого комітету Коломацької селищної ради при розробці планувальних документів розвитку Коломацької об'єднаної територіальної громади (довідка № 1226/02-15 від 05.06.2020 року); Харківським ВП Установи «Центр розвитку місцевого самоврядування» при розробці стратегічно-програмних документів соціально-економічного розвитку на коротко- та середньостроковий періоди, уточненні пріоритетів розумного розвитку об'єднаних територіальних громад Харківської області (довідка № 01/1-8/259/1 від 13.09.2019 року); Громадської спілки «Слобожанські стратегії» при реалізації проєктів регіонального і

місцевого розвитку, у тому числі за рахунок бюджетних коштів і коштів міжнародної технічної допомоги (довідка № 1 від 15.09.2018 року).

Крім того, окремі положення дисертаційної роботи рекомендовано для використання при розробці програм, методичного забезпечення та викладання дисциплін «Регіональна економіка», «Державне та регіональне управління», «Прогнозування та соціально-економічне планування» у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна (довідка № 0501-137 від 09.06.2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено підхід щодо організаційного забезпечення управління просторовим капіталом України. Усі наукові результати, викладені в дисертації, одержані автором особисто і відображені у наукових публікаціях. З наукових праць, виданих у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, що становлять індивідуальний внесок автора. Конкретний внесок здобувача в цих роботах зазначений у списку наукових публікацій, опублікованих за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження було викладено та обговорено на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, форумах: Всеукраїнська VI наукова конференція з міжнародною участю «Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century» (м. Харків, 3 березня 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Проблеми та тенденції стабілізації соціально-економічного розвитку» (м. Харків, 21–22 квітня 2017 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (м. Львів, 18–19 травня 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Соціально-економічний розвиток економіки: виклики та шляхи стабілізації» (м. Харків, 20–21 квітня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання

публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи» (м. Умань, 19 червня 2018 року); круглий стіл «Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Харків, 8 червня 2018 року); круглий стіл «Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності» (м. Харків, 14 грудня 2018 року); Fifteenth Scientific and Practical International Conference «International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics» (м. Харків, 6–8 червня 2019 року); круглий стіл «Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах» (м. Харків, 7 травня 2019 року); Міжнародний науковий форум «New Economics – 2019» (м. Київ, 14–15 листопада 2019 року); Міжнародна наукова конференція «Тенденції економічного розвитку в ХХІ веке» (м. Мінськ, 28 лютого 2020 року).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 29 наукових працях, з яких 11 статей, у тому числі 8 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 3 статті в періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку; 6 розділів монографій (у співавторстві), у тому числі 2 розділи в іноземних наукових виданнях; 12 праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації (з них 1 стаття за матеріалами конференції була включена до наукометричної бази даних Web of Science). Загальний обсяг опублікованих матеріалів становить 20,7 ум.-друк. арк., з яких особисто автору належить 14,8 ум.-друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 284 сторінках, основний текст роботи викладений на 186 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертаційна робота містить 21 таблицю, з яких 2 займають 4 повні сторінки, 60 рисунків, з яких 4 займають 4 повні сторінки, 14 додатків на 60 сторінках; список використаних джерел включає 292 найменування на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ

1.1 Концептуальні передумови формування просторового капіталу

Сучасна модель управління національною економікою потребує реформування, оскільки неспроможна повною мірою забезпечити сталий розвиток територій за рахунок подолання диспропорційності, формування комфортного життєвого простору, реалізації практики інклюзивного врядування та прямої демократії. В першу чергу, це обумовлено недостатнім рівнем урахування просторових аспектів при організації та управлінні осередками економічної активності. Доцільність урахування просторового чинника та його вплив на підвищення ефективності управління розвитком територій підтверджуються досвідом країн світу у різні історичні періоди їх існування, наприклад, практика просторового планування економічного розвитку ЄСРП, політика згуртованості Європейської комісії. Крім того, в умовах наближення світової економічної кризи, зумовленої торговою війною США і Китаю, управління просторово-економічним розвитком може виступати ефективним інструментом протистояння зовнішній турбулентності та оновлення структури економіки територій на засадах розумної спеціалізації.

Детальний аналіз підходів П. Кругмана [219], досліджень наукової школи В. Гейця [17], а також аналітичних матеріалів Світового банку, Ради Європейських співтовариств та Європейського Парламенту з узгодженої політики облаштування територій дозволив констатувати, що політика просторово-економічного розвитку повинна бути спрямована на підвищення якості життя населення, раціональне використання ресурсів та формування системи збалансованого управління на принципах децентралізації. Цілі Сталого Розвитку також декларують необхідність забезпечення

збалансованого просторово-економічного розвитку, оскільки всі соціальні, політичні, економічні проблеми та їхні трагічні наслідки обумовлені нерівністю, яка є найбільшим викликом сучасності.

Еволюція теорій просторово-економічного розвитку (Додаток А) зумовила зміну парадигми формування економічних осередків простору. Якщо у XV–XVII ст. центрами розвитку економічної активності, а відповідно й локалізації територіальних поселень, були ярмарки, а ключовим чинником просторово-економічного розвитку – наявність торговельної та транспортної інфраструктури, то з прискоренням процесів індустріалізації осередками формування простору стають промислові агломерації, у яких концентрується переважна більшість місць зайнятості населення. З переходом до постіндустріальної моделі економіки роль осередків простору починають відігравати місця локалізації сервісів, а ключовою передумовою сталого просторово-економічного розвитку виступає розвинута інфраструктура.

Формування осередків простору навколо сервісних та виробничих агломерацій стало поштовхом до утворення економічних центрів, які спроможні забезпечити продукцією не тільки їх мешканців, а й населення прилеглих територій (зони збуту та обслуговування). На думку В. Кристаллера, такі зони з часом утворюють правильний шестикутник, уся територія покривається шестикутниками без просвітів, формуючи кристаллерівську решітку. Кожен економічний центр має тим більшу зону збуту та обслуговування, чим вищий рівень ієрархії, до якого він належить. В основі побудови кристаллерівської решітки лежить економічна активність.

Основним орієнтиром управління просторово-економічним розвитком є досягнення концентрації різних видів ресурсів та видів економічної діяльності на певній території, яка за рахунок досягнення синергічного ефекту сприяє появі нових точок зростання. Індикатори розвитку осередків простору визначають рівень його зростання: для територій з низьким рівнем розвитку та колаборації центрів акумуляції простору характерний низький рівень його самозростання, у той час як у великих містах, де спостерігається високий

рівень інтеграції сервісів та економічних активностей, просторовий чинник стає драйвером потужного зростання, генеруючи значний обсяг доданої вартості.

Серед сучасних підходів до управління просторовим розвитком більшість орієнтовані на активне використання технологічних проривів (Інтернету речей, Big data, штучного інтелекту, спільного використання економіки, місцевих продовольчих кіл, кешування життя, практики «місто без автомобілів»), що обумовлює трансформацію системи взаємодії між ключовими стейкхолдерами просторового розвитку та появу інноваційних форм територіальної концентрації простору (кластерів, технопарків, бізнес-інкубаторів, територій випереджаючого соціально-економічного зростання).

З прискоренням процесів інформатизації суспільства та зростання вагомості інтелектуальної праці осередками формування простору стають території з найбільш комфортними умовами життєдіяльності. Впровадження концепції “smart community” сприяє підвищенню якості надання послуг, зменшенню вартості та споживання ресурсів, поліпшенню комунікації і порозуміння з мешканцями, оскільки застосування об’єднаних комунікаційних технологій дозволяє найбільш точно ідентифікувати їх потреби та бажання. У розумному населеному пункті технології керують майбутнім заради якості життя прийдешніх поколінь.

XXI століття характеризується становленням нової форми світобудови мережевого типу, основу якої становлять динамічні горизонтальні взаємодії, а світова економіка та її підсистеми стратифікуються у кластерно-мережеві структури, які є більш гнучкими, ніж модель ієрархій, та більш інтегрованими, ніж модель ринку. За таких умов розширюються можливості економік щодо саморозвитку, а економічне зростання стає більш інноваційно-орієнтованим. Лауреат Нобелівської премії з економіки О. Вільямсон початок такої трансформації світу пов’язує з великою рецесією 2007–2009 років, яка призвела до переходу від масового виробництва з економією на масштабах до клієнто-орієнтованого – з економією на різноманітті, прискоренням

обмінів, проявами відкритого глобального характеру конкуренції, гармонізацією систем за рахунок колаборації.

Кожен регіон країни має специфічну екосистему науки та інновацій, унікальні можливості, інфраструктуру, що обумовлює доцільність виокремлення територій локалізації полюсів зростання відповідно до концепції стратегії розумної спеціалізації [265], враховуючи переваги та потенціал конкретного регіону. Найбільше розповсюдження та практичне втілення цей підхід отримав при управлінні просторово-економічним розвитком країн Європейського Союзу.

Практика реалізації політики просторово-економічного розвитку на засадах спеціалізації для України не є новою. Перші спроби визначення територіальних спеціалізацій пов'язують з етапом функціонування раднаргоспів, діяльність яких була спрямована на забезпечення комплексного розвитку економіки та налагодження міжгалузевих економічних зв'язків, підвищення кооперування та спеціалізації виробництва, формування галузевих виробничих об'єднань (табл. 1.1).

Усього у складі ВРНГ СРСР у 1930 році утворено 26 галузевих об'єднань [56]. У результаті реорганізації управління промисловістю було докорінно перегруповано промислові підприємства між відновленими главками та трестами, враховуючи профіль кожного з них. Така реорганізація викликана не лише збільшенням кількості підприємств та підвищенням їх конкурентоспроможності, зростанням реконструйованої промисловості, але й необхідністю забезпечення спеціалізованого технічного управління промисловими галузями.

Надмірна централізація управління промисловим сектором стала причиною значного збільшення чисельності невиробничого апарату та призвела до появи в управлінні промисловістю системи «подвійного підпорядкування», коли підприємства одночасно підпорядковувалися виконавчим та центральним органам влади.

Таблиця 1.1 – Система раднаргоспів в УРСР у 1957–1965 роках

Рік	Раднаргоспи
1957 рік	Створено 11 раднаргоспів: 1. Київський (Київська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська, Кіровоградська області); 2. Харківський (Харківська, Полтавська, Сумська області); 3. Львівський (Львівська, Волинська, Рівненська, Тернопільська області); 4. Вінницький; 5. Ворошиловградський (Луганська область); 6. Дніпропетровський; 7. Запорізький; 8. Одеський; 9. Сталінський (Донецька область); 10. Станіславський (Івано-Франківська); 11. Херсонський
1960 рік	Додатково створено 3 раднаргоспи: 1. Кримський; 2. Черкаський (Черкаська, Кіровоградська області); 3. Полтавський
1962 рік	14 раднаргоспів було укрупнено до 7: 1. Донецький (Донецька, Луганська області); 2. Київський (Київська, Житомирська, Черкаська, Чернігівська області); 3. Львівський (Львівська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська області); 4. Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька області); 5. Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області); 6. Харківський (Харківська, Полтавська, Сумська області); 7. Чорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Кримська області)

Джерело: побудовано автором за даними [56].

У другій половині 50-х років ХХ століття з метою удосконалення процесів планування, подолання централізації в управлінні господарством та підвищення ролі союзних республік у реалізації господарської діяльності прийнято рішення про управління промисловістю за територіальним принципом на базі окремих економічних районів, головна мета організації яких полягала у наближенні керівництва до будівництв та промислових підприємств. У 1957 році виділено 92 економічних райони, серед яких 68 – у РРФСР, 11 – в УРСР та по одному – в інших республіках.

Однак з часом діяльність раднаргоспів стикнулася з дефіцитом висококваліфікованих кадрів, матеріально-технічних ресурсів, прогалинах у технологічній дисципліні. Крім того, дуже часто інтереси окремих раднаргоспів суперечили інтересам правлячої партії, тому у 1965 році вони були скасовані, а на зміну їм відтворені міністерства.

Починаючи з 1987 року з розширенням самостійності підприємств та їх об'єднань, «середню ланку» в державному управлінні промисловістю (главки, держоб'єднання, трести) замінюють на добровільні органи самокоординації підприємств – міжгалузеві державні об'єднання (МДО), загальносоюзні господарські асоціації, які поступово виводилися з підпорядкування міністерств. У період поширеної комерціалізації та приватизації (1992–1993 роки) більшість МДО перетворилися на акціонерні товариства.

Кожен етап розвитку економіки характеризується домінуванням певних форм організаційно-економічних інтегрованих структур. Перехід України до ринкової моделі господарювання обумовив появу нових підходів до організації та управління окремими підприємствами та їх об'єднаннями, що базувалися на кластерах [56], які, інтегруючи науково-технологічний, інноваційний та виробничий потенціал суб'єктів господарювання, сприяють ефективному долученню до процесів міжнародного розподілу праці та глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

А. Маршалл виділив три причини того, чому групи компаній певної галузі, формуючи кластер, є більш продуктивними, ніж коли вони функціонують окремо (рис. 1.1) [225]. Виробництво ґрунтується на формуванні пулів на ринку праці; спеціалізації постачальників, оскільки це забезпечує ефект масштабу від посилення їх концентрації; перетіканні знань як засобу швидкого розповсюдження ідей між підприємствами.

На думку М. Портера, кластери є проявом взаємодії чотирьох груп чинників конкурентних переваг (т. зв. «діамант Портера») [244], що складається з наявності загальних та спеціалізованих чинників виробництва, стимулюючих умов місцевого попиту, близького розташування

споріднених та підтримуючих галузей, а також сприятливої економічної політики та постійної конкуренції з боку інших фірм (рис. 1.2).

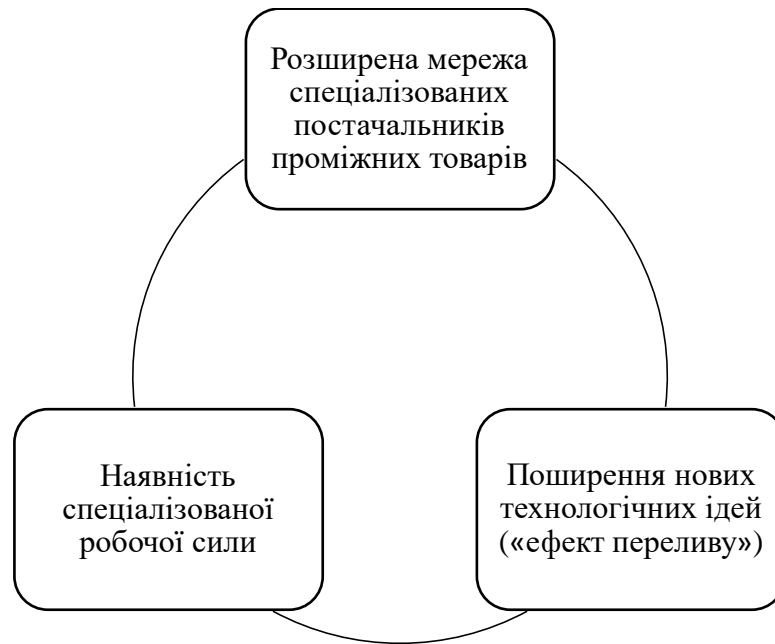

Рисунок 1.1 – «Маршалліанська трійця» продуктивності підприємств [225]

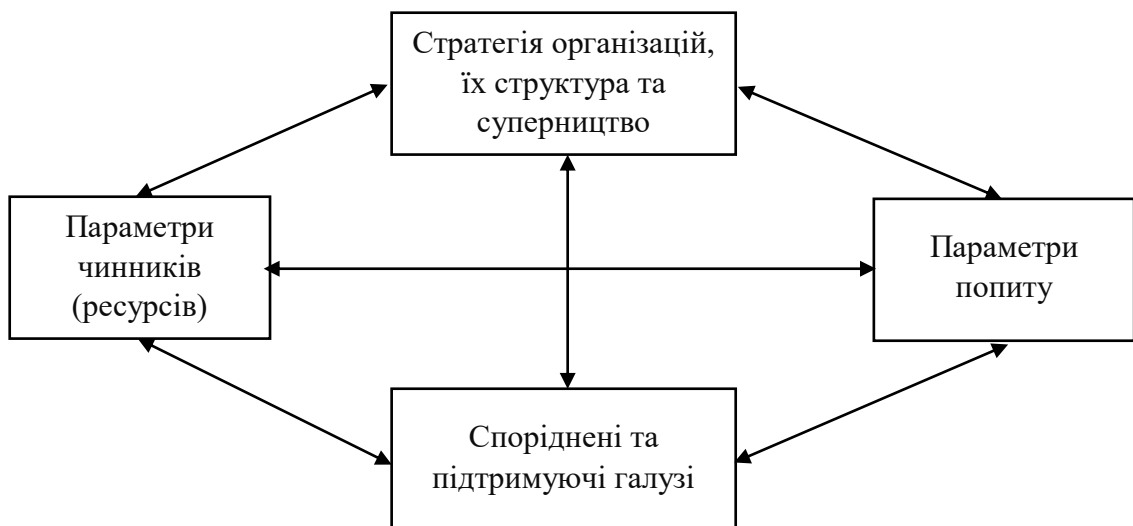

Рисунок 1.2 – Детермінанти конкурентної переваги кластера («діамант Портера») [244]

Важливою відмінною рисою розвитку кластерів є поєднання кооперації і конкуренції: підприємства співпрацюють і одночасно змагаються одне

з одним. Цей парадоксальний ефект співіснування у рамках кластера отримав назву спів-конкуренції [13]. У такому випадку компанії конкурують між собою на ринках товарів та чинників виробництва і кооперуються для отримання фінансування від урядів під час освоєння нових ринків і технологій. Локальна конкуренція створює стимули для суперництва у сфері кращих практик і робить інновації необхідністю, об'єднуючи, в той же час, переваги конкуренції з перевагами виборчої кооперації.

Ідея ефективної співпраці не обов'язково повинна бути заснована на територіальному розташуванні, на чому наголошували А. Маршалл та М. Портер. Географічна концентрація дозволяє використовувати загальні знання та єдину інфраструктуру, здійснювати активне перетікання знань між науковими установами в кластері, отримати можливості підтримувати один одного. Однак сьогодні технологічні зрушення дозволяють успішно співпрацювати на відстані завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям, тобто відбувається процес «смерті відстаней» [173]. Інформація стає не тільки ресурсом, а й інструментом.

У зв'язку з цим локалізація кластерів не обмежується адміністративними кордонами держав чи регіонів, а визначається відстанню та часом, які працівники та керівництво компаній-учасників вважають прийнятними для забезпечення життєдіяльності компаній [260].

У ході критичного переосмислення наукових теоретичних поглядів та методичних засад у роботі робиться припущення, що сукупність усіх компонент просторового капіталу становить його структуру, так званий реальний базис, на основі якого формується різноманіття форм концентрації просторового капіталу, для яких характерний певний набір індикаторів розвитку (рис. 1.3). Зміна компонент базису обумовлює трансформацію форм концентрації просторового капіталу.

Усі ці складові у сукупності сприяють збалансуванню ціннісних інтересів людини та формуванню поняття так званої просторової економічної дестинації, під якою автор розуміє географічну територію,

яка характеризується високим рівнем комфортності життєвого простору, а також якістю розвитку його компонент.

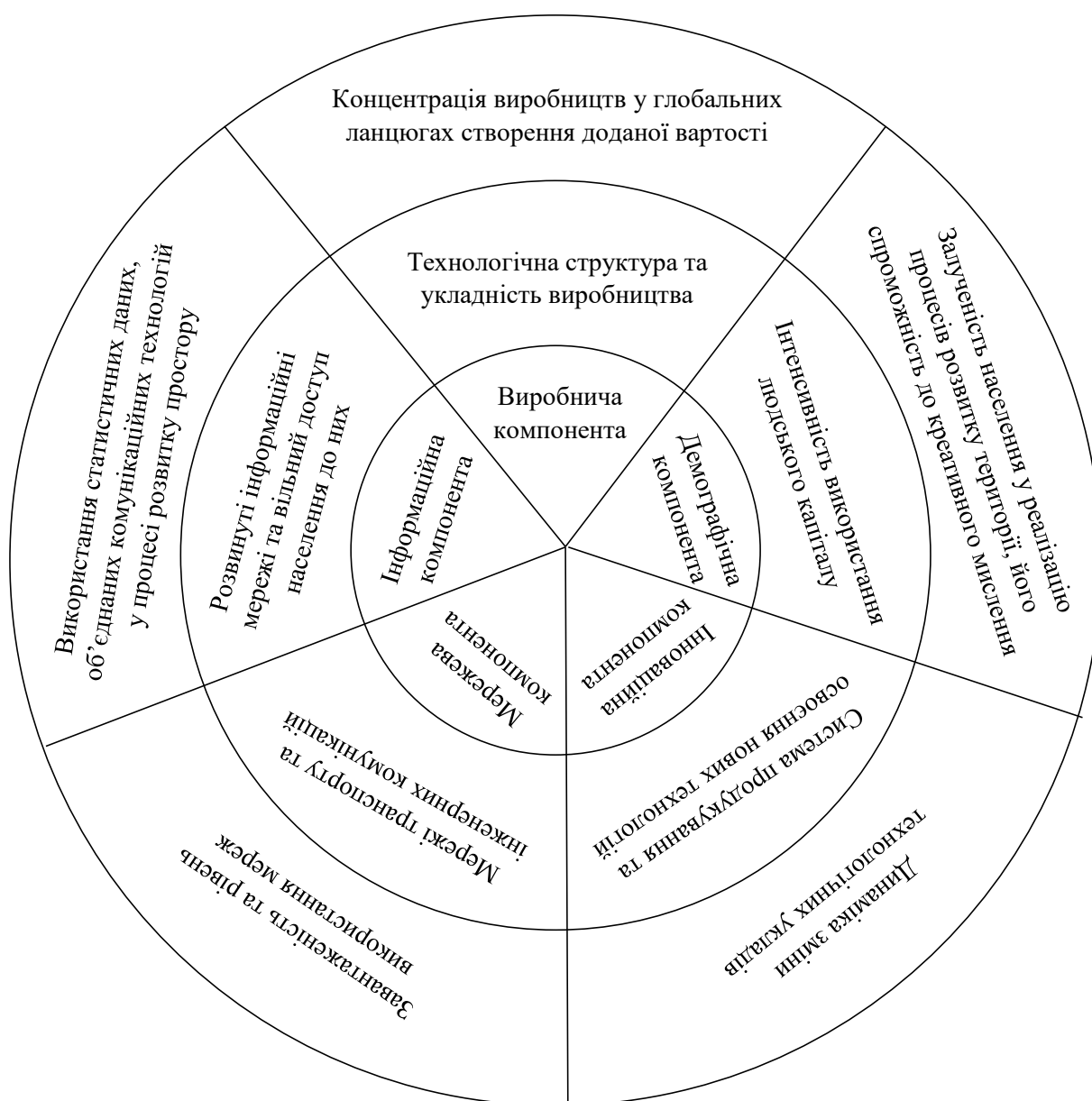

Рисунок 1.3 – Структурні компоненти формування просторового капіталу

Джерело: розроблено автором.

У постіндустріальній парадигмі територіального розвитку змінюються пріоритети основних чинників розміщення та функції території: з місця локалізації виробничих ресурсів вона перетворюється у просторове середовище для генерування інновацій, розвитку людського капіталу та

забезпечення саморозвитку простору. Під впливом розбудови мережових форм організації економіки посилюється функція простору як середовища розвитку, яка у майбутньому визначатиме тенденції розміщення продуктивних сил.

Науковці по-різному визначають місце економічного простору у глобальному середовищі. Так, Ю. Павлов відносить економічний простір до штучно сформованих соціальних просторів, що мають опосередкований зв'язок із земною поверхнею [81, с. 11]. М. Шевченко виділяє три складові глобального простору: геоекономічна, геостратегічна та геополітична, кожна з яких переважає за різних історичних умов [145, с. 18]. Як бачимо, економічний простір не є самостійною закритою системою, а постійно взаємодіє з іншими просторовими вимірами глобального середовища.

Економічний простір поступово набуває форм мережевої системи взаємодій, яка формується у процесі функціонування економічних агентів. Сутність економічного простору найкраще розкривається через його функції (табл. 1.2).

Друга промислова революція призвела до домінування лінійної моделі виробництва та споживання, що обумовило загострення техногенних проблем, виникнення дефіциту природних ресурсів та, як наслідок, зменшення уваги до забезпечення гармонійного розвитку особистості людини. За таких умов прагнення масового збагачення відходить на другий план, а ключовими питаннями порядку денного світового розвитку стають збереження навколишнього середовища та поведінкова економіка («економіка з людським обличчям»). Саме тому в умовах четвертої промислової революції ключовим завданням використання просторового капіталу є інтеграція фінансових та людських ресурсів на певній території задля покращення якості життя кожного громадянина за місцем проживання на принципах рівності, справедливості та включеності, що обумовлює зміну парадигми виробничої моделі: від лінійної до циркулярної (економіки замкненого циклу).

Особливу роль у забезпечення раціонального використання просторового капіталу відіграє колаборація представників трьох ключових груп стейкхолдерів – держави, науки та бізнесу, загальновідома як модель потрійної спіралі (triple helix model). Її авторство належить соціологам Г. Іцковіц та Л. Лейдесдорфф, які розглядали мережеве партнерство як гібридну соціальну конструкцію з підвищеною адаптивністю до змін зовнішнього середовища [185].

Таблиця 1.2 – Функції економічного простору

Назва функції	Зміст функції
Функція розміщення	Економічний простір виступає як місце локалізації суб'єктів господарювання та здійснення господарської діяльності
Інформаційна функція	Створення умов існування інформаційно-комунікаційних потоків для забезпеченні потреб інституційних одиниць інформацією, необхідною для виконання їх функцій
Координуюча функція	Будь-який новий суб'єкт господарювання у межах економічного простору вбудовується в існуючу систему мережових відносин на території та здійснює свою господарчу діяльність відповідно до загального середовища
Регулююча функція	Економічний простір, сформований діючими інститутами та єдиними механізмами регулювання, визначає спрямованість економічної діяльності суб'єктів господарювання
Функція оптимізації	Єдиний економічний простір території, інтегрований у національний та глобальний простори, зменшує витрати суб'єктів господарювання за рахунок ефективної взаємодії та сприяє збалансованості просторово-економічного розвитку території за рахунок оптимізації розміщення

Джерело: узагальнено автором за даними [39, 214].

Інституційна версія моделі наглядно демонструє історичну еволюцію економічних систем у бік постіндустріальної економіки, точніше – інституційні відмінності останньої від організації міжсекторальних взаємодій у командній системі та у розвитку постіндустріальної економіки (рис. 1.4).

У неринковій економіці горизонтальні міжсекторальні кооперації, а відповідно й інноваційний процес, не розвиваються, що обумовлено домінуванням держави над наукою та бізнесом. У розвиненій індустріальній економіці з лінійними інноваціями представники трьох груп стейкхолдерів

вступають у попарну взаємодію, утворюючи подвійні спіралі: держава та бізнес, держава та наука, наука та бізнес. Однак такі взаємодії носять нерегулярний характер, а функціональні сфери трьох гравців залишаються автономними: наука займається дослідженнями, бізнес – виробництвом благ, а держава – регулюванням процесів розвитку. Функціональне зближення секторів та їх перехід до регулярного інтерактивного діалогу стає можливим лише у постіндустріальній економіці, коли для створення інновацій усі три гравця вступають у перехресні мережеві взаємодії та розвивають колаборацію. Як наслідок, сфери їх діяльності накладаються одна на одну, а вони самі утворюють динамічне зчеплення, яке приводить до появи інноваційних синергічних ефектів [275].

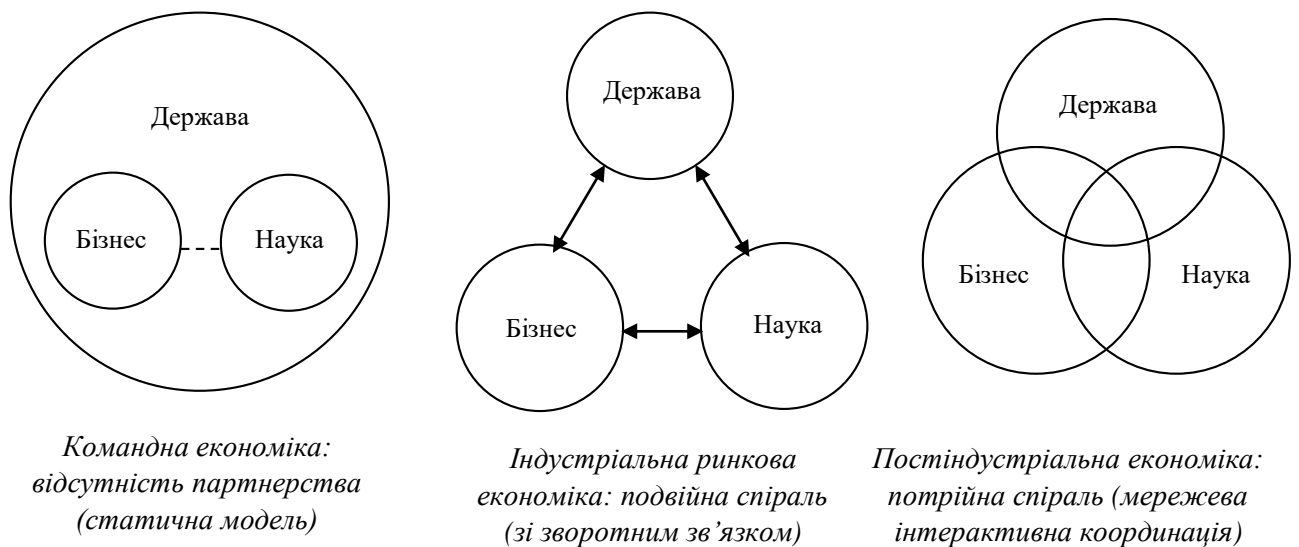

Рисунок 1.4 – Еволюція моделей міжсекторальних взаємодій в економічних системах [157, 249]

На початковій стадії колаборації три сектори внутрішньо видозмінюються, починаючи зближуватися та переймати притаманні один одному функції, потім вони утворюють стійкі попарні взаємодії, утворюючи при цьому гібридні інституції (наприклад, науковий парк, де компанії купують розробки, створені в університеті при фінансовій підтримці влади). Три гравця входять у режим коеволюції: вони взаємоперплітають свої

функції, частково підмінюючи один одного, та перетворюються тим самим на гібридні мережеві організації. Тобто виходячи за рамки розробки продукту, процес інновацій веде до гібридизації інституціональних сфер (рис. 1.5): «taking the role of the other» [185].

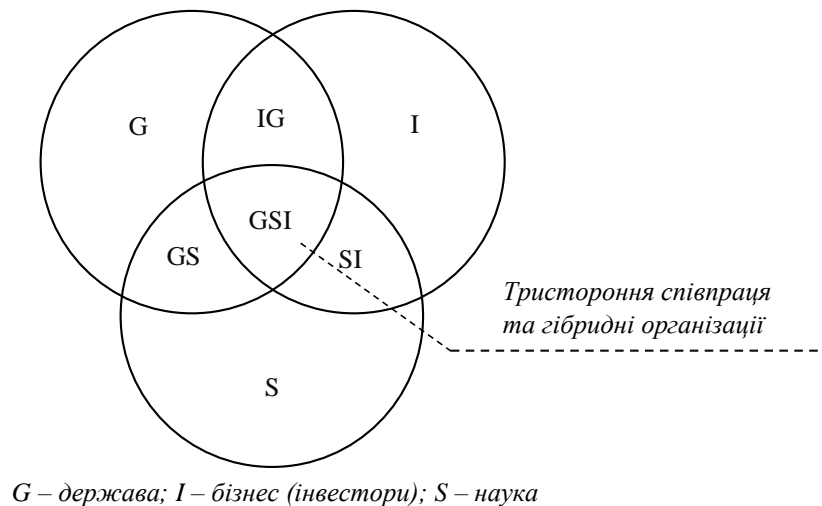

Рисунок 1.5 – Колаборація держави, бізнесу та науки: зчеплення потрійної спіралі [249, 282]

Гібридна природа мережевих альянсів, яка створюється трьома секторами, відображає ту обставину, що виробництво знань сьогодні не є виключною функцією науки, виробництво економічних благ – виключно функцією бізнесу, а контроль над економічним зростанням – виключно функцією держави. Усі ці три функції реалізуються інтерактивно, в організаційному форматі потрійної спіралі [223]. Зона перетину функціональних сфер учасників стає центром генерування не тільки нової інноваційної продукції, але й нових організаційних форматів. Спочатку модель спіралі утворюється для реалізації окремих проєктів, а потім розповсюджується як матриця у масштабах усієї економіки.

З 2000-х років модель потрійної спіралі поступово трансформується у модель quadruple helix, четвертим елементом якої виступає громадськість. Модель quintuple helix вводить ще одну додаткову спіраль – «природні

середовища для виробництва знань» (рис. 1.6), переваги якої обумовлені її спроможністю об'єднувати різні знання та інноваційні засоби через співрозвиток та співспеціалізацію. За таких умов модель quintuple helix стає платформою з відкритою архітектурою, де можуть комбінуватися різні типи знань.

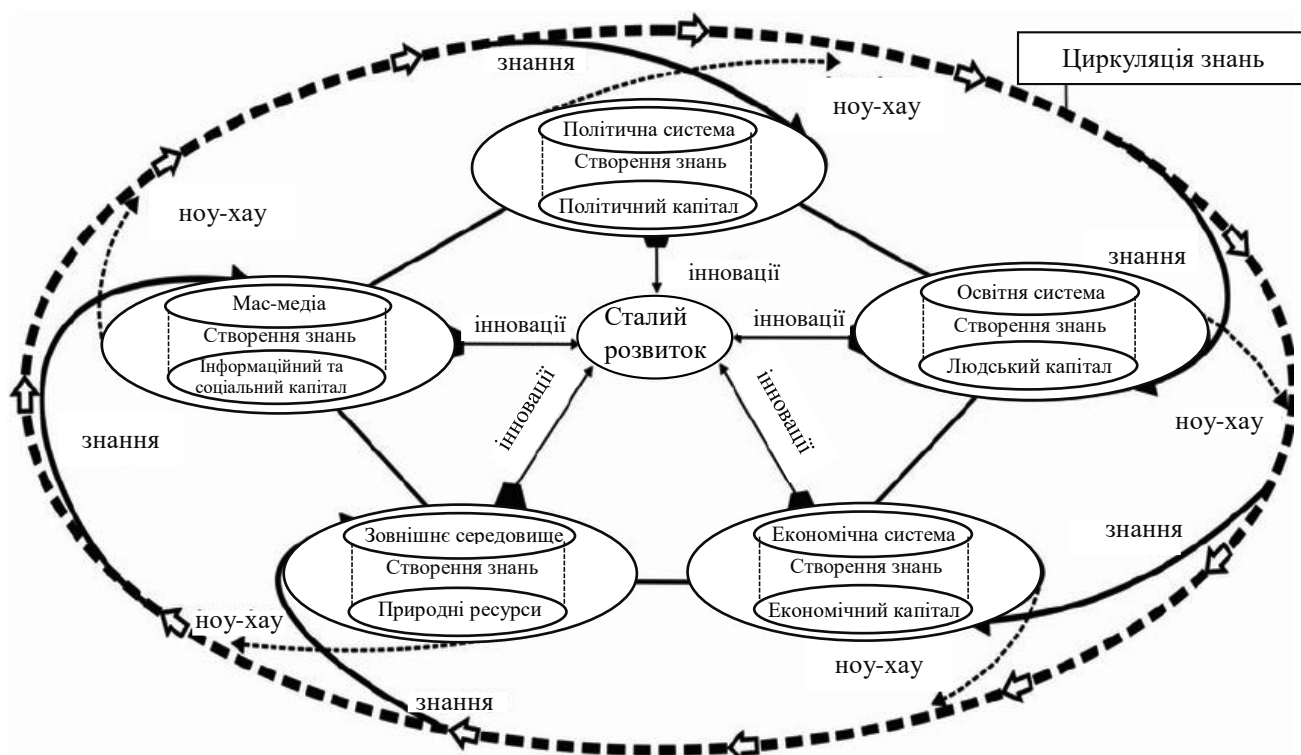

Рисунок 1.6 – Процесна складова формування просторового капіталу

Джерело: побудовано автором за даними [171].

Зміна моделей колаборації ключових стейкхолдерів територіального розвитку території супроводжується трансформацією форм інститутів концентрації просторового капіталу (рис. 1.7), яка рухається за висхідною траєкторією – від коопераційних та мережевих форм до метасторозових моделей взаємодії.

Висхідна траєкторія розвитку моделей колаборації ключових стейкхолдерів обґрунтовується тетралатеральним позиціюванням інститутів концентрації просторового капіталу у системі координат інтеграційних

взаємодій, а саме: просторово-часова зв'язаність ключових стейкхолдерів моделі колаборації, масштаб їх інтеграції під час створення додаткової цінності, статус інституціалізації моделей колаборації стейкхолдерів просторового розвитку, створення та дотримання норм і постулатів ділової етики та довіри [115].

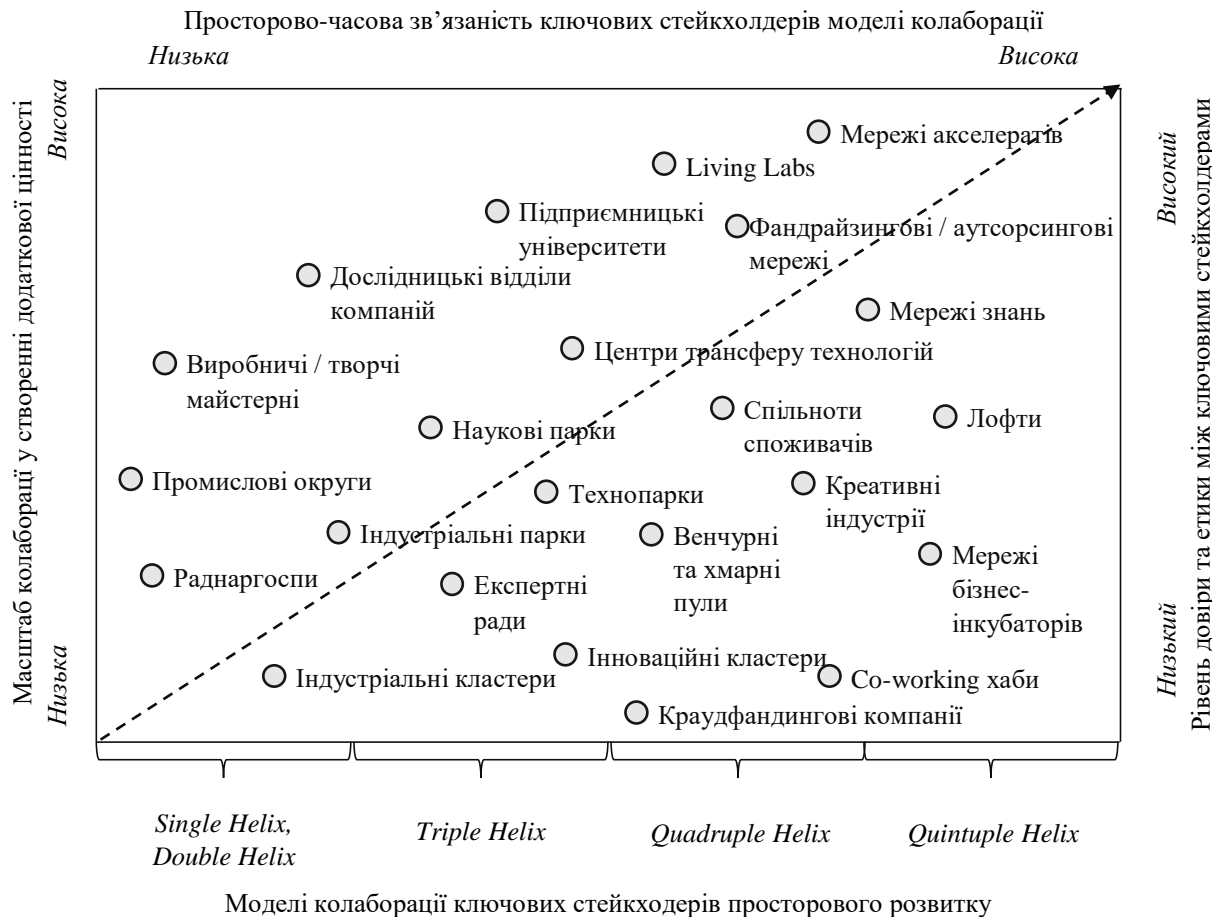

Рисунок 1.7 – Інститути формування просторового капіталу

Джерело: побудовано автором за даними [32, 117, 184, 197].

Таким чином, під впливом процесів глобалізації та інформатизації відбувається трансформація парадигми формування осередків просторово-економічного розвитку. На різних історичних етапах ними були ярмарки, промислові агломерації, які у подальшому змінилися місцями локалізації сервісів, територіями з найбільш якісними умовами життєвого простору.

Порівняння індустріальної та постіндустріальної парадигм просторово-економічного розвитку дало змогу обґрунтувати закономірності еволюції економічного простору від фізичного базису розміщення господарських об'єктів до середовища взаємодії суб'єктів господарювання у межах певної території.

Просторовий капітал за територіальним принципом розподіляється нерівномірно з точки зору концентрації окремих його компонент, що проявляється відмінностями у темпах економічного зростання, якості життя населення. При цьому значні територіальні диспропорції гальмують стрімкий розвиток національної економіки. Глибинні зміни моделі розвитку світового господарства з кінця 80-х років ХХ століття, пов'язані з поширенням глобалізації, проривними технологічними зрушеннями та поступовим утвердженням засад сталого мережевого розвитку, обумовлюють відсутність глобальної моделі управління простором.

На зміну централізованим моделям управління просторовим капіталом приходять локалізовані, які зберігають свою глобальну орієнтацію, однак основою їх розвитку є ендогенні чинники. Ключове значення у цьому процесі відіграють «локалізовані» стратегії розвитку, в основі яких лежить виокремлення розумних спеціалізацій територій за рахунок розвитку власного інноваційного та наукового потенціалу з урахуванням потреб бізнесу, максимально використовуючи наявні можливості, враховуючи тенденції розвитку національного та глобального ринків, не допускаючи при цьому дублювання та фрагментації зусиль.

Ієрархія розподілу економік за рівнем розвитку визначається ступенем локалізації просторового капіталу на певній території. Економікам, що наздоганяють (серед яких і Україна), необхідно обрати таку модель просторово-економічного розвитку, яка б забезпечила їм резонансний розвиток з провідними країнами світу. Одним з дієвих інструментів досягнення економічного прогресу, оминаючи історичні етапи, є інтеграція вітчизняних стейкхолдерів у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Замість послідовного імпортозаміщення доречно відразу підніматися вверх стадіями глобальних ланцюгів на вищі рівні сталого просторово-економічного розвитку, що підтверджується одним з постулатів постіндустріальної економіки: хто увійшов у глобальні мережі, вже не є периферією.

1.2 Мережеві форми організації просторового капіталу

Сучасні наукові підходи до аналізу потенціалу соціально-економічного чи інноваційного розвитку території засновані на оцінці її просторового капіталу [160, 162, 220, 278]. Кожна територія, як мозаїка, складається з унікального набору ресурсів та інфраструктур (адміністративної, виробничої, соціальної, транспортної, інженерної, інформаційної, безпекової); характеризується неповторною архітектурою територіальної суспільної системи; виступає середовищем утворення та функціонування різних форм просторово-мережових зв'язків. У таких умовах збалансований розвиток території досягається шляхом подолання протиріч між формами організації простору та мереж. Забезпеченню рівномірності та збалансованості розвитку простору сприяє функціонування мережових інфраструктур, основний принцип розбудови яких передбачає створення рівних умов доступу до соціальних сервісів, повсюдність державного управління та забезпечення транспортної доступності незалежно від місця проживання. Ключовим індикатором якості просторового капіталу є максимальна включеність кожного члена суспільства у процеси його розвитку.

Доречно зазначити, що під терміном «включеність» або «інклюзивність» тут і далі автор розуміє залученість усіх мешканців в активне життя громади, а не тільки громадян з особливими потребами, як то набуло використання в окремих сферах: інклюзивна освіта, інклюзивна медицина, які, в першу чергу, орієнтовані на людей з обмеженими можливостями.

Існуючі мережеві форми організації просторового капіталу в Україні працюють неефективно, що обумовлено фінансовими обмеженнями та

передкризовими проявами турбулентності у вітчизняній економіці. У зв'язку з цим набуває актуальності питання пошуку шляхів оптимізації та механізмів підвищення ефективності функціонування мережевих інфраструктур.

Поступове вирішення цієї проблеми в Україні розпочалося у 2014 році з передачі широких повноважень та ресурсів від державної влади на базовий муніципальний рівень об'єднаних територіальних громад як інституційних форм організації внутрішньої життєдіяльності, здатних впливати на якість життя громадян. Держава визначає лише окремі вектори політики розвитку територій, а ефективна її реалізація досягається зусиллями органів місцевого самоврядування на принципах інклюзивності та спільної участі.

Наприклад, експерти Європейської мережі спостереження за територіальним розвитком і згуртованістю (ESPON) активно використовують підхід оцінки результатів функціонування інфраструктурних мереж за трьома компонентами [195]: людський розвиток, територіальний капітал та територіальна динаміка (рис. 1.8).

Найбільш типовими мережевими формами організації просторового капіталу в Україні є адміністративна, соціальна та транспортно-комунікаційна (табл. 1.3). Не зменшуючи роль інших, вважаємо за потрібне проаналізувати особливості їх локалізації та функціонування, незважаючи на те, що прикладів проведення оцінок мережевих форм організації просторового капіталу практично не існує. Варто розуміти, що для оцінки таких інфраструктур на різних рівнях організації економіки (глобальному, національному, регіональному, локальному) використовуються різні групи підходів.

Світ перебуває під впливом глобалізації, коли інтеграція економіки окремих країн і регіонів у глобальний простір не мінімізує, а посилює значимість місцевого контексту [175]. У таких умовах яскраво ілюструють особливості та виклики, пов'язані з трансформацією мережевих форм, процеси децентралізації влади та реформування системи місцевого самоврядування. У зв'язку з цим доцільно провести діагностику мережевих форм організації просторового капіталу на рівні низових осередків його акумуляції –

об'єднаних територіальних громад – у межах існуючого каркасу адміністративно-територіального устрою країни.

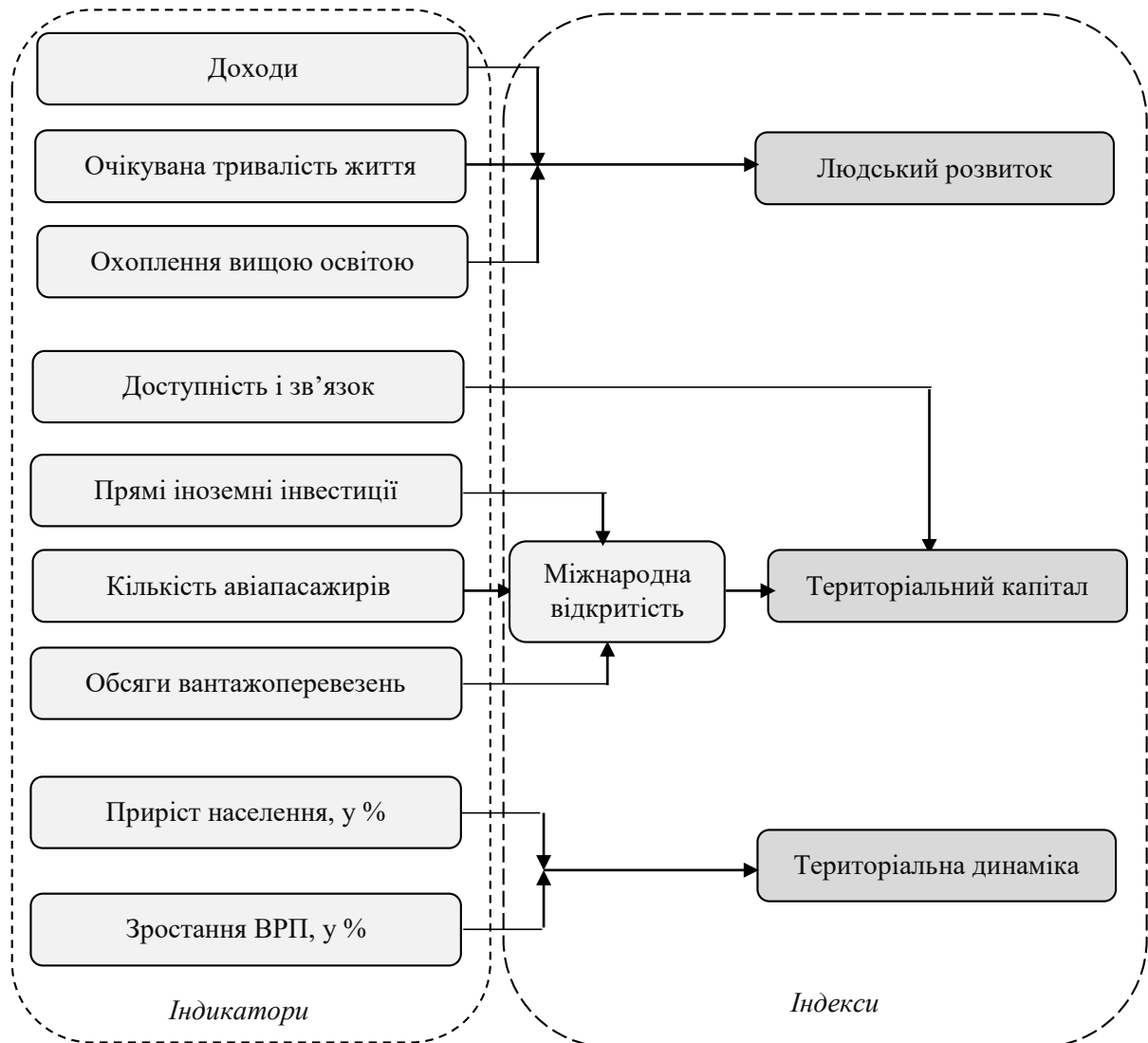

Рисунок 1.8 – Індикатори для оцінки рівня просторового розвитку регіонів країн-сусідів ЄС

Джерело: побудовано автором за даними [195].

Процес реформування системи адміністративно-територіального устрою в Україні ще не завершився, однак наше дослідження буде орієнтоване переважно на результати його першого етапу – процесу добровільного об'єднання територіальних громад. Оскільки саме цей етап можна вважати

найбільш репрезентативним з позицій оцінки можливостей мобілізації просторового капіталу.

Таблиця 1.3 – Мережеві форми організації просторового капіталу

Мережеві форми	Елементи мережевих форм
Адміністративна	Інституції та мережа юрисдикції (адміністративно-територіальний устрій, просторове планування, кадрове забезпечення організації просторового капіталу, інституції надання адміністративних послуг)
Соціальна	Інституції та зона обслуговування (соціально-побутові інституції: ЖКГ, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування; соціально-культурні інституції: освіта, охорона здоров'я, спорт і туризм, культура, соціальне забезпечення)
Транспортно-комунікаційна	Фізична мережа (авто- та залізничні шляхи, мережа вулиць, трубопроводів, електричних мереж тощо)

Джерело: узагальнено автором.

Реформа децентралізації влади в Україні реалізується поетапно: перша її фаза характеризується поодинокими прикладами формування ОТГ; на другий етап припадає пік активності локальних територіальних утворень щодо об'єднання у спроможні громади, що обумовлено розумінням переваг самостійного використання наявних ресурсів ОТГ та переходу на прямі міжбюджетні відносини; третя фаза реформи (розпочалася у 2020 році) пов'язана з примусовим об'єднанням населених пунктів в ОТГ [174].

На етапі добровільного об'єднання у Харківській області реалізовано близько 35,0 % від перспективного плану формування територій громад області. У порівнянні з іншими регіонами країни процеси децентралізації влади на Харківщині реалізуються повільніше, однак усі створені ОТГ належать до групи спроможних, оскільки 60 % громад мають чисельність більше 10 тис. осіб, 40 % – від 6,5 до 10 тис. осіб [90]. У зв'язку з цим вона є показовою для діагностики мережевих форм організації просторового капіталу ОТГ.

За участю автора у рамках виконання науково-дослідної роботи проводились опитування мешканців ОТГ Харківської області (обсяг вибірки –

7000 осіб), які дали змогу виявити протиріччя розвитку простору і мереж (рис. 1.9). За результатами анкетування мешканці ОТГ найбільш стурбовані розвитком побутової, освітньої та екологічної інфраструктури.

Рисунок 1.9 – Протиріччя розвитку простору і мереж в ОТГ Харківської області

Джерело: побудовано автором за результатами анкетування.

Надання рівного доступу до базових послуг кожній особі незалежно від місця проживання виступає базисом формування ефективної моделі управління просторово-економічним розвитком. Ключовою умовою покращення якості життя населення є наявність розвиненої соціальної інфраструктури, яка має забезпечити всебічний розвиток людини шляхом створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили [228].

Впровадження реформ змінює підходи до управління мережевими інфраструктурами на різних рівнях організації економіки, оскільки при існуючій моделі просторово-економічного розвитку підтримувати та розвивати таку інфраструктуру окремих територій стає дедалі складнішим.

Так, в ОТГ паралельно реалізуються два різноспрямованих процеси розвитку соціальної інфраструктури: підтримка функціонування класичних мереж у межах усталеного адміністративно-територіального каркасу та їх оптимізація на рівні новостворених ОТГ.

Ключову роль в організації просторового капіталу відіграє освітня інфраструктура, яка забезпечує створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина. Питання якісної і сучасної освіти в Україні має надзвичайну вагу та є одним із пріоритетів для влади [87].

На сьогоднішній день одним з ключових напрямків секторальної децентралізації соціальної інфраструктури є створення мережі опорних шкіл в ОТГ. Станом на початок 2018 року приблизно третина опорних шкіл в Україні створена шляхом оптимізації існуючої освітньої мережі на рівні ОТГ (рис. 1.10) [73].

Рисунок 1.10 – Кількість опорних шкіл в областях та в ОТГ України станом на початок 2018 року [73]

Серед базових питань і проблем розвитку освітньої мережі на місцевому рівні доречно відмітити [53, 173]: велику кількість громіздкої шкільної

інфраструктури з малою наповнюваністю учнів і водночас наявність переповнених шкіл, застарілу й енергозатратну архітектуру шкільних будівель, невеликий відсоток задоволення потреб мешканців у дошкільній освіті.

Не менш важливим чинником забезпечення пропорційності організації просторового капіталу є доступність якісних медичних сервісів. За сценарієм освітньої мережі аналогічно відбувається реформування системи охорони здоров'я на локальному рівні. Станом на початок 2018 року МОЗ розроблено 15 планів розвитку госпітальних округів у 7 областях України. Загалом в країні створено 82 госпітальні округи та 40 госпітальних рад (рис. 1.11) [73].

Рисунок 1.11 – Кількість госпітальних округів (і госпітальних рад) в областях України станом на початок 2018 року [73]

В Україні відбувається поступовий перехід мереж соціальної інфраструктури у сферу управління ОТГ на локальному рівні [81]. Результати опитування (обсяг вибірки – 169 громад) Аналітичного центру Асоціації ОТГ підтверджують, що більшість громад суттєво підтримують фінансування

закладів медицини. Насамперед, це виділення коштів місцевого бюджету на їх ремонт та утримання. Натомість, лише 8 % опитаних ОТГ мають заклади охорони здоров'я вторинного рівня.

Недоліком залишається недостатній рівень кадрового забезпечення організаційного розвитку медицини в ОТГ. Лише 42 % опитаних ОТГ мають та ще 18 % планують запровадити діяльність підрозділу або посадової особи, відповідальної за напрям медицини у громаді.

Формування ефективної мережі медичної інфраструктури у масштабах країни передбачає інтеграцію локальної інфраструктури до мереж на вищих рівнях публічного управління [55]. На жаль, прогрес медичних закладів ОТГ у цьому напрямі поки що слабкий. З-поміж опитаних громад лише близько 20 % стали учасниками договору про міжмуніципальне співробітництво зі створення та/або спільного фінансування (утримання) закладу охорони здоров'я.

На сьогоднішній день мережа закладів соціальної інфраструктури ОТГ перебуває на стадії активного реформування, найголовнішим акцентом якого є формування спроможної освітньої та медичної мереж, здатних забезпечити доступність якісних послуг для кожного мешканця, незалежно від місця його проживання та інших чинників (соціального походження, майнового стану). Першочерговими завданнями підвищення спроможності таких мереж є забезпечення системності та безперервності надання освітніх/медичних послуг, а також ефективне використання наявних ресурсів (кадрових, інфраструктурних, фінансових, матеріально-технічних тощо).

Серед актуальних домінант забезпечення інклюзивного розвитку [137] важливе місце займає доступність та «просторовий комфорт» розміщення людей. Одним з ключових інструментів подолання міжтериторіальної диференціації та досягнення просторової інтеграції територій шляхом налагодження максимально інтенсивної взаємодії між стейкхолдерами за всіма можливими каналами комунікацій є транспортна мережа.

Відповідно до «транспортної теореми» [86], збереження єдності поліцентричного державного організму можливе лише тоді, коли розвиток загальнодержавної інфраструктури випереджає економічний розвиток регіонів. Наприклад, v – характерна швидкість переміщення інформації всередині держави, а t – характерна тривалість процесів, які підлягають управлінню з центра. У такому випадку, відповідно до «транспортної теореми», розміри держави не можуть перевищувати vt .

Цікавим прикладом застосування «транспортної теореми» був аналіз стійкості Радянського Союзу, проведений у 1986 році. Екстраполюючи офіційні дані за зростанням ВВП та фінансовим еквівалентом вантажоперевезень, експерти встановили [86], що після 1990 року інфраструктурний показник країни почне спадати. Було зроблено висновок про неминучий розпад Радянського Союзу в останнє десятиліття ХХ століття.

Найбільше значення для інклюзивного розвитку мешканців ОТГ має мережа автомобільних доріг, оскільки інші види транспорту (залізничний, повітряний, водний) на рівні ОТГ не є простороутворювальним чинником, за винятком окремих випадків; їх вплив на формування осередків просторового капіталу логічніше прослідковувати в масштабах територіальних утворень вищих рівнів.

Індикативним показником, що ліг в основу створення ОТГ, є доступність їх адміністративних центрів на відстані не більш як 20 кілометрів дорогами з твердим покриттям. Відстань може бути збільшена до 25 кілометрів у разі, коли чисельність населення спроможної територіальної громади в зоні віддаленості від потенційного адміністративного центру більш як 20 кілометрів становить не більше 10 % загальної чисельності населення такої громади [106].

Формування ефективної моделі управління просторовим капіталом визначає необхідність удосконалення ролі транспортної інфраструктури і, в першу чергу, стану автодоріг: 51,1 % з них не відповідає європейським вимогам за рівністю, 39,2 % – за міцністю [8]. У сільській місцевості дороги

з твердим покриттям мають лише 58 % сіл, дорожнє освітлення – 33 %, а щоденне транспортне сполучення з розвиненішими населеними пунктами – 24,4 % [8]. Крім того, в Україні майже 70 % рухомого складу автомобільного транспорту громадського користування є технічно застарілим, експлуатаційний вік більше 50 % автобусів перевищує 10 років.

Протяжність мережі автомобільних доріг загального користування місцевого значення в Україні становить 120 000 км. Показники протяжності автомобільних доріг ОТГ Харківської області наведено на рис. 1.12. Як бачимо, автомобільна мережа між ними розподілена нерівномірно; найбільш розвинені громади області мають збалансовану транспортну інфраструктуру.

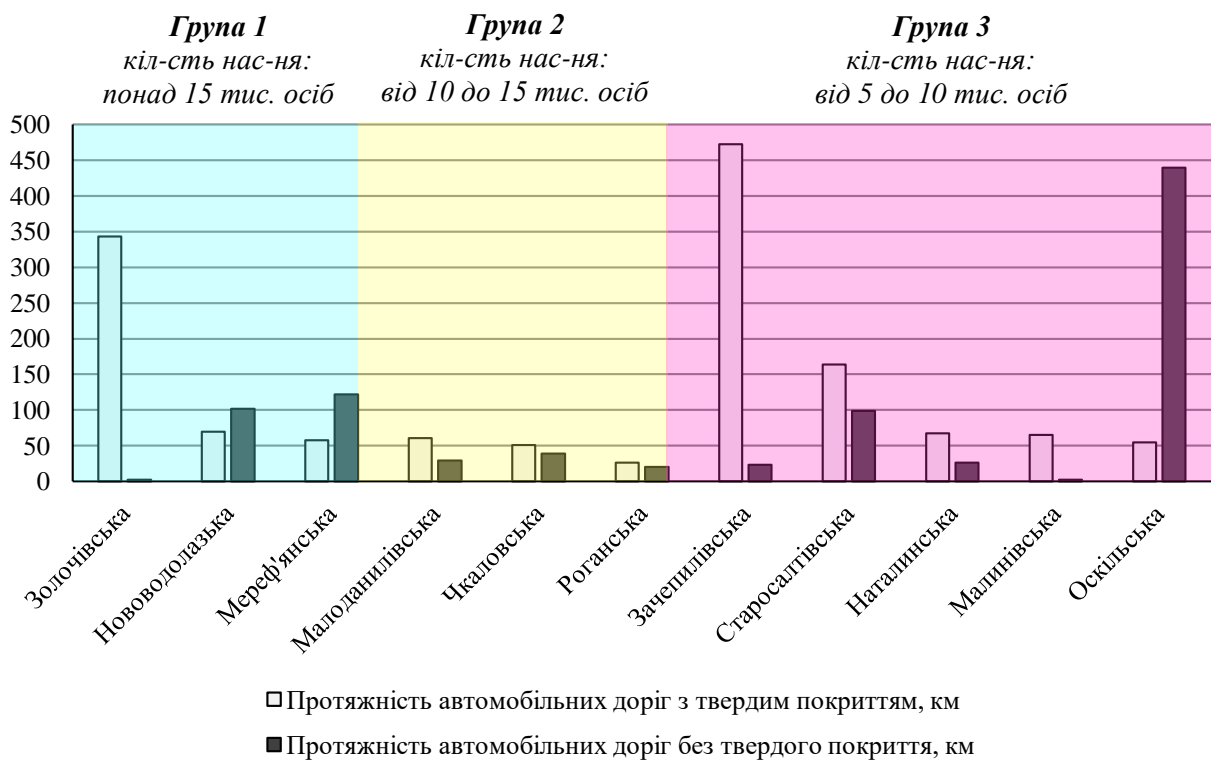

Рисунок 1.12 – Протяжність автомобільних доріг ОТГ Харківської області
Джерело: побудовано автором за даними [78].

Якщо поєднати дані рисунка та дані рейтингу розвитку ОТГ України, то в цілому можна відслідкувати наявність залежності між рейтингом громади та протяжністю автодоріг без твердого покриття. Як правило, громади

з високим значенням цього показника знаходяться на нижчих позиціях у відповідних групах згаданого рейтингу [7].

Відповідно до нормативу ДБН 360-92 «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень», для жителів сільських поселень витрати часу на трудові пересування (пішохідні або з використанням транспорту) у межах сільськогосподарського підприємства, як правило, не повинні перевищувати 30 хвилин [22].

У ході дослідження рівня включеності мешканців у процеси розвитку просторового капіталу ОТГ (обсяг вибірки – 7000 осіб), проведеного за участю автора роботи, встановлено, що 42,0 % з них витрачають в середньому до 15 хвилин на те, щоб дістатися до місця роботи чи навчання; 29,7 % – 15–30 хвилин; 12,4 % – 31–45 хвилин; 11,3 % – біля години; 4,6 % – в середньому від 1 до 2 годин.

Доречно зазначити, що на рівень включеності впливають різні вхідні умови створення ОТГ: громади, центрами яких стали колишні районні центри, та громади, створені на базі інших населених пунктів. Стартовий потенціал економічного розвитку громад першого типу є порівняно вищим – через наявність усталених інститутів та традиційної орієнтації мережі транспортного сполучення.

Базовою характеристикою можливості використання простору є відповідний розвиток мереж, що на ньому розташовані. Оцінка рівня придатності використання може здійснюватися через параметри рівномірності розподілу мереж на просторі та концентрації відповідних показників. Для дослідження рівномірності розподілу просторового капіталу за ОТГ України проаналізовано їх диференціацію за показниками розвитку транспортної мережі та загального гео економічного стану, що характеризують розвиток просторового капіталу, а саме: чисельністю населення, протяжністю автодоріг, площею, доходами бюджету громади, а також часткою території громади у загальній площі району розташування більшої частини громади. Для дослідження обрано 45 ОТГ України. За допомогою ППП Statistica

виконана оцінка схожості вибірки за рівнем концентрації основних показників просторового розвитку.

Застосування різних алгоритмів кластерного аналізу, зокрема методу одиничного зв'язку та методу Уорда, дозволило зробити припущення про можливість об'єднання досліджуваних територіальних громад у п'ять кластерів. Дендрограма об'єднання методом одиничного зв'язку наведена на рис. 1.13.

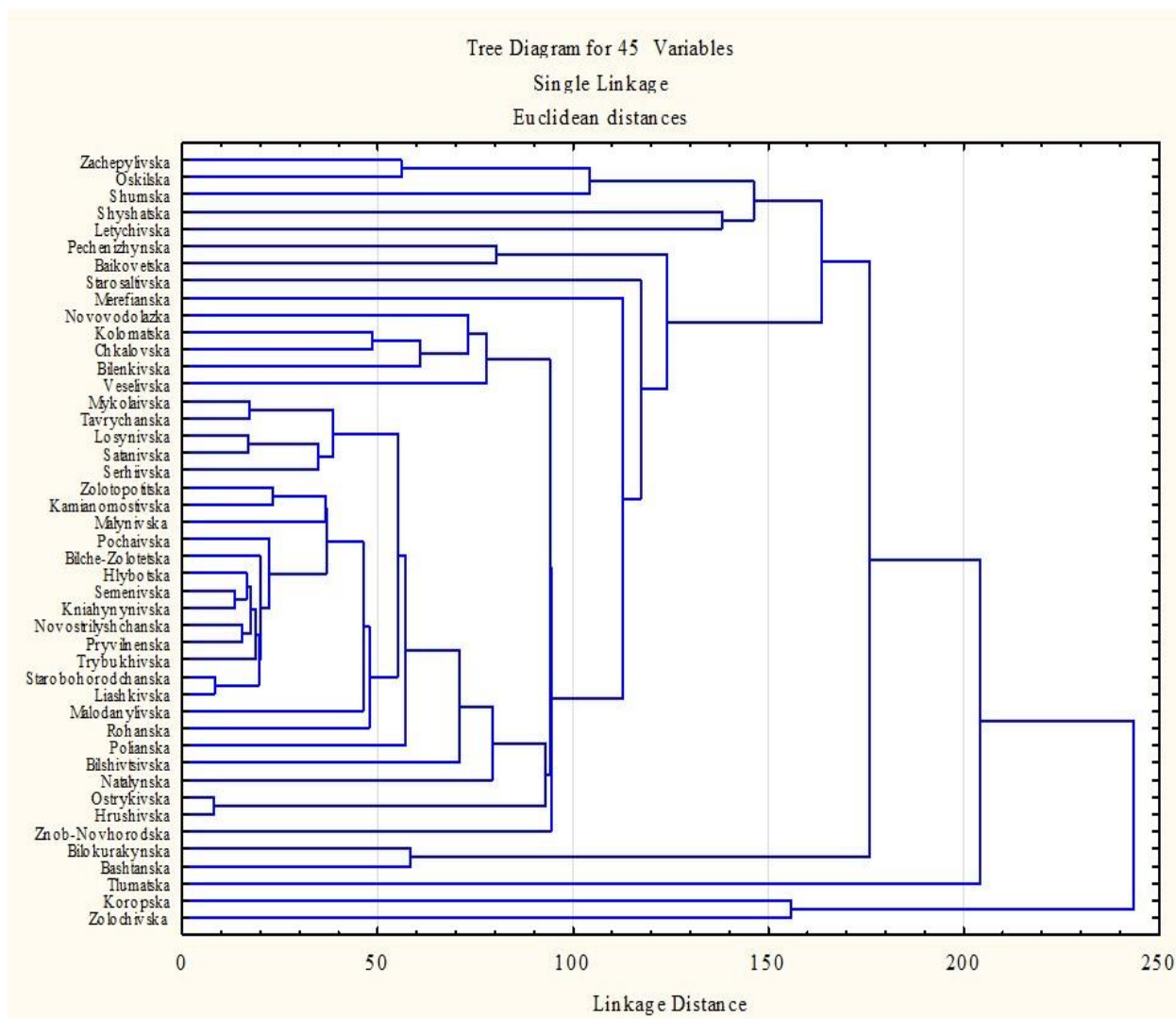

Рисунок 1.13 – Дендрограма групування ОТГ України

Джерело: побудовано автором за даними [78].

Найкращі результати щодо змістовної інтерпретації були отримані після використання ітеративного методу кластерного аналізу, зокрема його

алгоритму k -середніх із розбиттям на п'ять кластерів. При об'єднанні територіальних громад у групи з використанням методу k -середніх одержана класифікація, що наведена у табл. 1.4.

Проаналізувавши середні нормовані значення досліджуваних показників за виділеними групами громад, можна зробити висновок про те, що мають місце незначні відмінності просторово-економічного розвитку ОТГ, зокрема транспортної мережі, та розподілу просторового капіталу за виділеними групами громад.

Таблиця 1.4 – Групування 45 територіальних громад за розвитком просторового капіталу

Групи громад	Територіальні громади	Кількість громад у групі
1	Зачепилівська, Оскільська, Шумська, Шишацька, Летичівська	5
2	Печеніжинська, Байковецька, Старосалтівська, Мереш'янська, Нововодолазька, Коломацька, Чкаловська, Біленьківська, Веселівська, Миколаївська, Тавричанська, Лосинівська, Сатанівська, Сергіївська, Золотопотіцька, Кам'яномостівська, Малинівська, Почаївська, Більче-Золотецька, Глибоцька, Семенівська, Княгининівська, Новострілищанська, Привільненська, Трибухівська, Старобогородчанська, Ляшківська, Малоданилівська, Роганська, Полянська, Більшівцівська, Наталинська, Остриківська, Грушівська, Зноб-Новгородська	35
3	Білокуракинська, Баштанська	2
4	Тлумацька	1
5	Коропська, Золочівська	2

Отримане групування засвідчило невисоку відмінність у розвитку просторового капіталу ОТГ, оскільки переважна більшість громад увійшла до другої групи.

Для підтвердження отриманих результатів щодо пропорційності розвитку громад та розподілу просторового капіталу також було проведено аналіз концентрації компонент просторового капіталу на локальному рівні. Для цього розроблено двопараметричні графіки, що забезпечують впорядковану кумулятивну візуалізацію за основними показниками. Як критерій упорядкування використано обсяг власних доходів громад.

Впорядкування відбувалося від найбільшого до найменшого значення (рис. 1.14).

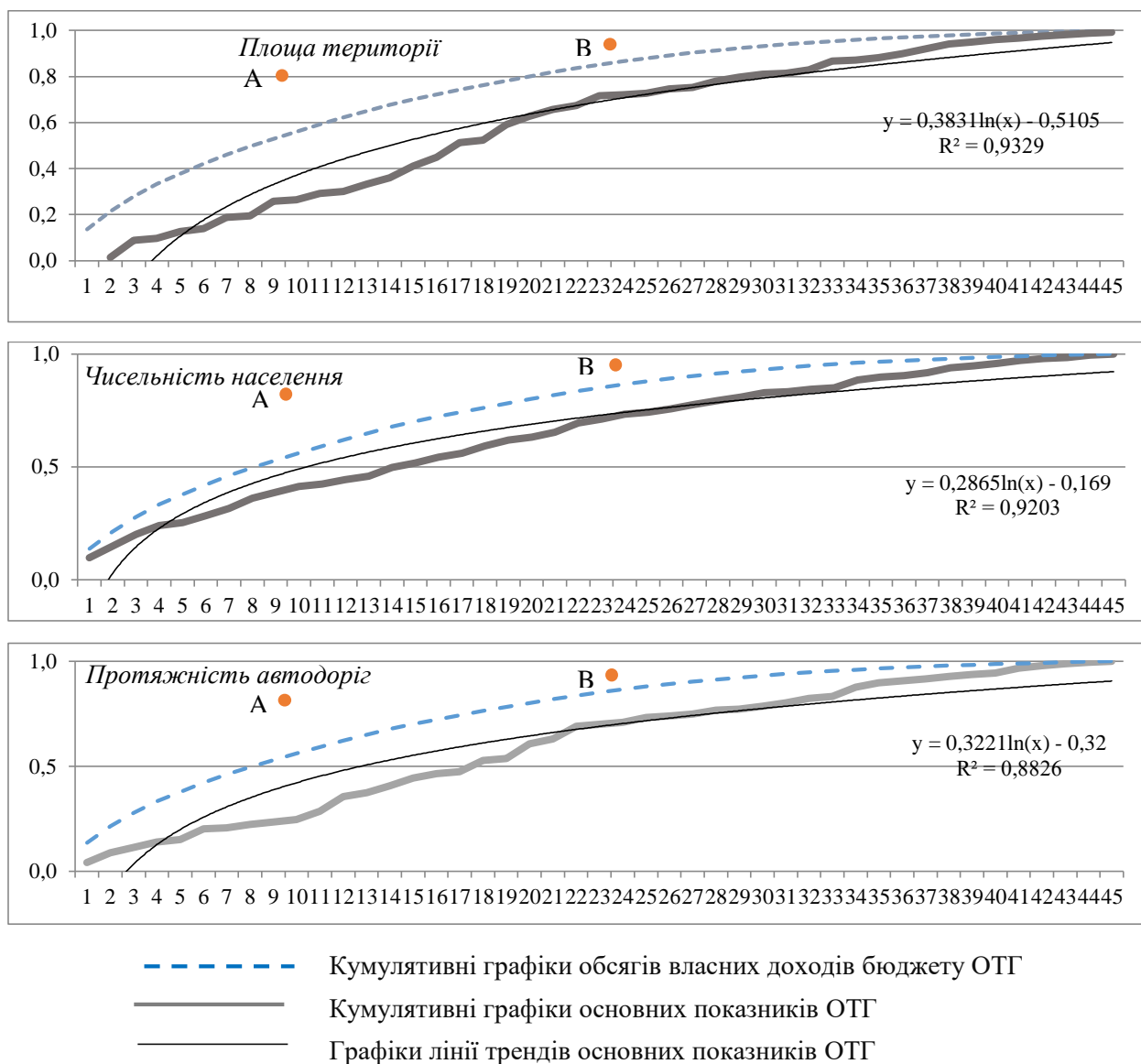

Рисунок 1.14 – Аналіз концентрації компонент просторового капіталу на локальному рівні

Джерело: побудовано автором за даними [78].

Кривизна кумуляти є значно нижчою загальної форми оптимальності Парето (згідно з якою найбільші 20 % за кількістю формують 80 % сукупності). У нашому випадку 45 % громад розпоряджаються 80 % бюджетних коштів. Цей факт є свідченням рівномірності розподілу обсягів бюджету ОТГ. З іншого боку, слід зауважити, що така ситуація на фоні

загального депресивного стану економіки, поширеності випадків, коли найбільшими наповнювачами бюджету громади є організації, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, виглядає непривабливо.

Як видно з діаграм, кумулятивні графіки основних показників є ще більш пологими, що підтверджує гіпотезу пропорційності розвитку громад за площею території, розвитку мережі автошляхів та чисельністю населення.

Розташовані на графіках лінії трендів та їх рівняння забезпечують досить високий рівень апроксимації графіка основних показників розвитку просторового капіталу ОТГ. Водночас, у подальшій перспективі, при проведенні аналогічного аналізу, можна очікувати посилення рівня диференціації розвитку окремих громад, що відобразатиметься у зростанні лінійних коефіцієнтів рівнянь апроксимації.

Таким чином, для багатьох громад одним з основних завдань, вирішення яких безпосередньо впливає на збалансовану організацію просторового капіталу, є проблема розвитку транспортної мережі та відповідно забезпечення сталої мобільності. Зручність пересування населення є неодмінною умовою його активної участі в громадському житті. Можливість задоволення практично всіх потреб мешканців території вимагає наявності якісної транспортної інфраструктури. Крім того, на кожне робоче місце у дорожньому будівництві припадає сім додаткових місць у суміжних галузях.

Серед основних викликів, з якими стикаються ОТГ сьогодні, варто виділити: відсутність стратегічних документів у сфері розвитку транспорту та інфраструктури, неоптимізована система громадського транспорту, відсутність якісної автомобільної, велосипедної й пішохідної інфраструктури, нерівномірний доступ населення до основних соціальних сервісів. Вирішення цих питань частково фінансується з бюджетів різних рівнів, однак переважна більшість коштів спрямована на проекти «латання дір», а не на комплексне подолання протиріч між формами організації простору та мереж.

Перейдемо до аналізу адміністративної мережі організації просторового капіталу, яка є дуже розгалуженою, а відповідно вимагає значних коштів

на утримання. Крім того, на сучасному етапі розвитку адміністративна мережа функціонує у координатах недосконалої системи адміністративно-територіального устрою, яка поступово реформується з метою ліквідації паралелізму та дублювання у процесі прийняття рішень. У кожному окремому випадку формування ефективної системи адміністративного управління має оригінальний сценарій, вектори якого визначаються особливостями окремого територіального утворення.

Сучасні виклики вимагають переоцінки принципів організації просторового капіталу (табл. 1.5) та розробки нових моделей просторового планування. Значна кількість генеральних планів населених пунктів в Україні розроблялася в 1970–80-ті роки і вже морально застаріла.

Таблиця 1.5 – Принципи організації просторового капіталу

Принципи, що сприяють інтеграції	Принципи, що сприяють поляризації
<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення територіальної цілісності, просторове згуртування; – рівна значимість складових просторового розвитку, які повинні розвиватися взаємопов'язано; – просторова справедливість, яка передбачає забезпечення рівних можливостей для реалізації прав та свобод громадян; – підвищення керованості розвитку просторового капіталу на основі потенційного зміцнення адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення взаємної доповнюваності системи державного регулювання розвитку просторового капіталу та ринкових механізмів саморегулювання 	<ul style="list-style-type: none"> – незалежність окремих систем та інституцій; – оптимальність мереж, які підтримують розвиток просторового капіталу; – раціональність концентрації осередків організації просторового капіталу; – забезпечення збалансованості просторового капіталу шляхом попередження процесів надконцентрації, сприяння формуванню нових точок зростання, попередження вимирання сільських територій, інфраструктурного забезпечення просторового розвитку економіки та соціальної сфери

Джерело: узагальнено автором за даними [182, 205, 225].

Просторовий розвиток є капіталоємним процесом та в умовах економічної кризи є ускладненим. Враховуючи положення ДСТУ БД.2.1-Х-20XX «Особливості визначення вартості проектування містобудівної документації» [28], досліджено приведену вартість розроблення генеральних

планів населених пунктів у розрахунку на 1 тис. мешканців. Аналіз рис. 1.15 показав, що вона зменшується зворотно експоненціально чисельності мешканців населених пунктів. Крім того, як показано на рисунку, експоненціальна апроксимуюча функція перетинається з графіком вартості розроблення генеральних планів населених пунктів у точці з чисельністю населення більше 5 тис. осіб, що ще раз, зі свого боку, підтверджує загальну тезу про доцільність створення потенційно спроможних громад з чисельністю населення більше 5 тис. мешканців.

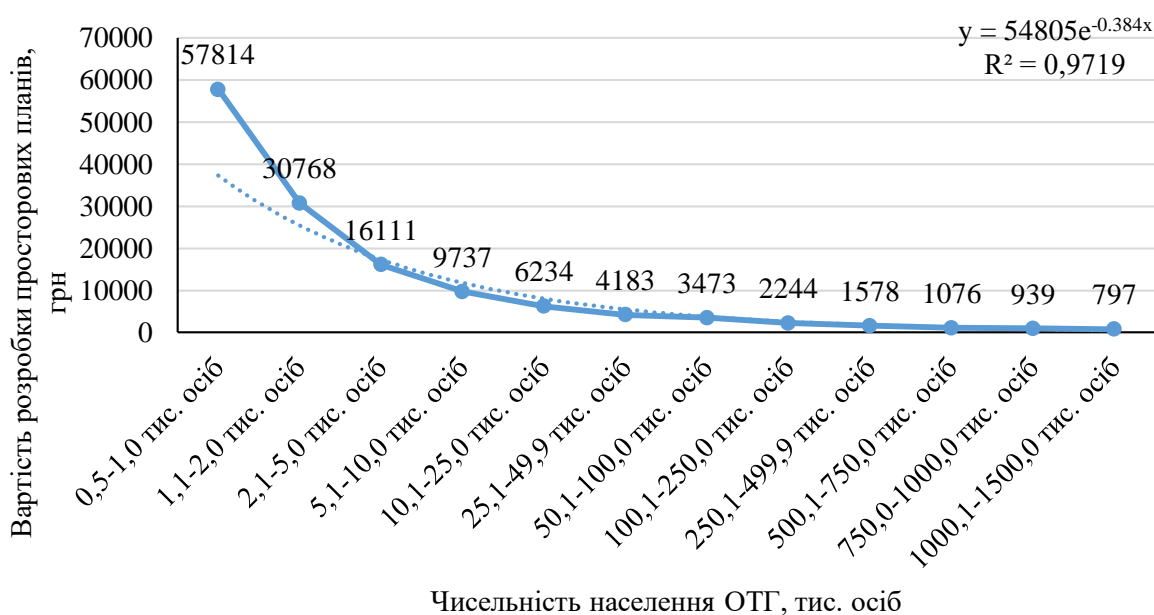

Рисунок 1.15 – Залежність вартості розробки просторових планів від чисельності населення громади

Джерело: побудовано автором за даними [28].

З 1 вересня 2015 року, відповідно до вимог Закону України [104], органам місцевого самоврядування передаються повноваження Державної архітектурно-будівельної інспекції. На початок 2018 року з 838 міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад лише 89 органів місцевого самоврядування отримали повноваження архітектурно-будівельного контролю, у тому числі 10 ОТГ [73].

У рамках реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні поступово скорочується кількість органів місцевого самоврядування.

Провівши порівняльний аналіз діяльності органів місцевого самоврядування України та Польщі, модель децентралізації якої, на думку експертів, є найбільш наближеною до українських реалій і досвід якої може бути найбільш корисним для впровадження в Україні, можемо констатувати, що навантаження на 1 співробітника апарату управління у польських гмінах значно нижче, ніж в українських органах місцевого самоврядування. Так, якщо у гміні Тісна та гміні Літовиці на 1 співробітника апарату управління припадає 104 та 133 мешканця відповідно, то, наприклад, за даними 2015 року 1 посадова особа місцевого самоврядування у Луганській області обслуговувала 1386 мешканців (найбільший показник по Україні) та 341 мешканця у Сумській області (найменший показник по Україні) (рис. 1.16).

Рисунок 1.16 – Співвідношення чисельності мешканців до чисельності посадових осіб місцевого самоврядування за регіонами (станом на 01.01.2015), осіб

Джерело: побудовано автором за даними [80].

Автором проведено опитування 52 посадових осіб ОТГ Харківської області, у ході якого виявлено, що практично всі респонденти (96,3 %) вважають навчання важливим елементом підвищення ефективності діяльності органу місцевого самоврядування (рис. 1.17); 74,8 % – не погоджуються, що навчання не впливає на ефективність і 81,3 % не вважають навчання марним витрачанням часу. Однак при цьому 79 % респондентів відмітили, що певні програми можуть бути не пріоритетними сьогодні, тобто представники керівного складу ОТГ просто вважають не своєчасними окремі програми навчання.

Рисунок 1.17 – Сприйняття і необхідність навчання працівників виконавчих органів ради ОТГ у різних сферах

Джерело: побудовано автором за результатами анкетування.

Функціональна ефективність органів місцевого самоврядування визначається їх спроможністю надавати якісні сервіси мешканцям ОТГ за принципом «єдиного вікна» («єдиного офісу») та витратами часу

на отримання тих чи інших послуг. У таких умовах розбудова системи Центрів надання адміністративних послуг є одним з маркерів успішності адміністративної інфраструктури організації просторового капіталу [223].

На початок 2019 року в Україні вже створено 775 ЦНАПів (125 в ОТГ), головним критерієм яких є 30-хвилинна доступність. Серед лідерів за створенням ЦНАПів – Київська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська та Львівська області. У 2018 році місцеве самоврядування отримало додатково дохід у 3,4 млрд грн за рахунок надання адміністративних послуг [235].

Одним з індикаторів ефективності адміністративної інфраструктури є обсяг витрат на її утримання. Враховуючи обмеженість даних, проаналізуємо показники питомої ваги видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ (без трансферів). У ході дослідження [30] встановлено, що питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ коливається від 5,6 % (Боратинська ОТГ Волинської області) до 76,1 % (Сереховичівська ОТГ Волинської області) [30].

Для порівняння, у гмінах Підкарпатського воєводства максимальний відсоток витрат бюджету гміни на апарат управління дорівнює 20,67 % (для сільських гмін з чисельністю населення до 6 тис. осіб), а мінімальний – 7,16 % (для сільсько-міських гмін з чисельністю населення від 10 до 20 тис. осіб).

За оцінками експертів, при більшій фінансовій спроможності бюджету частка видатків на утримання апарату управління буде меншою, оскільки такі витрати мають відносно усталену величину. Тому, у бюджетах із більшим ресурсом витрати на апарат управління у відсотковому вираженні є меншими. Через це такі громади мають можливість спрямувати більше коштів на реалізацію розвиткових проєктів [30].

Запровадження процесу децентралізації суттєво розширило сферу впливу органів місцевого самоврядування на розвиток ОТГ. Проте поряд з новими можливостями, пов'язаними з передачею прав та збільшенням розмірів матеріальної основи місцевого самоврядування, виникли і нові

проблеми: нестача кваліфікованих кадрів, плинність кадрів і неоптимальність організаційної структури.

Таким чином, в умовах сьогодення відбувається зміна загальної ідеології управління просторовим розвитком: у ринковій економіці роль держави зводиться до створення сприятливих умов, а не організації діяльності. Території самі повинні виступити її організаторами та прагнути до швидкої і масштабної інтеграції у національну економіку, а через неї – на глобальний ринок. Однією з ключових проблем територій України є неспроможність їх мережевих форм організації просторового капіталу підтримувати та стимулювати його розвиток. Можливості екстенсивного розвитку просторів за рахунок використання старих «фондів» практично вичерпані. Формування розгалуженої мережевої інфраструктури організації просторового капіталу потребує системних координаційних змін шляхом розробки національної концепції реформування та розвитку такої інфраструктури. Це, у свою чергу, сприятиме подоланню територіальної диспропорційності та формуванню інтегрованої моделі розвитку просторового капіталу країни.

1.3 Методичний підхід до управління просторово-економічним розвитком

У сучасних умовах інститути забезпечення стійкого економічного розвитку стикаються з новими викликами, на які не дають відповіді традиційні управлінські підходи. Викликами, які визначають недостатню ефективність класичних економічних моделей, є глобалізація та інтернаціоналізація економічних відносин, прискорена діджиталізація, зменшення ролі державних політик. Водночас присутні центробіжні тенденції, посилення ролі локальних територіальних утворень, розповсюдження локалізованих (децентралізованих) моделей управління тощо. Для інтегрального уособлення комплексу взаємодій, що зумовлюють перманентність процесів економічного розвитку, широкого вжитку отримала категорія капіталу, що у розширеному

трактуванні змісту охоплює сукупність чинників, поєднання яких характеризує певний вимір цінності та є визначальним для розвитку окремих сфер.

В економіці капітал традиційно визначається як накопичення матеріальних активів, які у сукупності з землею і робочою силою становлять засоби виробництва та виступають джерелами створення доданої вартості [265]. Поняття капіталу поступово розширюється і на сьогоднішній день використовується щодо визначення різних видів ресурсів, таких як людський капітал [154, 261], соціальний капітал [155, 168, 194, 249], культурний капітал [155], інтелектуальний капітал [179, 209], реляційний капітал [157], публічний капітал [256], природний капітал [169] та креативний капітал [190].

Сучасні інтерпретації простору та території також вказують на те, що значення цих понять з часом еволюціонувало [161, 267]. У класичній економічній теорії простір трактувався як вторинний чинник виробництва, а його значення визначалось насамперед з точки зору вартості розташування та відстані [248]. В умовах сьогодення простір виступає одним з ключових чинників розвитку [242], а не лише місцем, де відбуваються різноманітні соціальні процеси [210]. Серед численних концепцій, які досліджують вплив простору на забезпечення процесів розвитку, його роль особливо акцентується в ендогенних теоріях розвитку: неомаршальській (статичний вплив агломерацій) та нешумпетерській (вплив концентрації економічної діяльності на інноваційний розвиток) [292].

Серед визначень капіталу найбільш релевантним до просторового розподілу економічної активності є поняття територіального капіталу, яке було введене Організацією економічного співробітництва та розвитку у 2001 році з метою виокремлення ресурсів території, які становлять її конкурентний потенціал [284]. До елементів територіального капіталу відносять географічне положення, розмір адміністративно-територіальної одиниці, виробничу потужність, клімат, традиції, природні ресурси, якість життя та переваги агломерації. Він також може включати інші чинники, такі

як «неторговельна взаємозалежність»: митні та неофіційні правила, які дозволяють суб'єктам господарювання працювати разом в умовах невизначеності, солідарності, співпраці та обміну ідеями і знаннями між людьми та бізнесом. Це також певне нематеріальне середовище, яке об'єднує ключових стейкхолдерів територіального розвитку шляхом створення умов для творчості та інновацій. Експерти ОЕСР [238, с. 15–16] наголошують на тому, що територіальний капітал приносить більший прибуток для певних видів інвестицій, ніж для інших, оскільки вони ефективніше використовують активи та потенціал певної території. Це означає, що території мають не лише порівняльні переваги Рікарда (тобто вони є більш конкурентоспроможними через відносні витрати чинників виробництва), але й абсолютні переваги, оскільки володіють унікальними ресурсами.

Становить інтерес змістовне наповнення територіального капіталу. Італійський дослідник Каманьї [159] запропонував складну схему, згідно з якою окремі його елементи можна класифікувати за рівнем конкурентоспроможності споживання та ступенем матеріальності (відчутності) (рис. 1.18).

Як результат, він визнав такі групи чинників: (А) суспільні блага та ресурси, (В) проміжні матеріальні товари зі змішаною конкуренцією, (С) приватний основний капітал та платні товари, (D) соціальний капітал, (Е) реляційний капітал, (F) людський капітал, (G) економічна агломерація та взаємодія, (H) мережі співпраці та (I) реляційні приватні послуги. Чинники у кутових положеннях матриці (матеріальні та нематеріальні суспільні блага, матеріальні та нематеріальні приватні блага) є традиційними чинниками, які формують потенціал території – так званий «традиційний квадрат» (рис. 1.19А). Однак на сьогоднішній день конкурентні переваги території, перш за все, визначаються ресурсами реляційного та синергетичного характеру, які поєднують жорсткі та м'які чинники, а також громадські та приватні блага, тим самим формуючи так званий «інноваційний хрест» [158, р. 33] (рис. 1.19В).

Конкурентоспроможність споживання	(висока)	<i>Приватні товари</i>	С Приватний основний капітал: – запаси Грошові ефекти Платні товари	І Реляційні приватні послуги: – зовнішні зв'язки фірм – передача результатів НДДКР Університетські спін-офи	F Людський капітал – підприємництво – креативність – приватні ноу-хау
	↑	<i>Товари спільного використання, суспільні блага</i>	В Власні мережі Колективні надбання: – пейзаж – культурна спадщина	Н Мережі співпраці Управління землею та культурними ресурсами	Е Реляційний капітал – здатність до кооперації – здатність до спільної діяльності – спільні компетенції
	(низька)	<i>Публічні товари</i>	A Ресурси: – природні – культурні Соціальний накладний капітал: – інфраструктура	G Агломерація та економіка районів Агенції з розробки та впровадження НДДКР Інструменти для підвищення сприйнятливості Зв'язок	D Соціальний капітал: – інституції – поведінкові моделі, цінності – довіра, репутація – асоціаціонізм
		<i>Матеріальні товари (hard)</i>	<i>Комплексні товари (hard + soft)</i>	<i>Нематеріальні товари (soft)</i>	
		Матеріальність (відчутність)			
		(висока)	→	(низька)	

Рисунок 1.18 – Компоненти територіального капіталу [160]

Концепція територіальної згуртованості враховує вплив територіального капіталу на показники макроекономічної політики, роблячи акцент на значенні територіальних чинників для економічного зростання, а також врахуванні просторових цілей у політиці розвитку [292]. Територіальна згуртованість є однією з ключових цілей для країн з великим розміром, перед якими невідворотно постає питання забезпечення рівних умов

розвитку, включеності усіх суб'єктів та пропорційності. Низка таких проблем досить гостро постає перед Європейським Союзом через входження нових членів, однак, незважаючи на значну увагу дослідників та управлінців до цих питань, на сьогоднішній день у європейських інституцій відсутнє чітке розуміння цього терміна [228, с. 22].

Саме тому пріоритетності набуває питання трансформації поняття територіальної згуртованості у поняття, яке легко зрозуміти та оцінити [228, с. 5–6]. Це не тільки сприятиме досягненню консенсусу серед науковців щодо сутності цієї концепції, але й дозволить більш конкретно та чітко обговорити політику розвитку та згуртованості серед представників влади.

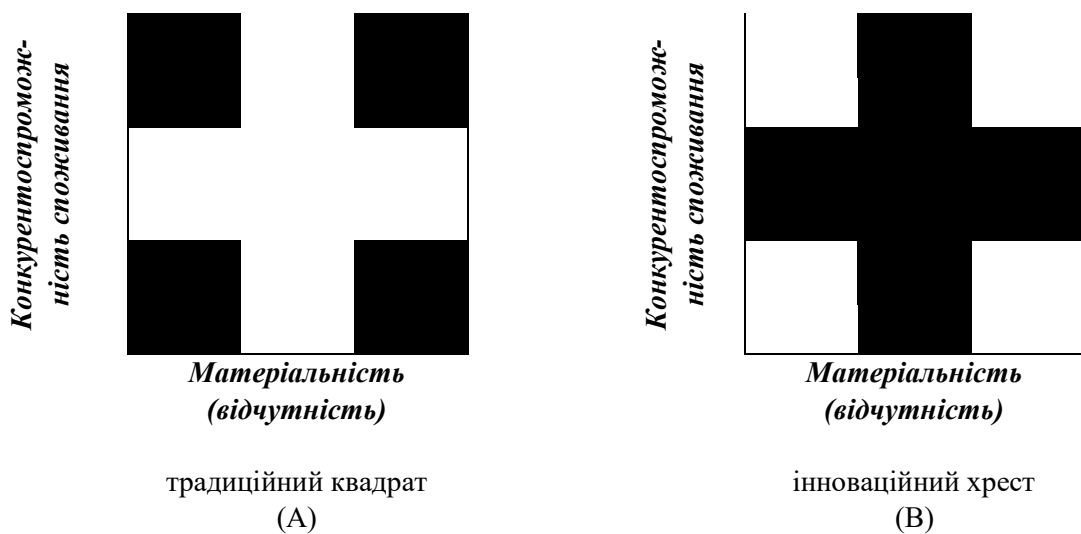

Рисунок 1.19 – Класифікація компонент територіального капіталу [159]

На думку автора, політика згуртованості та територіальний капітал одночасно підтримують економічне зростання за допомогою двох різних механізмів (рис. 1.20).

У короткостроковому періоді передбачається, що територіальний капітал опосередковує вплив коштів (нижня частина рис. 1.20). Локальний підхід до розробки стратегій розвитку [155, 239] передбачає, що будь-яка політика реалізується у конкретному місці, яке характеризується певними культурними, соціальними та економічними особливостями, а відповідно

запасами територіального капіталу. Ці територіальні умови не є нейтральними щодо результатів політики [243].

Однак у середньо- та довгостроковій перспективі політика згуртованості також спрямована на генерування та накопичення територіального капіталу, що стає необхідною умовою економічного зростання у довгостроковій перспективі (верхня частина рис. 1.20). Наприклад, будівництво нової автомагістралі приведе до покращення інфраструктури території (сегмент А, рис. 1.18). Політика, що підтримує гендерну рівність на ринку праці, скоріше за все, позитивно вплине на соціальний капітал території (сегмент D, рис. 1.18). Очікується, що збагачений фонд територіального капіталу, у свою чергу, сприятиме економічному зростанню [164].

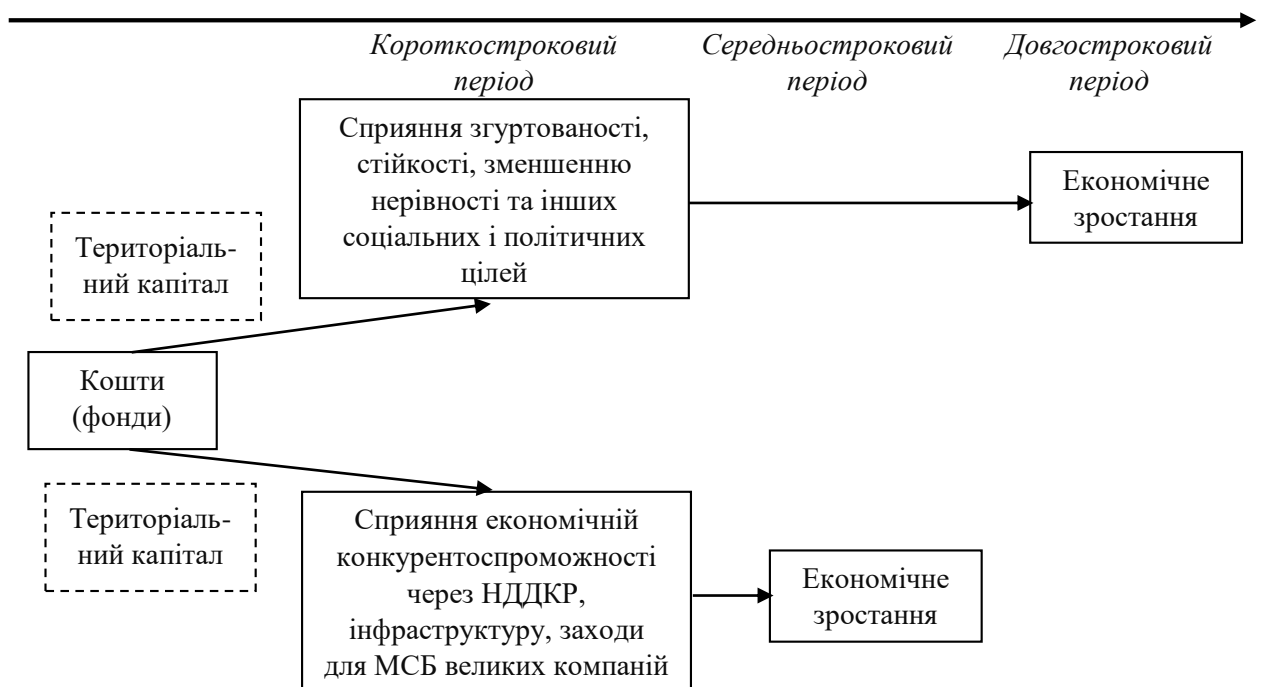

Рисунок 1.20 – Вплив територіального капіталу та політики згуртованості на економічне зростання

Джерело: побудовано автором за даними [155, 237].

Такі процеси накопичення потенціалу територіального капіталу мають різну часову тривалість. Інвестиції в інфраструктуру, НДДКР, підприємництво, ймовірно, вплинуть на економічне зростання

у короткостроковій перспективі, тоді як фінансування соціальної включеності або сталого розвитку дасть результати у довгостроковій перспективі. Як бачимо, територіальний капітал підсилює економічне зростання і, будучи структурним, може також виступати чинником стійкості в кризові періоди.

Формування стратегій просторового розвитку є дуже важливим не тільки для забезпечення територіальної згуртованості, але й для досягнення більшої загальної узгодженості політики ЄС [188]. На думку Р. Поттера [245], це набуває ще більшої актуальності для країн третього світу, для яких характерні особливо сильні нерівності, постійні конфлікти щодо узгодження глобальної та локальної політик.

Економічний простір є неоднорідним через те, що економічна діяльність концентрується у певних місцях, які мають конкурентні переваги, та обумовлює процеси перетікання людей та капіталу з одних територій та зосередження їх на інших територіях. Наслідком дії сил тяжіння місць локалізації економічної діяльності є динамічний випереджаючий розвиток окремих територій та уповільнення розвитку інших просторів. Нерівномірність територіального розвитку проявляється, в першу чергу, у диспаритеті рівня розвитку просторового капіталу.

Скорочення нерівності визнано однією з 17 Цілей Сталого Розвитку ООН, де наголошується, що нерівність – це парадокс часу. Упродовж останнього десятиріччя у світі спостерігається інноваційний вибух, зниження бідності в усіх регіонах та бум на ринках, що розвиваються. А нерівність не тільки зберігається, але й зростає, її різні форми пересікаються й підсилюють одна одну. Нерівність ставить під загрозу подальше економічне зростання й створює нездоланну перешкоду викорінення бідності, що є фундаментом Порядку денного на період до 2030 року. Але нерівність не є чимось природним чи неминучим, вона пов'язана із політикою, законами, культурними нормами, корупцією та іншими проблемами, які можна вирішити.

Існують альтернативні моделі обґрунтування нерівномірності економічного простору:

1. Централь-но-периферійна модель, у якій центральні міста притягують до себе людські, природні, фінансові ресурси зі своєї периферії [254, 167]. Завдяки цьому виникає можливість інноваційного розвитку центру, згодом інновації торкнуться і периферії, але зі значним часовим лагом. Міста у цій моделі є ключовими драйверами перерозподілу модернізації на периферію [63]. Така модель характерна як для великих світових агломерацій, так і для регіональних і місцевих центрів.

2. Друга модель просторово-економічного розвитку виникла у рамках «нової економічної географії». Вона вбачає причиною розвитку економічної нерівномірності процес зосередження економічної діяльності на тих територіях, які володіють порівняльними перевагами [49]. Так, П. Кругман у якості таких переваг виділяв чинники «першої» природи, які мало залежать від людини [220]:

- забезпеченість природними ресурсами (мінеральними, земельними), які користуються попитом на ринку;
- вигідне географічне розташування (у межах агломерацій, приморське та прикордонне на шляхах глобальної торгівлі), яке зменшує транспортні витрати.

Виділяють також чинники «другої» природи, які більшою мірою пов'язані з діяльністю суспільства та держави [221]:

- агломераційний ефект та висока густота населення, які дають економію на масштабі;
- розвинута інфраструктура, яка дозволяє скоротити економічну відстань;
- людський капітал (освіта, здоров'я, трудова мотивація, мобільність та адаптивність населення);
- інституції, які впливають на підприємницький клімат, підвищення мобільності населення, розподіл інновацій тощо.

Однак перераховані ресурси не є сталими. Вважається, що чинники «першої» природи, які практично не залежать від людини, характерні для індустріального суспільства; для постіндустріального суспільства найбільшого значення набувають чинники «другої» природи, оскільки саме вони відіграють суттєву роль у модернізації суспільства, у той час як надмірне використання ресурсних переваг уповільнює територіальний розвиток.

В умовах інформаційної ери домінуючі функції та процеси все більше організуються за принципом мереж. На думку провідного соціолога М. Кастельса [165], нові економічні форми формуються навколо глобальних мережових структур капіталу, управління та інформації, а здійснюваний через такі мережі доступ до технологічних умінь та знань є основою для продуктивності та конкурентоспроможності у сучасних умовах. Суб'єкти господарювання та інші стейкхолдери об'єднуються у мережі різної конфігурації, структура яких стирає відмінності між традиційними великими корпораціями та малим бізнесом, охоплюючи сектори та економічні групи, організовані за географічним принципом. Саме тому трудові процеси носять індивідуалізований характер, відбувається фрагментація діяльності залежно від виробничих завдань з її подальшою реінтеграцією для отримання кінцевого результату. Це проявляється у виконанні взаємопов'язаних завдань у різних куточках світу, що означає новий розподіл праці, який базується на можливостях та здібностях кожного працівника, а не на характері організації певного завдання.

Інтеграція викликів процесам економічного розвитку за рахунок чинників глобалізації та децентралізації зумовлює необхідність урахування взаємодії мережових та просторових складових та їх впливу на процеси просторово-економічного розвитку. Це дає змогу запропонувати як інтегральну досліджувану категорію поняття просторового капіталу. На рис. 1.21 запропонована логіка побудови категорії просторового капіталу.

Виокремлена дефініція просторового капіталу є: по-перше, універсальною, оскільки її можна застосовувати до різних об'єктів

дослідження на всіх рівнях розвитку; по-друге, інтегрованою, оскільки вона поєднує економічний та соціальний зміст об'єкта дослідження; по-третє, стратегічною, тому що розкриває важливі напрями підвищення конкурентоспроможності території за рахунок раціонального використання просторового капіталу.

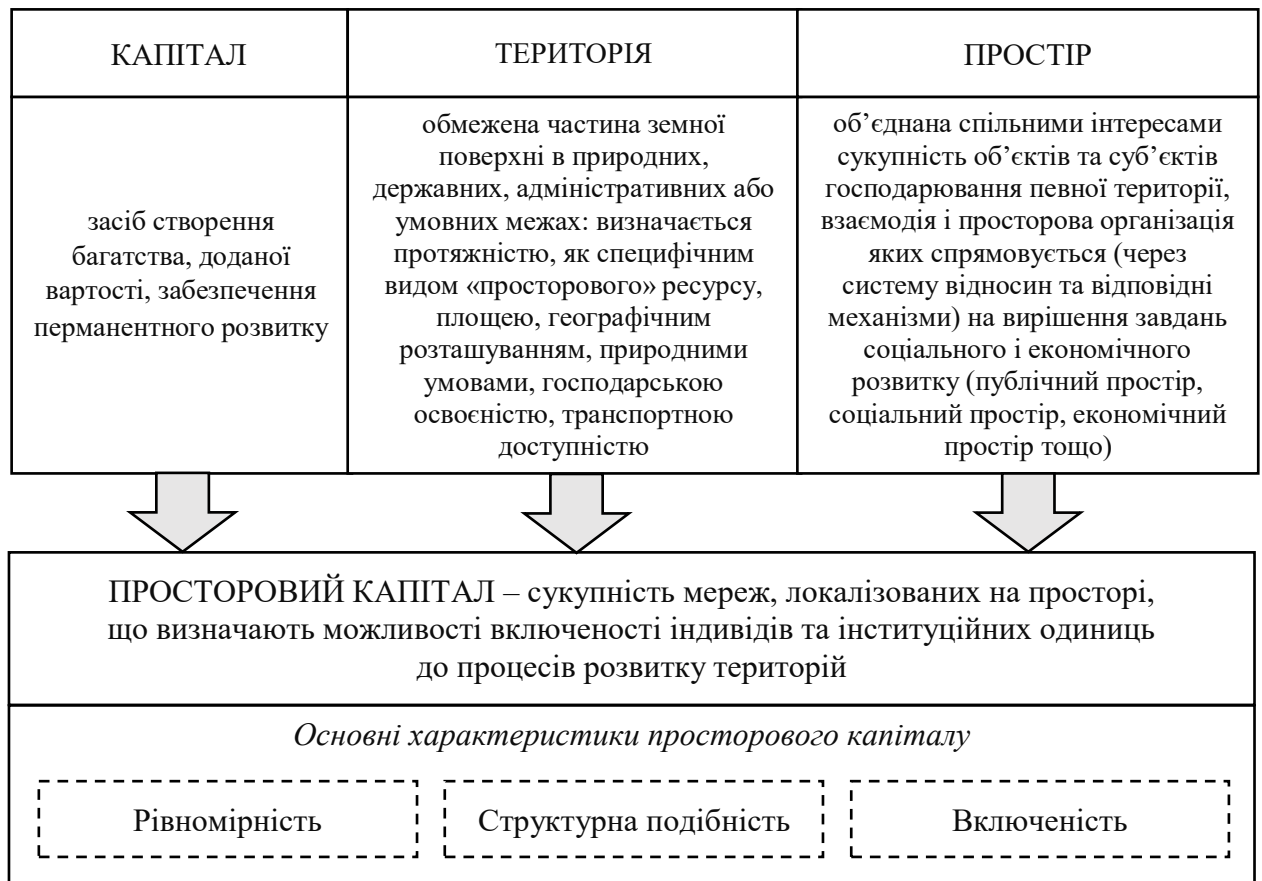

Рисунок 1.21 – Підхід до виокремлення категорії «просторовий капітал»

Джерело: побудовано автором.

Визначаючи просторову складову категорії, слід розуміти різноманіття характеристик, що можуть розглядатися: економічну, соціальну, політичну, національну, інноваційну, інформаційну та інші. Таким чином, просторова компонента може визначатися рядом категорій «економічний простір», «соціальний простір» тощо.

Крім того, нерівномірність розвитку просторового капіталу може розглядатися у кількох вимірах: глобальному, національному та

субнаціональному. Дослідження на глобальному рівні вивчають просторові нерівності між країнами у різних регіонах світу. На національному та субнаціональному рівнях проводяться дослідження диференціації розвитку між адміністративно-територіальними одиницями однієї країни або у межах її окремих територій. Подолання диспропорцій розвитку просторового капіталу в Україні та її регіонах є однією з ключових цілей державної регіональної політики, яка базується на моніторингу масштабів, структури та динаміки економічних та соціальних міжтериторіальних диференціацій.

Важливим методичним аспектом оцінки просторового капіталу є визначення критеріальних засад його виміру. Одиницею просторового капіталу, на нашу думку, можна визначити частину території субрегіонального рівня, яка відповідає низовій адміністративній одиниці та є просторовою основою для організації і діяльності органу влади або інституційного округу [66]; проживання та працевлаштування постійних мешканців, які безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на певній території нерухомим майном, сплачують комунальні податки та пов'язані індивідуальними територіальними зв'язками системного характеру [4].

На сьогоднішній день для оцінки стану територіальних відмінностей використовують сукупність показників та індикаторів різного рівня зв'язаності та обґрунтованості [222]. Усі показники та індикатори поділяють на натуральні та вартісні, які диференціюються на «душові» та загальні. Більшість експертів переконані [186, 211, 241], що більш коректно використовувати так звані ресурсні параметри та індикатори, тобто відносні показники, оскільки використання абсолютних показників без спеціального роз'яснення не відображає повну картину розвитку територій.

Існує широкий доробок підходів науковців до методів оцінки нерівності розвитку просторового капіталу. Їх систематизація за критеріями масштабу, структури та динаміки нерівності наведена у табл. 1.6.

У всіх трьох групах показників нерівності (табл. 1.6) знаходяться індекси Тейла [276] та індекс Аткинсона [150], які дозволяють виявити масштаб, динаміку та структуру нерівності за індикатором, що досліджується. Інші показники нерівності менш інформативні, хоча й переважають у роботах багатьох дослідників за цією проблематикою.

Таблиця 1.6 – Показники та методи кількісної оцінки нерівномірності розвитку просторового капіталу

Групування за критерієм класифікації	Показники / методи	
Перша група: показники масштабу нерівності	Показники Розсіювання Коефіцієнт фондів Децильний коефіцієнт Індекс Джині Індекс Гувера Індекс Тейла Індекс Аткинсона Індекс просторової кореляції	{ Дисперсія Середнє квадратичне відхилення Коефіцієнт варіації Коефіцієнт варіації Вільямсона Коефіцієнт Клоцвога-Магомедова { Індекс Морана Індекс Гири
Друга група: показники (методи), які характеризують структуру нерівності	Локальний індекс просторової автокореляції Статистичні характеристики розподілу Кластерний аналіз Індеси Тейла Індекс Аткинсона	{ Індекс Гетиса-Одра { Коефіцієнт асиметрії Коефіцієнт ексцесу
Третя група: методи, які характеризують динаміку нерівності	Показники Розсіювання Індекс Джині Індекс Гувера (Робін Гуда) Індекс Тейла Індекс Аткинсона Індекс Кольма Аналіз конвергенції	{ Дисперсія Середнє квадратичне відхилення Коефіцієнт варіації Коефіцієнт варіації Вільямсона Коефіцієнт Клоцвога-Магомедова

Джерело: узагальнено автором за даними: [59, 183, 187, 229].

Вітчизняні дослідники, як правило, обмежуються простими вимірами нерівності, такими як середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, коефіцієнт варіації Уїльямсона [280], коефіцієнт варіації Клоцвога-Магомедова [41], коефіцієнт фондів, децильний коефіцієнт, індекс Джині. Більшість із вказаних показників (за винятком коефіцієнтів варіації Уїльямсона та Клоцвога-Магомедова, індексу Джині) не дозволяють враховувати такий важливий чинник як чисельність населення просторової системи, залежать від одиниць вимірювання індикатора, що досліджується, та не відповідають п'яти аксіомам нерівності: незалежність від шкали вимірювання, незалежність від чисельності населення, симетрії (анонімності), принципу трансфертів Пігу-Дальтона, декомпозиції. Індекси Тейла та індекс Аتكінсона позбавлені цих недоліків.

Вирішення питання нерівності доходів пов'язано з певною дилемою: з одного боку, за відсутності механізмів перерозподілу доходу активізуються тенденції територіальної стратифікації і, як наслідок, у суспільстві спостерігається високий рівень соціальної напруги. З іншого боку, надмірне використання інструментів перерозподілу доходу призводить до зменшення мотивації та уповільнення процесів економічного розвитку. З цього приводу Дж. Кейнс зазначав, що керівництву держави доводиться обирати між нерівним розподілом доходу та рівним розподілом бідності, тобто якщо дохід розподіляти порівну, то усі представники суспільства будуть однаково бідні і ніхто не захоче працювати багато та ефективно. Кожна країна індивідуально намагається знайти баланс між забезпеченням соціальної справедливості та ефективністю функціонування економіки.

Світовий досвід показав, що генераторами і ретрансляторами глобальних змін, осередками якісного розвитку просторового капіталу на певному етапі свого розвитку є індустріальні центри. Це і сучасні глобальні індустріальні центри, вершини світового геополітичного та геоекономічного ландшафту, і десятки інших індустріальних центрів, які лише наближаються до верхніх щаблів ієрархії. У той же час індустріальний центр є реципієнтом глобальних

змін з усіма загрозами та перевагами. Враховуючи суспільну значимість індустріального центру як поширеного середовища проживання (з 2007 року більше половини світового населення проживає в індустріальних центрах) і потенційну проблемність такої інтенсивної урбанізації (до 2050 року близько 80 % світового міського населення проживатиме в регіонах, що розвиваються, особливо в містах Африки та Азії), можна вважати вдалим кроком використання критеріїв розумного розвитку індустріальних центрів як драйверів сталого розвитку просторового капіталу в умовах глобалізації.

Для оцінки якості просторового капіталу також доцільно використовувати структурний підхід, який дозволяє визначити та порівняти різні зрізи діяльності індустріальних центрів. Удосконалення існуючих підходів та їх адаптація до специфіки розвитку індустріальних центрів дозволили запропонувати п'ять груп показників для оцінки якості просторового капіталу (рис. 1.22), їх детальний опис опубліковано автором у [253].

Згаданий комплекс показників формує методичну базу до визначення пріоритетних напрямків розвитку індустріальних центрів як осередків розвитку просторового капіталу, основними цільовими орієнтирами яких є:

- дестимуляція сировинного експорту та аутсорсингових моделей сервісу та локалізації ланцюжків перероблення сировини;
- диверсифікація економіки та трансформація рентних моделей функціонування індустріального центру;
- обмеження адсорбції морально застарілих технологій та недопущення консервації технологічного відставання. Основним орієнтиром виступають кращі доступні технологічні рішення;
- забезпечення оптимальної вікової структури кадрового капіталу, у тому числі за рахунок заміни неконкурентних робочих місць технологічним обладнанням;
- можливості збільшення ефективного кадрового капіталу через механізми переманювання працівників з економічно непродуктивних сфер та ззовні;

- заміна патерналістського світогляду та всебічна підтримка підприємницьких ініціатив.

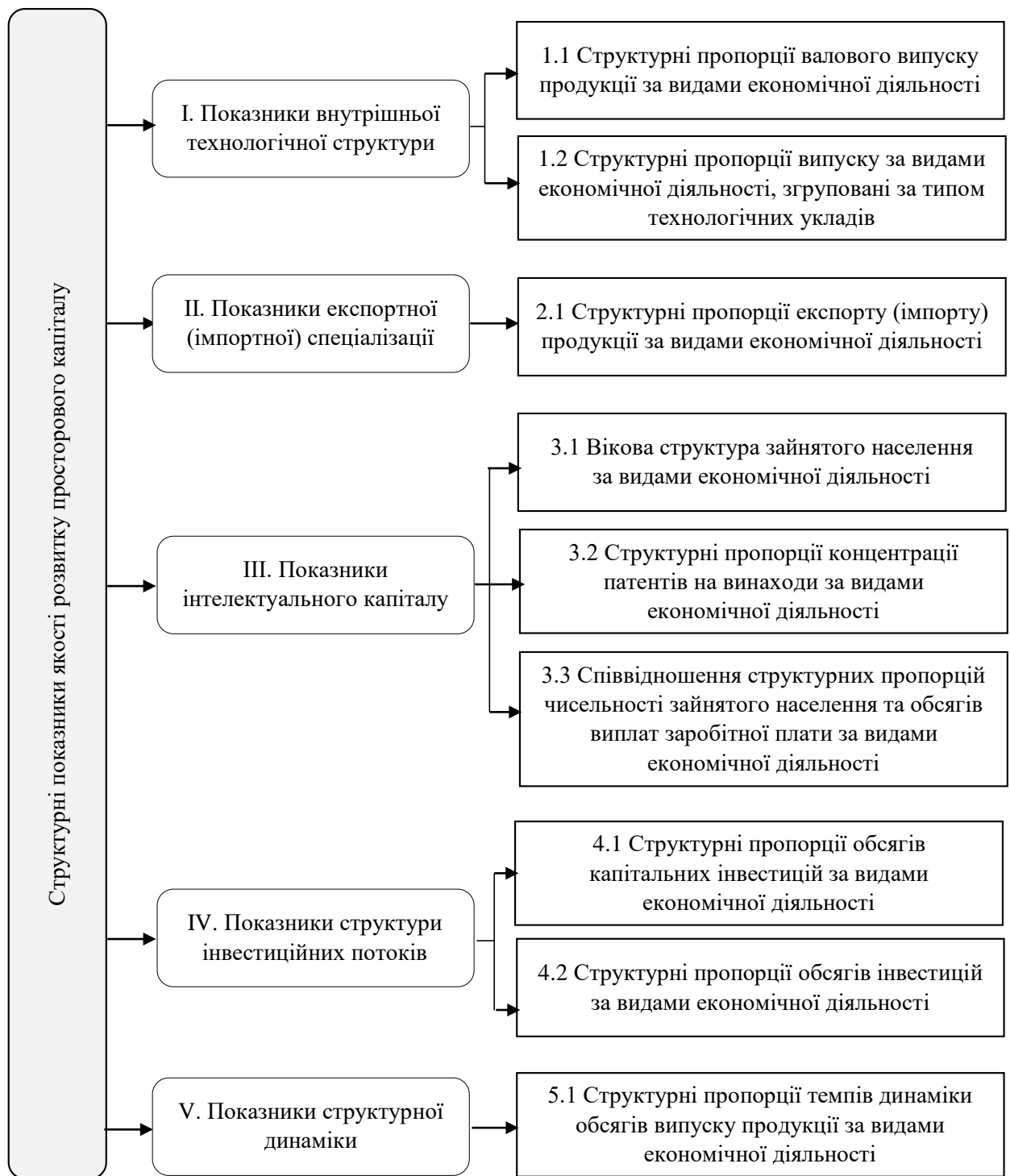

Рисунок 1.22 – Структурні показники якості розвитку просторового капіталу

Джерело: узагальнено автором за даними: [114, 253].

Однією з ключових характеристик оцінки розвитку просторового капіталу також є структурна подібність. Для її оцінки доречно розрахувати індекс структурної відстані – агрегований показник, який характеризує ступінь відмінності структури просторового капіталу (у нашому випадку рівня NUTS-2). При цьому доречно зауважити, що найменше значення індексу структурної відстані відповідає регіонам з найбільш подібною структурою просторового капіталу.

Алгоритм розрахунку структурної відстані вихідних параметрів просторового капіталу територій України та країн ЄС [250]:

- формування системи показників для ідентифікації опорних територій;
- нормування значень показників;
- розрахунок ваги показників;
- розрахунок індексу структурної відстані між територіями;
- побудова матриці відстаней;
- перевірка чутливості отриманих результатів.

Провівши аналіз існуючих підходів до діагностики просторового капіталу та адаптувавши методичні рекомендації Європейської комісії з використання інструменту територіального бенчмаркінгу до умов розвитку і статистичної бази територіальних утворень України, сформовано групи показників для ідентифікації територій з подібними характеристиками розвитку просторового капіталу: географічні та демографічні показники, показники розвитку освіти, технологічної спеціалізації, структури економіки, розміру суб'єктів господарювання, рівня відкритості, суспільних цінностей (табл. 1.7).

Після визначення критеріїв для розрахунку індексу структурної відстані територій, необхідно здійснити їх нормування [65].

Для відображення ступеня унікальності кожного показника розраховуються їх вагові коефіцієнти [250]. У нашому випадку вагові коефіцієнти показників для всіх територій є однаковими (табл. 1.8).

Таблиця 1.7 – Вихідні критерії для розрахунку структурної подібності просторового капіталу

Групи субіндексів	Показники	Джерело статистичних даних		Умовне позначення
		для регіонів ЄС	для регіонів України	
1	2	3	4	5
Географічні та демографічні показники	Загальна чисельність населення, осіб	Eurostat	СЗ «Регіони України»	GD ₁
	Чисельність населення віком до 15 років та старше 65 років, %			GD ₂
	Чисельність міського населення, %	DG Regio		GD ₃
	Мультимодальна доступність, 0-100 індекс	ESPON	Власні розрахунки	GD ₄
Показники розвитку освіти	Чисельність населення з освітою 4–5 рівнів за МСКО, %	Eurostat	СЗ «Регіони України»	E
Технологічна спеціалізація	Кількість патентів за технічним напрямком «прилади», %	OECD REGRAT	СЗ «Наука та інноваційна діяльність України»	TS ₁
	Кількість патентів за технічним напрямком «хімія», %			TS ₂
	Кількість патентів за технічним напрямком «електротехніка», %			TS ₃
	Рівень технологічної концентрації (коефіцієнт Джині), 0-100 індекс			TS ₄
Структура економіки	Чисельність зайнятого населення у оптовій та роздрібній торгівлі, транспорті, %	Eurostat LFS	СЗ «Регіони України»	SE ₁
	Чисельність зайнятого населення у інформації та телекомунікаціях, %			SE ₂
	Чисельність зайнятого населення у фінансовій та страховій діяльності, %			SE ₃
	Чисельність зайнятого населення у ТОП-5 видах економічної діяльності			SE ₄

Продовження табл. 1.7

1	2	3	4	5
	Чисельність зайнятого населення у виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності, %			SE ₅
	Чисельність зайнятого населення у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції, %			SE ₆
	Чисельність зайнятого населення у виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, %			SE ₇
	Чисельність зайнятого населення у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, %			SE ₈
Розмір суб'єктів господарювання	Середній розмір суб'єктів господарювання за кількістю працюючих, кількість осіб	Eurostat LFS	СЗ «Регіони України»	SF
Рівень відкритості	Обсяг загального експорту, % від ВВП	Fraunhofer ISI and Orkestra	СЗ «Регіони України»	Op
Суспільні цінності	Рівень децентралізації	BAK Basel Economics	Дані Мінрегіону	CV ₁
	Якість інституцій, 0-100 індекс	Charron et al.	Дані центру ім. О. Разумкова	CV ₂
	Спроможність населення до генерування нових ідей, 1-6 індекс	ESS	Дані центру CEDOS	CV ₃

Джерело: систематизовано автором за даними [130, 193, 251, 281].

Індекс структурної відстані [250] розраховується як сума добутків абсолютних відхилень кожного показника розвитку просторового капіталу та їх вагових коефіцієнтів. На основі отриманих значень індексу структурної відстані будується матриця відстаней, у якій території з найменшими значеннями зазначеного показника обираються як еталони для перейняття досвіду реалізації політики розвитку просторового капіталу.

Перевірка результатів розрахунку індексу структурної відстані здійснюється за методом рангової кореляції Спірмена шляхом розрахунку відповідного коефіцієнта [31]. Коефіцієнт кореляції набуває значень у межах ± 1 , тобто $1 \geq r \geq -1$. Чим ближче $r \rightarrow 1$, тим більша узгодженість між результатами розрахунку. Від'ємне значення r свідчить про протилежну узгодженість.

Таблиця 1.8 – Вагові коефіцієнти показників, що входять до складу індексу структурної відстані територій

Показник	Вага, %	Показник	Вага, %
GD ₁	5,23	SE ₃	4,23
GD ₂	3,89	SE ₄	5,07
GD ₃	4,75	SE ₅	4,28
GD ₄	5,49	SE ₆	4,30
E	4,00	SE ₇	4,57
TS ₁	3,49	SE ₈	5,29
TS ₂	5,72	SF	3,93
TS ₃	3,75	Op	5,01
TS ₄	5,05	CV ₁	3,99
SE ₁	5,43	CV ₂	5,45
SE ₂	5,02	CV ₃	2,06

Джерело: підготовлено автором за даними [250].

Підсумовуючи проведений аналіз підходів до оцінки регуляторних домінант забезпечення сталого просторово-економічного розвитку, можна констатувати, що категорія «капітал» найчастіше є центральним інструментом в обґрунтуванні управлінських механізмів розвитку. Проведений аналіз теорій і концепцій, які розкривають природу та методичну сутність капіталу, дозволяють констатувати поширеність його досліджень в контексті просторово-економічного підходу. В умовах сьогодення поняття «капітал» використовується для визначення різних видів ресурсів: людський капітал, соціальний капітал, культурний капітал, реляційний капітал та ін. Зміна управлінської парадигми під впливом розвитку різноманітних форм

організації простору обумовлює домінування того чи іншого виду капіталу в економічній моделі.

Виявлення векторів зміни ефективних підходів до управління розвитком як результуючого чинника функціонування капіталу дозволяє стверджувати, що в умовах трансформації факторної бази локалізації економічної активності одним з центральних елементів удосконалення існуючих концептуальних підходів до управління розвитком є подолання протиріч між мережевою та просторовою складовою.

Існуюче різноманіття концептуальних підходів до визначення поняття «капітал» не повною мірою відповідає сучасним проявам турбулентності та викликам. Це зумовило доцільність обґрунтування авторського визначення просторового капіталу, під яким розуміється сукупність мереж, локалізованих на просторі, що визначають можливості включеності індивідів та інституційних одиниць до процесів розвитку територій.

Управління мережевими формами організації простору ускладнюється та, у свою чергу, зменшує дієвість існуючих концептуальних підходів. Процеси економічної інтеграції, зменшення ролі кордонів країн, транснаціоналізація зумовлюють зростання складності управлінських систем. Пошук відповіді на таке зростання складності полягає у визначенні горизонтів охоплення мережі з метою реалізації управлінських впливів. Такими горизонтами зазвичай виступає громада, регіон, країна або вид економічної діяльності, сектор тощо залежно від форми організації простору.

Ключовим параметром оцінки якості простору є оцінка його нерівномірності як характеристика відцентрованого та дезінтегруючого тяжіння елементів мережі. Нерівномірність розвитку просторового капіталу найбільш рельєфно проявляється в диференціації рівня включеності індивідів та інституційних одиниць у процеси просторово-економічного розвитку, в обмеженій кількості вузлових економічних анклавів, поглибленні територіальної спеціалізації та поширенні мережеских форм конкурентної співпраці. У таких умовах одним з основних індикаторів сили взаємодії вузлів

мережі виступає рівень їх включеності у процеси просторово-економічного розвитку, що характеризує рівень його динаміки та збалансованості.

Існує широкий спектр підходів до оцінки нерівномірності просторового капіталу, однак найчастіше використовуються спеціальні індикатори диференціації та поляризації за рівнем розвитку. Серед усього різноманіття підходів найбільш прийнятними є індекси Тейла, індекс Аткинсона, які дозволяють виявити масштаб, динаміку та структуру нерівномірності розвитку просторового капіталу за кожною компонентою.

Показником ступеня взаємодії центрів формування мережі та їх інтеграції у глобальні ланцюги створення доданої вартості виступає індекс структурної подібності. Його ефективність доводять не тільки результати досліджень провідних науковців та експертів, але й практичний досвід застосування. Зокрема, під час реалізації стратегічного плану розвитку Європейського Союзу «Європа-2020» на засадах соціальної згуртованості та смарт-спеціалізації. Саме тому він буде розрахований у наступному розділі.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-методичних засад організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком дозволило узагальнити концептуальні передумови формування просторового капіталу, уточнити критеріальний апарат діагностики мережових форм організації простору, уточнити понятійно-категоріальний апарат управління просторово-економічним розвитком, обґрунтувати методичний підхід до управління просторово-економічним розвитком.

1. Встановлено, що на сьогоднішній день Україна перебуває на початковій стадії трансформації просторової моделі організації економіки, активна фаза якої розпочалася на локальному рівні у 2014 році з реалізації реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади. Наприкінці 2019 року Президент України ініціював реформування адміністративно-територіального устрою країни на субрегіональному та регіональному рівнях, успішне впровадження якого стане поштовхом до розробки комплексної моделі управління просторовою організацією економіки, що вимагає обґрунтування відповідних управлінських підходів та інструментів.

2. На основі аналізу та узагальнення теоретико-методичних засад обраної проблематики у роботі обґрунтовано підхід до виокремлення категорії «просторовий капітал», під яким пропонується розуміти сукупність мереж, локалізованих на просторі, що визначають можливості включеності індивідів та інституційних одиниць до процесів розвитку територій.

3. Удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком вимагає розширення теоретичного базису дослідження, саме тому у роботі виокремлено структурні компоненти формування просторового капіталу та інститути концентрації його осередків, а також зроблено спробу узагальнити принципи та мережові форми організації просторового капіталу.

4. Існуюча статистична система в Україні, на жаль, не спроможна повною мірою забезпечити аналітичну обґрунтованість та вибір сценаріїв трансформації моделі просторово-економічного розвитку через складність збору статистичних даних для локальних територіальних утворень, особливо в умовах реформування первинної ланки адміністративно-територіального устрою. Досвід європейських країн свідчить, що цей процес довготривалий та вимагає значних фінансових вкладень. Як наслідок, трансформація моделі просторового розвитку економіки вимагає зміни аналітичних підходів до діагностування цих процесів, запропонованих автором, за комплексом специфічних показників рівномірності, включеності, структурної динаміки та мережевої організації.

5. У роботі автором проведено оцінку концентрації компонент просторового капіталу на субнаціональному та локальному рівнях, а також аналіз вартісних характеристик просторового планування для локальних територіальних утворень. Отримані розрахунки підтверджують гіпотезу про доцільність формування об'єднаних територіальних громад з чисельністю населення більше 5 тис. осіб, яку покладено в основу реалізації реформи децентралізації влади. З урахуванням вищезазначеного запропоновано авторську дефініцію одиниці просторового капіталу.

6. Систематизовано різноманіття існуючих підходів до оцінки нерівномірності розвитку просторового капіталу та запропоновано розширити спектр структурних його оцінок за ознаками внутрішньої технологічної структури, експортної (імпортної) спеціалізації, інтелектуального капіталу, структури інвестиційних потоків та структурної динаміки. Вибір структурних показників обумовлений їх можливістю охарактеризувати інерційність системи, а також широким досвідом їх застосування у практиці управління просторово-економічним розвитком країн ЄС.

Результати проведених досліджень, що викладені у Розділі 1, опубліковано у наукових працях автора [110, 115, 117, 120, 246, 254, 256, 257].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ДІАГНОСТИКА ЧИННИКІВ ТА ПЕРЕДУМОВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

2.1 Оцінка людського потенціалу територій як чинника збалансованого просторово-економічного розвитку

Зміна існуючої парадигми територіального розвитку під впливом процесів глобалізації та гуманізації економіки обумовлює необхідність трансформації усталених управлінських моделей. В умовах стирання чітких меж між окремими видами економічної діяльності та розвитку багатопрофільних бізнесів усталена концепція галузевого управління економікою поступово втрачає свою актуальність та передбачає необхідність пошуку альтернативних управлінських підходів на засадах комплексності та інклюзивності. Одним з таких підходів, ефективність якого підтверджує досвід розвинутих країн, є концепція управління розвитком просторового капіталу.

Рівень розвитку територій тісно пов'язаний з якістю людських ресурсів, роль яких залежно від управлінської моделі змінюється. В індустріальній моделі господарювання ключовим ресурсом територіального розвитку виступали капітальні активи, а люди розглядалися лише як чинник виробництва. У просторовій моделі розвитку центральне місце займає демографічна компонента, оскільки люди є носієм інтелектуального капіталу та драйверами інновацій, а матеріальні активи відходять на другий план. Це підтверджують й ідеологи футурологістичної концепції [217, 275], відповідно до якої сьогодні у світі серед найуспішніших країн та міст йде глобальна війна не за природні чи воєнні ресурси, а за нематеріальні активи та людський капітал. Орієнтована на людиноцентризм, концепція просторового

капіталу спрямована на забезпечення максимальної включеності кожного члена суспільства у процесі територіального розвитку.

Оцінка ролі людського потенціалу територій у формуванні динаміки просторово-економічного розвитку передбачає діагностику кількісних та якісних ознак. Варто зауважити, що при виборі моделі діагностики слід обирати між низхідною та висхідною логікою аналізу. Перша (низхідна) передбачає оцінку впливу глобальних політик на локальний рівень, друга (висхідна) – оцінку змін на локальному рівні та їх вплив на формування картини на національному рівні. Саме тому аналіз має враховувати кілька зрізів. Серед показників, які можуть забезпечити розкриття взаємодії локального та національного рівнів, є як традиційні оцінки структури та динаміки, так і спеціальні (оцінка концентрації, рівномірності, активності залученості до процесів просторово-економічного розвитку).

Оцінити динаміку розвитку просторового капіталу можна на основі ретроспективного порівняльного аналізу підходів до управління його демографічною компонентою за період 1970–2018 років.

У якості кількісного індикатору, який, на нашу думку, дозволяє оцінити тенденції у зміні чинників просторової організації є показник щільності населення. Його зміна у найбільш узагальненому вигляді дозволить проілюструвати відповідну трансформацію моделі організації просторового капіталу. Для цього розглянемо індекси динаміки та нерівномірності розвитку демографічної компоненти просторового капіталу і порівняємо ці показники у період домінування індустріальної моделі господарювання часів СРСР та моделі, що склалася, для якої притаманні риси людиноцентричної орієнтації, зростання ролі індикаторів інтегрованості людини у процесі просторово-економічного розвитку, ролі інтелектуального капіталу, зростання рівня комфортності середовища, екологічнобезпечного існування людини тощо.

У таких умовах ключовим показником якості функціонування економічної моделі стає її спроможність забезпечувати позитивну динаміку приросту чисельності населення.

У 2018 році середній показник щільності населення в Україні становив 70,21 особи/км², що у 1,4 рази більше за середній показник у світі, але значно нижче, ніж у країнах ЄС. Для порівняння середня щільність населення у Монако дорівнює 18679 осіб/км², у Нідерландах – 404 особи/км², у Великій Британії – 255 осіб/км², у Чехії – 129 осіб/км², у Польщі – 123 особи/км² [18].

При оцінці загальної динаміки демографічної компоненти слід враховувати загальноєвропейські тенденції [286], які переконливо свідчать про від’ємну динаміку приросту та зростання середнього віку. Однак у різних країнах та територіях ці процеси мають різну динаміку, що значною мірою залежить від впливу ключових компонент просторового капіталу.

Розрахунок індексу динаміки розвитку демографічної компоненти просторового капіталу здійснювався за формулою

$$I_{\text{дин}} = \frac{n \times \sum p_i \times D_i - \sum p_i \times \sum D_i}{n \times \sum p_i^2 - \sum p_i \times \sum n_i}, \quad (2.1)$$

де n – кількість років, за якою здійснено аналіз показника;

p – порядковий номер року, для якого проводиться аналіз показника;

D – показник щільності населення i -го року.

Отримані значення індексу динаміки розвитку демографічної компоненти просторового капіталу ($I_{\text{дин}}$) у період домінування індустріальної моделі господарювання дозволяють умовно розділити регіони України на три групи: I група ($I_{\text{дин}} \geq 2,0$), II група ($2,0 > I_{\text{дин}} \geq 0,0$), III група ($I_{\text{дин}} < 0$) (рис. 2.1).

До першої групи належать регіони України з найвищим рівнем якості розвитку просторового капіталу. У цій групі переважають індустріально розвинені регіони, у яких центрами тяжіння населення виступали великі індустріальні центри, навколо яких розбудовувалися об’єкти соціально-побутової інфраструктури, розвивалося транспортне сполучення, тобто створювалися умови для нормальної життєдіяльності людини (концепція робочого селища).

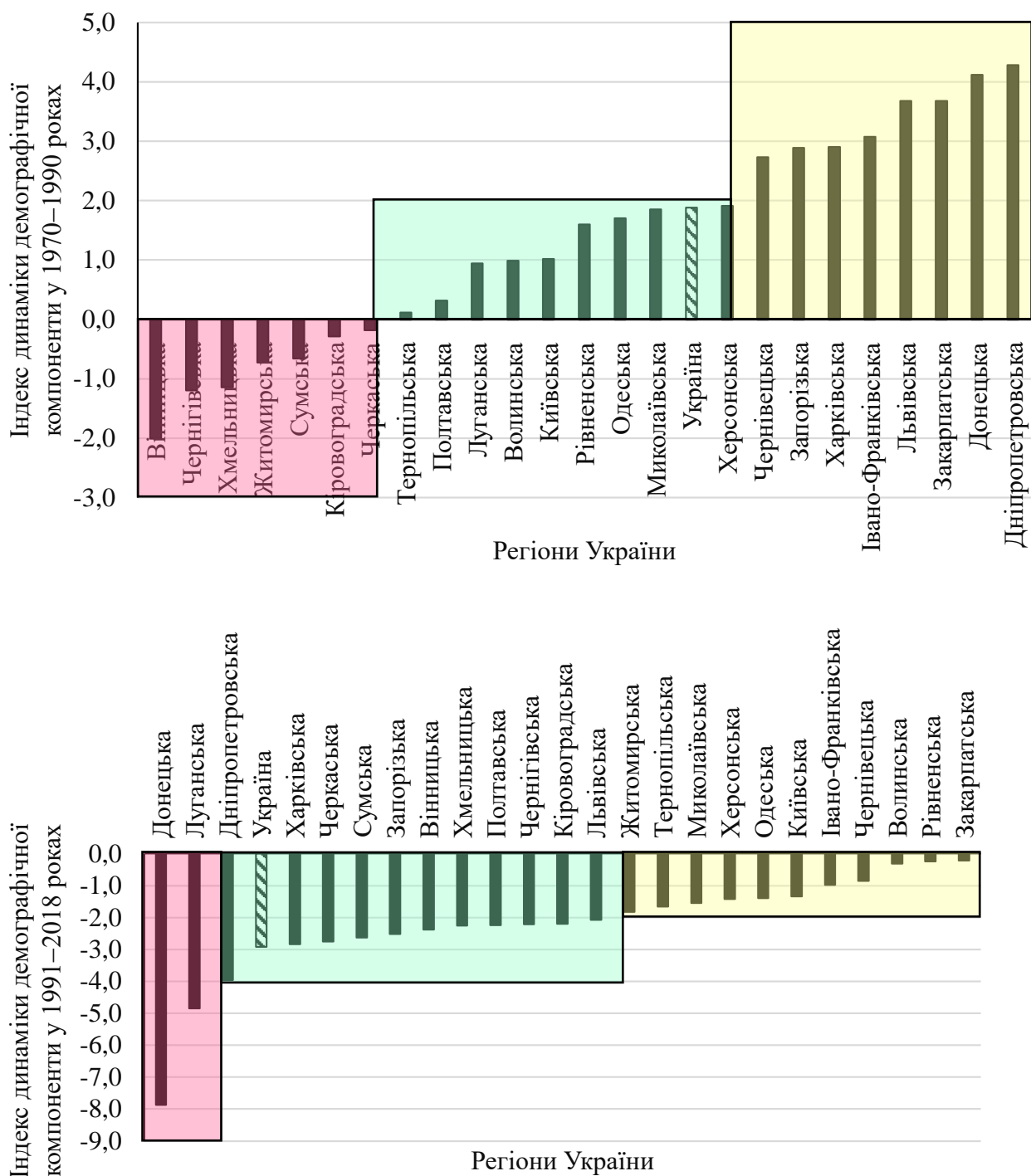

Рисунок 2.1 – Індекс динаміки демографічної компоненти просторового капіталу регіонів України у 1970–2018 роках

Джерело: побудовано автором за даними [11, 102].

Друга група регіонів характеризується середнім рівнем якості розвитку просторового капіталу за демографічною компонентною, що обумовлено історичними передумовами формування системи розселення цих регіонів.

Для третьої групи регіонів з найнижчим рівнем якості розвитку просторового капіталу характерна незначна кількість великих та середніх міст і низькі показники щільності сільського населення. Це зумовлено природними умовами, а також тим, що активне заселення південних районів країни почалося наприкінці XVIII століття.

Зміна моделей господарювання супроводжувалася трансформацією векторів розвитку просторового капіталу. Порівняння діапазонів розвитку демографічних тенденцій в Україні та країнах Європи вплинуло на зміну шкали групування регіонів з шагом -2 одиниці. Отримані значення індексу динаміки розвитку демографічної компоненти просторового капіталу ($I_{\text{дин.}}$) в умовах функціонування сучасної моделі дозволили об'єднати регіони України у такі групи: I група ($I_{\text{дин.}} > -2,0$), II група ($-2,0 \geq I_{\text{дин.}} > -4,0$), III група ($I_{\text{дин.}} \leq -4$).

При сучасній моделі розвитку до першої групи з найвищими показниками якості просторового капіталу перемістилися регіони, які в умовах індустріальної моделі господарювання характеризувалися середнім рівнем розвитку просторового капіталу. Це підтверджує їх незначну залежність від послаблення впливу основного драйвера просторово-економічного розвитку часів прискореної індустріалізації – капітальних активів і можливість порівняно швидкого пристосування до зміни умов зовнішнього середовища.

За час переходу до постіндустріальної економіки до другої групи з середніми показниками якості розвитку просторового капіталу перемістилися регіони, які у часи домінування радянської моделі господарювання:

- характеризувалися найвищими показниками розвитку просторового капіталу (Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області), що обумовлено зміною технологічних укладів виробничого процесу, традицій ведення господарської діяльності, занепадом великих індустріальних центрів, прискоренням процесів трудової міграції;

- входили до третьої групи регіонів з найнижчим рівнем розвитку просторового капіталу (Черкаська, Сумська, Вінницька, Хмельницька, Кіровоградська області), що пояснюється включенням суб'єктів господарювання цих регіонів у європейські ланцюги створення доданої вартості та швидкими темпами впровадження реформи децентралізації влади.

До третьої групи перемістилися Луганська та Донецька області, які у часи індустріальної моделі характеризувалися високими показниками розвитку просторового капіталу, що пояснюється поступовим занепадом індустріального потенціалу цих регіонів, їх неспроможністю до швидкої переорієнтації економіки в умовах зміни «полюсів зростання» в Україні, а також розгортанням бойових дій та тимчасовою окупацією території Донбасу. Крім того, в умовах планової економіки розвиток цих регіонів частково підтримувався за рахунок перерозподілу коштів між територіями країни відповідно до планів та програм розвитку економіки.

Для кожної з цих груп регіонів доречно розробити рекомендації з метою забезпечення вирівнювання умов розвитку просторового капіталу, оскільки кожна з них має свої особливості та стартові умови для імплементації таких практик. Так, для регіонів першої групи доцільно розвивати існуючу економічну модель, оскільки вона вже пройшла першу стадію трансформації і поступово пристосовується до світових умов ведення бізнесу; у регіонів другої групи модель господарювання перебуває на стадії реформування, що обумовлює необхідність впровадження інтервентських моделей масової підтримки розвитку просторового капіталу; підходи до ведення бізнесу у регіонах третьої групи під впливом зовнішніх чинників та кардинальної зміни траєкторії розвитку східних регіонів України практично втрачають свою актуальність, що обумовлює необхідність розробки нової моделі розвитку просторового капіталу на принципах селективної підтримки.

З метою додаткового розкриття причин, що визначили динаміку демографічної компоненти та її вплив на просторово-економічний розвиток,

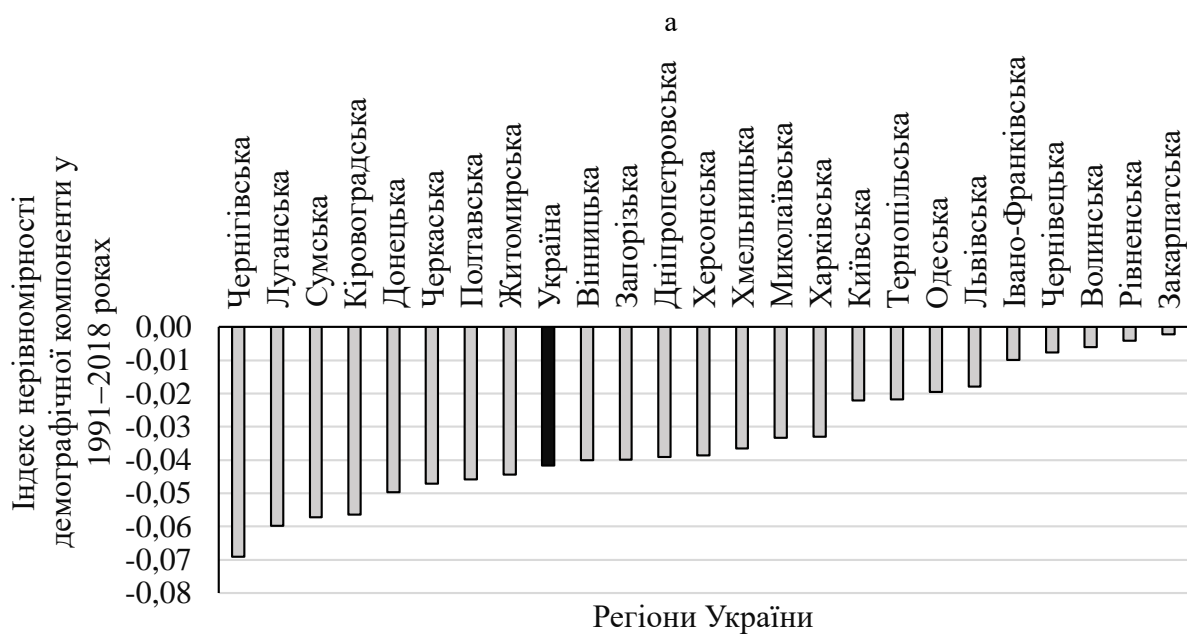
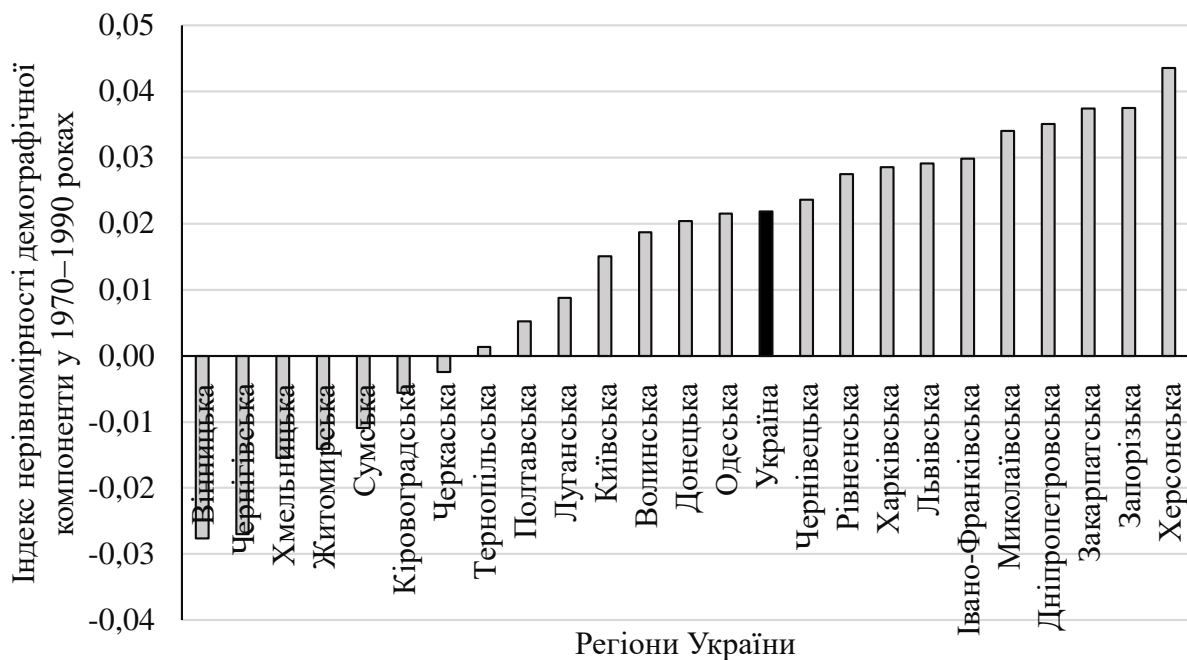
представляє інтерес оцінка рівномірності розвитку демографічної компоненти, яка відповідно до ідей П Кругмана [220] забезпечує вплив на економічний розвиток. Для цього розрахуємо індекс нерівномірності розвитку демографічної компоненти як відношення індексу динаміки демографічної компоненти за певний період до показника щільності населення в останньому році періоду, що аналізується.

Отримання значення індексу нерівномірності розвитку демографічної компоненти просторового капіталу ($I_{\text{нерів.}}$) як у часи функціонування радянської індустріальної моделі, так і у період домінування моделі, що склалася (рис. 2.2), свідчить про те, що найменша частка коливань чисельності населення характерна для регіонів Західної України, оскільки для них притаманний стабільний історичний уклад просторово-економічного розвитку та здатність швидко акумулювати внутрішні ресурси розвитку у період економічних трансформацій та зміни векторів інтеграції України у міжнародне співтовариство. Найбільша частка коливань зазначеного показника характерна для індустріальних регіонів країни, що обумовлено значним впливом виробничих чинників та досягнень економічного прогресу на розвиток просторового капіталу цих територій.

Як відомо, процеси демографічного розвитку відбувалися під впливом процесу планової розбудови індустрії, який характеризувався меншою увагою до регіонів, розташованих у центрі країни (рис. 2.2а). Проте цей показник не повністю розкриває однорідність процесів просторового розвитку демографічної компоненти. Усвідомлюючи, що процесам економічного розвитку притаманна неоднорідність через фокусування та концентрацію на окремих її складових, використаємо підхід до оцінки концентрації, який враховує найбільш природні моделі оптимальної концентрації за В. Парето. Він передбачає:

1. Ранжування територій за значеннями обраних показників від найбільшого до найменшого.
2. Оцінку кумулятивних значень обраних показників.

3. Нормування кумулятивних значень обраних показників за принципом максимуму.
4. Аналіз кривизни отриманої кумуляти та порівняння її з класичним розподілом концентрації за В. Парето (згідно з якою найбільші 20 % за кількістю формують 80 % сукупності).

6

Рисунок 2.2 – Індекс нерівномірності розвитку демографічної компоненти просторового капіталу регіонів України у 1970–2018 роках

Джерело: побудовано автором за даними [11, 102].

Отримані за результатами розрахунків графіки наведено на рис. 2.3.

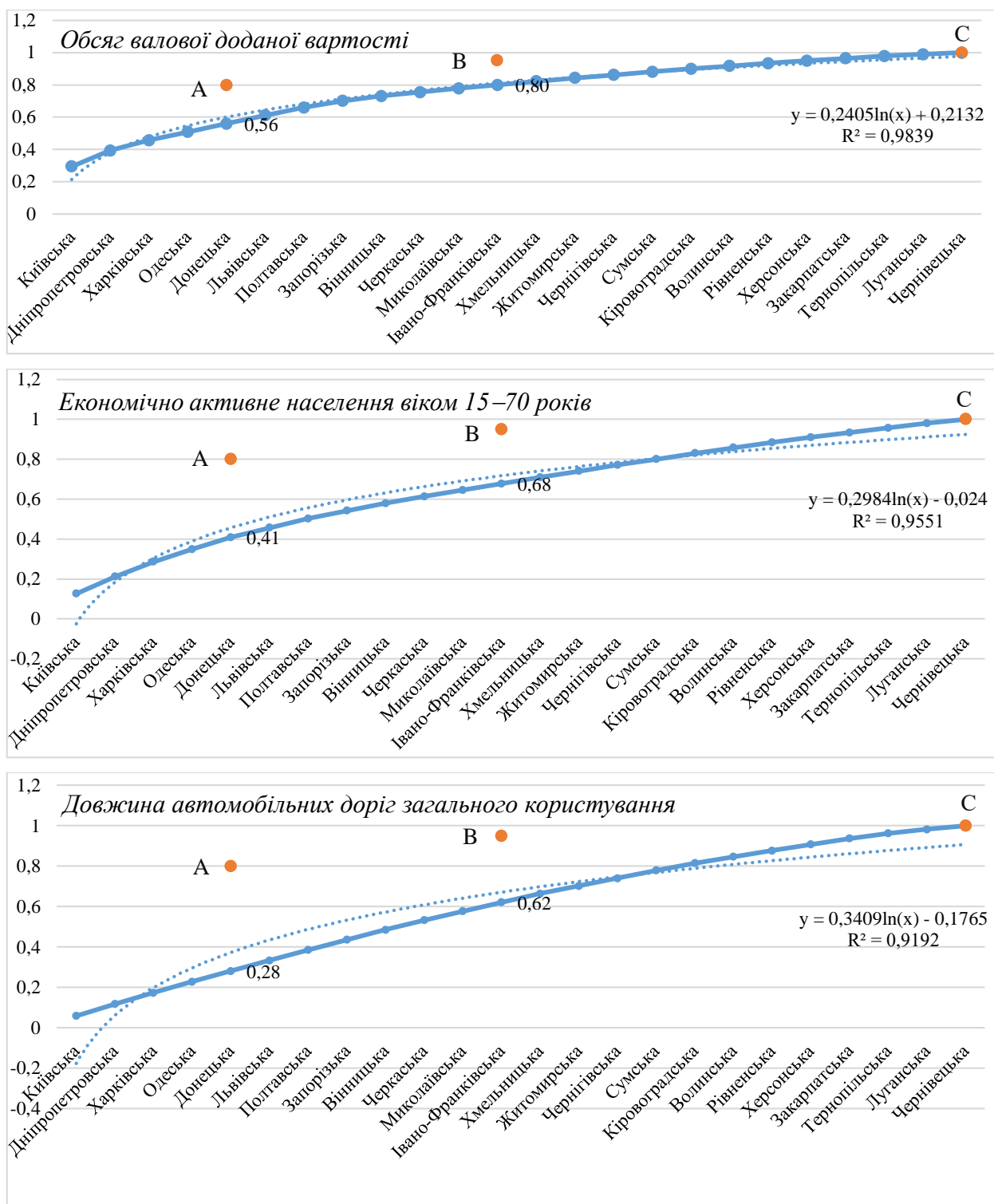

Рисунок 2.3 – Аналіз концентрації компонент просторового капіталу на субнаціональному рівні

Джерело: побудовано автором за даними [11].

На рис. 2.3 точка А відповідає концентрації показника на рівні 80 %, точка В – на рівні 95 %. У сукупності вони характеризують нормальний концентрований розподіл за Парето та можуть виступати орієнтирами для оцінки концентрації демографічної компоненти просторового капіталу.

Як видно з рис. 2.3, найбільш концентрованим є розподіл між регіонами України обсягів валової доданої вартості; середній рівень нерівномірності характерний для розподілу економічно активного населення країни віком 15–70 років; найбільш рівномірно між регіонами країни розподілена довжина автомобільних доріг загального користування. У таких умовах набуває актуальності наукове обґрунтування інструментів вирівнювання розподілу компонент просторового капіталу між територіями країни з метою забезпечення інклюзивного розвитку кожного з їх мешканців.

Розташовані на графіках лінії трендів (показані пунктирною лінією) та їх рівняння забезпечують досить високий рівень апроксимації графіка основних показників розвитку демографічної компоненти просторового капіталу. Водночас, у подальшій перспективі, при проведенні аналогічного аналізу можна очікувати посилення рівня диференціації розвитку потенціалу просторового капіталу, що відобразатиметься у зростанні лінійних коефіцієнтів рівнянь апроксимації.

Аналогічна закономірність в особливостях розподілу демографічної компоненти просторового капіталу може бути прослідкована на рівні районів та ОТГ Харківської області за доступними показниками 2017 року (рис. 2.4).

Розподіл потенціалу демографічної компоненти просторового капіталу у Харківській області також характеризується високим рівнем диспропорційності, переважно концентруючись у промислово розвинених та територіально наближених до міста Харкова районах (рис. 2.4), що обумовлює необхідність пошуку нових управлінських інструментів, спрямованих на трансформацію економічних умов функціонування просторового капіталу та посилення конкуренції між районами, ОТГ області за людські ресурси.

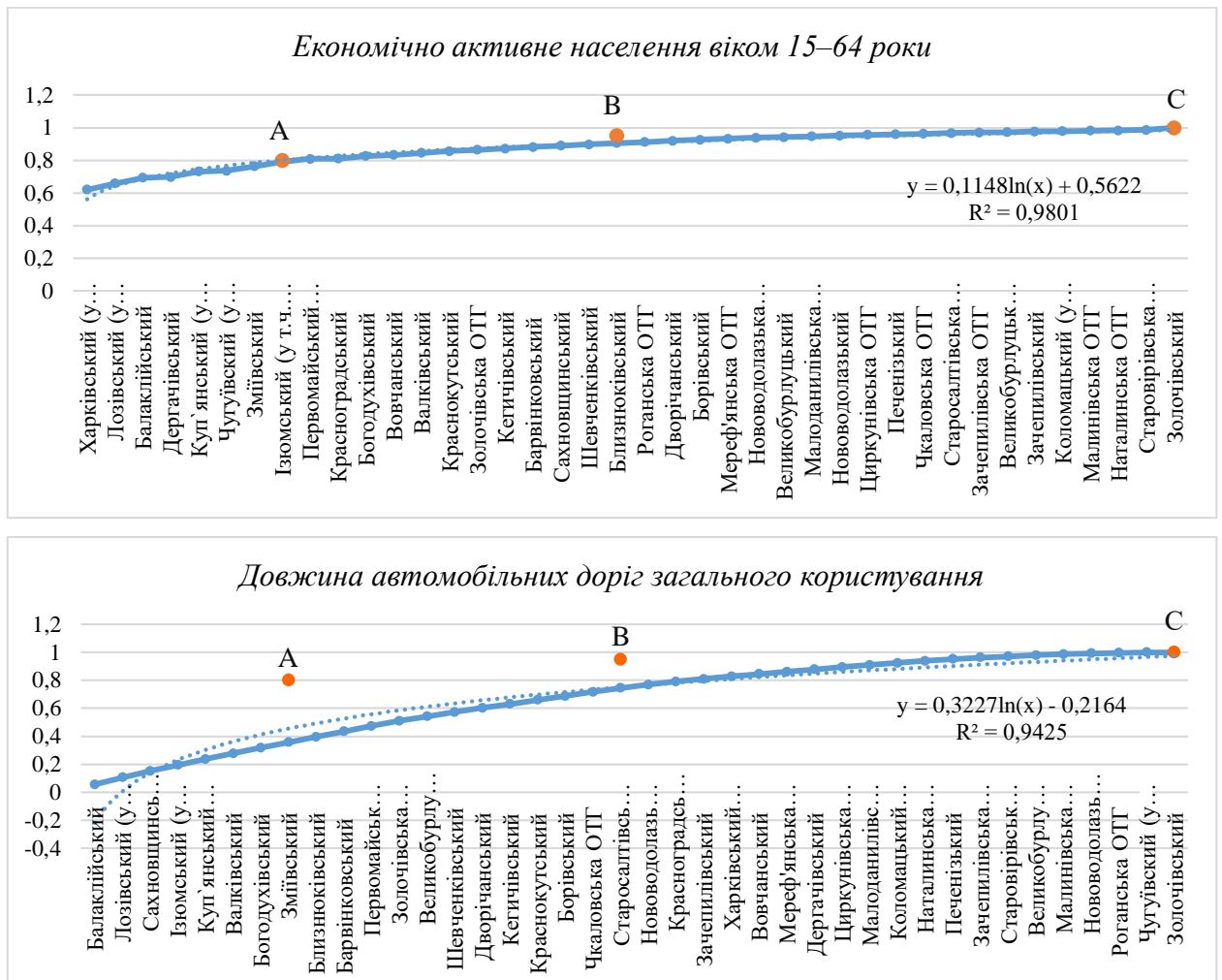

Рисунок 2.4 – Аналіз концентрації компонент просторового капіталу на локальному рівні

Джерело: побудовано автором за даними [74].

Досліджуючи вплив демографічної компоненти на процеси просторово-економічного розвитку, не можна обійти увагою її якісні характеристики.

Концепція просторово-економічного розвитку висуває людину як головного суб'єкта з власними унікальними інтересами, потребами і досвідом, спроможного брати безпосередню участь у процесах управління територією. Тобто ініціювання питань розвитку територій має враховувати принцип «знизу вгору» (bottom-up), результативність якого підтверджується практикою європейських країн [117, 290] при впровадженні стратегій розумної спеціалізації. Сьогодні Україна належить до 30 країн світу з найстаршим населенням. Вікова структура населення країни має

регресивний тип, для якого характерна висока частка людей старшого віку та низька частка дітей [44]. На 1 січня 2019 року чисельність осіб віком 0–14 років становила 15,1 % загальної чисельності постійного населення, віком 65 років і старше – 18,7 %, віком 15–54 років – 66,2 % [99].

За прогнозом, у 2061 р. вікова структура має тенденцію втратити обриси піраміди, перетворившись на фігуру, схожу на «церковні бані», яка міститиме у своїх контурах три чітко геометрично означені групи (0–28, 29–59 та 60 і старше), частка яких становитиме відповідно 30,2 %, 38,6 % і 31,2 %, тобто осіб віком 60 років і старше може бути більше, ніж дітей і молоді (рис. 2.5) [22].

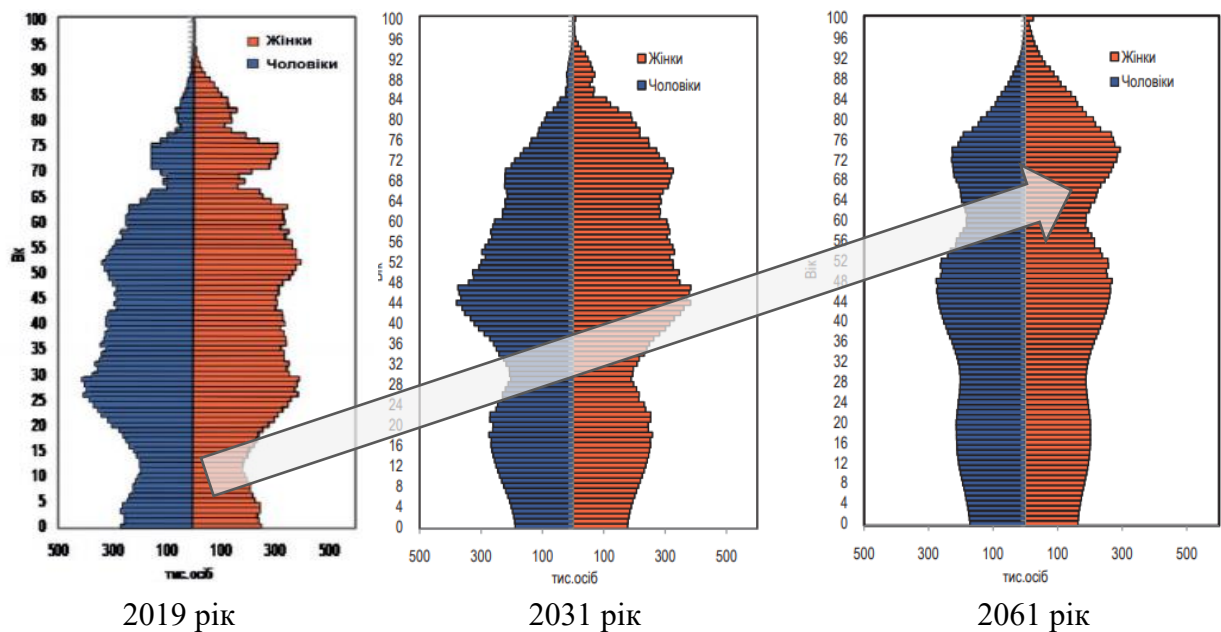

Рисунок 2.5 – Статеві-вікова структура наявного населення в Україні станом на 1 січня 2019 року та її прогностичні значення у 2031, 2061 роках [102]

За таких умов підвищення потенціалу розвитку демографічної компоненти просторового капіталу досягається шляхом розроблення і впровадження політики навчання протягом життя, невід’ємною складовою якої є освіта та навчання дорослих (андрагогіка) [236]. Розширення меж освіти за рахунок залучення дорослих осіб до формального і неформального навчання має сприяти подоланню проблемних питань.

В умовах негативної динаміки чисельності молоді важливим питанням виступають їх міграційні схильності. Показовим є аналіз, проведений у [113], який дав можливість виявити основні причини міжнародної еміграції учасників освітнього процесу після навчання за кордоном (табл. 2.1), більшість з яких обумовлена неможливістю включеності у процеси розвитку просторового капіталу.

Таблиця 2.1 – Причини та чинники міжнародної еміграції учасників освітнього процесу після навчання за кордоном

Штовхаючі (push) фактори	Тягнучі (pull) фактори
<ul style="list-style-type: none"> – зниження стандартів якості життя; – економічна та політична нестабільність; – невизначеність щодо майбутнього; – несприятливі умови для проведення досліджень; – низький престиж науки; – бюрократія та канцелярщина; – структурні зміни в економіці; – розрив між кваліфікацією випускників та потребами ринку 	<ul style="list-style-type: none"> – високий рівень заробітної плати; – сприятливіші умови для проведення досліджень; – можливість долучення до міжнародної наукової спільноти; – досконаліша інформаційна база; – вищий споживацький вибір; – більш комфортні умови життєвого простору

Джерело: узагальнено автором за даними анкетування.

Якісною характеристикою, що визначає роль демографічної компоненти у сталому просторово-економічному розвитку, є залучення мешканців до цих процесів. Виходячи з цього, доцільно запропонувати підхід до оцінки рівня включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку.

Автор брала участь в організації опитування мешканців ОТГ Харківської області, яке проводилося протягом 2018–2019 років у ході підготовки стратегічних документів їх розвитку (обсяг вибірки понад 7000 осіб), що створило можливість для діагностики включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку на локальному рівні.

Результати цього дослідження дозволяють оцінити окремі складові включеності мешканців. Зокрема, охарактеризувати ступінь включеності

з позиції локалізації проживання та економічної активності (робота та навчання) можуть наступні дані (рис. 2.6):

- 39,88 % мешканців з високим рівнем включеності, для всіх членів родин яких ОТГ є місцем постійного проживання та економічної активності;
- 17,05 % мешканців з середнім рівнем включеності, як правило, усі члени їх родин проживають в ОТГ, але працюють чи навчаються в інших адміністративно-територіальних одиницях (в районі розташування ОТГ чи у м. Харкові), так зване «маятникове» переміщення людей впродовж доби за напрямом ОТГ–місто–ОТГ;
- 26,56 % мешканців з низьким рівнем включеності, оскільки лише частина членів їх родини кожного дня проживає в ОТГ, а частина ділить своє життя між ОТГ та іншими територіальними утвореннями. Як правило, це особи, які отримують вищу освіту у великих містах, та ті, хто працює за межами України (переважно чоловіки).

Така ситуація, в першу чергу, обумовлена низьким рівнем інфраструктурного забезпечення процесів включеності. Наприклад, середня оцінка мешканців ОТГ задоволеністю дворами та прибудинковими територіями становить 2,8 із 5,0, дорогами – 2,5 із 5,0, тротуарами – 2,7 із 5,0, умовами паркування – 2,2 із 5,0, вуличним освітленням – 3,3 із 5,0, парками і скверами – 3,5 із 5,0. За таких умов пріоритетності набуває підвищення якості, рівня безпеки, комфорту життєвого простору мешканців ОТГ, а також створення умов для збереження та розвитку їх кадрового потенціалу. Особливої актуальності це питання набуває в умовах масового повернення українських заробітчан [53] з-за кордону через пандемію SARS-CoV-2.

Фундаментальною для концепції просторового розвитку є можливість людей впливати на власні життя та майбутнє, брати участь у прийнятті рішень щодо розвитку територій проживання та висловлювати свої міркування.

За даними Київського міжнародного інституту соціології [40], загальнонаціональний рівень залученості населення до активної громадської

діяльності становить 7,5 %, що позбавляє їх можливості адвокатувати та відстоювати власні інтереси та, в кінцевому результаті, погіршує якість життя.

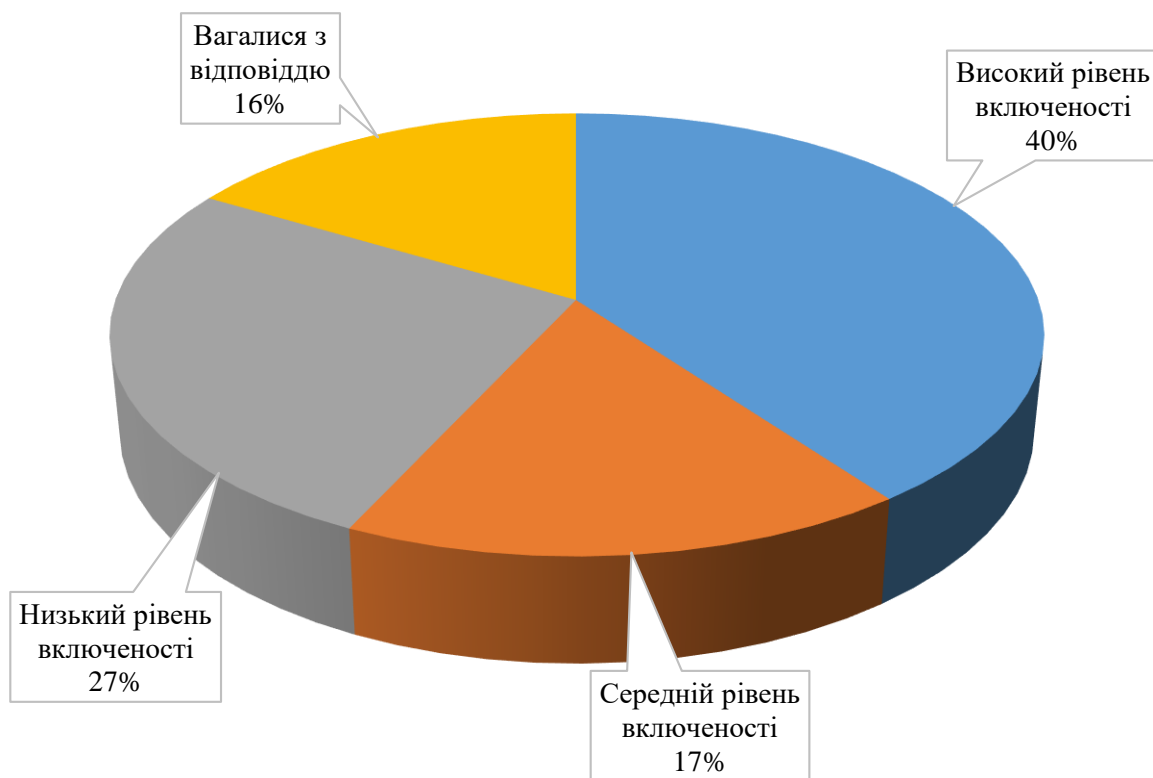

Рисунок 2.6 – Оцінка рівня включеності мешканців ОТГ Харківської області з позиції локалізації проживання та економічної активності

Джерело: побудовано автором за даними анкетування.

Класична модель управління, при якій рішення щодо розвитку територій приймалися на державному рівні та директивно передавалися для впровадження на місцях, характеризувалася високим рівнем патерналізму та обмеженням можливостей для реалізації місцевих ініціатив. При сучасній моделі набувають широкого розповсюдження принципи управління «знизу вгору», які передбачають ініціацію змін траєкторій розвитку на місцях. Саме тому важливо досягти балансу пріоритетів розвитку держави та окремих локальних територіальних утворень, тим самим забезпечуючи досягнення ефективності врядування на основі інклюзивності та відхід від проєктів, спрямованих на «латання дір».

Актуалізація питань оцінки якості просторового капіталу зростає під час пошуку ефективних форм політики розвитку територій. Особливо важливим це питання є для добровільно об'єднаних територіальних громад, які на сьогоднішній день, перебуваючи на стадії трансформації управлінських моделей, характеризуються найбільш динамічними змінами основних чинників розвитку просторового капіталу. Аналіз результатів опитувань мешканців і представників бізнесу, які проводились за участю автора у процесі підготовки інвестиційних паспортів та Стратегій розвитку ОТГ Харківської області з використанням гугл-форм, дозволив запропонувати підхід до діагностування організаційних передумов включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку. Зазвичай, ці опитування охоплювали до 5 % мешканців кожної ОТГ (близько 7 тис. осіб) різного віку та соціального статусу.

Пропонований підхід передбачає розрахунок інтегрального показника за даними бальної оцінки окремих його компонент [60]:

$$I_{SC} = \sum_{i=1}^n W_i \times n, \quad (2.2)$$

де W_i – вага значення i -ї характеристики компоненти розвитку просторового капіталу;

n – бальна оцінка i -ї характеристики компоненти розвитку просторового капіталу.

Умовно для діагностування включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку використаємо 4-х бальну шкалу, у якій: найвищий бал 4 відповідає найкращим характеристикам компонент просторового капіталу, найменший бал 1 – найгіршим (табл. 2.2).

Вихідні дані для розрахунку інтегральних показників включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку для кожної ОТГ Харківської області наведено у Додатку В, а узагальнюючі показники розрахунків у табл. 2.3. Результати опитувань представлено на рис. 2.7.

Таблиця 2.2 – Бальна шкала для діагностування включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку

Питання анкети	Пропоновані відповіді на питання	Оцінка за бальною шкалою
1. Чи пішли б Ви навчатися?	– Так, готовий їздити на навчання до іншої громади/міста	4
	– Так, якщо навчання буде проходити на території громади	3
	– Хотів би навчатися, але не піду, оскільки не маю вільного часу	2
	– Ні, мені це не потрібно	1
2. Чи є у Вас бажання витратити власний час та сили на реалізацію проєктів з підвищення рівня благоустрою Вашої громади та комфортабельності життя її мешканців?	– Так, за власні кошти	4
	– Так, якщо будуть надані кошти на реалізацію проєкту	3
	– Так, якщо будуть надані кошти на реалізацію проєкту та я отримаю за це матеріальну винагороду	2
	– Не маю бажання брати у цьому участі	1

Таблиця 2.3 – Узагальнюючі показники розрахунку інтегральних показників включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку

Назва показника	Мінімальне значення показника	Середнє значення показника	Максимальне значення показника
Інтегральний бал (ІБ) готовності населення до саморозвитку	1,82	2,11	2,65
Інтегральний бал (ІБ) залучення населення у процеси життєдіяльності ОТГ	2,33	2,43	2,89

Джерело: узагальнено автором за даними анкетування.

Перейдемо до аналізу матриці включеності мешканців ОТГ Харківської області у процеси просторово-економічного розвитку.

До квадранту «Лідери змін» входять ОТГ, мешканці яких схильні чітко розуміти значення вислову «країна починається з тебе». Ці люди відкриті до навчання та готові вкладати власні сили та кошти у розвиток місць свого проживання. Розуміючи необхідність реформування усталеної моделі

територіального управління, саме вони активно виступають ініціаторами та виконавцями розвиткових проєктів в об'єднаних територіальних громадах.

Закономірно більшість ОТГ Харківської області потрапили до цього квадранту, оскільки всі вони успішно пройшли етап добровільного об'єднання та зараз активно працюють, забезпечуючи сталий розвиток своїх територій на принципах інклюзивного врядування та прямої демократії.

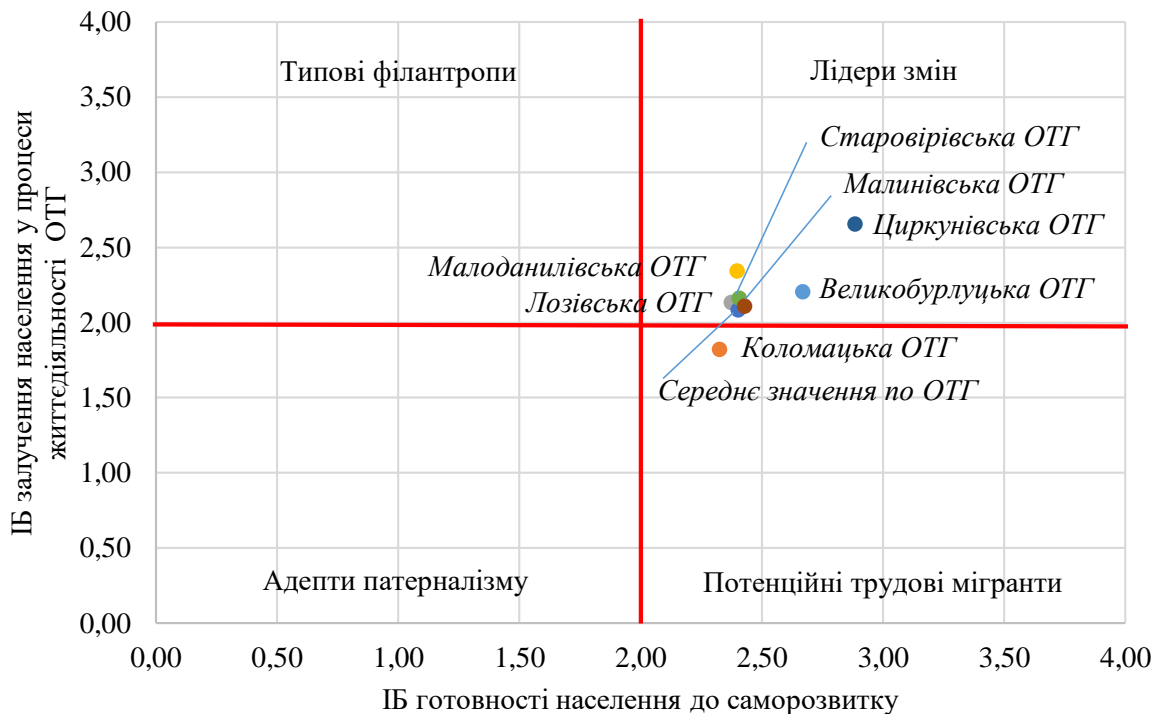

Рисунок 2.7 – Матриця включеності мешканців ОТГ Харківської області у процесі просторово-економічного розвитку

Джерело: побудовано автором за даними анкетування.

У квадранті «Потенційні трудові мігранти» зосереджені ОТГ, більшість мешканців яких активно беруть участь в освітніх проєктах, оскільки розглядають освіту як ключову можливість трансформації, яка зможе забезпечити їм можливості для розвитку. Однак через відсутність робочих місць та рівень життя, нижчий ніж у великих містах, більшість з них прагне змінити місце проживання [235]. До цього квадранту потрапила Коломацька ОТГ Харківської області. Рецепт утримання таких людей на місцях дуже

простий – створення комфортних умов життєдіяльності незалежно від місця проживання, на що безпосередньо й направлена реформа децентралізації.

До квадранту «Типові філантропи» відносять ОТГ, мешканці яких не вбачають необхідності у покращенні своїх компетенцій та у своїй діяльності покладаються на власний досвід. Як правило, вони мають стабільний рівень доходів та не відкриті до змін. Однак, розуміючи необхідність підтримки належних умов розвитку просторового капіталу, вони готові та вкладають власні ресурси у розвиток територій свого проживання. Оскільки сподіваються, що їх майбутні покоління будуть також мешкати у цій ОТГ.

До квадранту «Адепти патерналізму» входять ОТГ, мешканці яких характеризуються інерційною поведінкою. Вони глибоко переконані, що забезпечення гармонійного розвитку територій – сфера відповідальності представників влади, саме тому не хочуть брати участі у процесах територіального благоустрою. Крім того, участь в освітніх програмах вони розглядають як неперспективне витрачання часу, оскільки не вірять у можливість позитивних змін. Для таких ОТГ першочерговим є зміна свідомості та майндсету їх мешканців через проведення різноманітних інформаційно-комунікаційних заходів (круглих столів, семінарів, тренінгів тощо), фінансування місцевих розвиткових проєктів, оскільки без підтримки населення забезпечити сталий розвиток території практично неможливо.

Питання діагностики навчальної мотивації здобувачів освіти ЗВО Харківської області окремо досліджені автором у [113].

Проведене дослідження дозволило запропонувати схему ієрархічного упорядкування форм включеності мешканців ОТГ у процеси просторово-економічного розвитку (рис. 2.8) від найбільш розповсюджених (основа піраміди), які меншою мірою пов'язані з проявом активності та ініціативності людини щодо покращення якісних характеристик простору за місцем їх проживання, до тих, які передбачають інвестування людиною власного часу, інтелектуальних, а у деяких випадках і фінансових ресурсів. Розвиток форм включеності мешканців на вищих рівнях піраміди сприяє підвищенню

спроможності громад, формуванню локальної ідентичності, покращенню рівня комфортності їх життєвого простору, що у сукупності є підґрунтям для забезпечення гармонійного просторово-економічного розвитку.

Рисунок 2.8 – Піраміда форм включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку

Джерело: розроблено автором за даними анкетування.

Таким чином, аналіз передумов просторово-економічного розвитку на локальному рівні свідчить, що трансформація економічних моделей передбачає зміну детермінант розвитку просторового капіталу. В період домінування індустріальної моделі господарювання драйверами розвитку територій визначали великі промислові центри та їх капітальні активи. У постіндустріальній моделі господарювання центральне місце почала займати людина, а ключовим індикатором якості просторового капіталу стали визначати можливість забезпечення всебічної включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку території.

Демографічна компонента виступає базисом розвитку просторового капіталу, визначаючи вектори трансформації інших його компонент.

Територіальні одиниці Харківської області характеризуються диспорційністю розвитку демографічної компоненти просторового капіталу, переважно концентруючись у районах області з розвиненим промисловим потенціалом, які територіально близько розташовані до міста Харкова, що обумовлено можливістю забезпечення комфортних умов для проживання, працевлаштування та відпочинку в межах окремої територіальної одиниці, а також їх швидкою транспортною доступністю.

Ключовою характеристикою демографічної компоненти просторового капіталу є кадровий потенціал, який в масштабах України на сьогоднішній день характеризується процесами природного старіння, зовнішньої трудової міграції, дисбалансом на ринку праці, пов'язаним зі значною кількістю працівників з вищою освітою і браком робітничих кадрів.

В умовах складності збору та неадекватного відображення статистичної інформації про стан розвитку демографічної компоненти просторового капіталу на рівні ОТГ його діагностику проведено з використанням м'яких даних – результатів анкетування мешканців, оскільки саме їх залучення до процесів управління та готовність до навчання визначає траєкторії та успішність подальшого розвитку ОТГ. В умовах статистичної обмеженості використання альтернативних джерел інформації може забезпечити продукування ефективних управлінських рішень.

Запропонований підхід до класифікації територій за рівнем включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку буде корисним для формалізації стратегічного вибору пріоритетів локальних територіальних утворень як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі.

2.2 Аналіз інноваційних передумов просторово-економічного розвитку

Послаблення моделей державного протекціонізму у системі міжнаціональної взаємодії зумовило зростання ролі локальних територіальних утворень та стало причиною активізації відносин на субнаціональному рівні через забезпечення прискореного локального інноваційного зростання. У той же час глобальна лібералізація процесів транскордонного співробітництва суб'єктів господарювання обумовлює загострення кризових явищ в економіці та зростання диспропорційності розвитку територій. У таких умовах набуває актуальності дослідження ендогенних чинників забезпечення сталого розвитку на локальному рівні. Домінуюча у минулому парадигма, яка розглядала державу як основний об'єкт наукових досліджень, а економіку країни – як цілісний народногосподарський комплекс, поступово втрачає свою актуальність, оскільки національні уряди перестають відігравати роль єдиних суб'єктів управління регіональними системами. В умовах зростання рівня відкритості економік та поширення гнучких децентралізованих моделей управління частину функцій центрів прийняття глобальних рішень перебрали на себе транснаціональні компанії. Це спричинило формування мереж глобальних ланцюгів створення доданої вартості та нових форм акумуляції підприємницького капіталу – інноваційних структур, локалізованих у просторі.

Найбільш динамічний процес локалізації інноваційного потенціалу прослідковується в інтегрованих угрупованнях. Наприклад, у Європейському Союзі значна частина функцій управління розвитком економіки делегується на наднаціональний рівень, що обумовлює розроблення загальних правил конкуренції в межах єдиного економічного простору. Інституційно-регуляторна система ЄС є універсальною, оскільки забезпечує рівні умови для продукування інновацій та розвитку високотехнологічного підприємництва як для країн – провідних інноваторів (Німеччина, Фінляндія,

Швеція), так і для нових країн-членів ЄС. Розроблення політики управління інноваційною компонентою просторового капіталу на регіональному рівні є нагальною потребою і для України з позиції необхідності узгодження національних економічних інтересів з потребами локальних спільнот.

На сьогоднішній день ведуться активні дискусії з розбудови інноваційної моделі України з приводу вибору пріоритетів інтеграції до певного типу інноваційних мереж для українських суб'єктів господарювання. Одні дослідники [144, 289] наголошують на необхідності включення в інноваційні мережі наднаціонального рівня, центрами яких виступають великі наукоємні корпорації, готові взяти на себе фінансові та технологічні ризики. Інші [26] пов'язують збалансований розвиток просторового капіталу з інноваційними мережами національного рівня, центрами яких виступають провідні університети, наукові установи, потужні галузеві НДІ, навколо яких сконцентровані малі венчурні фірми. Треті [140] наполягають на необхідності формування у найбільш розвинених регіонах країни локальних інноваційних систем.

Фундаментальні теоретичні напрацювання у сфері досліджень локального інноваційного розвитку та їх емпірична верифікація представлена у працях цілого ряду зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, у роботі [138] проведено системний аналіз новітніх форм інноваційного локалізму на прикладі економіки ЄС. Водночас теоретичної та практичної значущості набувають питання модернізації традиційного методичного інструментарію для ефективного аналізу інноваційної компоненти просторового капіталу на рівні локальних територіальних утворень для України.

У сучасному світі інновації виступають драйвером досягнення високого рівня міжнародної конкурентоспроможності, оскільки вони зумовлюють високу продуктивність чинників виробництва, конкурентні переваги у перспективних сферах та зміцнюють позиції національних фірм на світовому ринку (рис. 2.9). Це підтверджує й досвід країн-лідерів за рівнем конкурентоспроможності економіки, у яких частка витрат на інноваційні

розробки у загальному обсязі ВВП коливається у межах 2–3,5 %; 35–45 % населення віком 25–64 років має рівень вищої освіти «магістр»; темпи зростання патентної діяльності дорівнюють 5–7 % на рік. Інноваційний чинник у таких країнах визнано ключовим при забезпеченні економічного зростання.

Рисунок 2.9 – Залежність конкурентоспроможності економіки країн світу від рівня інновацій у 2018 році

Джерело: побудовано автором за даними [200, 273].

Історично склалося, що кожні 10 років світова економіка проходить певний процес оновлення, у результаті якого коригується ринок, а економіка повертається до більш збалансованого стану. Причиною економічної кризи 1998 року був перегрів економік азіатських країн; криза 2008 року спровокована бумом іпотечного кредитування в США; наразі інвестиційні банки та міжнародні аналітичні центри очікують у 2019–2020 роках на нову кризу, обумовлену торговою війною США і Китаю.

У таких умовах через необхідність відновлення економіки країни після світової фінансової кризи актуалізується потреба в інноваціях, оскільки саме

інновації можуть стати ефективним інструментом зміни моделей функціонування суспільства й економіки за рахунок трансформації підходів до ведення економічної діяльності, засобів навчання та накопичення знань.

На сьогоднішній день загальновизнана методика оцінки ефективності інноваційної компоненти просторового капіталу відсутня. У світовій практиці для оцінки інноваційного потенціалу, технологічної та інноваційної конкурентоспроможності країни широко використовується рейтинговий підхід. Найбільш авторитетними є Глобальний індекс інновацій, Індекс інноваційного розвитку агентства Bloomberg, Глобальний індекс конкурентоспроможності, Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло, Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів. Розглянемо позиції України у деяких з них.

Згідно з доповіддю «Глобальний індекс інновацій 2017», у 2017 році Україна за рівнем інноваційного розвитку займала 50 місце серед 127 країн світу (найвища позиція за останні 7 років), піднявшись у порівнянні з 2016 роком на 6 пунктів у загальному рейтингу, що обумовлено збільшенням коефіцієнта інноваційної ефективності. Основою інноваційної конкурентоспроможності України є людський капітал (41 позиція рейтингу), стримуючим чинником інноваційного розвитку є обсяг витрат на наукові та науково-технічні розробки (54 місце у рейтингу) (рис. 2.10).

Відповідно до рейтингу агентства Bloomberg, у 2018 році Україна посідає 46 місце серед 50 країн, що досліджувались, втративши у порівнянні з 2017 роком 4 позиції (табл. 2.4). Україна увійшла до трійки аутсайдерів за показниками продуктивності праці (50 місце), технологічних можливостей (48 місце), однак займає 21 місце за показниками ефективності вищої освіти, 27 місце за рівнем патентної активності.

За даними доповіді «Європейське інноваційне табло 2017» Україна належить до групи країн «повільні інноватори». Стимулюючими чинниками інноваційного розвитку країни виступають людські ресурси, інвестиції суб'єктів господарювання, вплив зайнятості; стримуючими – привабливість

дослідницьких систем, рівень інноваційної активності підприємницьких структур та населення (рис. 2.11).

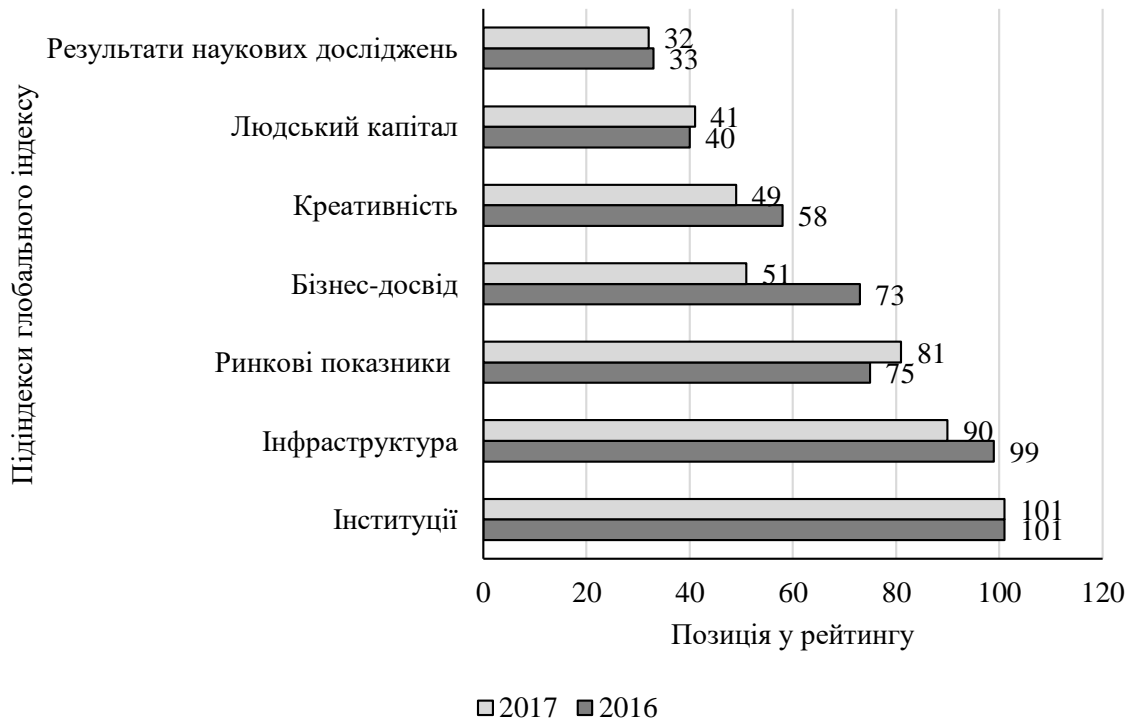

Рисунок 2.10 – Динаміка підіндексів глобального індексу інновацій для України у 2016–2017 роках

Джерело: побудовано автором за даними [200].

Таблиця 2.4 – Місце України у рейтингу Глобального інноваційного індексу агентства Bloomberg у 2017–2018 роках

Рік	Складові індексу							
	Загальний рейтинг	Витрати на R&D у співвідношенні до ВВП	Технологічні можливості	Продуктивність праці	Кількість високотехнологічних підприємств	Ефективність вищої освіти	Концентрація дослідників	Патентна активність
2017	42	44	47	50	34	4	44	27
2018	46	47	48	50	32	21	46	27

Джерело: узагальнено автором за даними [279].

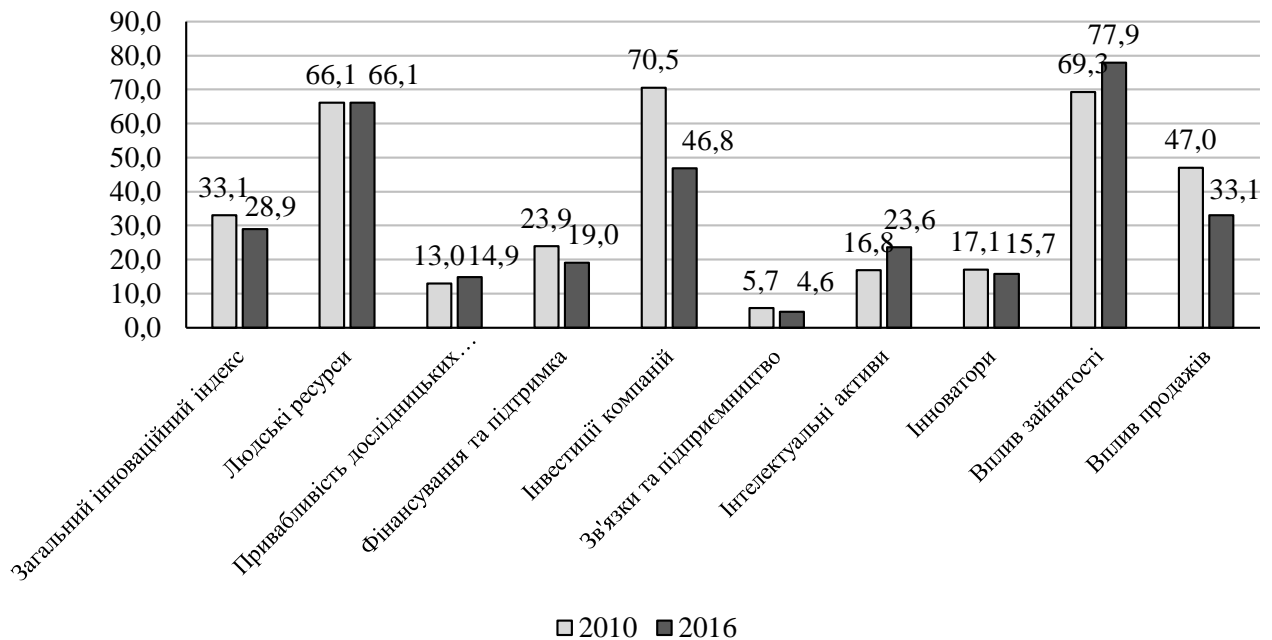

Рисунок 2.11 – Значення складових інноваційного індексу за Європейським інноваційним табло

Джерело: побудовано автором за даними [200].

В умовах жорсткої міжнародної конкуренції та посилення глобалізаційних процесів національна політика створює лише платформу для інновацій, а джерелом інноваційної діяльності виступають регіони, де представники бізнес-середовища, заклади вищої освіти та місцева влада взаємодіють безпосередньо. За словами Девіда Уайта, голови Європейської комісії з інноваційної політики, саме регіональний рівень – це місце, де інновації з'являються, де дослідження трансформуються в економічні результати [281]. На зміну централізованим інноваційним системам приходять локальні інноваційні екосистеми, які зберігають свою глобальну орієнтацію, однак основою їх розвитку є ендогенні чинники.

Проаналізувавши показники розвитку інноваційної компоненти просторового капіталу регіонів України, доречно відмітити, що лідерами за обсягами коштів на виконання науково-дослідних робіт є Харківська, Дніпропетровська та Запорізька області. За показником обсягів реалізованої інноваційної продукції до трійки лідерів входять Запорізька, Харківська та Київська області (рис. 2.12).

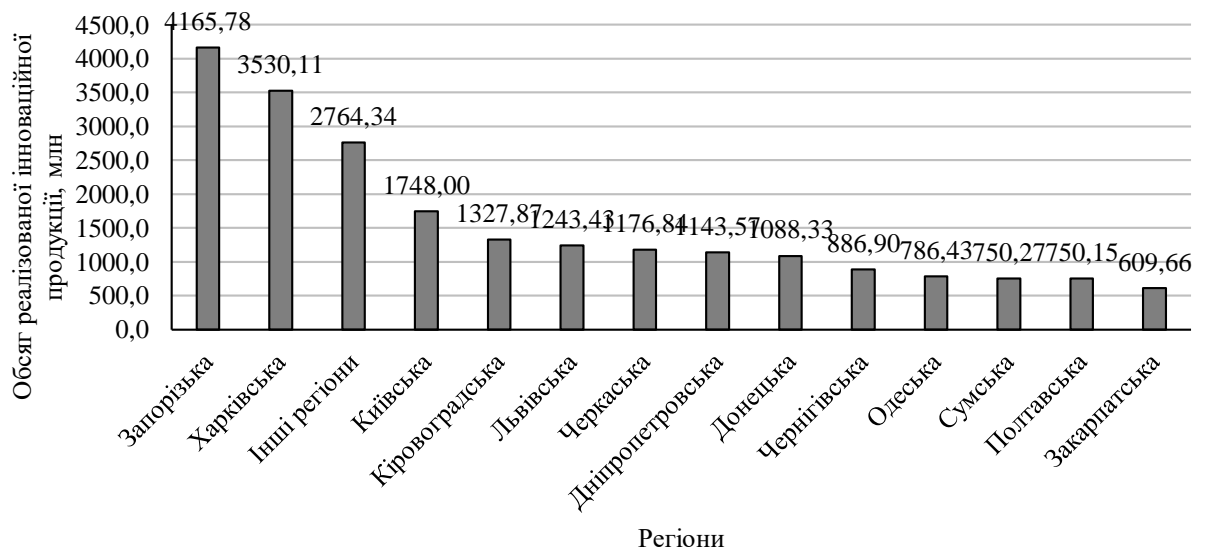
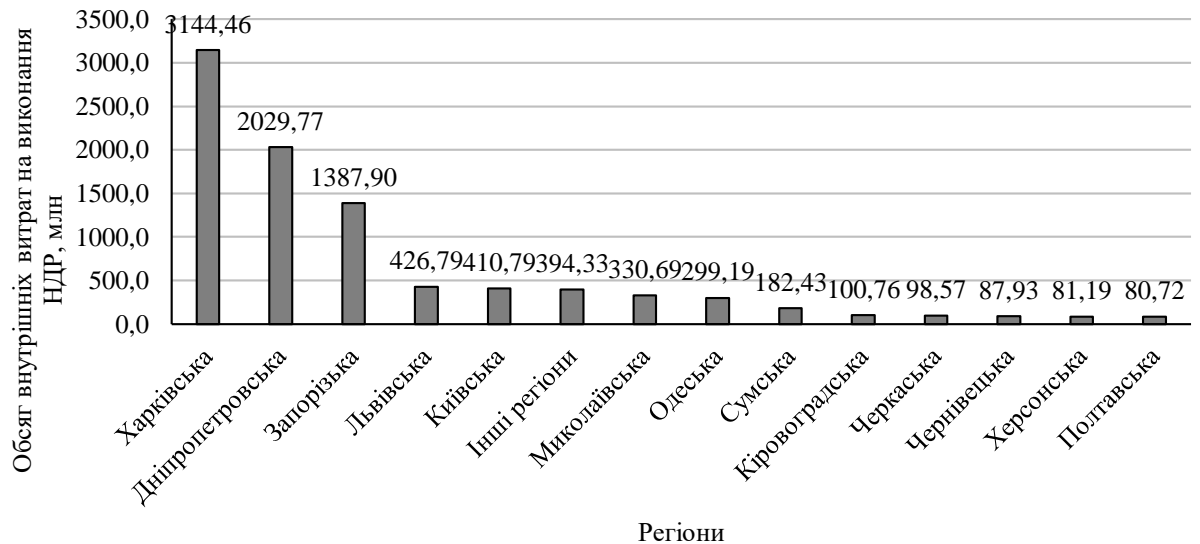

Рисунок 2.12 – Показники розвитку інноваційної компоненти просторового капіталу регіонів України у 2018 році

Джерело: побудовано автором за даними [70].

Як бачимо, потенціал розвитку інноваційної компоненти просторового капіталу в Україні зосереджений у великих промислово розвинених містах, що відповідає трендам футурологістичної концепції [51], згідно з якою до 2030 року світ поступово трансформується від 200 держав до 600 глобальних міст, які будуть генерувати близько 90–95 % світового ВВП.

Оцінку рівня інноваційного розвитку (PIR) регіонів України за показниками 2018 року (кількість працівників, задіяних у виконанні

наукових досліджень і розробок; обсяг внутрішніх поточних витрат на виконання наукових досліджень і розробок; кількість інноваційно активних промислових підприємств; обсяг витрат на інновації промислових підприємств, обсяг реалізованої інноваційної продукції) проведено за допомогою програми SPSS Statistica, у ході якої отримано дендрограму схожості регіонів України за вказаним показником (рис. 2.13).

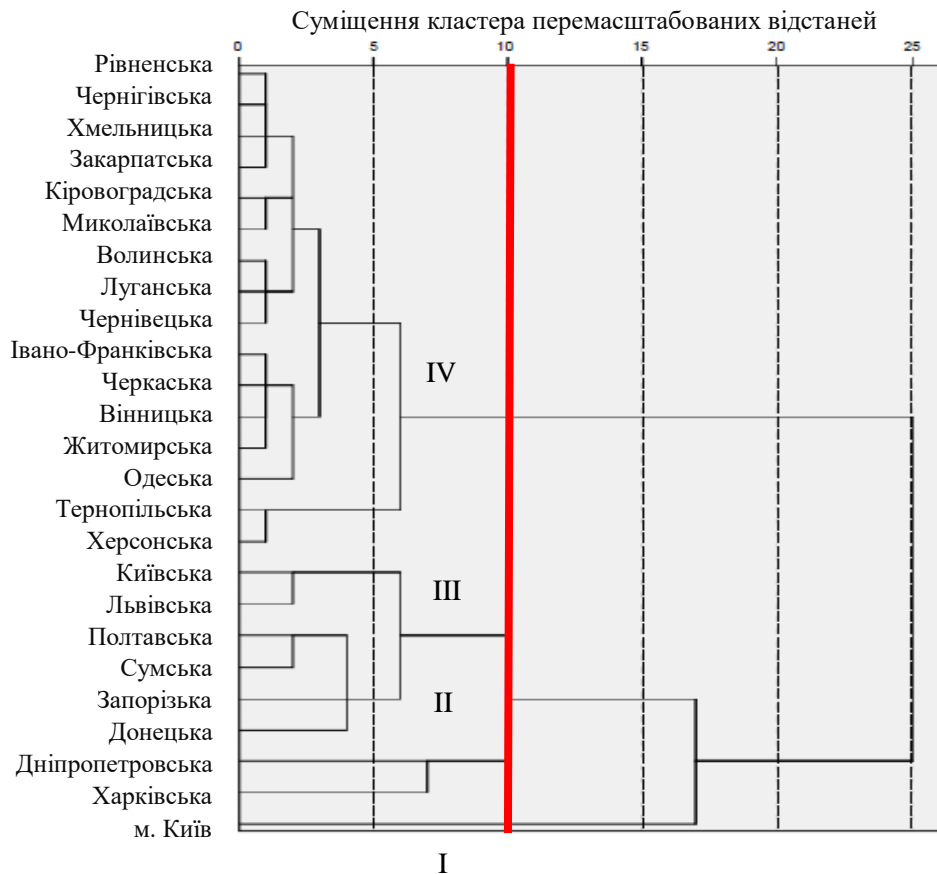

Рисунок 2.13 – Дендрограма схожості стану інноваційного розвитку регіонів України у 2018 році

Джерело: побудовано автором за даними [70].

За результатами кластерного аналізу отримано чотири групи: до першого кластера увійшли регіони з найбільш високим РІР, другий кластер утворили регіони з високим РІР, третій кластер – регіони із середнім РІР, четвертий кластер – регіони з низьким РІР.

Найбільші відмінності в рівнях розвитку інноваційної компоненти просторового капіталу регіонів України у 2017 році простежено за показниками, що характеризують кількість організацій, які виконують науково-технічні роботи; кількість інноваційно активних промислових підприємств за напрямками інноваційної діяльності; обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку; частку в загальному обсягу реалізованої інноваційної продукції за межі України; впровадження інноваційних технологічних процесів та інноваційних видів продукції у промисловості; кількість підприємств і створених передових технологій.

Аналіз рівнів інноваційної активності регіонів України дав змогу виявити вплив чинників, що сприяють або стримують розвиток інноваційної компоненти просторового капіталу (Додаток Г).

Підсумовуючи наведене, можна констатувати, що інноваційна складова як ключовий чинник просторово-економічного розвитку зазнає трансформацій. Зростає роль якості інноваційного процесу, не стільки з позиції продукування інновацій, а й з позиції формування розгалуженої інноваційної мережі та рівномірності розповсюдження інновацій у просторі. Однак інноваційні передумови просторово-економічного розвитку на локальному рівні досліджено недостатньо. Розглянемо особливості цих процесів на прикладі Харківської області.

За даними 2017 року, у Харківській області функціонувало 117 інноваційно активних підприємств (28,6 % від загальноукраїнської кількості), якими було реалізовано інноваційної продукції на суму 2742,4 млн грн (11,9 % від загальної суми в Україні) [11]. У 2017 році на інновації підприємства Харківської області витратили 667,0 млн грн (4,8 % від загальноукраїнського обсягу витрат), у тому числі на придбання машин та обладнання, пов'язаного з упровадженням інновацій – 449,5 млн грн, на придбання нових технологій – 20,3 млн грн, на внутрішні та зовнішні НДР – 177,5 та 14,2 млн грн, на навчання та підготовку персоналу для розробки та

впровадження інноваційних продуктів та процесів, активності щодо ринкового запровадження інновацій – 5,5 млн грн [2].

У 2017 році основним джерелом фінансування інноваційної діяльності для промислових підприємств Харківщини були власні кошти (80,3 %); частка фінансування за рахунок коштів вітчизняних бізнесових замовників становила 9,2 %, за рахунок цільових кредитів банків 8,9 % та на кошти іноземних інвесторів 1,6 % [2]. В цілому, у порівнянні з 2014 роком, обсяг фінансування інноваційної діяльності у Харківській області зменшився на 6,2 %.

Сьогодні в Україні, як і у світі, центрами інновацій виступають великі міста, в яких зосереджений основний виробничий, інтелектуальний та науковий потенціал, що обумовлює підвищений інтерес до оцінки рівня їх інноваційної спроможності та технологічної готовності їх економік. Наприклад, Центр світової конкурентоспроможності IMD спільно з Сінгапурським університетом технологій та дизайну проводять дослідження найтехнологічніших міст світу [178], авторитетне лондонське видання «fDi intelligence» формує рейтинг найрозумніших локацій світу, які є основою для інноваційного розвитку світу у майбутньому [190], швейцарське агентство «StartupBlink» проводить рейтингування стартап-екосистем міст [167]. Подібні оцінки дають можливість виявити загальні тенденції інноваційного розвитку, однак вони не є всеохоплюючими, що обумовлює необхідність діагностування особливостей забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку на територіях нижчих адміністративно-територіальних рівнів.

Розглядаючи інноваційний процес як форму суспільного розвитку, яким можна управляти, необхідно брати до уваги не тільки специфіку та сутнісні характеристики власне інноваційного процесу, а й соціальний механізм його здійснення, в основі якого лежить системне, комплексне врахування соціокультурних чинників його реалізації. Тобто здійснення будь-якого управлінського рішення щодо інноваційної політики перебуває у прямій залежності від включеності мешканців певної території в інноваційні процеси.

Для емпіричного заміру рівня включеності мешканців ОТГ Харківської області в процеси інноваційного розвитку використано результати опитування, що проведено за участю автора роботи протягом 2018–2019 років (обсяг вибірки понад 7000 осіб).

Одним з ключових індикаторів, що визначає передумови включеності мешканців у процеси інноваційного розвитку, є готовність до змін та прагнення до самовдосконалення. За результатами анкетування виявлено такі групи мешканців (рис. 2.14):

- 37,75 % мешканців з високим рівнем включеності, які для підвищення компетентностей та самовдосконалення активно займаються неформальною та інформальною освітою шляхом проходження онлайн-курсів, відвідування різноманітних освітніх заходів (тренінгів, семінарів тощо) в інших ОТГ області чи містах України;
- 30,69 % мешканців з середнім рівнем включеності, які готові проходити навчання, але виключно на території їх ОТГ. Ці особи, як правило, потребують зовнішньої організації процесу навчання;
- 31,56 % мешканців з низьким рівнем включеності, які не мають бажання вчитися. У цій групі переважають люди старшого віку, які вже не працюють, або їх повсякденна зайнятість передбачає застосування традиційних навичок, тому вони не мають стимулів до професійного розвитку.

За таких умов одним з напрямів діяльності місцевої влади щодо підвищення рівня включеності населення у процеси інноваційного розвитку стає підтримка його ініціатив та прагнень безперервно навчатися шляхом формування освітніх майданчиків, ініціювання та проведення заходів із залученням профільних експертів тощо. За роки реалізації реформи децентралізації довели свою доцільність також практики організації виїзних турів за кордон для залучення провідного досвіду. Це, у свою чергу, сприятиме розвитку альтернативних форм зайнятості населення, зменшенню рівня безробіття за рахунок перенавчання фахівців (особливо в умовах активного

впровадження технологічних рішень), залученню додаткових ресурсів в громаду за рахунок написання та реалізації розвиткових проєктів.

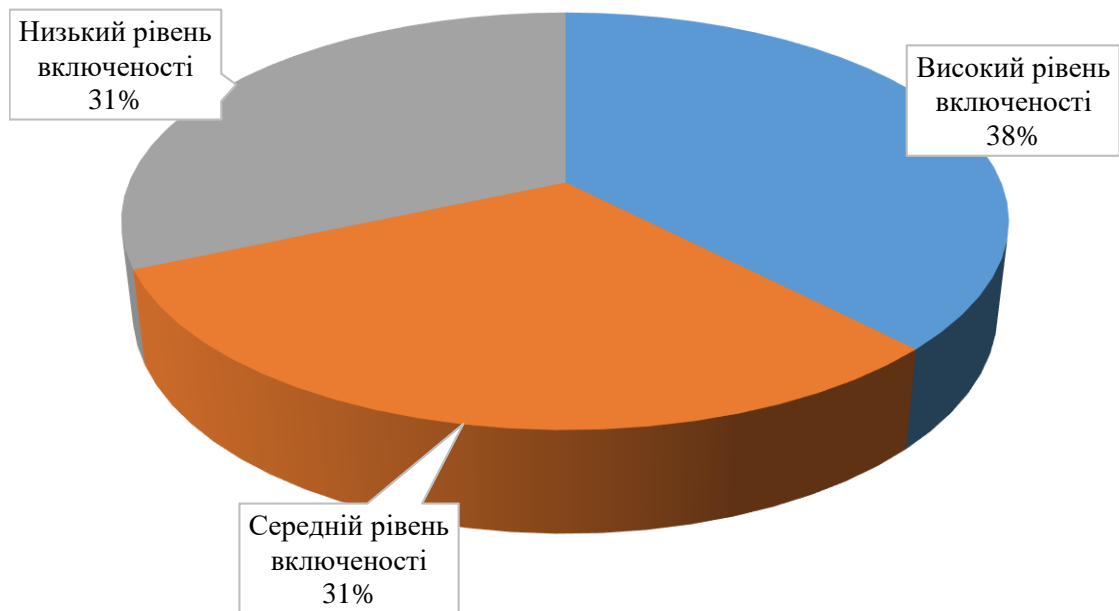

Рисунок 2.14 – Оцінка рівня включеності мешканців ОТГ Харківської області в процесі інноваційного розвитку

Джерело: побудовано автором за даними анкетування.

Крім того, підвищення якості кадрового потенціалу ОТГ сприятиме інноваційному розвитку. Процес впровадження інновацій може бути реалізований за двома напрямками: продукування інновацій або їх залучення. Для територій базового рівня, у більшості випадків, найбільш прийнятний другий сценарій.

В силу відсутності розвиненої мережі інноваційної інфраструктури на локальному рівні, що обумовлено притаманною для неї природною концентрацією у великих адміністративних центрах, основним інструментом реалізації процесів підтримки інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні має бути створення ефективних механізмів інтервенції та дифузії інновацій.

Інноваційний розвиток в ОТГ досягається за рахунок інтервенції кращих практик за ініціативи та підтримки мешканців громади, які дозволяють стрибкоподібно повторити траєкторію розвитку інноваційних лідерів (рис. 2.15). Високий рівень освіти мешканців ОТГ є передумовою для технологічного переоснащення її простору, виробництва більш складної продукції місцевими підприємцями, їх входження у ланцюги створення доданої вартості, формування місцевих продовольчих кіл тощо.

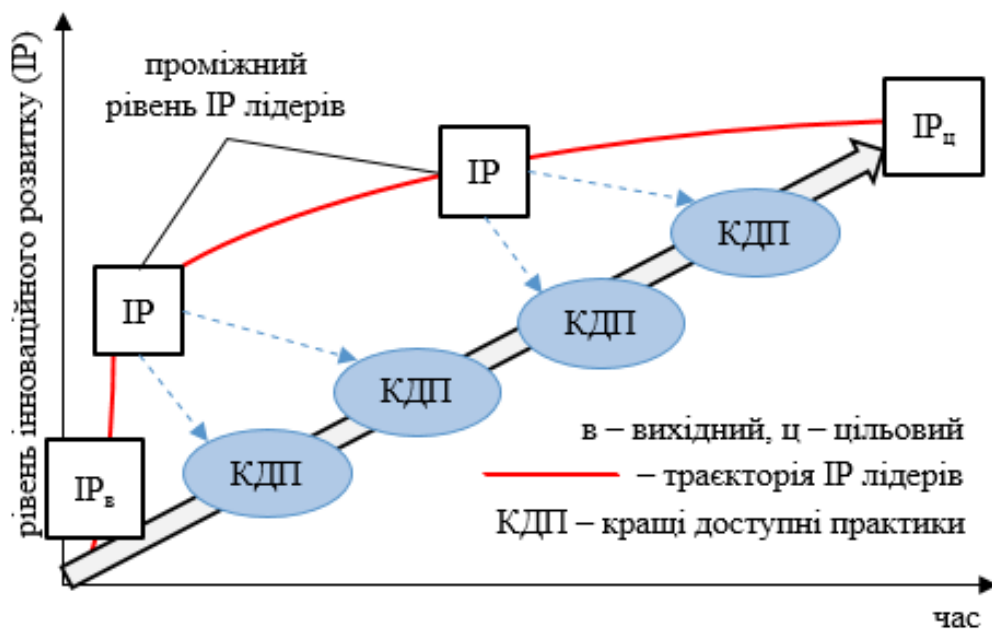

Рисунок 2.15 – Схема формування траєкторії інноваційно-орієнтованого розвитку для «наздоганяючих» територій

Джерело: побудовано автором.

Доречно зауважити, що під кращими доступними практиками (best available practices) розуміють сукупність перспективних форм організації діяльності та корисних ініціатив забезпечення сталого інноваційно-орієнтованого розвитку громад та територій, впровадження яких стало поштовхом для реалізації розвиткових проєктів та масштабування позитивних ефектів у межах інших територіальних утворень, які відповідають критеріям ініціативності, ефективності, інноваційності, впливовості та сталості результатів [43].

В умовах послаблення моделей державного протекціонізму у системі міжнародної взаємодії пріоритетного значення набуває прискорення локального інноваційного зростання та обґрунтування траєкторій розвитку. Однак якщо на субнаціональному рівні у більшості випадків представлені всі ключові стейкхолдери інноваційного розвитку (концепція «потрійної спіралі»): наукові установи генерують ідеї, влада формує нормативну базу, бізнес забезпечує ресурсами, то на локальному рівні управлінська модель «потрійної спіралі» повноцінно не функціонує, в першу чергу, через відсутність інституцій продукування інновації. Саме тому може бути запропоновано підхід до адаптації організаційної моделі забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку «triple helix» на локальному рівні шляхом фокусування на інноваційних інтервенціях та організаційному забезпеченні залучення кращих доступних практик (рис. 2.16).

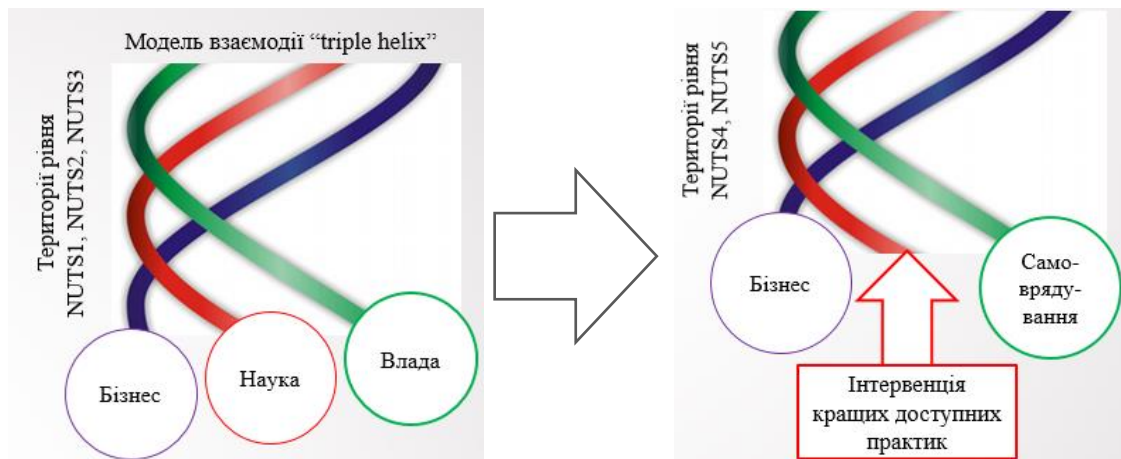

Рисунок 2.16 – Адаптація організаційної моделі забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку «triple helix» на локальному рівні

Джерело: побудовано автором.

Такий підхід повною мірою відповідає кращим світовим практикам стимулювання інноваційного розвитку та формування стратегій розвитку на засадах розумної спеціалізації. Він також передбачає урахування просторових аспектів розвитку інновацій [193]. Як приклад економічної

оцінки інноваційної системи України у контексті розумної спеціалізації розглянемо рис. 2.17.

Рисунок 2.17 – Результати експертної оцінки інноваційної системи України
Джерело: побудовано автором за даними [215].

Як бачимо, вітчизняні експерти оцінили інноваційну систему України в контексті розумної спеціалізації оптимістичніше, ніж експерти JRC. Пріоритетними напрямками на поточній стадії впровадження концепції розумної спеціалізації для України є визначення регіональних і національних активів, окреслення напрямків входження вітчизняних інноваційних організацій у глобальні ланцюги створення вартості, формування спільного бачення включення України в інноваційний простір ЄС на основі інвестування обраних пріоритетів з подальшим ретельним моніторингом та оцінкою результатів.

Слід зазначити, що для України ефективною практикою можна вважати адаптацію досвіду попереднього стратегічного періоду країн ЄС

(2013–2020 років), який передбачав здійснення управління просторовим розвитком на засадах розумної спеціалізації, що обумовлено високою його релевантністю до українських реалій сьогодення. Водночас викликом залишається неможливість прямого копіювання рішень та пріоритетних доменів регіонів, які найбільш ефективно працюють щодо впровадження підходу розумної спеціалізації, без належного розгляду та врахування конкретних місцевих умов.

На думку основоположників концепції регіонального розвитку на засадах RIS3 Д. Форей, П. Давіда і Б. Холла [205], розумна спеціалізація території визначається на стику наявних потенціалу, компетенцій та релевантних технологій шляхом проведення аналізу досвіду, ресурсів, компетенцій та технологій в інших регіонах з метою інтенсифікації міжрегіональної взаємодії, у тому числі у напрямку купівлі/продажу технологій, розширення діяльності місцевих фірм і включення їх у глобальні мережі та ланцюги створення вартості. При цьому пріоритети не повинні штучно нав'язуватися зверху. Вони повинні визначатися у ході процесу за участю представників усіх основних груп стейкхолдерів регіонального розвитку, орієнтованого на «розкриття підприємницького потенціалу».

Узагальнені автором матеріали експертних зустрічей з презентації досвіду структурно подібних регіонів [231, 232] дозволили виокремити ключові проблемні елементи скеровування процесу управління розвитком інноваційної компоненти просторового капіталу:

- розробка та реалізація унікальної політики розвитку для кожного пріоритетного домену розумної спеціалізації, враховуючи рівень їх зрілості щодо використання знань, розміру, досвіду співпраці з представниками науково-дослідних установ;
- виокремлення міжгалузевих та міждисциплінарних пріоритетів розумної спеціалізації, які знаходяться на перехресті різних галузей, технологій або знань;

- координація процесу імплементації стратегії розумної спеціалізації на регіональному рівні окремою структурною одиницею (наприклад, відділом Департаменту економічного розвитку, Агенції регіонального розвитку тощо);
- залучення до процесу обґрунтування пріоритетних доменів розумної спеціалізації провідних міжнародних аналітичних центрів;
- побудова конструктивного діалогу та налагодження тісної співпраці між представниками чотирирівневої спіралі є довготривалим та складним процесом, який вимагає деталізованого плану реалізації;
- виокремлення пріоритетів розумної спеціалізації передуює розумній диверсифікації, оскільки деякі чинники розвитку на сьогоднішній день недосяжні для регіонів України; вони можуть сформувати конкурентоспроможну пропозицію, коли мова йде про шлях розвитку, який залежить від незамінних ресурсів (потенціалів, активів тощо).

Досвід структурно подібних регіонів свідчить, що при обґрунтуванні пріоритетних доменів розумної спеціалізації найслабшим місцем є організація ефективного процесу підприємницького відкриття. Одним з найтипівіших способів подолання цього виклику та налагодження конструктивного діалогу між ключовими стейкхолдерами є використання потенціалу кластерів. Порівняльний аналіз особливостей діяльності кластерів у Харківській області та структурно подібних регіонах проведено автором у роботі [118].

Як виробничі агломерації кластери є, по-перше, певними трансгалузевими структурами, де утворюються групи пов'язаних секторів, по-друге, динамічними глокальними структурами, де циркулюють і переплітаються локальні та глобальні ресурсні потоки (рис. 2.18).

Завдяки цим властивостям кластери успішно структурують глобалізований простір: сучасне виробництво все більше концентрується у глобальних вартісних ланцюгах, які горизонтально пронизують сектори та країни, а вузлами локалізації цих ланцюгів виступають високоспеціалізовані кластери, розосереджені за географічним ареалом.

	Локальні потоки	Глобальні потоки
Фінансовий капітал і засоби виробництва		Компоненти Обладнання Патенти Технології
Людський капітал	Кваліфіковані співробітники	Іноземні фахівці Наукові співробітники
Соціальний капітал	Інструменти колаборації	Мережеві зв'язки

Рисунок 2.18 – Глокальність кластеру: поєднання локальних та глобальних потоків [266]

Території, де з'являються кластери, послідовно поглиблюють свою спеціалізацію, зосереджуючись на нових та все більш витончених видах діяльності. Тим самим вони набувають унікальну спеціалізацію та порівняльні переваги для залучення глобальних інвесторів. Одночасно й самі інвестори, які приходять у кластер, отримують конкурентні переваги: входячи до кластеру та його глобального ресурсообігу, вони можуть гнучко комбінувати джерела розвитку та вигравати у швидкості оновлень.

Підсумовуючи, можна констатувати, що для регіонів України характерна незбалансованість розвитку інноваційної компоненти просторового капіталу: її потенціал переважно зосереджений у м. Києві та промислово розвинених областях. Лідером за рівнем інноваційної активності серед регіонів України є Харківська область. В умовах сьогодення інноваційна компонента розвитку просторового капіталу поступово трансформується. Акцент зміщується з продукування інновацій до спроможності формування розгалуженої інноваційної мережі та її рівномірного розподілу у просторі, що сприятиме локалізації інноваційної активності, формуванню «точок

зростання», забезпеченню розвитку міжрегіонального та внутрішньорегіонального співробітництва, активізації місцевої підприємницької ініціативи.

Аналогічна модель має формуватися і на локальному рівні: запропонований автором підхід до організаційного забезпечення реалізації політики інноваційно-орієнтованого розвитку може бути використаний у роботі органів місцевого самоврядування на рівні локальних територіальних утворень.

Прогресивним механізмом реалізації політики розвитку інноваційної компоненти просторового капіталу є розумна спеціалізація, яка спроможна забезпечити довготривале загальнонаціональне зростання за рахунок:

- переходу від традиційного сектору до сектору взаємодії та кооперації НДДКР, інжинірингу та виробництва, які формують базу знань, спрямовану на розвиток нової ділової активності;
- модернізації існуючих секторів за рахунок технологічного переоснащення (форсайт регіону) шляхом застосування ключових сприяючих технологій (key enabling technologies – KET): фотоніка, нанотехнології, напівпровідники, нові матеріали тощо;
- досягнення синергії різних сфер ділової активності та регіонів шляхом диверсифікації.

2.3 Дослідження організаційних та структурних ефектів просторово-економічного розвитку

Як визначено у підрозділі 1.3, просторовий капітал є сукупністю мереж, локалізованих на просторі. Тому окремого розгляду потребують структурно-просторові та організаційно-мережеві ефекти процесів економічного розвитку та найбільш вагомих чинників, що їх формують.

Перманентною є дискусія між фахівцями щодо вибору найбільш дієвих чинників, які можуть забезпечити зміну динаміки економічного розвитку. Виклики глобалізації та кризові прояви у постіндустріальних моделях

економіки [135, 166] зумовили усвідомлення необхідності повернення до парадигми індустріального розвитку [213], але на якісно нових засадах, коли промислова політика спрямовується не лише на вирішення проблем функціонування відповідного сектора економіки згідно з визначеними пріоритетами [143], а й виступає важливою координуючою складовою та платформою для формування інших видів державної політики.

На думку фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, ключовою ознакою нинішнього етапу розвитку просторового капіталу у світі є авангардна роль промисловості [124]. Ця галузь справляє найбільший мультиплікативний ефект на економіку територій з різним рівнем розвитку, формуючи значну частину ВДВ, стимулюючи розвиток локальних інновацій, створюючи та підтримуючи нові робочі місця для уповільнення міграційних процесів, наповнюючи податковими надходженнями бюджети різних рівнів управління, тим самим формуючи фундамент для збалансованого розвитку просторового капіталу.

Зростання інтересу до виробничої компоненти розвитку просторового капіталу також пов'язане з тим, що глобальні ланцюги створення доданої вартості стають дедалі складнішими, а конкуренція з боку нових ринків посилюється. Так, позиції європейських виробників на світових ринках поступово слабшають, що обумовлено посиленням конкуренції з боку азіатських країн, які більше уваги приділяють розвитку промисловості та його державній підтримці.

На основі узагальнення підходів до ідентифікації детермінант економічного розвитку [42, 143] доречно зазначити, що існує величезна кількість чинників економічного зростання, ті чи інші з яких є актуальними впродовж певного періоду часу. Однак більшість дослідників та експертів пов'язують економічний розвиток зі збільшенням обсягів ВВП та відповідно валової доданої вартості. Питання щодо виокремлення основних передумов збільшення обсягів випуску продукції в Україні у довгостроковій перспективі також є предметом дискусій широкого кола експертів.

Як приклад можна навести «Економічну стратегію: зростання через інвестиції» [24], яка передбачала такі п'ятирічні цілі:

- збільшити ВВП країни на 40 %;
- створити понад 1 млн робочих місць;
- залучити 50 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій.

Основними інструментами при цьому визначалися:

- створення ефективних ринків (як чинників виробництва, так і кінцевої продукції, зокрема на тих ринках, де держава є монополістом);
- підтримка інвестиційних ініціатив (державні та приватні інвестиції в інфраструктуру, приватизація державних підприємств і банків, програма з координації, супроводу та підтримки інвесторів, стимулювання банківського кредитування та страхування);
- забезпечення сприятливого бізнес-клімату (посилення верховенства права, впровадження ефективних інструментів системи управління державними фінансами тощо).

На думку експертів Центру економічних стратегій, збільшення обсягів ВВП України можна досягти лише за умов [146]:

- збереження макроекономічної стабільності;
- підвищення продуктивності через залучення інвестицій, більшу ефективність використання природних ресурсів, розвиток інфраструктури та покращення бізнес-клімату;
- збільшення кількості та якості людського капіталу.

Фахівці Світового банку стверджують [12], що додатковому зростанню ВВП країни більш ніж на 2 % протягом наступних років сприятиме відкриття ринку землі з одночасним поліпшенням адресної субсидії, впровадженням заходів щодо підвищення продуктивності і прозорості агросектора.

Підсумовуючи розглянуті підходи, доречно зауважити, що основними чинниками збільшення обсягів ВВП є залучення інвестицій, створення стабільних та комфортних умов для ведення бізнесу, розвиток людського

капіталу. Однак ці інструменти не є новими і не завжди сприяють підвищенню ефективності економічної системи [38]. За таких умов пріоритетності набувають точкові підходи до збалансування інвестиційної привабливості просторів. Наприклад, впровадження програми «інвестиційної няні» [19, 202] сприяє вирівнюванню умов реалізації інвестиційної діяльності на всіх територіях, тим самим зближуючи інвестора з конкретними просторами, об'єктами, ресурсами. Тим не менш існують поодинокі вдалі приклади реалізації такої практики, окремі історії успіху, які не є системними.

Визначаючи виробничу складову у формуванні умов просторово-економічного розвитку, перш за все, слід акцентувати увагу на її мережевій природі. Можна стверджувати, що економічна діяльність та індустрії організовані у формі мереж, у яких вузлами виступають інституційні одиниці, локалізовані в окремих точках простору, і відповідні зв'язки між ними та споживачами, що визначаються потоками товарів і послуг у системі ланцюгів створення та реалізації доданої вартості.

Мережева природа взаємодії індустрій зумовлює виникнення протиріч у системі просторово-економічного розвитку, які мають бути враховані як на глобальному, так і на локальному рівнях. На глобальному рівні ефекти системних мережових взаємодій вже віднайшли відображення у спробах оцінки науковцями синергічних ефектів за індикаторами економічного фітнесу [171], економічної складності [179]. На локальному рівні ця проблематика широко досліджувалась у рамках окремих напрямів розміщення продуктивних сил та за багатьма аспектами потребує актуалізації.

Заслуговує уваги концепція економічного фітнесу [171, 268], прихильники якої доводять кореляцію між експортними кошиками країн світу та їх конкурентоспроможністю на основі нелінійного ітеративного підходу. Відповідно до цієї концепції конкурентоспроможність просторів визначається диверсифікацією структури його виробничої компоненти, а також якісними характеристиками та оригінальністю продукції, що визначають складність виробничого процесу. Диверсифікація не є перевагою за умови виробництва

та постачання диверсифікованої, але широко розповсюдженої продукції. Цей підхід протиставляється традиційним економічним теоріям [252, 264], які передбачають високий рівень спеціалізації країн у конкретних галузях промисловості.

На рис. 2.19 наведено значення індексу економічного фітнесу за видами економічної діяльності України. Наприклад, за період з 2010 по 2014 рік індекс економічного фітнесу для продукції тваринництва значно збільшився, що обумовлено підвищенням складності продукції за рахунок розширення асортименту, удосконалення системи переробки. Це призвело до поступового зростання обсягів реалізації продукції, у тому числі за рахунок експорту.

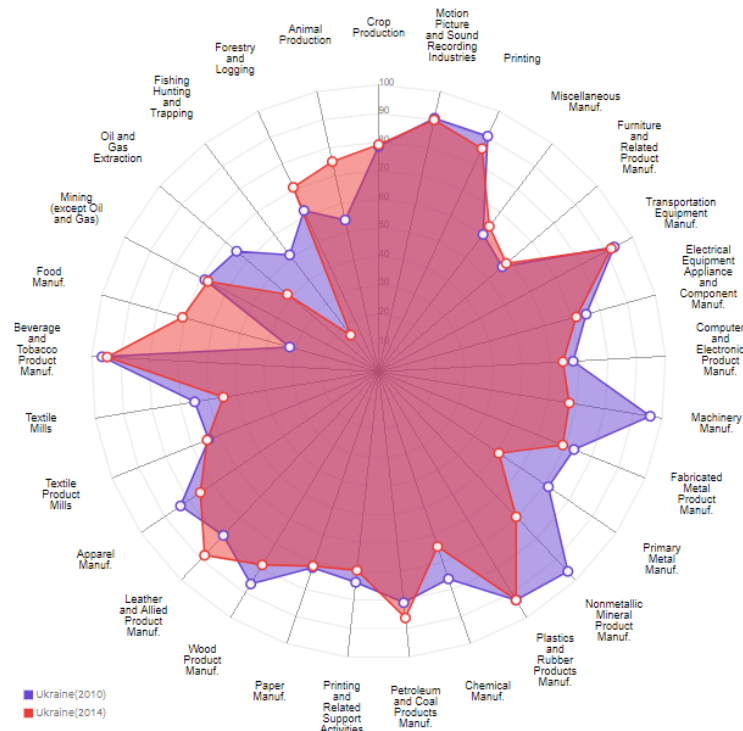

Рисунок 2.19 – Значення індексу економічного фітнесу за видами економічної діяльності України у 2010 та 2014 роках [271]

Відповідно, можливість диверсифікації продукції, виходячи з потенціалу наявного просторового капіталу, є саме тим чинником, який недостатньо врахований в існуючих концепціях економічного розвитку.

Для оцінки стану виробничої компоненти просторового капіталу країн, окрім ВВП на душу населення, також використовується індекс економічної складності [179], який відображає взаємозв'язок між ступенем різноманіття та складності промислових товарів, які виробляє країна, та рівнем їх добробуту і потенціалу розвитку.

Логіка його розрахунку побудована на оцінці обсягів виготовлених знань (*productive knowledge*) через два поняття: *diversity* – різноманітність та *ubiquity* – розповсюдженість. Під різноманітністю розуміється кількість промислових товарів, які експортує країна. Під розповсюдженістю – кількість країн, які також експортують цей товар [61]. Чим більше різних товарів експортує та чи інша національна економіка та чим менше розповсюдження цих товарів (менше конкурентів), тим вище індекс економічної складності.

Основна змістовна сутність [151] індексу економічної складності, на думку автора, відповідає протиставленню принципів мережевої побудови системи взаємодії суб'єктів індустрії та принципів їх просторової локалізації. Що проявляється у врахуванні особливостей домінуючої парадигми функціонування територіальних систем, яка передбачає зменшення протиріч між мережевою (*diversity* – різноманітність) та просторовою (*ubiquity* – розповсюдженість) складовими збалансованого розвитку.

Огляд найбільш помітних досліджень економічної складності на субнаціональному рівні наведено у Додатку Д.

За даними 2017 року [270], Україна в рейтингу економічної складності займає 42 місце (індекс 0,417) серед 133 країн світу, покращивши свої позиції у порівнянні з 2016 роком, коли індекс дорівнював 0,249, що відповідало 47 місцю у рейтингу зі 127 країн. У 2016 році Україна практично досягла свого історичного мінімуму 1995 року, коли індекс економічної складності дорівнював 0,239 (48 місце у рейтингу). Протягом 1996–2007 років показник економічної складності був достатньо високим – в діапазоні 0,752–0,63, за винятком кризового 1999 року, коли він дорівнював 0,388. Починаючи з 2008 року показники економічної складності почали погіршуватися. Так, ще

в 2008 році індекс становив 0,523 (40 місце рейтингу), тоді як в 2015 році – 0,315 (43 місце рейтингу).

Сучасний стан економіки характеризується високим ступенем прагнення бізнесу до економічної та просторової інтеграції, яка має на меті забезпечення доступу до ефектів, які можливо отримати на рівні екосистеми більш високого порядку. Теорія системного аналізу [68] передбачає, що масштаби ефекту на рівні систем вищого порядку є більшими порівняно з сумарним обсягом ефектів систем меншого порядку, що утворюють певну інтеграційну систему.

Синергічний ефект, обумовлений розвитком інтеграційних процесів, виникає на різних рівнях та напрямках ділової активності, перебуваючи у залежності від мети інтеграції та елементів, що формують екосистему просторової інтеграції бізнесу. Найбільш розповсюдженими ефектами такої інтеграції є мультиплікативний, управлінський, інноваційно-інвестиційний, інфраструктурний, виробничо-фінансовий.

Крім прямих ефектів просторової інтеграції для безпосередніх суб'єктів інтеграційної співпраці, у середньо- та довгостроковій перспективі такі ефекти отримує територія локалізації інтегрованих екосистем. Наприклад, це може проявлятися у зростанні бюджетних відрахувань, реалізації великих інфраструктурних проєктів, посиленні соціальної відповідальності бізнесу, підвищенні рівня конкурентоспроможності відповідних територій.

Цілком слушною є думка про існування прямої залежності між ВВП і конкурентоспроможністю країни та просторовою інтеграцією бізнесу (за індексом глобалізації) [107] (рис. 2.20).

Ключову роль в економічному та соціальному житті країн з ринковою економікою відіграє малий та середній бізнес, оскільки він складає переважну більшість суб'єктів господарювання (понад 95 %), виступаючи при цьому головним інститутом подолання протиріч між мережевими формами розвитку економічної діяльності та викликами просторового розвитку. Останнім часом набула широкого розповсюдження тенденція фокусування політики

підтримки МСБ на локальному рівні, оскільки місцева влада зазвичай є ближчою до бізнесу та володіє більш повною інформацією про економічну ситуацію у громадах, потреби МСБ у підтримці тощо. При цьому особливої гостроти це протиріччя набуло у питаннях розподілу та спрямування податкових платежів підприємствами до бюджетів територій, де вони розташовані або ведуть економічну діяльність.

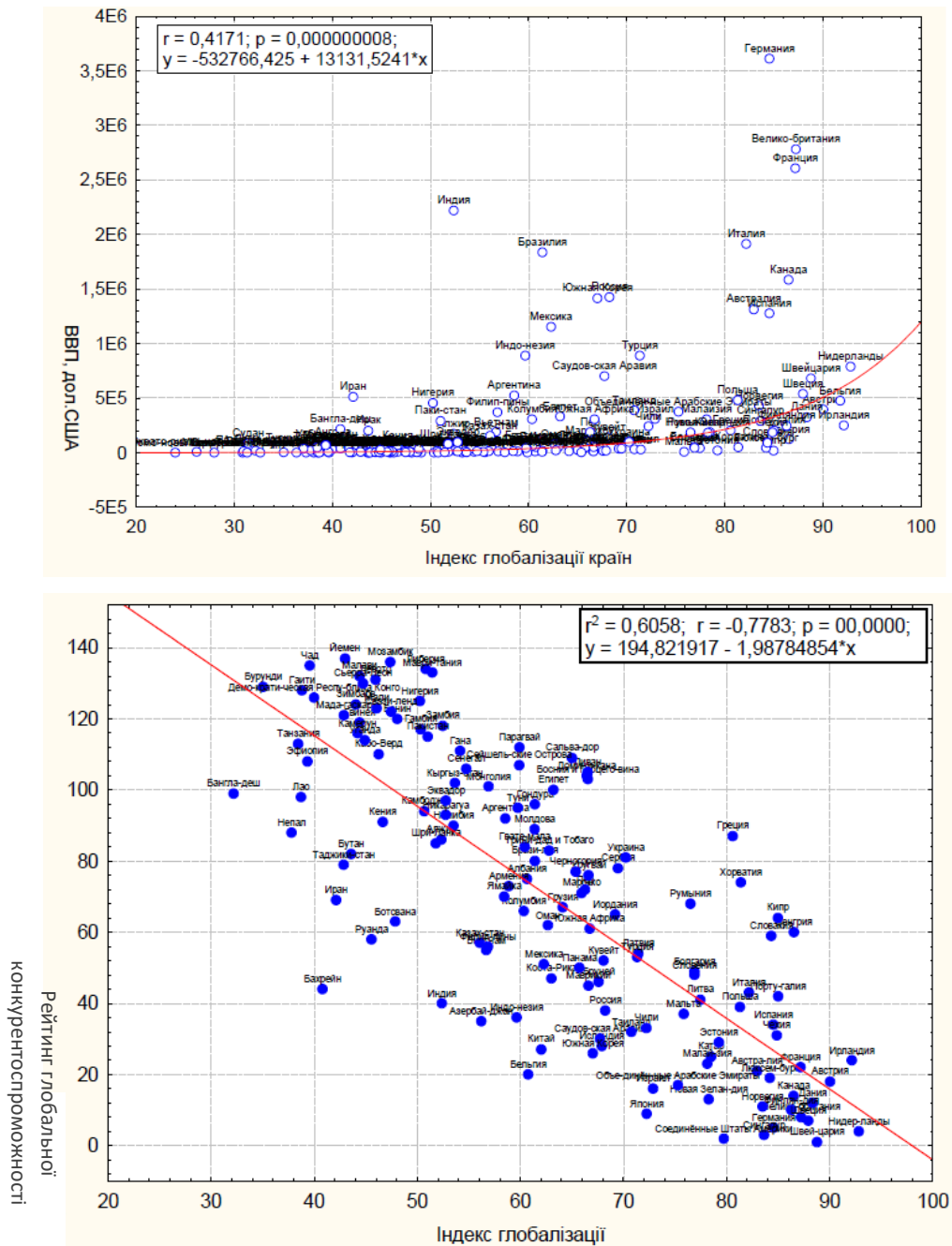

Рисунок 2.20 – Залежність ВВП (конкурентоспроможності країн) від просторової інтеграції бізнесу (за індексом глобалізації), 2016 рік [107]

В умовах зміни рівнів відповідальності влади за здійснення планування та управління розвитком територій, місцева влада не може більше орієнтуватися на рішення «згори», а повинна самостійно визначати напрямки розвитку, що безпосередньо пов'язано з покращенням умов існування усіх суб'єктів на рівні локальних територіальних утворень. Саме на субнаціональному рівні мають вирішуватися питання підготовки кадрів для бізнесу, надання малому бізнесу консультативної та фінансової підтримки, формування лояльної для МСБ системи адміністрування.

Одним з пріоритетних напрямів реалізації політики місцевого економічного розвитку також є створення нових робочих місць та забезпечення умов для самозайнятості населення. Запорукою ефективного розвитку та типовою рисою кращих управлінських моделей є посилення ролі самоорганізації населення та підтримка ініціативності мешканців, що сприяє підвищенню рівня їх включеності у процеси просторово-економічного розвитку.

Для оцінки рівня включеності мешканців ОТГ Харківської області у процеси економічного розвитку через доступність до зайнятості можна використати результати дослідження (рис. 2.21), проведеного за участю автора роботи протягом 2018–2019 років (обсяг вибірки понад 7000 осіб), які свідчать про обмежену доступність робочих місць в ОТГ Харківської області (на цьому наголошують 62,29 % респондентів).

Однак доречно зауважити, що завдяки розвитку мережі адміністративних послуг практично в кожній ОТГ області (одне з досягнень реформи децентралізації) спрощуються можливості для започаткування власної справи: 33,31 % респондентів оцінюють їх на середньому та високому рівнях. За таких умов на перший план виходять питання щодо пошуку стартового капіталу для відкриття бізнесу та визначення власної конкурентоспроможної спеціалізації.

Крім того, 36,45 % респондентів відмітили незадовільний рівень підтримки в громаді процесів зайнятості населення: центри зайнятості в ОТГ

переважно пропонують мешканцям низькооплачувані робітничі професії, які не є привабливими для працевлаштування (особливо серед молодих людей). Також підвищення рівня включеності мешканців ОТГ у процеси просторово-економічного розвитку стримує недостатній розвиток мережі професійної підготовки працівників організацій підтримки бізнесу, які неспроможні забезпечити якісний супровід процесів виходу на нові ринки, пошуку та залучення інвестицій, перенавчання працівників і т. п.

Рисунок 2.21 – Самооцінка мешканцями ОТГ Харківської області можливості для зайнятості

Джерело: побудовано автором за результатами анкетування.

На противагу цьому, за результатами опитування підприємців (обсяг вибірки близько 300 осіб), 57,49 % з них вважають умови в ОТГ Харківської області сприятливими для ведення бізнесу (рис. 2.22).

За таких умов набуває актуальності пошук інструментів для реалізації узгоджених кроків, спрямованих на подолання розриву між існуючими МСБ та особами, які мають намір започаткувати власний бізнес, шляхом розвитку різноманітних мережевих форм співробітництва та формування підприємницьких мереж, що сприятиме розвитку «здорової» конкуренції в ОТГ та, відповідно, підвищенню їх спроможності.

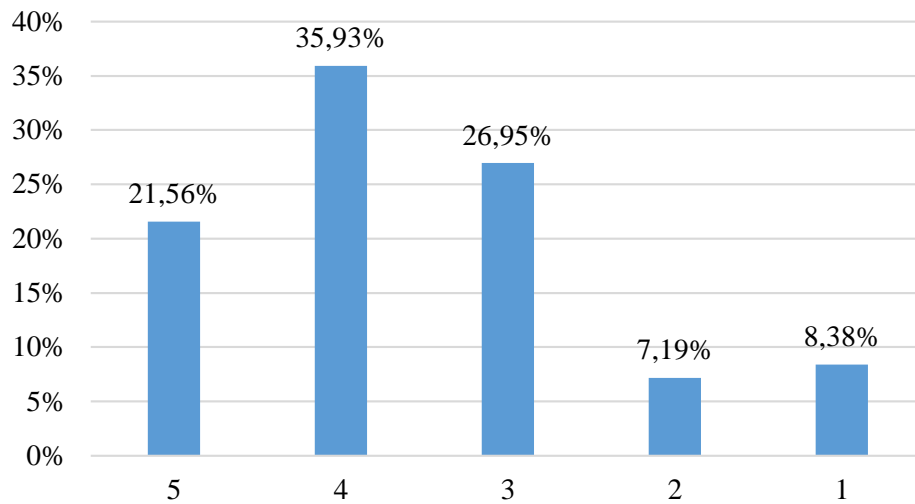

Рисунок 2.22 – Оцінка умов для ведення бізнесу підприємцями, які працюють в ОТГ Харківської області (1 – найменш сприятливі умови для ведення бізнесу, 5 – найбільш сприятливі умови для ведення бізнесу)

Джерело: побудовано автором за даними анкетування.

Комплекс протиріч, що склався в системі мережевої та просторової організації локального розвитку, адекватно відображається широко описаним в економічній науці (в теорії ігор) протиріччям Неша, що характеризує стан рівноваги, який не є оптимальним для кожного з учасників [25].

Вихід з такої рівноваги на локальному рівні визначається формуванням умов для реалізації права кожного мешканця на працевлаштування з гідними умовами праці та заробітної плати. Збереження існуючого та формування нового кадрового потенціалу є однією з основ розвитку ОТГ, що сприятиме їх соціальній та економічній самодостатності, збалансованому розвитку населених пунктів.

За таких умов необхідно забезпечити включення місцевих пріоритетів розвитку МСБ до системи стратегічного планування, що дозволить здійснити перехід від поодиноких дій до розробки та реалізації політики сприяння розвитку та функціонування підприємництва як неперервного процесу в середньо- та довгостроковому періоді.

Використавши підхід, запропонований автором у підрозділі 2.1, проведемо діагностику рівня включеності підприємців у процеси просторово-

економічного розвитку на прикладі ОТГ Харківської області. Інформаційною базою дослідження стали дані, зібрані автором за результатами опитування 300 підприємців ОТГ Харківської області.

Для діагностування рівня включеності підприємців у процеси просторово-економічного розвитку використано 4-бальну шкалу, у якій: найвищий бал 4 відповідає найкращому рівню включеності, найменший бал 1 – найгіршому (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Бальна шкала для діагностування рівня включеності підприємців у процеси просторово-економічного розвитку

Питання анкети	Пропоновані відповіді на питання	Оцінка за бальною шкалою
1. Коли було створене Ваше підприємство?	– Після 2015 року	4
	– 2010–2015	3
	– 2005–2010	2
	– До 2005 року	1
2. Основним ринком збуту продукції Вашого підприємства у поточному році є:	– Територія за межами України	4
	– Інші області України	3
	– Харківська область	2
	– Район, в якому знаходиться Ваша ОТГ	1

Таке ранжування обумовлено залежністю віку підприємств та результативністю їх функціонування, на яке вказує звіт Світової організації торгівлі “Global Value Chain Development Report 2019” [201]. Тому в основу ранжування покладено ідею про те, що молодші підприємства є більш активними у формуванні просторового капіталу територій.

Варто також відрізнити локальну та глобальну включеність, з огляду на розташування основних ринків збуту продукції підприємств. У більшості випадків мова йде про локальну включеність. На сьогоднішній день Україна є 50-ю у рейтингу експортно-орієнтованих економік світу [272], однак у структурі експорту переважають товари первинного сектору економіки, на сировину та проміжні товари з відносно низькою технологічною складовою припадає майже 70 % експорту, частка високотехнологічного експорту

України дорівнює менше 5,5 %. У той час як в індустріальних, розвинених країнах у структурі експорту переважає вторинний сектор – оборона і будівельна промисловість [133].

В умовах локальної включеності прогресивною, з точки зору формування просторового капіталу, є практика формування місцевих продовольчих кіл [149], що сприятиме сталому розвитку сільського господарства, підтримці фермерів та агропромислових кооперативів. У зв'язку з цим найвищий бал отримують підприємства, основним ринком збуту для яких є територія за межами України, найменший – підприємства, які реалізують свою продукцію на території району, де знаходиться ОТГ.

Вихідні дані для розрахунку інтегральних показників рівня включеності підприємців у процеси просторово-економічного розвитку для кожної ОТГ Харківської області наведено у Додатку Е, а узагальнюючі показники розрахунків у табл. 2.6. Результати опитувань представлено на рис. 2.23.

Таблиця 2.6 – Узагальнюючі дані розрахунку інтегральних показників рівня включеності підприємців у процеси розвитку просторового капіталу

Назва показника	Мінімальне значення показника	Середнє значення показника	Максимальне значення показника
Інтегральний бал (ІБ) активності підприємців	1,75	2,14	2,76
Інтегральний бал (ІБ) включеності підприємців	1,00	1,40	1,80

Джерело: розраховано автором за даними анкетування.

Характеристику кожного з квадрантів матриці наведено у Додатку Ж.

У ході дослідження виявлено, що більшість ОТГ Харківської області потрапили до квадранту «Успішні копії», оскільки суб'єкти господарювання, які в них розташовані, характеризуються порівняно меншим віком та орієнтацією на місцеві ринки. Ключовими пріоритетами при нарощуванні конкурентних переваг для таких суб'єктів господарювання є участь у реалізації програм підтримки та масштабування.

Проведене дослідження зумовило необхідність виокремлення та упорядкування форм включеності підприємців у процеси просторово-економічного розвитку (рис. 2.24). В основі піраміди показано вихідний чинник забезпечення включеності бізнесу у процеси просторово-економічного розвитку – локалізація суб'єктів господарювання, вищі ієрархічні рівні передбачають підвищення конкурентоспроможності бізнес-структур за рахунок їх інтегрованості у торговельні мережі, галузеві об'єднання, участі у процесах підприємницького відкриття, активної взаємодії з представниками інших груп стейкхолдерів територіального розвитку, включеності у глобальні ланцюги створення доданої вартості у якості рівноправних партнерів.

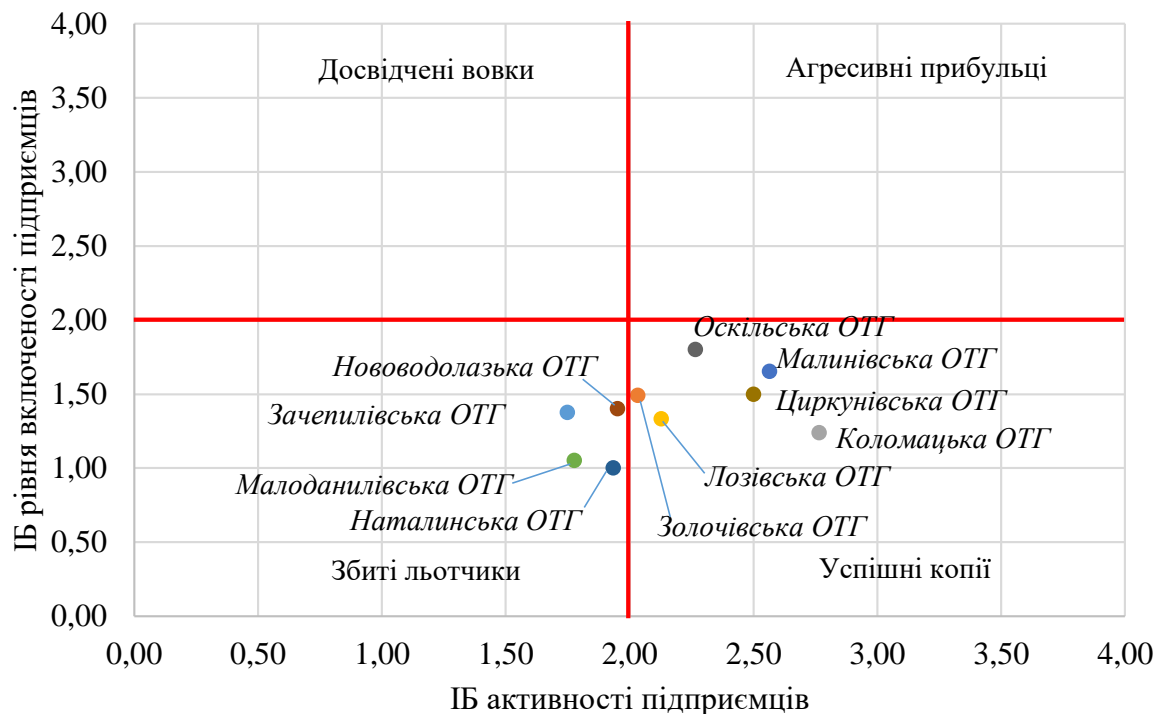

Рисунок 2.23 – Матриця включеності підприємців ОТГ Харківської області у процеси просторово-економічного розвитку

Джерело: побудовано автором за даними анкетування.

Чим більшого розповсюдження отримали різні форми включеності підприємців у процеси просторово-економічного розвитку у масштабах певної ОТГ, тим більшим є її резерв для підвищення спроможності. Оскільки просування підприємців за рівнями піраміди передбачає розширення їх

діяльності, а відповідно й створення нових робочих місць, розвиток необхідної інфраструктури та суміжних видів діяльності й, як наслідок, збільшення надходжень до бюджету ОТГ, підвищення її інвестиційної спроможності, розвиток форм державно-приватного партнерства та корпоративної соціальної відповідальності. На жаль, на сьогоднішній день на рівні локальних територіальних утворень існують поодинокі приклади розвитку форм включеності підприємців у процеси просторово-економічного розвитку вищих рівнів піраміди; як правило, більшість бізнес-структур розглядають ОТГ як територію локалізації бізнесу чи ринок збуту своєї продукції.

Рисунок 2.24 – Піраміда форм включеності підприємців у процеси просторово-економічного розвитку

Джерело: розроблено автором.

Вихідною передумовою діагностики просторово-виробничих ефектів є оцінка ролі просторового чинника у забезпеченні функціонування різних видів економічної діяльності. Як видно з рис. 2.25, для України, як і для переважної більшості країн, характерний нерівномірний розподіл земельних площ між видами економічної діяльності.

Наприклад, частка земель сільськогосподарського призначення у загальній структурі земельного фонду країни становить 86,4 %, а результативність їх використання, якщо її вимірювати внеском видів економічної діяльності, локалізованих на таких землях, у загальному обсязі ВВП дорівнює 11,6 %. У той же час види економічної діяльності, які функціонують на землях житлової та громадської забудови (частка таких земель становить 2,64 % у загальній структурі земельного фонду країни) продукують 36,6 % національного ВВП.

Слід зауважити, що співставлення рівня локалізації бізнесів потребує врахування великої кількості технологічних чинників. Водночас, порівняльна оцінка концентрації суб'єктів господарювання з урахуванням чинника просторової залежності видів економічної діяльності на рівні окремих країн може мати прикладний інтерес та потребує окремого вивчення. У рамках пропонованого дослідження оцінено концентрацію видів економічної діяльності з урахуванням значимості просторового капіталу на рівні регіонів України.

Наведене дає підстави стверджувати про збільшення рівня концентрації суб'єктів господарювання у просторовій площині та, відповідно, зменшення ролі просторового чинника у функціонуванні видів економічної діяльності від секції А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» до секції S «Надання інших видів послуг». При цьому доречно зазначити, що такі види економічної діяльності як транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (1), інформація та телекомунікації (2) забезпечують мережеві зв'язки між іншими видами економічної діяльності та не мають чіткої прив'язки до певного виду земельних ресурсів.

Види діяльності, які забезпечують мережеві зв'язки між суб'єктами господарювання

Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність
(6,7 % у загальному обсязі ВВП)

Інформація та телекомунікації
(3,8 % у загальному обсязі ВВП)

Вид економічної діяльності	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	Переробна промисловість	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	Будівництво	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	Тимчасове розміщення й організація харчування	Фінансова та страхова діяльність	Операції з нерухомим майном	Професійна, наукова та технічна діяльність	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Надання інших видів послуг	
																		Частка у загальному обсязі ВВП країни, %
Частка у загальному обсязі ВВП країни, %	11,6	5,5	27,5	4,9	0,6	5,7	12,8	0,7	2,0	3,8	3,0	1,3	4,0	2,9	2,1	0,5	0,6	
Переважуючі землі локалізації видів економічної діяльності	Землі сільськогосподарського призначення	Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення				Землі житлової та громадської забудови												
Частка земель у загальній площі країни,	86,4	3,36				2,64												

Зменшення ролі просторового чинника у функціонуванні видів економічної діяльності

Рисунок 2.25 – Вагомість просторового чинника для функціонування різних видів економічної діяльності

Джерело: розроблено автором за даними [11, 72]

Крім того, за окремими винятками, прослідковується наступна закономірність: зі зменшенням ролі просторового чинника у функціонуванні видів економічної діяльності зменшується вагомість продукції таких секторів для забезпечення життєдіяльності та гармонійного розвитку людини, а відповідно, постає питання ініціації налагодження та підтримки зв'язків з кінцевими споживачами продукції.

Наприклад, просторовий чинник прямо визначає діяльність сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства, а продукція цього виду економічної діяльності задовольняє одну з найголовніших фізіологічних потреб людини – потребу у харчуванні. У той час, як, наприклад, освіта входить до групи видів економічної діяльності, на функціонування яких просторовий чинник здійснює найменший вплив, а наявність освіти виступає однією з умов розвитку особистості.

При дослідженні стану розвитку просторового капіталу території будь-якого рівня, змін господарюючих структур у її межах, пріоритетного значення набуває оцінка концентрації видів економічної діяльності та спеціалізації. Подібні дослідження відображають не тільки сучасний стан просторового капіталу, а й потенційні можливості його подальшого розвитку. В масштабах економічного простору країни кожний окремий регіон формує власну спеціалізацію.

Спеціалізація виражається у переважному розподілі тих чи інших видів діяльності на територіях, тобто визначає роль регіонів у територіальному розподілі праці у межах простору, що використовується. Концентрація будь-якого виду діяльності на певній території, по суті, виражає частковий розподіл її продукції. Територіальна концентрація та спеціалізація значною мірою обумовлені географічними характеристиками території, а також історичними передумовами, рівнем соціально-економічного розвитку і т. п.

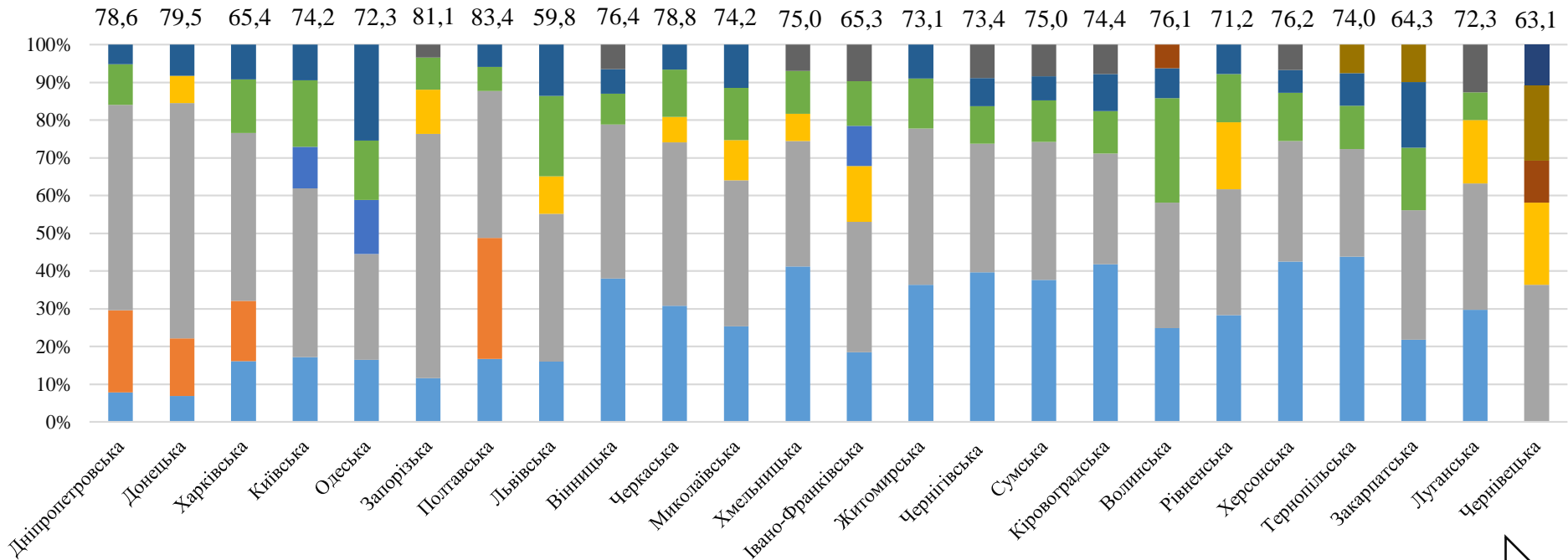
Вивчення економічної літератури свідчить [107], що не існує єдиного підходу до оцінки рівня концентрації видів економічної діяльності за територіями. Для кількісного визначення рівня концентрації науковці та

експерти використовують різноманітні прийоми, які можна об'єднати у декілька груп: прийоми на основі порівняння а) абсолютних величин; б) показників структури; в) порівняння щільності розподілу.

Враховуючи те, що концентраційні процеси є важливим індикатором не тільки поляризації економічного простору країни, а й оцінювання реальних шансів щодо інтеграції українських регіонів у світовий економічний простір, у роботі виконано оцінку концентрованості економічної діяльності регіонів України, яка передбачала:

1. Збір статистичних даних за показниками ВРП (на рівні секцій чи першого знаку КВЕДу) та обсягів реалізації продукції (на рівні розділів чи другого знаку КВЕДу) за видами економічної діяльності у регіонах України.
2. Розрахунок за всіма регіонами питомої ваги кожної секції економічної діяльності у сукупному обсязі ВРП та питомої ваги кожного розділу економічної діяльності у загальному обсязі реалізації продукції.
3. На основі аналізу виокремлення для кожного регіону 5 пріоритетних секцій та розділів економічної діяльності, на які припадає найбільша питома вага у сукупному обсязі ВРП та обсязі реалізації продукції відповідно.
4. Побудова профілів спеціалізації регіонів України за показником обсягів ВРП (рис. 2.26).
5. Побудова діаграми концентрованості виробничого комплексу України (Додаток И), у якій на вертикальній осі розміщено регіони України, на горизонтальній – розділи економічної діяльності; розмір пунсона дорівнює питомій вазі певного регіону у національному обсязі реалізації продукції за певним розділом економічної діяльності.

Частка ТОП-5 видів економічної діяльності у загальному обсязі ВРП, %

Зменшення частки ТОП-5 видів економічної діяльності регіонів України у сукупному обсязі ВРП

- Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство
- Переробна промисловість
- Будівництво
- Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність
- Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування
- Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок
- Добувна промисловість і розроблення кар'єрів
- Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря
- Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів
- Операції з нерухомим майном
- Освіта

Рисунок 2.26 – Профілі спеціалізації регіонів України за часткою ТОП-5 видів економічної діяльності у загальному обсязі ВРП, за даними 2017 року

Джерело: побудовано автором за даними [11].

Існуючі підходи [192, 208, 209] передбачають проведення оцінки концентрації на рівні окремих секторів економіки (сільське господарство, промисловість, сфера послуг). Запропонований підхід дозволяє визначити можливості концентрації лише за умови аналізу показників розвитку просторового капіталу територій у більш деталізованому вигляді на рівні другого, а у деяких випадках і третього знаків КВЕДу, що передбачає використання інших параметрів аналізу. Інтегральною характеристикою якості функціонування просторового капіталу виступає економічний розвиток. Як видно з рис. 2.26, у ТОП-5 секторів спеціалізації за часткою у сукупному обсязі ВРП практично для всіх регіонів України входить переробна промисловість; сільське, лісове та рибне господарство; оптова та роздрібна торгівля.

Аналіз рис. 2.26 також дає можливість прослідкувати певну закономірність розвитку економіки регіонів країни: регіони, які забезпечують більший внесок у розвиток національної економіки, характеризуються порівняно меншою часткою розвитку нематеріальних сервісів. Наприклад, у Дніпропетровській області, на яку припадає 11,2 % сукупного обсягу ВРП регіонів країни, 66,1 % ВРП формується за рахунок розвитку промисловості та сільського господарства. Натомість у Чернівецькій області, частка якої у сукупному обсязі ВРП регіонів України дорівнює 0,89 %, значний обсяг ВРП формується за рахунок розвитку нематеріальних сервісів. Така ситуація обумовлена диспропорційністю розвитку бізнесу в регіонах, що визначається особливостями функціонування просторового капіталу. У той час як соціальні нематеріальні сервіси здійснюють вирівнюючий вплив на просторово-економічний розвиток, оскільки держава виконує функцію вирівнювання та намагається забезпечити кожному громадянину рівні можливості доступу до соціальних сервісів (освіта, культура тощо) незалежно від місця проживання.

Крім того, для регіонів з нижчими показниками результативності економіки, а відповідно й якості розвитку просторового капіталу, характерна більша частка земель сільськогосподарського призначення у загальній структурі земельного фонду.

Через обмежені можливості проведення діагностики розвитку виробничої компоненти просторового капіталу (відсутності статистичних даних обсягів ВРП на рівні другого знаку КВЕДу), діаграму концентрованості виробничого комплексу України побудуємо за показником обсягів реалізації продукції.

З додатка II видно, що в окремих регіонах України спостерігається концентрація певних видів економічної діяльності, що зумовлено кліматично-просторовими особливостями та розташуванням корисних копалин: добування металевих руд переважно сконцентровано у Дніпропетровській області, металургійне виробництво – у Дніпропетровській, Донецькій та Запорізькій областях, лісове господарство і лісозаготівлі – у Хмельницькій області, оброблення деревини та виготовлення виробів з неї – у Волинській області. Більш збалансованою є структура виробничого комплексу Запорізької, Львівської, Полтавської, Харківської та Черкаської областей.

Проаналізувавши стан розвитку виробничої компоненти просторового капіталу регіонів України, проведемо діагностику умов її розвитку у порівнянні з іншими регіонами Європейського Союзу. Об'єктом дослідження обрано Харківську область як один з регіонів із збалансованою структурою виробничого комплексу.

Для цього застосуємо методику Європейської комісії (підрозділ 1.3), адаптувавши її до особливостей статистичної бази України шляхом підбору аналогових показників до індикаторів економічного розвитку територій ЄС рівня NUTS-2. Вона передбачає розрахунок індексу структурної відстані регіонів, який може бути використаний як дороговказ для вибору територій з найбільш адекватними та успішними моделями управління розвитком виробничої компоненти просторового капіталу.

Для визначення структурної подібності регіонів автором були проведені розрахунки за 205 регіонами країн ЄС (Додаток Л). Як приклад у табл. 2.7 наведемо розрахунок індексу структурної відстані Харківської області (KHR) та регіону Північна Ютландія (DK05, Данія).

Розрахуємо індекс структурної відстані Харківської області (KHR) та регіону Північна Ютландія (DK05, Данія):

$$d_{(KHR,DK05)} = 5,23*(0,15 - 0,03)^2 + 3,89*(0,25 - 0,80)^2 + 4,75*(0,81 - 0,88)^2 + \dots + 3,99*(0,15 - 0,41)^2 + 5,45*(0,69 - 0,92)^2 + 2,06*(0,65 - 0,41)^2 = 4,29 \% \quad (2.3)$$

Таблиця 2.7 – Вихідні дані для розрахунку індексу структурної відстані параметрів просторового капіталу Харківської області та регіону Північна Ютландія

Групи субіндексів	Показники	Вихідні значення		Нормовані значення		w_i , %
		KHR	DK05	KHR	DK05	
1	2	3	4	5	6	7
Геодемографічні показники	Загальна чисельність населення, осіб	2703,0	579,9	0,15	0,03	5,23
	Чисельність населення віком до 15 років та старше 65 років, %	15,15	18,44	0,25	0,80	3,89
	Чисельність міського населення, %	81,11	87,87	0,81	0,88	4,75
	Мультимодальна доступність, 0-100 індекс	54,0	60,0	0,60	0,54	5,49
Показники розвитку освіти	Чисельність населення з освітою 4–5 рівнів за МСКО, %	79,0	75,5	0,73	0,68	4,00
Технологічна спеціалізація	Кількість патентів за технічним напрямком «прилади», %	23,33	10,63	0,60	0,27	3,49
	Кількість патентів за технічним напрямком «хімія», %	35,00	9,87	0,56	0,16	5,72
	Кількість патентів за технічним напрямком «електротехніка», %	1,67	24,95	0,02	0,29	3,75
	Рівень технологічної концентрації (коефіцієнт Джині), 0-100 індекс	0,72	0,60	0,64	0,46	5,05
Структура економіки	Чисельність зайнятого населення у оптовій та роздрібній торгівлі, транспорті, %	28,50	22,52	0,50	0,29	5,43
	Чисельність зайнятого населення у інформації та телекомунікаціях, %	1,94	2,84	0,16	0,29	5,02
	Чисельність зайнятого населення у фінансовій та страховій діяльності, %	1,14	2,07	0,07	0,15	4,23

Продовження табл. 2.7

1	2	3	4	5	6	7
	Чисельність зайнятого населення у ТОП-5 видах економічної діяльності	3,50	7,44	0,13	0,27	5,07
	Чисельність зайнятого населення у виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності, %	3,08	5,47	0,10	0,17	4,28
	Кількість зайнятого населення у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції, %	5,65	7,03	0,32	0,40	4,30
	Кількість зайнятого населення у виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, %	11,87	12,22	0,37	0,38	4,57
	Кількість зайнятого населення у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, %	8,40	8,26	0,40	0,39	5,29
Розмір суб'єктів господарювання	Середній розмір суб'єктів господарювання за кількістю працюючих, кількість осіб	16,41	19,53	0,27	0,33	3,93
Рівень відкритості	Обсяг загального експорту, % від ВВП	34,62	23,45	0,34	0,23	5,01
Суспільні цінності	Рівень децентралізації	31,0	42,0	0,15	0,41	3,99
	Якість інституцій, 0-100 індекс	2,59	3,21	0,69	0,92	5,45
	Спроможність населення до генерування нових ідей, 1-6 індекс	3,29	2,83	0,65	0,41	2,06

Джерело: узагальнено автором за даними [11, 74, 215].

Як бачимо, індекс структурної відстані Харківської області (KHR) та регіону Північна Ютландія (DK05, Данія) дорівнює 4,29 %. Аналогічно виконані розрахунки зазначеного показника для інших 204 регіонів країн ЄС.

У табл. 2.8 наведено отримані значення індексу структурної відстані для Харківської області та 20 регіонів країн-членів ЄС з найбільш подібними умовами розвитку виробничої компоненти просторового капіталу.

Як бачимо, розраховані значення індексу структурної відстані для Харківської області у порівнянні з регіонами країн-членів ЄС (обсяг

вибірки – 205 регіонів) дають підстави констатувати, що найбільш структурно подібними регіонами для Харківщини є Поморське воєводство (індекс структурної відстані (ICB – 2,91, Польща), Вільнюський повіт (ICB – 2,92, Литва), Нижньосілезьке воєводство (ICB – 3,17, Польща), Лодзьке воєводство (ICB – 3,36, Польща) та Устецький край (ICB – 3,49, Чехія). Саме досвід цих регіонів доцільно враховувати при розробці політики збалансованого просторово-економічного розвитку.

Таблиця 2.8 – Значення індексу структурної відстані параметрів просторового капіталу для Харківської області у порівнянні з регіонами країн ЄС

№ п/п	Код регіону	Назва регіону	Країна	Індекс структурної відстані
1.	PL63	Поморське воєводство	Польща	2,91
2.	LT00	Вільнюський повіт	Литва	2,92
3.	PL51	Нижньосілезьке воєводство	Польща	3,17
4.	PL11	Лодзьке воєводство	Польща	3,36
5.	CZ04	Устецький край	Чехія	3,49
6.	CY00	Кіпр	Кіпр	3,69
7.	EE00	Естонія	Естонія	3,71
8.	HU21	Комаром-Естергон медьє	Угорщина	3,73
9.	HU22	Дьйор-Мошон-Шопрон медьє	Угорщина	3,78
10.	HU23	Бараня медьє	Угорщина	3,88
11.	UKC	Північна Ірландія	Велика Британія	3,91
12.	HU33	Чорград медьє	Угорщина	3,96
13.	CZ03	Плензький край	Чехія	3,97
14.	PL61	Куявсько-Поморське воєводство	Польща	3,99
15.	PL22	Сілезьке воєводство	Польща	4,02
16.	FR42	Центр-Долина Луари	Франція	4,04
17.	CZ06	Південночеський край	Чехія	4,12
18.	PL21	Малопольське воєводство	Польща	4,18
19.	PL42	Західно-Поморське воєводство	Польща	4,18
20.	UKE	Йоркшир та Хамбер	Велика Британія	4,24

Джерело: розраховано автором.

Підсумовуючи зазначене, автором розроблено інтегруючу модель взаємодії компонент просторового капіталу (рис. 2.27). Вона відображає основні елементи демографічної та інноваційної компонент просторового капіталу, які у своїй сукупності визначають цільові орієнтири розвитку бізнес-середовища.

Рисунок 2.27 – Оптимальна модель взаємодії компонент просторового капіталу, що забезпечують його збалансований розвиток

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, в умовах трансформації моделі управління світовою економікою під впливом поширення глобалізації, проривних технологічних зрушень та поступового утвердження засад сталого мережевого розвитку, ключовим напрямом зміцнення конкурентоспроможності країни стає подолання фрагментації розвитку просторового капіталу на засадах цілісності, згуртованості та інклюзивності.

Детермінуючу роль у забезпеченні якісного розвитку просторового капіталу відіграє концентрація економічної активності у межах певної території та забезпечення її збалансованості. Розробка стратегії просторово-економічного розвитку країни пов'язується з проведенням реіндустріалізації, формуванням та реалізацією такої промислової політики, за якої саме виробничий компонент виступатиме локомотивом економічного зростання на основі посилення конкурентоспроможності продукції, включення національних виробників у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

У вимірі просторової приналежності кожний вид економічної діяльності має два сценарії розвитку: інноватизації (готовність до інноваційних змін, впровадження нововведень у всі сфери діяльності) та інтенсифікації (удосконалення функціонування існуючих процесів, які задіяні у відтворенні сукупного суспільного продукту). Такий підхід надає інструменти для обґрунтування комплексу управлінських рішень щодо забезпечення розвитку окремих видів економічної діяльності шляхом розробки мережевих стратегій.

Посилення суб'єктності локальних територіальних утворень та зміщення «центрів зростання» на місцевий рівень обумовлює необхідність забезпечення включеності суб'єктів господарювання у процеси просторово-економічного розвитку. Динамічне зростання і синергія використання потенціалів бізнес-структур сприятимуть підвищенню спроможності громад, що може виступати в ролі чинника реінтеграції країни, однак лише за умови подолання фрагментарності підходів, рішень та часткових реформаторських ініціатив.

Ключовими індикаторами результативності функціонування просторового капіталу виступають показники економічної складності, економічного фітнесу та структурної відстані, ефективність яких підтверджують не тільки результати наукового пошуку провідних дослідників, але й практичний досвід застосування при реалізації стратегічного плану розвитку Європейського Союзу «Європа-2020», програм з досягнення цілей сталого розвитку.

Висновки до розділу 2

У ході діагностики чинників та передумов просторово-економічного розвитку удосконалено методичний апарат оцінки ключових компонент просторово-економічного розвитку, розкрито особливості процесів організації політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні, розроблено інструментарій визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку територій.

1. У роботі доведено, що демографічна компонента визначає особливості просторово-економічного розвитку. Для цього автором розраховано індекси, які характеризують відхилення динаміки розвитку демографічної компоненти кожного регіону у порівнянні з загальноукраїнською динамікою за період 1970–2018 років, та на основі отриманих значень здійснено їх класифікацію на три групи залежно від рівня розвитку потенціалу просторового капіталу, який визначається інтервенційною політикою держави, швидкістю та гнучкістю реагування на зміни зовнішнього середовища.

2. Враховуючи зміну парадигми управління просторово-економічним розвитком, яка супроводжується зміною ролі людини як безпосереднього учасника управлінських процесів з унікальними інтересами і потребами, у роботі обґрунтовано, що однією з ключових якісних характеристик просторово-економічного розвитку є включеність мешканців у процеси управління ним. У зв'язку з цим для оцінки особливостей просторового розвитку економіки у роботі запропоновано підхід до діагностування організаційних передумов та розроблено піраміду форм включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку на локальному рівні.

3. У ході дослідження показано, що інноваційна складова як ключовий чинник просторово-економічного розвитку на сьогоднішній день зазнає трансформацій. Зростає роль якості інноваційного процесу, не стільки з позиції продукування інновацій, а й з позиції формування розгалуженої інноваційної

мережі та рівномірності розповсюдження інновацій у просторі. Однак практика діагностування показників інноваційної активності, як правило, обмежується національним та регіональним рівнями, особливості інноваційного розвитку на локальному рівні досліджено недостатньо. У роботі обґрунтовано пріоритетність організації політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні шляхом адаптації моделі «потрійної спіралі» до умов локального рівня економіки, фокусування на інноваційних інтервенціях та організаційному забезпеченні залучення кращих доступних практик.

4. На основі аналізу практичного досвіду підтримки інноваційного розвитку на субнаціональному та локальному рівні попереднього стратегічного періоду країн ЄС (2013–2020 роки), у роботі доведено, що в основі політики інноваційно-орієнтованого розвитку повинна лежати концепція розумної спеціалізації. Однак дуже важливо при виокремленні пріоритетних доменів та проведенні процесу підприємницького відкриття не копіювати найбільш успішний досвід інших регіонів, а обирати власний вектор реалізації цього процесу, враховуючи особливості місцевого потенціалу (наявні ресурси, компетенції тощо).

5. У роботі доведено, що мережева природа взаємодії підприємницьких структур зумовлює виникнення протиріч у системі просторово-економічного розвитку, тому у роботі проведено аналіз структурно-просторових та організаційно-мережевих ефектів процесів економічного розвитку та найвагоміших чинників, що обумовлюють їх виникнення. На глобальному рівні існує практика проведення оцінки синергічного ефекту від системних мережеских взаємодій на основі розрахунку показників економічного фітнесу, економічної складності; на рівні локальних територіальних утворень ця практика потребує адаптації та деталізації за багатьма аспектами.

6. Автором обґрунтовано, що головним інституту подолання протиріч між мережевими формами розвитку економічної діяльності та викликами просторового розвитку виступає малий та середній бізнес, підвищення конкурентоспроможності якого вимагає забезпечення переходу

від поодиноких дій до розробки та реалізації комплексної політики включеності підприємницьких структур до процесів просторово-економічного розвитку. У роботі запропоновано підхід до діагностування організаційних передумов залученості підприємців у процеси просторово-економічного розвитку на локальному рівні, на основі якого розроблено методичний інструментарій оцінки включеності суб'єктів господарювання у згадані процеси, що передбачає їх ранжування від локалізації суб'єктів господарювання (основа піраміди) до інтегрованості у глобальні ланцюги створення доданої вартості (вершина піраміди).

7. Визначено пропорції та інтенсивність використання окремими видами економічної діяльності простору у порівнянні з їх внеском у формування загального обсягу ВВП країни, що характеризує особливості концентрації осередків економічної активності. Крім того, проведено аналіз структурних пропорцій профілів спеціалізації регіонів України як за рівнем концентрації ТОП-5 видів економічної діяльності, так і за їх загальною часткою в економіці кожного регіону.

8. У роботі автором запропоновано інструментарій до визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку територій на основі розрахунку індексу структурної подібності параметрів просторового капіталу. Розроблений підхід апробовано при виокремленні кращих траєкторій мобілізації просторового капіталу Харківської області у порівнянні з 205 регіонами країн Європейського Союзу.

Результати проведених досліджень, викладені у Розділі 2, опубліковано у наукових працях автора [45, 111, 112, 116, 117, 121, 122, 123, 255, 257].

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ В УКРАЇНІ

3.1 Чинники удосконалення якісних параметрів економічного простору

Зміна технологічних укладів, а відповідно й існуючої парадигми управління, передбачає трансформацію умов формування та розвитку просторового капіталу. Під впливом стрімкого розповсюдження процесів цифровізації, які супроводжуються стиранням географічних та фізичних кордонів, змінюються форми локалізації та функціонування осередків просторово-економічного розвитку, прослідковуються процеси взаємовпливу просторового капіталу окремих територій на їх розвиток.

Цифрові трансформації за рахунок включення в єдиний інформаційний простір усіх виробничих ланцюгів сприяють забезпеченню збалансованого просторово-економічного розвитку у масштабах певних територіальних утворень. Залежно від методів оцінки [78] розмір цифрової економіки коливається від 4,5 до 15,5 % світового ВВП. Однак вплив цифровізації на розвиток просторового капіталу є неоднозначним: з одного боку, відбувається розвиток економіки на новому рівні взаємодії всіх її елементів, з іншого – трансформується існуюча система виробництва і розподілу благ.

Крім того, позитивний ефект від цифрових трансформацій просторово-економічного розвитку розподіляється нерівномірно. Дослідження Світового банку показують, що не всі стейкхолдери отримують рівні вигоди з поширення інтернету. Особливо в умовах, коли більше половини населення світу має лише обмежений доступ до інтернету чи не має його зовсім, зростає нерівність як між країнами, так і серед груп стейкхолдерів (населення, бізнес, влада) всередині країни, що призводить до виникнення протиріч розвитку

просторового капіталу, зумовлених змінами в системі управління ним через посилення ролі мережевих інституцій у функціонуванні суспільства, прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем, зміну технологічного укладу, вплив «інформаційного вибуху», трансформацію компетентнісних моделей людських ресурсів.

За останні декілька років завдяки експоненціальному зростанню інформаційних технологій цифрова революція вплинула практично на всі бізнесові структури. Цифрові трансформації змінюють умови функціонування просторового капіталу. По всьому світу з неймовірною швидкістю виникають нові компанії, оскільки цифровізація не має кордонів та змінює порядок розподілу прибутку [30]. Зазнають суттєвих змін традиційні моделі функціонування економіки, зумовлені просторовими обмеженнями при реалізації виробничих транзакцій. У цифрову епоху кордони між галузями стираються.

У порівнянні з початком попереднього століття, коли «флагманом» світової економіки були машинобудівельні, металургічні, нафтові та гірничодобувні сектори, принципово змінився галузевий склад корпоративних лідерів. Рейтинг ринкової капіталізації у 2017 році [214] очолили ІТ-компанії, які стали драйверами світового економічного зростання: Apple (ринкова капіталізація – 618 млрд дол. США), Google (ринкова капіталізація – 532 млрд дол. США), Microsoft (ринкова капіталізація – 483 млрд дол. США).

Сучасні тенденції розвитку бізнес-структур, обумовлені трансформацією системи управління просторовим капіталом, узагальнено в табл. 3.1. Розглянемо детальніше деякі з них.

Під впливом цифрових трансформацій спостерігаються фундаментальні зміни засобів конкуренції. Основним критерієм диференціації на ринку виступає не краща якість чи більш низькі ціни, а більш удосконалена бізнес-модель. Це особливо ускладнює ситуацію для вже сформованих локальних форм організації просторового капіталу, які десятиріччями орієнтувалися на застосування традиційних засобів забезпечення конкурентоспроможності.

Крім того, новим економічним ресурсом, необхідним для створення вартості та отримання вигод, стали дані. Здатність контролювати дані має стратегічно важливе значення, оскільки це дозволяє перетворювати їх у «цифровий інтелект». За даними дослідження компанії «McKinsey» [214], останні декілька років світові потоки даних сприяли світовому економічному зростанню більшою мірою, ніж класична торгівля товарами.

Таблиця 3.1 – Сучасні тенденції розвитку бізнес-структур, обумовлені трансформацією системи управління просторовим капіталом

Виклики, що зумовлюють зміни в системі управління просторовим капіталом	Сучасні тенденції розвитку бізнес-структур
Посилення ролі мережеских інституцій у функціонуванні суспільства	<ul style="list-style-type: none"> – доступність до віддалених ринків – «ефект смерті відстаней»; – зростання ролі індивідуальних конкурентних переваг; – зростання ролі глобальних ланцюгів створення вартості
Прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем	<ul style="list-style-type: none"> – зниження конкурентоспроможності великих бізнес-структур, стрімкий розвиток малого та середнього підприємства; – скорочення життєвого циклу продукції/технологій, прискорене моральне старіння обладнання
Зміна технологічного укладу	<ul style="list-style-type: none"> – зміна форм організації трудових відносин, масове використання аутсорсингу, краудсорсингу, аутстафінгу, фрилансу; – перехід від економіки володіння до економіки дарування та спільного користування; – орієнтація на поточне обслуговування – створення продукту, виходячи із побажань кожного окремого клієнта
Вплив «інформаційного вибуху»	<ul style="list-style-type: none"> – зміна культури цифрової поведінки підприємства та вимог до інформаційної безпеки бізнесу; – перехід бізнесу у віртуальний простір
Трансформація компетентнісних моделей людських ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – зростання потреби у багатофункціональних працівниках з гнучким кваліфікаційним потенціалом; – дефіцит кадрів; – ускладнення контролю за конкурентними перевагами бізнесу, оскільки персонал стає носієм конкурентних переваг компанії

Джерело: складено автором.

Дослідження компанії KPMG [218] показують, що на сьогоднішній день майже 44 % компаній у світі реалізують стратегію цифрового розвитку. Між галузями існують відмінності, оскільки цифровізація швидше просувається у насичених контентом сферах бізнесу зі спрощеними активами, таких як музика та кіно (рис. 3.1). Залежно від того, які види економічної діяльності розвинені у масштабах певної території, процеси просторово-економічного розвитку в них орієнтовані на капсуляцію, оскільки розвиток просторового капіталу обмежується кордонами певного територіального утворення (на таких територіях, як правило, розвиваються види економічної діяльності на стадіях знайомства з цифровими технологіями чи початку цифровізації); інтегрування, оскільки на розвиток просторового капіталу певної території опосередковано впливають умови просторово-економічного розвитку інших територіальних утворень через функціонування галузевих бізнес-мереж чи ланцюгів вартості (на таких територіях переважають види економічної діяльності на стадії цифрової інтеграції та ті, які вже активно працюють у цифровому форматі).

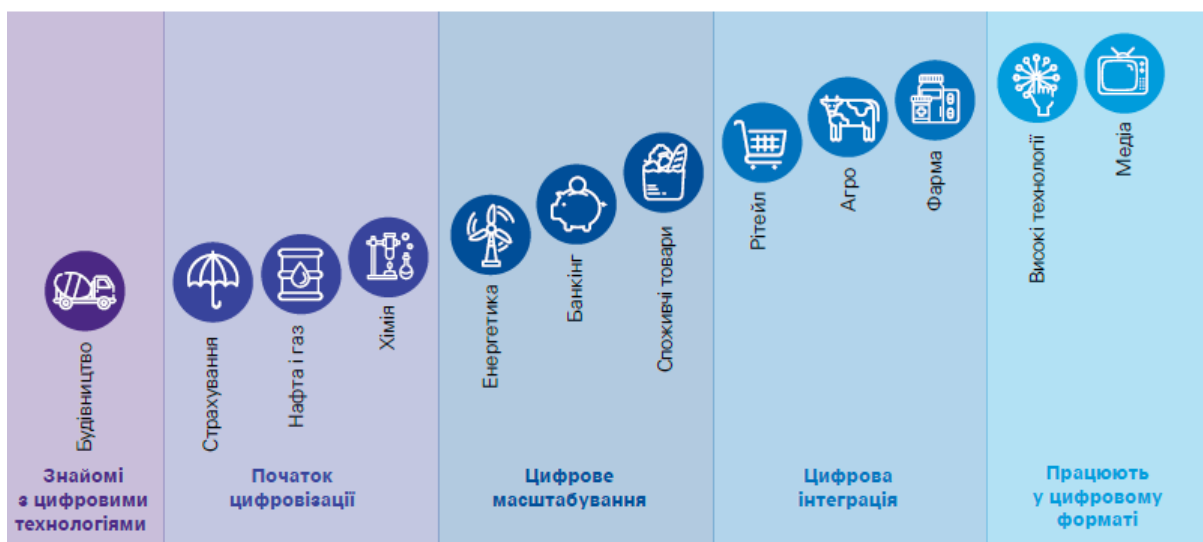

Рисунок 3.1 – Зрілість різних галузей з позиції рівня цифрових трансформацій [218]

При плануванні просторово-економічного розвитку на локальному рівні варто враховувати стратегічні зміни в управлінні підприємницькими

структурами, які пов'язані з розширенням можливостей щодо поставки та торгівлі товарами власного виробництва. Це, в першу чергу, пов'язано з появою інтернет-майданчиків, завдяки яким інформація про підприємство та продукцію, яке воно виробляє, стає широко відомою у будь-якій точці світу, що сприяє розвитку місцевих брендів та включеності місцевих виробників у ринки територіальних утворень вищих рівнів.

Дослідження Массачусетського університету показали, що з 30 світових брендів з найбільшою сумарною ринковою вартістю 14 найбільших застосовували майданчикові стратегії [263]. Застосування майданчикового методу з глибоким пізнанням клієнтських запитів робить ринок більш прозорим та стійким.

Викликає інтерес і трансформація просторових економічних систем з позиції інноваційного розвитку. Впровадження нових форм функціонування виробництва, які виникають під впливом цифрової трансформації, сприяє підвищенню статусу території, формуванню нових відносин на рівні локальних територіальних утворень. Як приклад можна навести тенденцію до розповсюдження кастомізації [10], що передбачає перехід від масового до індивідуального виробництва з урахуванням преференцій у запитах користувачів, умов інтернет-трафіку та культурних особливостей. Це забезпечує конкурентну перевагу розвитку бізнесу за рахунок створення більш високої доданої вартості, а відповідно й формує додаткові резерви для підвищення комфортності простору.

Цифрові технології, економлячи трансакційні витрати, формують новий потенціал, а разом з тим і нові запити та вимоги до ринку, прискорюють ведення бізнесу та виробництва. Як наслідок, скорочується життєвий цикл не тільки товарів, але й компаній. Так, у рейтингу Standard&Poor 500 термін функціонування великих корпорацій скоротився з 60 до 18 років.

Однією з можливостей подолання розривів за рівнем просторово-економічного розвитку територій в епоху цифровізації стає формування нових організаційних структур бізнесу – системи блоків (блокчейн), зміна форм

організації трудових відносин (масове використання аутсорсингу, краудсорсингу, аутстафінгу, фрилансу). Їх основною перевагою є децентралізованість, завдяки якій платежі переміщуються у глобальному просторі миттєво та прозоро, тому немає потреби у відкритті безлічі офісів та створенні юридичної особи з усіма властивими їй адміністративними витратами.

Принцип глобальної децентралізації прискорює стирання кордонів між країнами та з розповсюдженням блокчейну прогнозує появу великої кількості мультинаціональних компаній. Тобто децентралізована глобальна компанія існує поза юрисдикцією певної країни. Для бізнесу – це велика економія на внутрішньофірмових транзакціях, однак для держави – проблема з оподаткуванням та регулюванням.

Залучення мешканців локальних територіальних утворень до працевлаштування у таких структурах сприятиме їх утриманню на місцях за рахунок забезпечення працевлаштування у віртуальному просторі, підвищенню платоспроможності населення та, як наслідок, формуванню комфортного життєвого простору, розвитку суміжних видів економічної діяльності у реальному просторі. Однак можливості населення різних територіальних утворень щодо працевлаштування в інтернет-просторі є обмеженими, що обумовлено цифровим розривом. В Україні мешкає близько 6,3 млн громадян (15 % від загального населення) [23], які не охоплені мережами жодного з операторів інтернет-послуг.

Крім того, в умовах цифровізації відбувається трансформація компетентнісних моделей людських ресурсів: важливим чинником стає формування креативного капіталу [11], володіння яким приносить потік надприбутку при реалізації креативних ідей.

Розвиток горизонтальних зв'язків бізнес-структур з представниками інших груп стейкхолдерів просторово-економічного розвитку (населення, влада, наукові установи) дає можливість ефективно обмінюватися досвідом, розвивати спільні інноваційні цифрові рішення, продукти та стандарти,

адаптувати освітні програми та розвивати навички застосування цифрових технологій.

Реалізація ключових завдань просторово-економічного розвитку країни безпосередньо пов'язана з успішним впровадженням цифрових технологій в управлінські, соціальні та бізнес-процеси. Однак ці цілі не можуть бути досягнуті без цифровізації сфери державного управління. Як зазначено у рекомендаціях Ради ОЕСР з розробки стратегії цифрового уряду, феномен цифрової трансформації у державному управлінні розглядається як перехід від використання технологій для підтримки процесів в органах влади до використання технологій для формування результатів державного управління [239]. У таких умовах стає можливим формування повноцінної системи, яка складається з державних органів, бізнес-структур, громадян та організацій, у якій цифровий уряд виступає з'єднувальною ланкою, що забезпечує взаємодію між вказаними елементами.

Через незавершеність цілої низки завдань реформ, які проводилися раніше (адміністративна реформа, реформа місцевого самоврядування та децентралізації влади, бюджетного сектору тощо), існуючі негативні управлінські практики в Україні обмежують можливості для впровадження сучасних цифрових технологій, серед яких доречно відмітити:

- розбалансованість системи розподілу державних повноважень, організаційної структури державних органів та взаємодій між ними;
- неефективність бюджетних витрат на утримання державного апарату та виконання функцій;
- недостатній рівень продуктивності праці в органах виконавчої влади, який компенсується надлишковою кількістю працівників;
- низький рівень автоматизації та цифровізації державних послуг через слабку мотивацію урядових установ (відсутність повного розуміння потенційної вигоди від тотальної цифровізації) та низький рівень їх цифрової грамотності.

За даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, індекс розвитку е-уряду в Україні за період 2014–2016 років значно покращився, що дозволило зайняти 62 позицію у світовому рейтингу та потрапити до групи країн з високим рівнем розвитку електронного урядування. У 2018 році також зафіксовано зростання значення цього індексу для України, однак водночас спостерігається тенденція до падіння рейтингу України (82 місце) [181], оскільки протягом 2016–2018 років багато країн з групи середнього рівня розвитку е-уряду перейшли на вищий і витіснили нашу країну з рейтингу на нижчі позиції. За 2016–2018 роки в Україні відбулося зростання й індексу електронної участі громадян з 0,608 до 0,6854 [182], що відповідає 75 позиції у рейтингу серед 193 країн (група країн з високим рівнем е-участі).

Впровадження та розвиток електронного уряду дозволяє суттєво підвищити рівень прозорості та відкритості органів публічної влади, що підтверджують показники якості державного управління в Україні, розраховані Світовим банком [287], а також рівень залученості громадян у демократичні ініціативи. Зміна підходів до управління просторово-економічним розвитком в умовах цифрових трансформацій змінює й роль влади у забезпеченні сталості цих процесів (табл. 3.2).

Під впливом цифровізації відбувається процес трансформації просторового капіталу, але повністю перевести життєдіяльність людини у цифровий простір неможливо. Саме тому не втрачають своєї актуальності питання щодо задоволення інтересів кожної людини, створення умов для її повноцінного розвитку, формування безпечного та комфортного середовища незалежно від місця проживання чи перебування, що безпосередньо пов'язано з ефективним використанням сучасних інструментів управління територіями. Розвиток широкосмугових мереж, який забезпечує доступ до джерел знань та інформації, є одним з ключових чинників при створенні «розумних громад», які спроможні суттєво покращити умови функціонування просторового капіталу. ІКТ дозволяють місцевій владі напряму взаємодіяти зі спільнотами та інфраструктурою, а відповідно відстежувати, як громада розвивається, які

засоби дозволяють покращити якість життя. За рахунок використання датчиків, інтегрованих у режимі реального часу, накопичені дані від місцевих мешканців та пристроїв обробляються та аналізуються. Зібрана інформація є інструментом вирішення проблем неефективності.

Таблиця 3.2 – Особливості впливу змін в системі управління просторовим капіталом на процеси реалізації державного врядування

Виклики, що зумовлюють зміни в системі управління просторовим капіталом	Сучасні тенденції розвитку державного врядування
Посилення ролі мережевих інституцій у функціонуванні суспільства	– монетизація бренду території; – зростання вимог до якості та комфортності простору життєдіяльності
Прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем	– неспроможність класичних моделей регулювання сталого економічного розвитку; – посилення ролі влади в активізації інноваційного розвитку територій
Зміна технологічного укладу	– активне залучення населення до процесів управління територіями (інклюзивне врядування); – впровадження технологій е-врядування, поширення практик прямої демократії
Вплив «інформаційного вибуху»	– ускладнення процесу управління суспільством та прогнозування його розвитку, зростання ролі багаторівневості управління та селективності управлінських впливів; – зростання глобальних кібернетичних ризиків; – зростання ролі Big Data у прийнятті державних управлінських рішень

Джерело: складено автором.

Однак за таких умов серйозну стурбованість викликає можливість встановлення загального контролю над мешканцями за допомогою цифрових технологій, коли з'являються можливості відстежувати кожен крок, кожне слово людини, а в подальшому – і її думки. Так, у Китаї усі дані потрапляють в єдину систему, на основі яких мешканцям присвоюється рейтинг, відповідно до якого мешканець отримує можливість користуватися пільгами (у випадку високого індивідуального рейтингу) [78] або його громадянські, соціальні та

економічні права частково обмежуються (у випадку низького соціального рейтингу) [78], залежно від місця у рейтингу.

Цифрові трансформації також виступають інструментом забезпечення включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку, суттєво полегшуючи комунікації між ключовими стейкхолдерами. Наприклад, форуми та спільноти у якості підтримки першого рівня полегшують нові рівні масштабної взаємодії між компаніями та клієнтом. Відповідно, щоб покращити якість портфельних рішень, легше познайомитися з клієнтами та їх конкретними потребами, навіть на глобальних ринках. Крім того, завдяки цифровізації мешканці отримують можливість за декілька секунд без посередників орендувати житло, автомобіль, отримати дистанційне медичне обслуговування й будь-який освітній контент. У близькому майбутньому вся взаємодія громадян із державою відбуватиметься через електронний кабінет, у тому числі голосування й участь у референдумах [23]. Спеціальні цифрові платформи дають змогу й представникам бізнесу взаємодіяти один з одним, оминаючи архаїчні процедури паперового узгодження, підписувати контракти за допомогою смартфонів та цифрового електронного підпису. Поступово оцифровуються усі супровідні бізнес-операції: підписання договорів, гарантії, митні оформлення, логістика тощо.

При здійсненні цифровізації за усіма значимими масовими державними послугами, що запитуються, повинен бути упроваджений електронний реєстр на всіх етапах їх надання. За таких умов відбудеться проактивне надання послуги за фактом настання події, а не за фактом надходження заяви. Крім того, держава передбачатиме потреби своїх громадян в отриманні послуг, максимально вивільняючи час для продуктивної праці і стимулювання економічно активної поведінки. Це також сприятиме підвищенню рівня довіри до органів влади і забезпеченню ефективності формування сприятливого клімату для ведення бізнесу на рівні локальних територіальних утворень за рахунок відкритості законодавчих ініціатив, що приймаються.

Кардинальна зміна практик соціалізації, ідентифікації, комунікації в епоху цифрової економіки безпосередньо впливає на людину як ключового суб'єкта просторово-економічного розвитку та на зміну традиційних способів його життєдіяльності. На думку фахівців Міжнародної експертної ради, яка функціонує у рамках Даоського форуму, до 2025 року 10 % населення планети будуть використовувати одягу, підключену до мережі інтернет, 10 % окулярів для читання будуть підключені до глобальної мережі, 50 % інтернет-трафіку буде забезпечуватися мобільними додатками (зокрема «розумний дім» та «розумне місто»), 90 % людей будуть мати смартфони та постійний доступ до інтернету; органи людини, автомобілі, будинки, споживчі товари будуть друкуватися на 3D-принтерах [129]. Усе це буде здійснювати суттєвий вплив на повсякденне та ділове життя людини, перерозподіл ринків робочої сили, сприятиме появі принципово нових засобів соціального захисту та якісно нового співвідношення між роботою та відпочинком (табл. 3.3).

У 2017 році цифрова революція увійшла у вирішальну фазу – до інтернету підключився кожен другий мешканець Землі. За оцінками Глобального інституту «McKinsey», вже в найближчі 20 років до 50 % виробничих операцій у світі можуть бути автоматизовані (сьогодні у світі на виробництві працює 1,8 млн роботів) [214]; за масштабами цей процес можна порівняти з промисловою революцією XVIII–XIX століть, що супроводжувалася вивільненням ряду професій та трансформацією компетентнісних моделей людських ресурсів.

Основу просторово-економічного розвитку більшості регіонів України складає промисловість, однак під впливом цифрових трансформацій важливим підґрунтям для розвитку економіки у майбутньому стануть промислові розробки, коли будуть створюватися нові сучасні технології та, найімовірніше, виникнуть нові робочі місця, у той час як промислове виробництво, скоріш за все, зазнає цих ефектів зовсім по-іншому у зв'язку з автоматизацією та втратою робочих місць. Прогнози щодо потенційного впливу процесів цифровізації на ринок праці значно поляризовані та

варіюються від оптимістичних очікувань зростання чисельності високооплачуваних робочих місць до доволі песимістичних прогнозів втрати 35–40 % з них (табл. 3.4).

Таблиця 3.3 – Особливості впливу змін в системі управління просторовим капіталом на процеси життєдіяльності людини

Актуальні виклики, що зумовлюють зміни в системі управління просторовим капіталом	Особливості трансформації процесів життєдіяльності людини
Посилення ролі мережевих інституцій у функціонуванні суспільства	<ul style="list-style-type: none"> – зміна системи розселення; – зміна моделей суспільної активності населення
Прискорення економічної динаміки та скорочення тривалості життєвого циклу економічних систем	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення терміну актуальності компетентностей – «інфляція знань»; – фокусування на стартапах та локальних підприємницьких ініціативах
Зміна технологічного укладу	<ul style="list-style-type: none"> – загроза зростання безробіття через масову автоматизацію процесів, використання штучного інтелекту; – перегляд принципів раціонального споживання, розповсюдження розумних та екологічно чистих технологій (smart community)
Вплив «інформаційного вибуху»	<ul style="list-style-type: none"> – щоденне, нерегламентоване за часом спілкування з віртуальним світом, що сприяє втраті здібностей до вільного особистісного спілкування, знецінення традиційних способів комунікацій, послаблення традиційних персональних зв'язків між індивідами; – «цифровий розрив» та асиметричність у доступі до інформації; – вплив комп'ютерних технологій на здоров'я та спосіб життя людини
Трансформація компетентнісних моделей людських ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – зростання ролі soft skills; – необхідність безперервного навчання

Джерело: складено автором.

Ефективною заміною модернізації виробничої основи просторово-економічного розвитку виступає концепція «справедливого переходу», яка передбачає надання підтримки працівникам, зайнятим у видах економічної діяльності, що зазнають суттєвих трансформацій під впливом процесів цифровізації, оскільки такі зміни повинні бути соціально стійкими та

справедливими для всіх учасників економічної діяльності, тим самим зменшуючи диференціацію у суспільстві за рівнями доходів.

Таблиця 3.4 – Вплив технологій на зайнятість населення: експертні оцінки

Організація	Оцінка
Оксфордський університет	47 % працівників в Америці ризикують втратити роботу через автоматизацію
PricewaterhouseCoopers	38 % у США, 30 % у Великій Британії, 21 % у Японії та 35 % робочих місць у Німеччині можуть бути ліквідовані через автоматизацію
McKinsey	З 60 % усіх робочих місць 30 % технічно можуть бути автоматизовані
ОЕСР	У середньому по ОЕСР: 9 % робочих місць – високий ризик. Ризики повної автоматизації невеликі, однак суттєва кількість (від 50 до 70 %) робочих місць можуть бути автоматизовані
Roland Berger	Західна Європа: 8,3 млн робочих місць у промисловості буде втрачено, однак 10 млн буде створено у сфері послуг
Світовий банк	Дві третини робочих місць у країнах, що розвиваються, можуть бути автоматизовані

Джерело: складено автором.

З розвитком цифровізації зменшується значимість прив'язки людини до простору. Сьогодні розповсюдженою є тенденція, коли люди залишають звичні робочі місця або взагалі не працевлаштовуються в офісі, формуючи групи так званих цифрових кочівників (від англ. digital nomads). Засновник сервісу «Nomad List» Пітер Левелс переконаний, що до 2035 року у світі 1 млрд людей буде працювати дистанційно на постійній основі, що сприятиме розповсюдженню ідей свободи особистості та глобалізації, становить загрозу для держави як апарату, який прагне перевести світ на осілий спосіб життя.

Фахівці американської консалтингової компанії «Board of Innovation» [274] пов'язують зміни у традиційному способі життя суспільства, обумовлені вимушеною ізоляцією під час пандемії коронавірусу (віддалене працевлаштування, зміна балансу між роботою та особистим життям, обмеження у соціальних контактах), з виникненням нової концепції світобудови «економіки мінімального контакту» (low touch economy), ключовими характеристиками якої є уповільнення попиту, формування нових

страхів та побоювань, ескапізм споживачів. Економіка мінімального контакту вимагає нових логістичних рішень, нових засобів зв'язку та комунікації. Лиш ті території, які зможуть розвивати та модернізувати ці сегменти, будуть спроможні забезпечити включеність мешканців та підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку.

Серед можливих нововведень, пов'язаних з цифровими трансформаціями, деякі дослідники [214] зазначають перехід на чотириденний робочий тиждень, що стає предметом масових дискусій у суспільстві. Побоювання супротивників цього нововведення пов'язані з імовірним скороченням доходів, що критично, перш за все, для найбільш вразливих верств населення (пенсіонерів, мешканців депресивних територій). Прихильники скорочення робочого тижня, навпаки, розраховують більш продуктивно використовувати вивільнений час, тим самим відновлюючи баланс між роботою, відпочинком та особистим життям.

Під впливом глобалізаційних процесів у сучасному світі цифрові технології розповсюджуються миттєво, сьогодні вже функціонують цілі індустрії, пов'язані з цим явищем, які вимагають детального експертного аналізу (розвиток IoT, управління великими даними, когнітивні технології, розвиток ринку віртуальних валют, віртуальна та доповнена реальність, передові технології виробництва та 3D-друк, робототехніка та автономний транспорт тощо). Ці аспекти безпосередньо впливають не лише на ключових стейкхолдерів просторово-економічного розвитку (бізнес, населення, влада), але й змінюють традиційне розуміння менеджменту як виду управлінської діяльності (рис. 3.2).

У зв'язку з цим, нова епоха висуває нові вимоги до компетенцій сучасної людини. Ключовими якостями особистості стає нелінійне мислення та сприйняття часу (майбутнє у минулому, минуле у майбутньому), навички роботи з різними платформами, форматами та великими потоками інформації. Також зростає значимість *soft skills* (здатність аналізувати причини та наслідки, здатність працювати з людьми, відкритість мислення). Сьогодні

людина знову виходить на перший план, людина індивідуалізованих рішень, а не людина масової праці, як це було раніше.

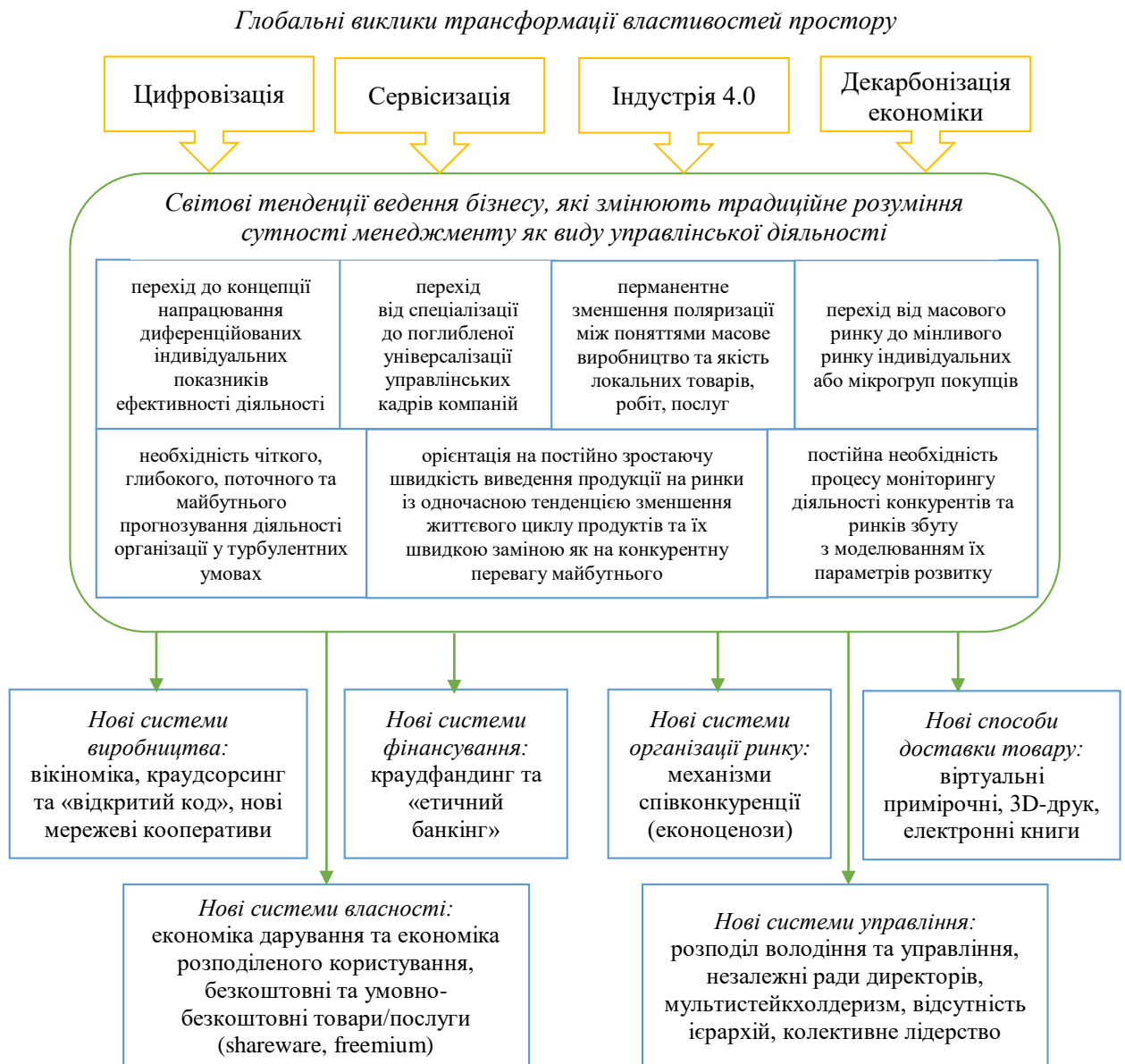

Рисунок 3.2 – Трансформація параметрів системи управління просторовим капіталом під впливом глобальних викликів

Джерело: побудовано автором.

В умовах постійної турбулентності стає неможливим отримати освіту один раз на все життя, необхідно постійно примножувати свої знання, вміння та знаходити нестандартні рішення, бути постійно готовим до ризиків та приймати миттєві рішення в умовах багатозадачності. Необхідні великі

інвестиції для розвитку освіти, орієнтовані не лише на процес навчання, але й навчання методам організації такого процесу, а також забезпечення всеохоплюючого доступу до освітніх послуг протягом всього життя. Залежно від правильного вибору механізмів впровадження цифрової трансформації, для одних це прогрес, для інших – небезпечні тенденції. Процеси цифровізації просторово-економічного розвитку повинні носити інклюзивний характер.

Підсумовуючи зазначене, доречно підкреслити, що стрімке розповсюдження цифрових технологій змінює більшість видів економічної та соціальної діяльності, що проявляється у трансформації умов функціонування просторового капіталу, порядку розподілу прибутку, традиційних моделей просторової організації економіки, скороченні робочих місць в одних секторах та створенні нових можливостей в інших у масових масштабах. Актуальними стають нові тенденції: просторова віртуалізація, кастомізоване виробництво, формування «розумних громад».

Основні тенденції впливу цифрових трансформацій на розвиток просторового капіталу зводяться до того, що:

- Цифровізація дозволяє проводити комплексні транзакції, оскільки полегшує інтеграцію масштабів та обсягів продуктів і послуг, які фізично неможливо запропонувати у межах одного осередку економічної активності.
- У той же час цифровізація забезпечує дані, на основі яких може відбуватися розвиток та удосконалення фізичних продуктів і послуг, які можна продавати у рамках одиночних транзакцій, напряду клієнтам чи у якості ключового компоненту великої мережі цінностей, суттєво акумулюючи ресурси для гармонізації просторово-економічного розвитку.
- Незалежно від цих двох тенденцій цифровізація полегшує канали комунікації, роблячи можливим нові рівні двоспрямованої взаємодії між стейкхолдерами, що полегшує корегування пропозиції відповідно до індивідуальних потреб.

Цифровий розрив, що постійно зростає, формує передумови для загострення нерівномірності просторово-економічного розвитку у масштабах територіальних утворень різних рівнів. Для переосмислення тенденцій просторово-економічного розвитку з урахуванням впливу цифрових трансформацій та майбутніх контурів глобалізації необхідний комплексний підхід до нових технологій та зміцнення партнерства між ключовими стейкхолдерами просторово-економічного розвитку.

3.2 Просторовий чинник у трансформації організаційно-поведінкових моделей суб'єктів господарювання

Рівень розвитку просторового капіталу є ключовою складовою середовища функціонування бізнесу, визначаючи його конкурентні можливості через доступ до ключових ресурсів, інфраструктури, швидкість реакції на ринкові запити та рівень інтегрованості до глобальних ринків ресурсів, технологій та продуктів.

Особливості домінуючих бізнес-моделей суб'єктів господарювання в різних сферах економічної діяльності визначаються їх розмірами та формами побудови організаційних структур; кадровим потенціалом та політикою його розвитку; рівнем їх консервативності чи прогресивності; рівнем та горизонтами співпраці з іншими стейкхолдерами просторово-економічного розвитку.

Водночас, переважання тих чи інших бізнес-моделей функціонування підприємницьких структур певного виду економічної діяльності є наслідком тривалого інтегрального впливу чинників просторового капіталу, що склалися на певній території, які зумовлюють формування конкурентних переваг для одних форм діяльності та унеможливають або обмежують для інших.

У загальному розумінні бізнес-модель компанії – це сукупність елементів, що характеризують принципову логіку її функціонування на основі ефективного використання у бізнес-процесах компетенцій і стратегічних

ресурсів з метою створення продукції з високою цінністю, що відповідає пріоритетам споживачів і забезпечує зростання прибутку [144].

Залежно від цілей підприємства можливі різноманітні види бізнес-моделей, які класифікуються залежно від напрямів розвитку бізнесу, за функціональною приналежністю, а також залежно від рівня відкритості бізнес-моделі. З позиції аналізу особливостей зміни поведінки бізнес-моделі під впливом просторового чинника, доречно розглянути їх класифікацію залежно від фокусування на окремих завданнях у процесі функціонування.

Дослідження еволюції бізнес-моделей за Володіним В. В. [15] вказує на існування низки конкурентних переваг, що зумовлюють їх розвиток. Залежно від конкурентних переваг та джерел формування доданої вартості можна виокремити три типи бізнес-моделей суб'єктів господарювання.

Перший тип бізнес-моделей характерний для підприємств, які спеціалізуються на виробництві продукції масового вжитку, тому фокусуються безпосередньо на забезпеченні ефективності процесу виробництва, оскільки основною метою їх діяльності є досягнення максимальної ефективності при мінімальних витратах. Продукція таких підприємств, як правило, належить до категорії товарів, які забезпечують першочергові потреби життєдіяльності людини, тому має високу імовірність реалізації, не потребує залучення ексклюзивних ресурсів та застосування індивідуального підходу для налагодження каналів взаємодії з постачальниками та кінцевими споживачами. Для таких підприємств найтипівішою поведінковою моделлю є капсулювання, а ключовим джерелом формування доданої вартості – залучення необхідного капіталу та робочої сили.

Другий тип бізнес-моделей притаманний для підприємств, які функціонують в умовах ненасиченого виробництва. Як правило, вони спеціалізуються на виготовленні продукції, яка має аналоги на ринку, саме тому їх діяльність найчастіше фокусується на інтеграції з ринками постачальників та споживачів. Ключовим чинником у конкурентній боротьбі для підприємств з таким типом бізнес-моделі виступає якість, яка вимагає постійного

удосконалення продуктів та процесів, наявності необхідної інформації та спеціальної організації – комплексної системи та робочих груп, які спрямовані на підвищення якості. Крім того, важливим чинником підвищення результативності функціонування таких підприємств є швидкість доставки продукції, що вимагає використання міжфункціональних груп та систем постачання, орієнтованих на швидке задоволення запитів споживачів. Ключову роль при цьому відіграє наявність якісної інфраструктури у масштабах окремих територіальних утворень, яка спроможна забезпечити безперебійність операційних потоків підприємства.

Третій тип бізнес-моделей характерний для підприємств, які функціонують в умовах динамічного виробництва. Конкурентні переваги таких підприємницьких структур, як правило, забезпечуються їх спроможністю швидко реагувати на зміну запитів споживачів та можливістю інтегруватися з іншими підприємницькими структурами на глобальних ринках для задоволення таких запитів. Основним джерелом формування доданої вартості для таких підприємств виступає аналіз процесів з метою виявлення виникаючих потреб та створення споживацької цінності, орієнтованої на певного клієнта. Як правило, підприємства з таким типом бізнес-моделі спеціалізуються на реалізації проєктів, які дозволять їм у довгостроковій перспективі отримати ряд абсолютних порівняльних переваг, саме тому діяльність таких підприємств фокусується на розбудові взаємодії з ключовими стейкхолдерами просторово-економічного розвитку та інтеграції до глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Таким чином, пріоритети фокусування типових бізнес-моделей відрізняються за якісними параметрами розвитку просторового капіталу в масштабах окремих територіальних утворень, що характеризують можливість забезпечення включеності підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку (рис. 3.3). Форми включеності підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку виокремлено у підрозділі 2.3, на даному етапі дослідження для кожної з них

обґрунтовано пріоритети фокусування типових бізнес-моделей та конкурентні переваги, на які орієнтується кожна з них. Між рівнем якості розвитку просторового капіталу території та домінуючими формами організації бізнес-моделей підприємницьких структур, локалізованих на ній, прослідковується залежність, оскільки умови просторово-економічного розвитку визначають можливості суб'єктів господарювання щодо інтегрованості у національні та глобальні ринки збуту, налагодження тісної взаємодії з іншими стейкхолдерами, залучення інвестицій.

Розглянемо детальніше вплив просторового чинника на формування типових бізнес-моделей вітчизняних суб'єктів господарювання за різними видами економічної діяльності.

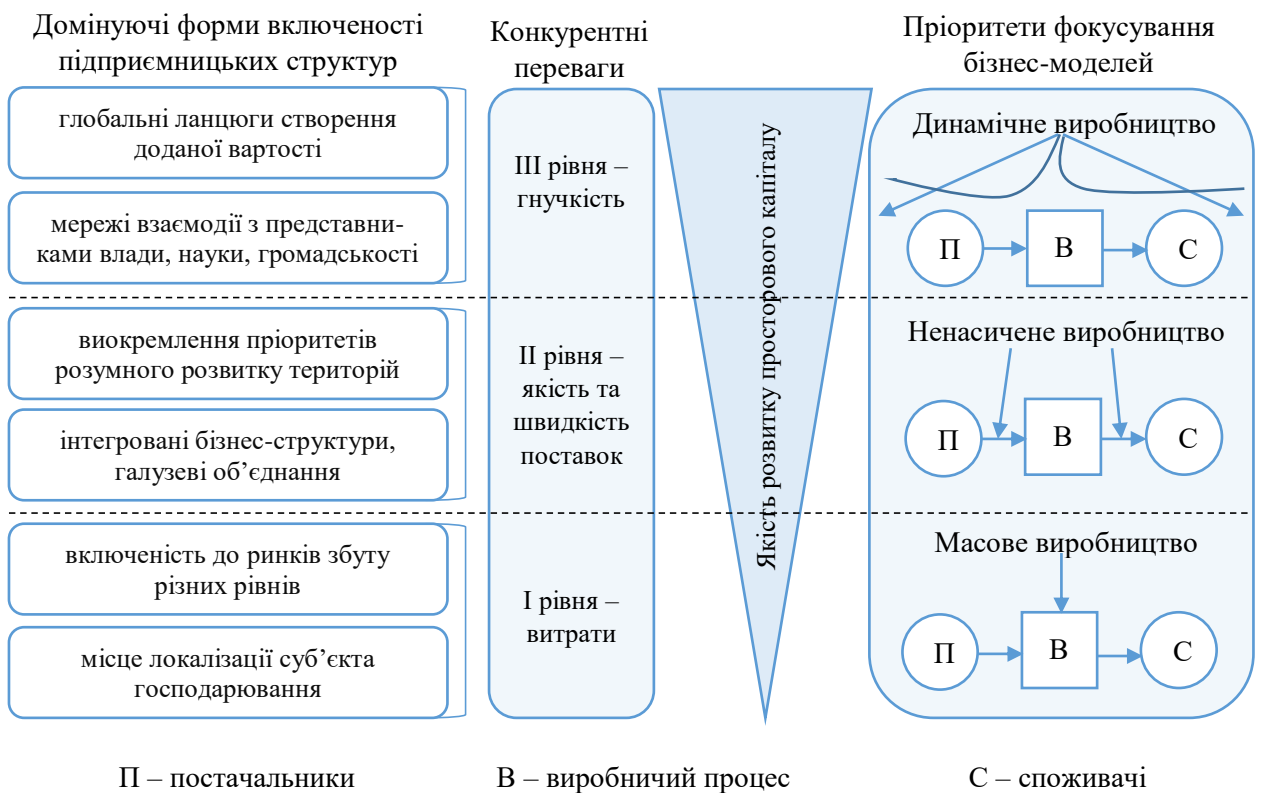

Рисунок 3.3 – Особливості впливу просторового чинника на поведінку бізнес-моделей суб'єктів господарювання

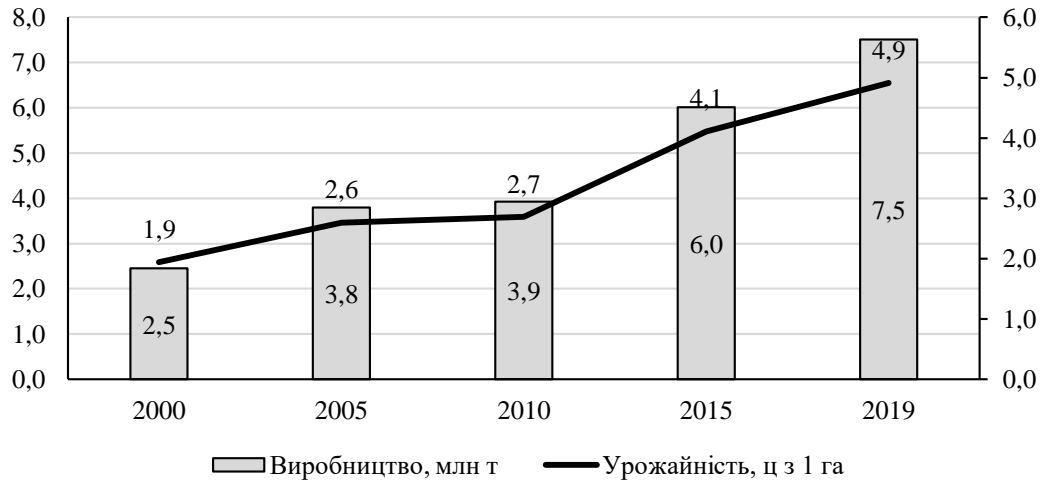
Джерело: складено автором.

Місце локалізації підприємств визначає їх просторову включеність до територіальних утворень вищих рівнів, а відповідно й ринків збуту. Вона

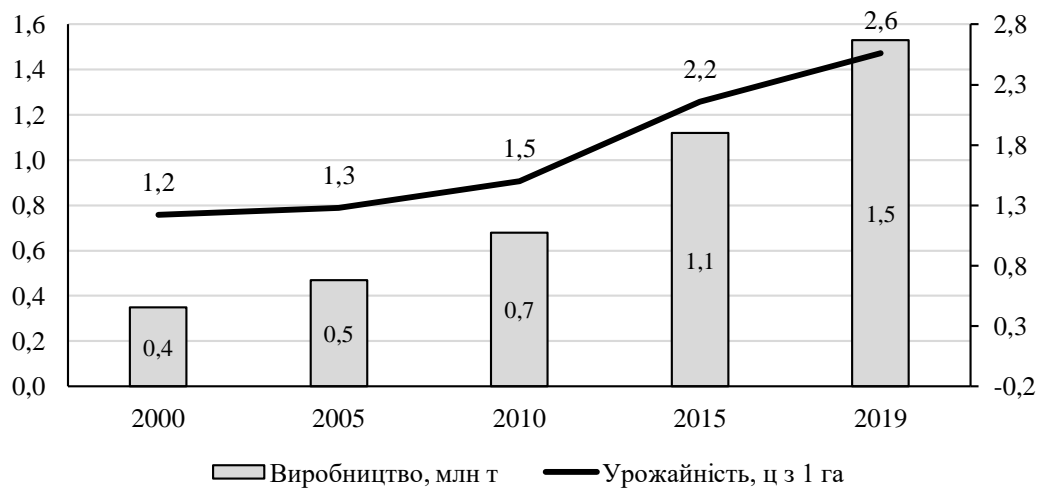
забезпечується якісною розгалуженою транспортною мережею. На сьогоднішній день стан дорожньої мережі в Україні незадовільний, що знижує можливість забезпечення включеності підприємницьких структур локальних територіальних утворень у процеси просторово-економічного розвитку. Недосконалість транспортної інфраструктури зумовлює збільшення витрат часу на здійснення трансакцій, необхідність формування більших обсягів запасів підприємств, зниження інтегрованості потоків підприємств з постачальниками та споживачами продукції. Так, за оцінкою 2017 року 60 % мереж автомобільних доріг має коефіцієнт запасу міцності дорожнього покриття менше 0,80 та значно руйнується. Загалом проблеми транспортної включеності також впливають на інтегрованість мешканців: майже 50 % населення країни, переважно старшого віку, ніколи не покидали свого району за останні 15–20 років.

На рівні локальних територіальних утворень переважаючим видом економічної діяльності є сільське господарство. Виходячи з логіки побудови рисунка 3.3, бізнес-моделі сільськогосподарських компаній, як правило, сфокусовані на забезпеченні ефективності операційної діяльності (рослинництво, тваринництво) за рахунок мінімізації витрат. Однак ці процеси пов'язані зі значними негативними ефектами, зокрема: підвищення економічної ефективності використання земель відбувається за рахунок порушення норм сівозміни, їх раціонального використання, збільшення обсягів вирощування сільськогосподарських культур, які прискорюють процеси деградації земель (рис. 3.4). Так, за даними 2018 року Міністерства аграрної політики та продовольства [203], Україна є лідером у світі за обсягами виробництва та експорту соняшникової олії та соняшникової муки. Однак саме на 70 % соняшникових полів у березні 2020 року сільськогосподарською платформою EOS Crop Monitoring [172] було зафіксовано порушення норм сівозміни.

Культури зернові та зернобобові

Соняшник

Культури овочеві

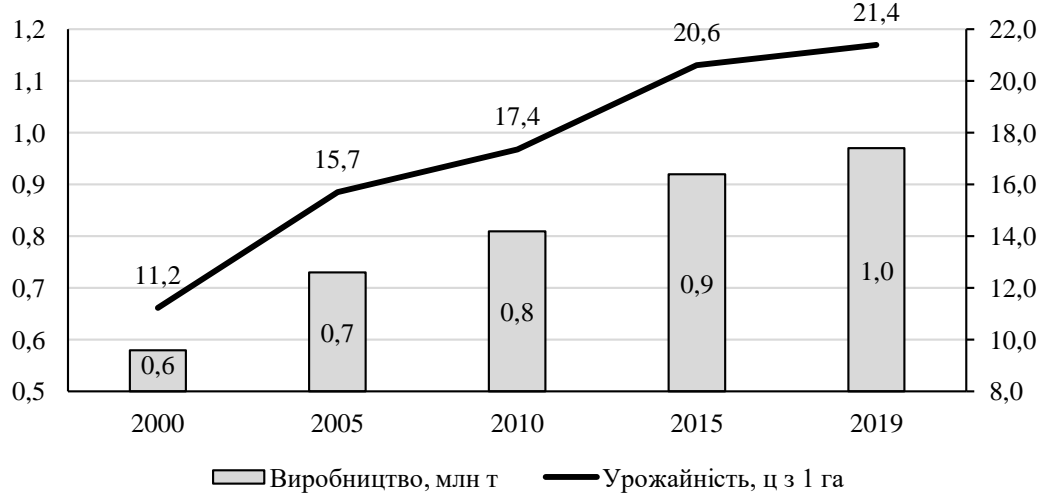

Рисунок 3.4 – Динаміка виробництва й урожайності основних сільськогосподарських культур

Джерело: побудовано автором за даними [125].

Мінімізація витрат сільськогосподарських підприємств на рівні локальних територіальних утворень також досягається за рахунок зменшення винагороди працівників. Розмір заробітної плати у сільському господарстві у порівнянні з іншими видами економічної діяльності є невисоким. Для порівняння, у березні 2020 року середня заробітна плата працівників сільського господарства дорівнювала 9105 грн при середньому значенні показника по економіці країни 11446 грн, у промисловості – 13044 грн [126]. Оскільки, як правило, у сільській місцевості відсутні альтернативні види зайнятості, то мешканці вимушені працювати за таку винагороду, що приводить до зниження рівня платоспроможності населення та розвитку міграційних процесів до територіальних утворень вищих рівнів, як місць забезпечення включеності мешканців у процеси просторово-економічного розвитку за рахунок якісних характеристик життєвого простору, можливостей для розвитку та самореалізації особистості.

Підвищення ефективності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств досягається за рахунок використання новітньої техніки для вирощування та транспортування продукції. Однак для малих підприємств значні капіталовкладення у сільгосптехніку є недоступними, тому вони, як правило, не в змозі використовувати передові технології, тому найчастіше таку техніку при вирощуванні сільгоспкультур чи розвитку тваринництва застосовують великі агрохолдинги. І хоча існують державні програми підтримки виробників сільськогосподарської продукції, однак їх дієвість не є достатньою для подолання цього розриву. Як бачимо, при оптимізації витрат масштаб великих господарств починає відігравати ключову роль, що може привести до монополізації великими господарствами певних видів сільськогосподарської діяльності. Як наслідок, у Харківській області господарства з площею більше як 100 га володіють 65 % сільськогосподарської землі регіону.

Можливість отримання переваг великих підприємств малими сільгоспвиробниками досягається за рахунок створення агрокооперативів,

спільного використання сільськогосподарської техніки, місць зберігання продукції, розвитку продовольчих місцевих кіл. На сьогоднішній день подібний досвід розвитку бізнес-моделей невеликих сільгоспідприємств є перспективним для України, існують вдалі поодинокі спроби його впровадження. Однак також існує безліч прикладів, коли невеликі сільськогосподарські підприємства через неможливість конкурувати з великими агрохолдингами припиняють існування чи змінюють спеціалізацію.

У підсумку це призводить до поглиблення процесів деградації просторового капіталу, розповсюдження агломераційного впливу, що характеризується зміною навантаження у точках концентрації просторового капіталу, знеціненням територіального чинника на локальному рівні.

Таким чином, до особливостей бізнес-моделей підприємств, які проявляються під впливом деградації просторового капіталу на локальному рівні, можна віднести:

- капсуляцію бізнес-моделей, невисокий рівень схильності до розбудови діалогу з іншими стейкхолдерами просторово-економічного розвитку;
- максимальну орієнтацію на економічну ефективність, що призводить до інтенсивного використання локальних ефектів, ресурсів (у першу чергу, сільськогосподарських земель);
- слабку орієнтацію на виробництво продукції з високою доданою вартістю, бажання отримати результат у короткі терміни;
- неможливість забезпечення гідних умов праці для населення локальних територіальних утворень, в першу чергу, через неконкурентоспроможність розміру оплати праці у порівнянні з іншими видами економічної діяльності, що проявляється в зниженні мотивації до праці, популярності зайнятості у сільськогосподарському секторі та розвитку міграційних процесів;
- тенденцію до зменшення кількості малих та середніх підприємств у сільськогосподарському секторі через їх неспроможність

конкурувати з великими агрохолдингами, що у кінцевому випадку приводить до їх зникнення чи зміни спеціалізації;

- доступність технологій та новітньої сільськогосподарської техніки для великих підприємств.

Сильна поляризація простору і контраст за напрямками та ступенем соціально-економічного розвитку його частин, що проявляється у наростанні рівня диференціації розвитку локальних територіальних утворень, деградації структури підприємницької мережі обумовлює актуальність пошуку шляхів розв'язання вказаної проблеми. За таких умов постає необхідність вивчення іноземного практичного досвіду впровадження процесів реінтеграції економічного простору на локальному рівні.

Найбільш цінним та прийнятним кейсом для України є вивчення польського досвіду подолання негативних чинників розвитку просторового капіталу, оскільки Польща є одним з найбільших бенефіціарів політики згуртованості [97], реалізація якої спрямована на вирівнювання економічних та соціальних умов у всіх регіонах Європейського Союзу. Крім того, польська модель просторово-економічного розвитку є найбільш наближеною до українських реалій [47], а її воєводства – структурно подібними до регіонів України, що доведено у підрозділі 2.3.

На відміну від України для сільськогосподарських підприємств Польщі характерні бізнес-моделі, орієнтовані на включеність та взаємодії з іншими стейкхолдерами просторово-економічного розвитку; у сільському господарстві переважають малі та середні підприємницькі структури (сімейні ферми). Наприклад, у Поморському воєводстві 92 % малих ферм (до 20 га) володіють 52 % сільськогосподарських земель регіону; 7 % середніх підприємств (20–100 га) – 27 % земель; 1 % великих підприємств (більше 100 га) – 22 % земель.

Незважаючи на сучасні технології, можливість великих інвестицій в інфраструктуру, потужний ресурс для забезпечення збуту – великі агрохолдинги Харківської області відстають за показниками врожайності

від сімейних ферм Поморського воєводства в овочівництві, вирощуванні фруктів та ягід і мають приблизно однакові показники врожайності у вирощуванні товарних культур: пшениці, соняшнику, ріпаку – тих культур, де високий рівень механізації дає найбільшу віддачу (рис. 3.5). Експерти пояснюють це тим, що ретельний обробіток родиною власної землі завжди дасть кращий результат, ніж обробіток найманими працівниками – чужої. Меншу за площею ділянку обробляють ретельніше, ніж більшу.

Рисунок 3.5 – Урожайність сільськогосподарських культур Харківської області та Поморського воєводства у 2018 році, ц/га

Джерело: складено автором за даними [203].

У Поморському воєводстві за рахунок забезпечення включеності суб'єктів господарювання сільського господарства у процеси просторово-економічного розвитку відбувається перехід до збалансованої моделі їх розвитку. Важливою складовою розвитку сільськогосподарських підприємств Поморського воєводства є орієнтація на виробництво та експорт продукції з високою доданою вартістю. Крім того, вони спеціалізуються на вирощуванні більш прибуткових культур (овочі та фрукти), у той час як агропідприємства Харківської області вирощують низькомаржинальні товарні культури.

Справедливо зазначити, що переваги фермерських господарств Польщі пов'язані з досягненням високої врожайності сільськогосподарських культур, а також з наявністю розгалуженої мережі логістично-складської інфраструктури, що забезпечує їх включеність у процеси просторово-економічного розвитку. Так, витрати фермерських господарств Поморського воєводства на логістику, зберігання та збут одиниці продукції щонайменше на 20 % перевищують аналогічні витрати сільгоспвиробників Харківської області, однак за сукупністю витрат собівартість продукції польських виробників є меншою, ніж українських.

Невеликі фермерські господарства крім прямого впливу на просторово-економічний розвиток локальних територіальних утворень, пов'язаного зі створенням робочих місць, підвищенням спроможності територій за рахунок збільшення обсягів надходжень до їх бюджетів, опосередковано впливають на процеси розвитку просторового капіталу територій шляхом підвищення якості життєвого простору в населених пунктах, де вони функціонують. Це, в першу чергу, проявляється у фінансуванні проєктів з благоустрою територій, створенні умов для надання якісних послуг безпосередньо за місцем проживання кожного мешканця. Натомість серед національних агрохолдингів, які у переважній більшості орієнтовані на інтенсивне збагачення, фінансування процесів просторово-економічного розвитку не є розповсюдженою практикою.

Аналогічні тенденції розвитку характерні для бізнес-моделей промислових та будівельних підприємств на рівні локальних територіальних утворень в Україні, які формуються під впливом просторового чинника. Наприклад, серед типових рис бізнес-моделей промислових підприємств Харківської області доречно відмітити:

- переважання у структурі суб'єктів господарювання промисловості великих і середніх підприємств, для яких характерне посилення капсульованості бізнес-моделей;

- старіння кадрового потенціалу через низький рівень престижності у суспільстві робітничих спеціальностей та неможливість забезпечення гідної оплати праці;
- переважання у структурі виробництва продукції III-IV технологічних укладів, що обумовлено певним консерватизмом промислових підприємств до впровадження інновацій через необхідність перенавчання персоналу та обмеженість фінансових ресурсів;
- поступову трансформацію окремих промислових площ шляхом розповсюдження процесів ревіталізації;
- високий рівень інтеграції до традиційних пострадянських ринків та наявність поодиноких успішних практик включеності промислових підприємств до глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Знецінення територіального чинника на локальному рівні, що зумовлено процесами міграції населення до агломераційних центрів, для яких характерний вищий рівень якості розвитку просторового капіталу, зумовлює процеси трансформації бізнес-моделей будівельних підприємств.

У сфері будівництва Харківської області переважають великі компанії: близько 70 % харківського будівельного ринку припадає на трест Житлобуд-1, який у 2018 році збудував 314 тис м² нового житла з 400 тис м², зданих в експлуатацію [1]. Натомість будівельний сектор Поморського воєводства представлений розгалуженою мережею малих та середніх компаній. За оцінками експертів [1], у Харківській області будується 0,21 м² житла на людину, а у Поморському воєводстві – трохи менше 1 м². Така тенденція частково пояснюється існуванням в Україні законодавчих перешкод і застарілих норм, які сьогодні стримують розвиток будівельної галузі.

Наприклад, в Україні забудовники за свій рахунок змушені створювати інженерно-транспортну інфраструктуру для своїх об'єктів. Вони не просто будують нерухомість, а змушені перекладати комунікації, класти асфальт, облаштовувати вулиці та парки: робити роботу комунальників, що призводить до підвищення вартості житла [14]. У Польщі розповсюджена інша практика:

будівельники мають зводити мережі лише у межах виділеного майданчика. А далі – мережі підводять ті підприємства, що ними володіють, або місцева влада.

Ще одна проблема розвитку будівельного сектора в Україні на локальному рівні – відсутність єдиних прозорих правил гри, корупція у системі погоджень та дозвільної документації. У більшості українських населених пунктів відсутні затверджені генеральні плани, влада не знає, якими вони будуть через 5, 10, 20 років. Ця бездіяльність породжує хаотичну забудову, проблеми з місцевими жителями, конфлікти, протести, суди. Також це не дає можливості забудовникам своєчасно отримати дозвільну документацію.

Натомість у європейських країнах є стратегічні програми розвитку сектору будівництва. У тому ж Берліні є затверджена на державному рівні програма розвитку міста на десятиліття вперед [14]. Там чітко прописано, в якому районі які будівлі йдуть під знесення, які – під реновацію, які – під реконструкцію; де і коли що буде побудовано. Це дуже зручно, тому що створює зрозумілі, прозорі умови ведення діяльності.

Переживши системну кризу 90-х років, Харківська область стала єдиним з індустріальних регіонів України, який змінив свій тип економіки з індустрій на сервіси [127]. Це підтверджується глибокими змінами в структурі валового регіонального продукту. Сформувався динамічний ринок послуг, істотно посилені сервісні функції обласного центру. Стрімкого розвитку зазнали не лише торгівля, а й складні послуги, передусім ІТ, інжиніринг, архітектурне проєктування тощо, які набули ознак нових сфер спеціалізації області. Завдяки національним реформам реальні перспективи перетворення на повноцінний сектор економіки і чинник міжнародної конкурентоспроможності регіону має вища школа.

Однак практично весь сервісний потенціал Харківської області сконцентрований в обласному центрі, що вказує на типову моноцентричну форму організації регіону та унеможлиблює виокремлення типових

організаційно-поведінкових моделей сервісних компаній на рівні локальних територіальних утворень.

Підсумовуючи наведене, можна констатувати, що ключовою передумовою трансформації бізнесу та впровадження перспективних бізнес-моделей є забезпечення включеності підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання за рахунок активного реагування на зміни зовнішнього середовища.

Враховуючи розповсюдження тенденцій щодо нівелювання відстаней, розвитку міжгалузевих суб'єктів господарювання та зміни існуючого бізнес-майнсету, актуальним стає питання трансформації бізнес-моделей шляхом забезпечення переходу від «замкнених капсульованих з консервативною технологічною структурою моделей» до «активних та прозорих моделей, орієнтованих на колаборацію з іншими суб'єктами господарювання та впровадження інновацій» шляхом детінізації їх діяльності, технологічного переоснащення та активного залучення у процеси управління розвитком просторового капіталу.

Для України характерний найнижчий у Європі показник індексу інтернаціоналізації підприємницьких структур, каталізаційний вплив на посилення цих процесів може здійснити збалансований розвиток просторового капіталу. Якщо у глобальному вимірі вже створені сприятливі передумови для поширення інтернаціоналістських процесів (розвиток світових платіжних систем, поширення можливостей електронної торгівлі та покращення логістичних мереж), то на локальному рівні існують певні обмеження, пов'язані з повільними темпами реалізації структурних реформ, низьким рівнем життя населення, проблемами транспортної доступності окремих територій країни. У таких умовах саме збалансований просторово-економічний розвиток сприятиме інтернаціоналізації підприємницьких структур, що, у свою чергу, відкриє для них нові можливості в розширенні ринків збуту, отриманні доступу до світових ринків капіталу та технологій.

На рівні держави інтернаціоналізація сприяє підвищенню доходів та зайнятості населення, а також посиленню притоку іноземних інвестицій, що є складовими економічного зростання, якого зараз потребує Україна.

3.3 Стратегічні орієнтири управління просторово-економічним розвитком на субнаціональному рівні

Сталий розвиток України в цілому можливий лише при гармонійному розвитку всіх її територій та збалансуванні міжтериторіальних відносин. Одним з найбільш дієвих інструментів управління територіальним розвитком є стратегічне планування, яке в умовах сьогодення стає інструментом підвищення конкурентоспроможності територій, засобом згуртування ключових стейкхолдерів навколо нових пріоритетів та цінностей. Активізація планувальної діяльності обумовлена прагненням територій знайти адекватні інструменти, які б дали можливість відповісти на виклики сьогодення та істотно пришвидчення різноманітних трансформацій [5]. Ще одним виміром глобалізації є розвиток інформаційного суспільства, який сприяє появі нових численних видів діяльності, які управлінці мають враховувати задля досягнення цілей сталого місцевого розвитку.

Актуалізація питань децентралізації в Україні та відмова від традиційного субсидіювання обумовлює необхідність пошуку нових можливостей для розвитку, спираючись на використання власних переваг, що передбачає планування «знизу-вверх» [38], яке дозволяє реалізувати потенціал розвитку кожного територіального утворення країни шляхом забезпечення максимальної підтримки заходів та проєктів планів реалізації їх стратегій на засадах публічності, діалогу та погодженості інтересів усіх зацікавлених сторін цього процесу через інституційне посередництво.

Місцевий розвиток характеризується комплексом різноманітних просторових, економічних, соціальних, культурно-духовних, екологічних та інших чинників, які необхідно враховувати у процесі здійснення

територіального планування. За таких умов сталий розвиток території, в першу чергу, визначається можливістю забезпечення включеності індивідів та інституційних одиниць до процесів просторово-економічного розвитку, які у більшості випадків спрямовані на підвищення рівня та якості життя населення за рахунок переорієнтації економіки на інноваційний тип розвитку без збитків для навколишнього середовища [280]. Побудована на основі ключових положень стратегічного менеджменту та концепції сталого розвитку економічних систем модель стратегії сталого розвитку території може бути представлена у вигляді схеми (рис. 3.6).

На сьогоднішній день в Україні діє стратегія макrorівня, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, всі регіони мають власні Стратегії розвитку до 2020 року та майже всі – Плани заходів із їх впровадження, розроблені за власною ініціативою органів місцевого самоврядування, й стратегії для окремих міст (зокрема обласного підпорядкування), районів області, агломерацій, субрегіонів. Останнім часом потреба в наявності таких планів постає й перед добровільно об'єднаними територіальними громадами.

За інформацією місцевих державних адміністрацій [2], протягом 2015–2017 років на реалізацію регіональних стратегій розвитку спрямовано понад 49 млрд гривень, з них: понад 12 % (більше 6 млрд гривень) – за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, понад 39 % (більше 19 млрд гривень) – кошти місцевих бюджетів.

Наведемо як приклад основні показники виконання Плану заходів реалізації Стратегії розвитку Харківської області у 2015–2017 роках (табл. 3.5). Інформація наводиться за кількістю проєктів у розрізі стратегічних цілей. За обсягами фінансування аналіз не проводився з огляду на відсутність інформації щодо декларованого бюджету Плану (наявна лише інформація щодо фактичного обсягу реалізованих коштів – 1,02 млрд грн).

Аналіз виконання Плану заходів реалізації Стратегії розвитку Харківської області у 2015–2017 роках засвідчив, що, з одного боку, План був

достатньо амбітний – 607 проєктів, з іншого боку – дуже подрібнений на «об’єктні проєкти», що підтверджує наявність 169 міні-проєктів, вартість яких коливалась у межах від 30 до 300 тис. грн. Фактичний результат – 93 реалізовані проєкти (15 %) без урахування міні-проєктів або ж 262 з урахуванням міні-проєктів (43 %) із 607 задекларованих засвідчив про незадовільне виконання Плану заходів.

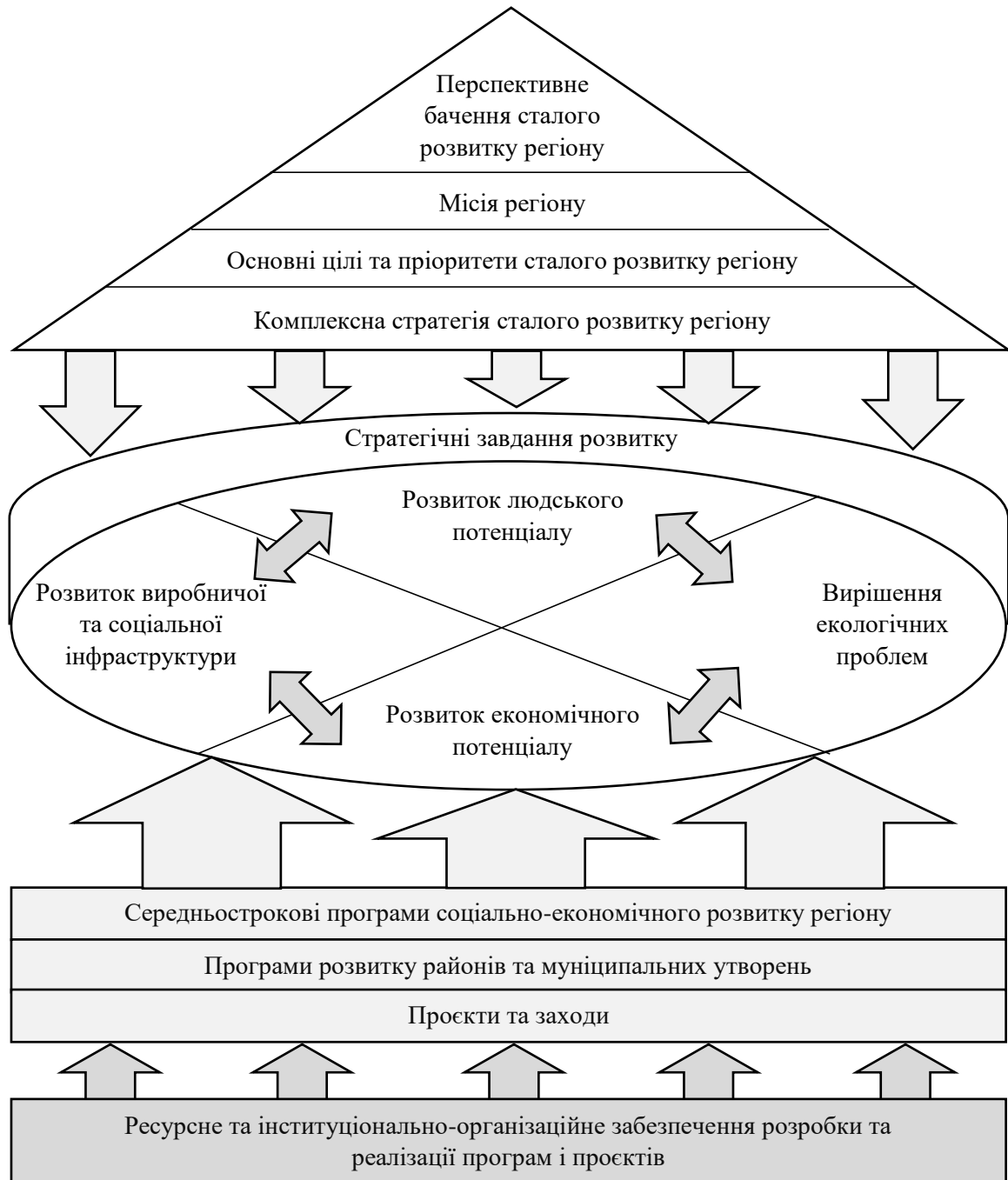

Рисунок 3.6 – Модель стратегії сталого розвитку регіону

Джерело: побудовано автором за даними [19, 42, 280].

Таблиця 3.5 – Виконання Плану заходів реалізації Стратегії розвитку Харківської області у 2015–2017 роках (кількість проєктів/заходів)

Стратегічні цілі (програми)	Всього		
	План	Факт	Відсоток виконання
1. Конкурентоспроможність та зростання ВВП	182	15	8 %
2. Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток	196	46	23 %
3. Ефективне управління місцевим розвитком	229	93	15 %
Разом	607	93	15 %
З урахуванням міні-проєктів*	-	262	43 %

* До Звіту про виконання Плану заходів були включені 169 проєктів, які реалізовані в рамках щорічного конкурсу міні-проєктів розвитку територіальних громад «Разом в майбутнє»

Джерело: узагальнено автором за даними [94].

Співставлення обласних цільових програм Харківської області із проєктами Плану заходів засвідчив, що до Плану не включались обласні програми в статусі заходів. Доречно зауважити, що між стратегічними цілями Плану наявна певна збалансованість за кількістю проєктів (в середньому близько 200).

На сьогоднішній день оприлюднено Проєкт Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року «Розвиток та єдність, орієнтовані на людину» [103]. За даними Міністерства розвитку громад і територій [131], станом на 3 квітня 2020 року у 17 регіонах України затверджено регіональні Стратегії розвитку до 2027 року та Плани заходів з їх реалізації на 2021–2023 роки; у 2 (Волинська та Київська області) – затверджено Стратегію, але не затверджено План заходів; у 5 (Дніпропетровська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська та Черкаська області) – не затверджено Стратегію та План заходів.

Дослідження рівня врахування різноманітних складових просторового капіталу у стратегічних документах розвитку регіонів України пропонується провести шляхом аналізу Планів реалізації регіональних Стратегій розвитку

на період 2021–2023 років. Загалом такий аналіз складається з декількох етапів:

1. Збір та обробка інформації щодо проєктів Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України та передбачуваних обсягів їх фінансування у 2021–2023 роках.

2. Розробка підходу до виокремлення пріоритетів розвитку складових просторового капіталу регіонів України.

3. Побудова профілів пріоритетів розвитку складових просторового капіталу у Стратегіях розвитку регіонів України.

4. Розробка підходу до класифікації стратегій регіонів відповідно до фокусування на пріоритетах розвитку складових просторового капіталу: стратегія ексклюзивного фокусування (1 пріоритет), стратегія селективного фокусування (2–3 пріоритети), стратегія збалансованого розвитку (4 пріоритети).

5. Аналіз структури джерел фінансування Стратегій розвитку регіонів.

6. Розрахунок якісних показників Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України (індекс агресивності та індекс розвитковості).

На першому етапі дослідження автором опрацьовано інформацію щодо обсягів передбачуваного фінансування проєктів Планів реалізації Стратегій розвитку для 14 регіонів України відповідно до їх стратегічних та операційних цілей, завдань розвитку протягом 2021–2023 років. За даними Міністерства розвитку громад і територій, такі документи вже підготовлені у 17 регіонах, однак на офіційних сайтах Житомирської, Кіровоградської та Чернівецької областей відповідні документи відсутні. Найбільший обсяг фінансування проєктів розвитку у 2021–2023 роках запланований у Запорізькій області (87,19 млрд грн), а найменший – у Чернігівській області (6,79 млрд грн).

Автором виокремлено 19 передбачуваних напрямів реалізації проєктів Стратегій розвитку регіонів, які у подальшому згруповано у 4 пріоритетні вектори розвитку складових просторового капіталу (рис. 3.7). На основі розподілу обсягів фінансування проєктів між вказаними напрямками

побудовано профілі пріоритетів розвитку складових просторового капіталу у Стратегіях розвитку регіонів України (рис. 3.8).

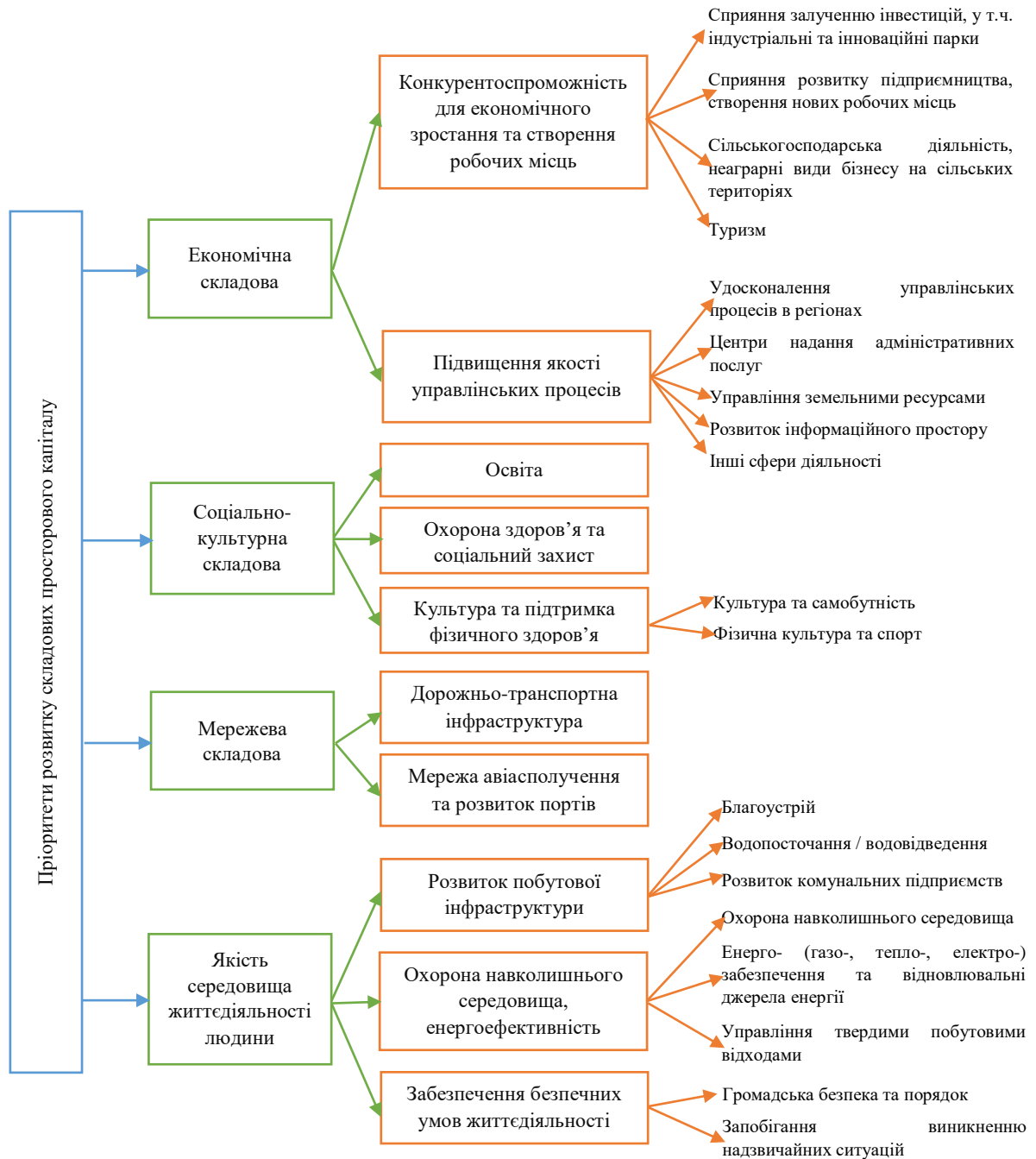
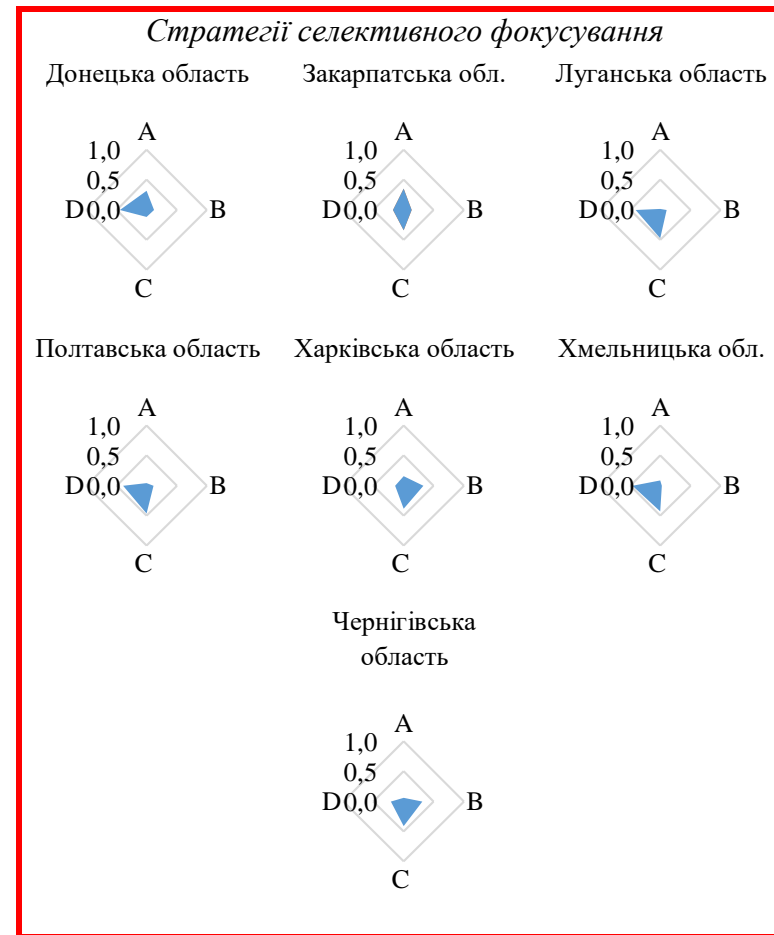
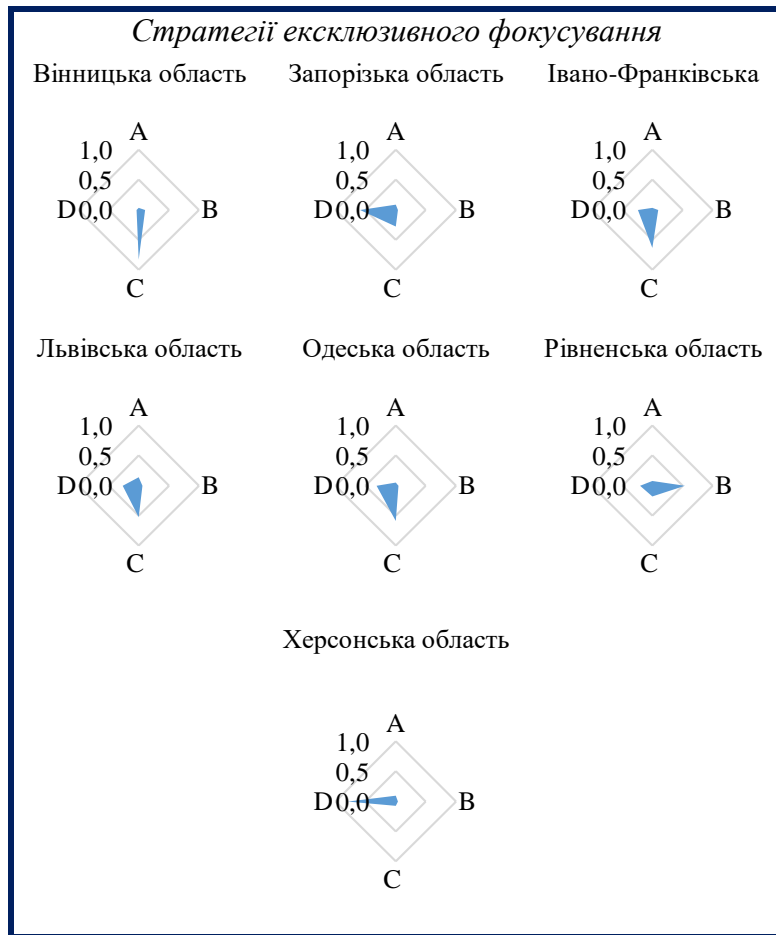

Рисунок 3.7 – Пріоритети розвитку складових просторового капіталу у Стратегіях розвитку регіонів України

Джерело: побудовано автором.

A – економічна складова;
B – соціально-культурна складова;

C – мережева складова;
D – якість середовища життєдіяльності людини

Рисунок 3.8 – Профілі фокусування Стратегій розвитку регіонів України

Джерело: побудовано автором за даними [85–92, 95, 96, 104, 105, 141].

Враховуючи особливості фокусування регіонів України на пріоритетах розвитку складових просторового капіталу (рис. 3.8), доречно зауважити, що Стратегії розвитку Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської, Львівської, Одеської, Рівненської та Херсонської областей належать до групи стратегій ексклюзивного фокусування, оскільки переважна частка обсягів фінансування Планів реалізації їх стратегій спрямована на розвиток однієї складової просторового капіталу: мережевої складової (для 4 регіонів), підтримки якості життєдіяльності людини (для 2 регіонів) та соціально-культурної складової (для 1 регіону). Підтримка розвитку економічної складової, яка передбачає підвищення конкурентоспроможності територій та створення нових робочих місць, на жаль, не є пріоритетною для регіонів України. Найбільша частка фінансування розвитку економічної складової просторового капіталу у загальному обсязі фінансування Плану реалізації Стратегії розвитку зафіксована у Закарпатській (35,0 %) та Донецькій (31,0 %) областях.

Стратегії селективного фокусування характерні для Донецької, Закарпатської, Луганської, Полтавської, Харківської, Хмельницької та Чернігівської областей. У загальному обсязі їх фінансування переважає, як правило, підтримка двох пріоритетів розвитку складових просторового капіталу. Складові просторового капіталу за обсягами фінансування їх розвитку у цих регіонах можна проранжувати так: мережева складова (для 6 регіонів), соціально-культурна складова (пріоритет – для 4 регіонів), економічна складова (для 2 регіонів) та підтримка якості середовища життєдіяльності людини (для 2 регіонів).

Доречно зауважити, що серед регіонів України, для яких проведено аналіз Планів реалізації Стратегій розвитку на період 2021–2023 років, не виявлено регіонів, для яких характерна збалансованість розподілу обсягів фінансування між компонентами розвитку просторового капіталу. Крім того, проведений аналіз свідчить про передбачуваність Планами реалізації Стратегій розвитку регіонів України фінансування невеликої кількості

розвиткових проєктів, які б передбачали не просто покращення якості надання тих чи інших соціальних послуг, а переведення їх на якісно інший рівень, не лише економію витратків з місцевих бюджетів на утримання існуючої інфраструктури, а й збільшення надходжень до таких бюджетів, збільшення податків, створення нових робочих місць – не у соціальній сфері, а у бізнесі, виробництві, сфері послуг тощо.

На наступному етапі дослідження доречно проаналізувати структуру фінансування проєктів Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України на період 2021–2023 років (рис. 3.9).

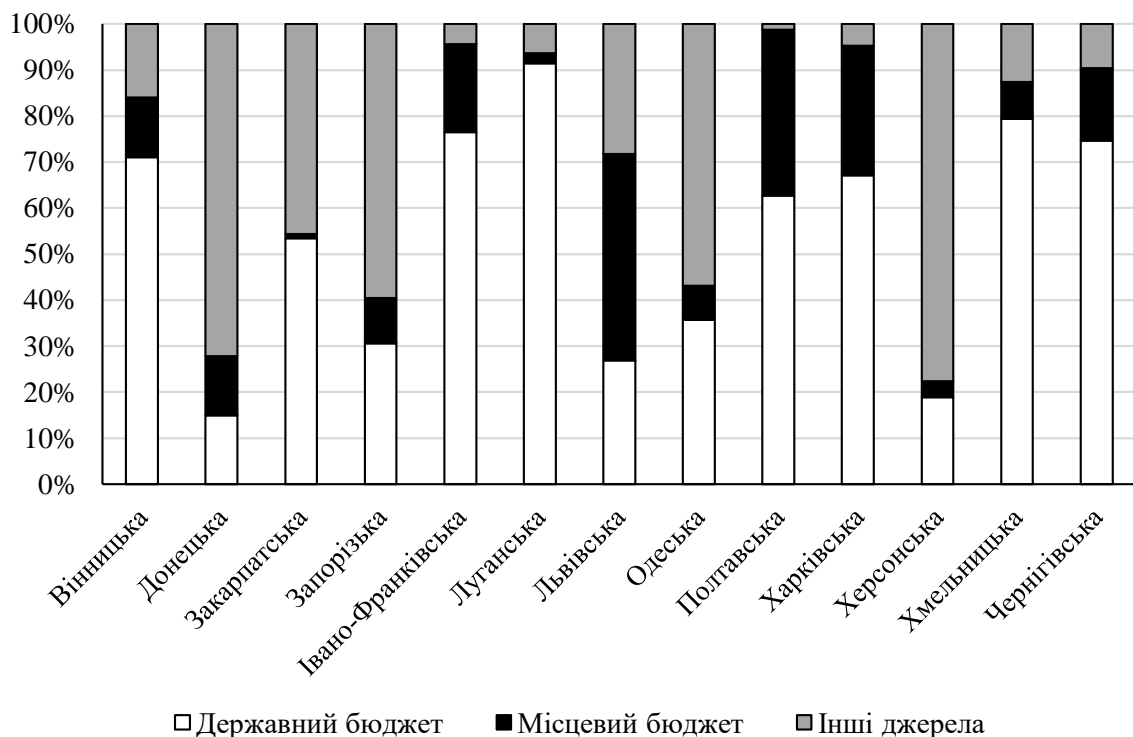

Рисунок 3.9 – Розподіл джерел фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України у 2021–2023 роках

Джерело: побудовано автором за даними [85–92, 95, 96, 104, 105, 141].

Як видно з рис. 3.9, у структурі фінансування проєктів регіонального розвитку у більшості регіонів переважають кошти з державного бюджету. Найбільша частка державного фінансування у загальній плановій вартості

проєктів Стратегії розвитку зафіксована у Луганській області – 91,44 %, за нею слідують Хмельницька (79,40 %) та Чернігівська (74,6 %) області. Лідерами за плановим обсягом фінансування проєктів регіонального розвитку за кошти вітчизняних та іноземних інвесторів виступають Херсонська (77,65 %), Донецька (72,22 %) та Запорізька області (56,60 %).

Наведені дані дають підстави виокремити дві моделі реалізації політики регіонального розвитку:

– Патерналістська (реактивна), яка передбачає покращення умов для розвитку просторового капіталу у переважній більшості за рахунок державних субвенцій та коштів цільових державних програм. Керівництво таких регіонів, як правило, інертне у пошуку додаткових джерел фінансування сталого розвитку територій, оскільки не може ідентифікувати точки зростання задля зацікавлення потенційних інвесторів. Як наслідок, у регіонах цієї групи більш гостро виражені проблеми розвитку просторового капіталу, оскільки державне фінансування є обмеженим та у більшості випадків спрямоване на «латання дір» замість стимулювання розвитку бізнес-середовища та видів економічної діяльності з високим рівнем доданої вартості.

– Політика розвитку «точок зростання» (проактивна), відповідно до якої ключову роль у фінансуванні розвитку складових просторового капіталу відіграють кошти вітчизняних та іноземних інвесторів. Діяльність керівництва таких регіонів, як правило, спрямована на створення сприятливих умов для інвестування, стимулювання мешканців до написання якісних грантових проєктів та подальшої їх реалізації. Як правило, у таких регіонів більше можливостей для розвитку за рахунок диверсифікації джерел його фінансування, суб'єкти цих регіонів мають більше шансів для включення у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Для Львівської (44,81 %), Полтавської (36,00 %) та Харківської (28,16 %) областей вагоме значення для реалізації проєктів Стратегії розвитку також відіграють кошти місцевих бюджетів.

Загалом найбільш збалансовану структуру фінансування проєктів Плану реалізації Стратегії розвитку має Львівська область.

Перейдемо до аналізу якісних показників Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів, серед яких пропонується розрахувати (рис. 3.10):

– Індекс агресивності стратегії як відношення планового загального обсягу фінансування проєктів регіонального розвитку на період 2021–2023 років та обсягів валового регіонального продукту (ВРП) за 2017 рік.

– Індекс розвитковості стратегії як відношення планового обсягу фінансування проєктів регіонального розвитку на період 2021–2023 років за рахунок місцевого бюджету до обсягів доходів бюджетів регіонів (без трансфертів з державного бюджету) за 2018 рік.

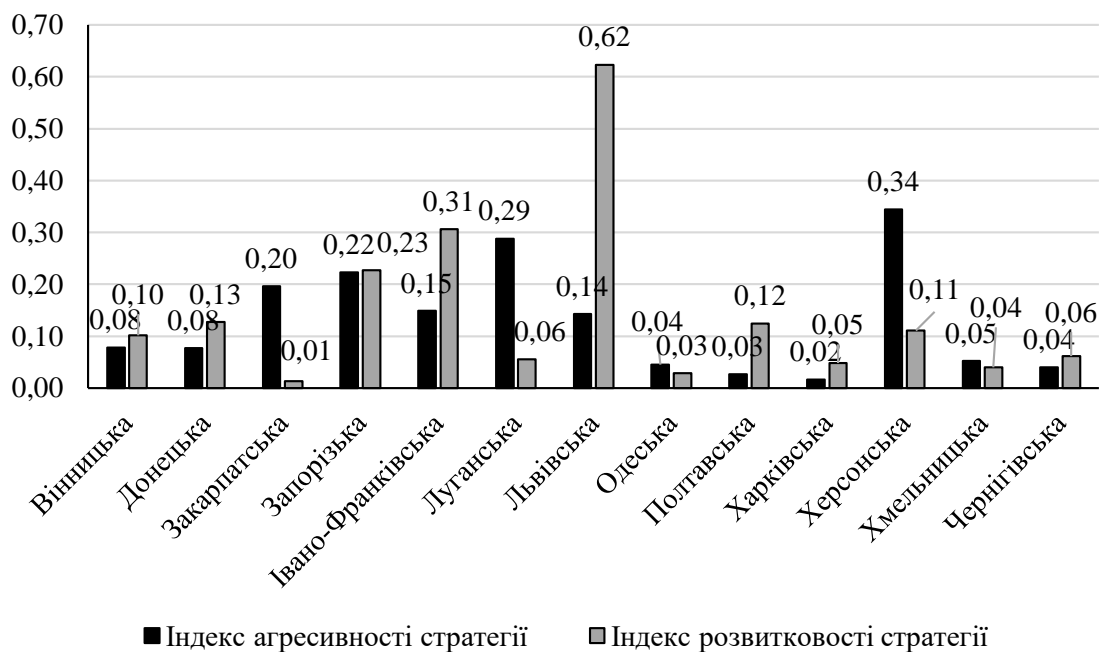

Рисунок 3.10 – Якісні показники виконання Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України у 2021–2023 роках

Джерело: побудовано автором за даними [85–92, 95, 96, 104, 105, 141].

Як видно з рис. 3.10, найбільш агресивними є Плани реалізації Стратегій розвитку Херсонської, Луганської та Запорізької областей, оскільки вони передбачають фінансування реалізації проєктів регіонального розвитку

у розмірі 34,0 %, 29,0 % та 22,0 % загального обсягу ВРП, що ставить під сумнів можливість задовільної реалізації відповідних Планів. Найменш агресивними є Плани реалізації Стратегій розвитку Харківської, Полтавської, Одеської та Чернігівської областей: відсоток фінансування проєктів регіонального розвитку в них коливається у межах 2,0–4,0 % ВРП.

Найбільший рівень розвитковості Плану реалізації Стратегії розвитку характерний для Львівської області, оскільки планові обсяги фінансування проєктів її Стратегії у 2021–2023 роках дорівнюють 62,0 % обсягів доходів бюджету регіону (без трансфертів з державного бюджету) за 2018 рік. Найменший рівень розвитковості Планів реалізації Стратегій розвитку зафіксований для Закарпатської (1,0 %) та Одеської (3,0 %) областей, що свідчить про необхідність перегляду напрямів розподілу їх доходів на користь проєктів, які дадуть суттєвий ефект у довгостроковій перспективі. Доречно зауважити, що у більшості регіонів індекс розвитковості Планів реалізації стратегій не перевищує 13,0 % за винятком Львівської (62,0 %), Івано-Франківської (31,0 %) та Запорізької (23,0 %) областей.

Аналіз стратегічних документів регіонів України дав змогу ідентифікувати ключові прогалини у процесі планування територіального розвитку, серед яких доречно відмітити: невідповідність операційних цілей та завдань стратегічним пріоритетам, відсутність тісного зв'язку між плануванням та бюджетуванням, відсутність ефективно діючої системи моніторингу та контролю виконання програмних заходів, відсутність послідовного плану дій з реалізації програмних документів, розробка більшості планових документів у закритому режимі (низька активність мешканців територій, горизонтальна співпраця між представниками бізнесу), низький рівень міжтериторіальної взаємодії у сфері планування просторово-економічного розвитку та великих інфраструктурних проєктів тощо.

У таких умовах постає необхідність обґрунтування концептуальних засад політики просторово-економічного розвитку. Кардинальні зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають нових підходів до управління

процесами просторової організації економіки. Об'єктивна необхідність удосконалення політики просторово-економічного розвитку пов'язана з впливом глобальних викликів (завершення чергового циклу розвитку світової економіки, перехід на новий технологічний уклад, зміна географічної конфігурації світових центрів глобального економічного впливу) та виникненням локальних передумов розбалансованості такого розвитку (посилення територіальних диспропорцій, незадовільний стан розвитку інфраструктури, низький рівень інтегрованості територій у національну та світову економіку).

Просторово-економічний розвиток територій України повинен базуватися на розробці концепції політики управління таким розвитком, принципове значення для якої має аналіз ситуації, що склалася, виявлення найбільш кризових точок і проблемних зон, діагностика причин низьких темпів економічного зростання. Ситуація ускладнюється й тим, що кожна територія субнаціонального рівня є поліструктурним утворенням, до складу якої входять різноманітні просторові утворення, що мають індивідуальні особливості [57, с. 38].

Наявність концептуального підходу дозволить представникам ключових груп стейкхолдерів мати орієнтир і розуміння щодо розвитку різних видів економічної діяльності, інфраструктури у масштабах певних територіальних утворень, їх інтегрованості у національний та глобальний економічний простір.

Враховуючи зазначене, автором запропоновано концептуальну схему удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком (рис. 3.11), в основі якого лежить підхід багаторівневого управління, який передбачає налагоджену взаємодію між політичними, економічними та соціальними акторами, а також поєднання їх зусиль для досягнення конкретних пріоритетів просторово-економічного розвитку.

Виявлені проблеми та особливості реалізації політики просторово-економічного розвитку дозволяють констатувати, що кінцевою метою такої політики є підвищення ефективності використання просторового капіталу територій країни щодо зміцнення конкурентних позицій у глобальній економіці та збереження національної безпеки України у світі, що змінюється.

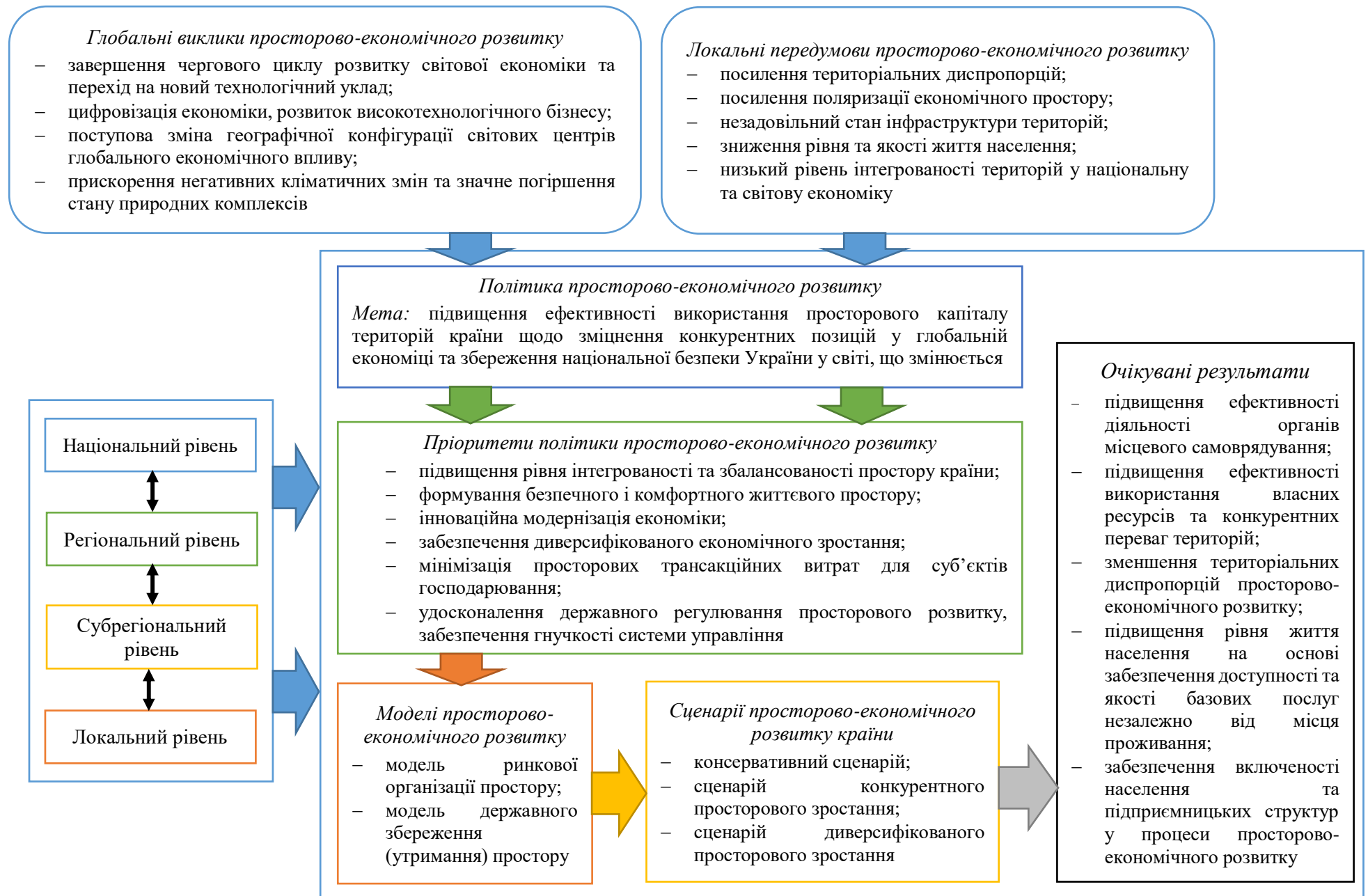

Рисунок 3.11 – Концептуальна схема удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком
Джерело: побудовано автором.

Відповідно до визначеної мети, пріоритетними напрямками політики просторово-економічного розвитку в Україні повинні стати:

- підвищення рівня інтегрованості та збалансованості простору країни;
- формування безпечного і комфортного життєвого простору;
- інноваційна модернізація економіки;
- забезпечення диверсифікованого економічного зростання;
- мінімізація просторових трансакційних витрат;
- удосконалення регулювання просторово-економічного розвитку.

Пріоритети політики просторово-економічного розвитку виражаються в економічно обґрунтованих цілях і завданнях, здатних вирішувати важливі соціально-економічні проблеми в масштабах окремих територіальних утворень. Реалізація зазначених пріоритетів покликана створити необхідні умови для подальшого цілеспрямованого розвитку територій.

Запропонована схема передбачає реалізацію двох альтернативних моделей просторово-економічного розвитку: модель державного збереження (утримання) простору та модель ринкової організації простору. За ідейною сутністю вони схожі з розглянутими вище інтервентською політикою просторово-економічного розвитку, яка передбачає підтримку державою розвитку окремих територіальних утворень, та самоорганізованою політикою просторово-економічного розвитку, в основі якої лежить ініціатива «bottom-up», орієнтована на підтримку місцевих ініціатив та активності мешканців, однак спираються на різні теоретичні концепції, які визначають чинники просторово-економічного розвитку.

В основі моделі ринкової організації простору лежить концепція регулювання просторово-економічного розвитку Світового банку, відповідно до якої регулювання повинно бути спрямоване на згладжування відмінностей за якістю життя, а не відмінностей за діловою активністю. Основу економічної політики при такому підході повинні становити зусилля, спрямовані на розвиток економічної інтеграції територій з використанням усіх її засобів – інститутів, інфраструктури, завдяки яким покращуються можливості

комунікації, доступу до ринків, а також стимулів, які сприяють переселенню населення на території, які більш динамічно розвиваються. Політика просторово-економічного розвитку, яка реалізує цей підхід, передбачає стимулювання активності приватного бізнесу у містах-лідерах, які забезпечують агломераційні ефекти, стимулювання мобільності чинників виробництва (труд, капітал), а відносно інших територій передбачається концепція керованого «стиснення» економічного простору.

Сутність другої моделі державного збереження (утримання) простору полягає в тому, що кожна територія унікальна з точки зору не лише економіки, а й людського потенціалу, екології, культури. У зв'язку з цим, простір як специфічна система соціально-економічних відносин, сформованих у масштабах певної території, стає чинником економічного зростання. Завдання політики просторово-економічного розвитку полягає в створенні умов для реалізації недовикористаного потенціалу територій, формуванні їх матеріального та нематеріального капіталу, стимулюванні інноваційних практик бізнесу та управління.

Така модель розглядає території країни не лише як виробничий ресурс, але й як певну самостійну цінність, для якої характерна історична, національно-культурна ідентичність. Такий підхід схожий з практикою, яка реалізується ЄС та ОЕСР, відповідно до якої політика просторово-економічного розвитку повинна бути націлена на зростання всіх територій для того, щоб максимізувати використання їх потенціалу. Сучасні уявлення про таку політику в ОЕСР висувають на перший план створення багатства на всіх територіях, а роль інновацій та модернізацію територіальних активів – як ключові імперативи. Певною мірою такий підхід передбачає згладжування диференціації показників ділової активності на територіях, тобто передбачає територіальне зростання, а не територіальний перерозподіл, який був ключовим аргументом у політиці просторово-економічного розвитку 1980-х років.

Передбачувана роль держави в забезпеченні збалансованого просторово-економічного розвитку суттєво відрізняється в залежності від обраного підходу.

Відповідно до підходу Світового банку економічний розвиток територій фактично віддається на відкуп ринку, а завданням політики просторово-економічного розвитку стає згладжування міжтериторіальних відмінностей за рівнем життя, яке може бути досягнуто за рахунок міжтериторіального перерозподілу ресурсів та при активній підтримці переміщення населення та виробництва у центри економічного зростання. Прийнятний в ЄС та ОЕСР підхід, у свою чергу, передбачає, що зростання повинно бути метою для всіх територій, при цьому воно може зосереджуватися в тих місцях та на тих активах, для яких характерний найбільший потенціал.

Перша позиція ідейно подібна до концепції поляризованого просторово-економічного зростання, друга – до концепції ендегенного просторово-економічного зростання, орієнтованого на ефективне використання ресурсів та можливостей кожної території.

З урахуванням аналізу довгострокових тенденцій просторово-економічного розвитку та передбачуваної моделі просторової організації економіки України можливе виокремлення трьох сценаріїв просторово-економічного зростання, які відрізняються якісними характеристиками. Консервативний сценарій передбачає у довгостроковій перспективі пролонгацію характерних для попереднього періоду тенденцій просторово-економічного розвитку з урахуванням їх корегування відповідно до змін зовнішніх умов та нових стратегічних пріоритетів. Сценарій конкурентного зростання базується на моделі ринкової організації простору, передбачає високий рівень відкритості української економіки, коли на просторовий розподіл економічної активності та спеціалізацію регіонів суттєво впливають глобальні тренди. Сценарій диверсифікованого зростання базується на моделях ендегенного зростання та концентрується, в першу чергу, на внутрішніх джерелах зростання кожної території за умови, що вони ефективно використовують потенціал міжтериторіальної взаємодії.

Кількісні оцінки параметрів кожного з можливих сценаріїв просторово-економічного розвитку України залежать від варіантів розвитку української

економіки, який приймається у розрахунках як базовий. Однак при виборі цільового сценарію просторово-економічного розвитку доцільно враховувати, що мінімальні темпи зростання будуть забезпечені консервативним сценарієм, максимальні – сценарієм конкурентного зростання. У випадку реалізації сценарію просторового диверсифікованого зростання може бути забезпечений більш сталий розвиток територій, зменшені його ризики, однак за рахунок цього темпи зростання будуть нижче у порівнянні зі сценарієм конкурентного зростання.

Впровадження запропонованого підходу у сукупності сприятиме підвищенню ефективності використання власних ресурсів та конкурентних переваг територій; зменшенню територіальних диспропорцій просторово-економічного розвитку; підвищенню рівня життя населення на основі забезпечення доступності та якості базових послуг незалежно від місця проживання; забезпеченню включеності населення та підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку.

Таким чином, одним з найважливіших стратегічних напрямків політики просторово-економічного розвитку є забезпечення сталого розвитку просторового капіталу територій України, що обумовлено зростаючим рівнем просторової диференціації регіонів, яка виступає бар'єром для розвитку єдиного економічного, соціального, політичного, культурного, інституціонального, інформаційного простору країни та може призвести до стагнації економіки, дестабілізації цілісності території, національної та економічної безпеки країни.

Перехід на якісно новий рівень стратегічного планування територіального розвитку, у першу чергу, потребує зміни сутності планування – із засобу адміністративного тиску на інструмент науково обґрунтованих рішень для досягнення цілей просторово-економічного розвитку територій, посилення стратегічного характеру планування, демократизації процесу підготовки та прийняття програмних документів, тісного поєднання стратегічного, просторового та оперативного планування.

Такий перехід передбачає комплексну діяльність з удосконалення системи планування розвитку регіонів, результатом якої може бути процедурно закріплений взаємозв'язок планувальних документів, програмних і фінансових документів; гармонізація підходів регулювання процесу планування; інституційне забезпечення та підвищення спроможності планувального процесу; впровадження у практику системи діагностики й оцінювання результатів процесу стратегування. Це дасть можливість сформувати цілісну взаємоузгоджену систему планування територіального розвитку.

Для забезпечення сталого просторово-економічного розвитку територій плани реалізації їх стратегій повинні, у першу чергу, передбачати розвиток економіки та підвищення конкурентоспроможності територій і містити інструменти – заходи та проєкти, які передбачають залучення інвестицій, розвиток підприємництва та започаткування нових бізнесів, підтримку наявних суб'єктів господарювання, створення кластерів, індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, налагодження міжтериторіальної співпраці, здійснення маркетингу територій, налагодження системи комунікації між ключовими стейкхолдерами тощо.

Запропонована автором концептуальна схема удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком підвищує обґрунтованість управлінських рішень та може бути використана органами влади різних рівнів при розробці програмних та стратегічних документів як на короткострокову, так і на довгострокову перспективу.

Висновки до розділу 3

Обґрунтування шляхів удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком в Україні дозволило виокремити особливості організаційно-поведінкових моделей суб'єктів господарювання, які формуються під впливом просторового чинника, розширити концептуальні положення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком з урахуванням актуальних тенденцій, запропонувати підхід до діагностики просторових особливостей процесів планування та проектування територіального розвитку.

1. В існуючих умовах функціонування бізнес-середовища одним із ключових індикаторів ефективності управлінських підходів є швидкість їх адаптації до зміни умов зовнішнього середовища. У зв'язку з цим, у роботі узагальнено глобальні виклики та світові тенденції, які обумовлюють зміну традиційної управлінської парадигми, а відповідно й параметри системи управління просторовим капіталом. Як наслідок, з'являються нові концептуальні форми організації просторового капіталу (системи виробництва, фінансування, власності, управління, організації ринку, способи доставки товарів), які мають бути враховані при розробці системи удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком. Крім того, у роботі обґрунтовано протиріччя між ключовими стейкхолдерами (населенням, бізнесом та владою), які визначають динаміку розвитку просторового капіталу та обумовлюють необхідність зміни управлінського інструментарію.

2. Рівень просторово-економічного розвитку визначає стан функціонування бізнес-середовища в масштабах певних територіальних утворень через доступ до ключових ресурсів, інфраструктури, швидкість реагування на ринкові запити та можливість залученості до глобальних ланцюгів створення вартості. Автором узагальнено особливості впливу просторового чинника на трансформацію бізнес-моделей суб'єктів

господарювання залежно від пріоритетів, які забезпечують їм досягнення конкурентних переваг, та форм включеності у процеси просторово-економічного розвитку. Виокремлено типові риси бізнес-моделей підприємницьких структур України та Польщі за різними видами економічної діяльності, які визначаються якістю просторово-економічного розвитку на локальному рівні.

3. У роботі проведено діагностику просторових особливостей процесів планування та проєктування територіального розвитку, результатом якого стала класифікація стратегій розвитку регіонів України залежно від пріоритетів їх фокусування. Кожен регіон має власний сценарій просторово-економічного розвитку, що обумовлено різними стартовими умовами та особливостями потенціалу. Кошти між фінансуванням пріоритетів такого розвитку розподіляються нерівномірно.

4. Аналіз розподілу джерел фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України у 2021–2023 роках дав змогу уточнити дві моделі реалізації політики регіонального розвитку: патерналістську (реактивну) та політику розвитку «точок зростання» (проактивну), які характеризують рівень організаційної підтримки процесів інвестування представниками місцевої влади та їх орієнтацію на реалізацію довготривалих розвиткових проєктів.

5. Залежно від рівня організаційного забезпечення визначаються спроможність та можливості кожного регіону залучати додаткові кошти на його розвиток. Для виявлення регіональних особливостей реалізації цих процесів у роботі розраховано індекси агресивності та розвитковості регіональних стратегій. Так, річний обсяг фінансування проєктів стратегії Херсонської області дорівнює 34,0 % річного обсягу валового регіонального продукту, у той час як у Харківській області це співвідношення становить лише 2,0 % (індекс агресивності). Аналізуючи значення індексу розвитковості, встановлено, що для Львівської області обсяг фінансування проєктів стратегії дорівнює 62,0 % обсягів доходів бюджету регіону (найвищий показник серед регіонів України). Незважаючи на суттєве домінування у фінансуванні Плану

реалізації Стратегії розвитку Закарпатської області коштів державного бюджету та МТД, індекс її розвитковості дорівнює лише 1 %.

б. Узагальнюючи зазначене та з метою подальшого впровадження у практику автором запропоновано концептуальну схему удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком, яка інтегрує глобальні виклики та локальні передумови, враховує особливості підходу багаторівневого управління, що дозволило виокремити пріоритети такої політики, моделі, ймовірні сценарії просторово-економічного розвитку країни та обґрунтувати потенційні результати від впровадження запропонованого підходу.

Результати проведених досліджень, що викладені у Розділі 3, опубліковано у наукових працях автора [119, 253].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування й запропоновано нове вирішення науково-прикладного завдання поглиблення теоретичних положень і практичних аспектів удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком України, що аргументують такі висновки:

1. Дослідження передумов становлення концепції просторово-економічного розвитку дозволило узагальнити особливості формування осередків локалізації економічної активності в Україні на різних історичних етапах: від ярмарків як місць розвитку торгівельної та транспортної інфраструктури у XV–XVII ст. – до місць скупчення сервісів, які сприяють формуванню комфортного життєвого простору, в умовах постіндустріальної моделі економіки. У ході критичного переосмислення існуючих наукових підходів у роботі виокремлено структурні компоненти формування просторового капіталу (демографічну, інноваційну, мережеву, інформаційну, виробничу), які складають так званий реальний базис, на основі якого формуються різноманітні просторові форми концентрації економіки. Зміна компонент базису супроводжується трансформацією інститутів формування просторового капіталу від коопераційних та мережевих форм до метасторових моделей взаємодії.

2. Враховуючи те, що кожна територія виступає середовищем для утворення та функціонування різних форм просторово-мережевих зв'язків, у роботі уточнено критеріальний апарат мережевих форм організації просторового капіталу за рівнем розвитку демографічної та територіальної компонент шляхом розширення критеріїв кумулятивного аналізу, заснованих на принципі оптимальності Парето та вартісних характеристиках просторового планування. У ході дослідження встановлено, що найбільш концентрованим є розподіл серед регіонів України економічного потенціалу, середній рівень нерівномірності характерний для розподілу людського

капіталу, найбільш збалансовано між регіонами України розподілена транспортна мережа. Аналогічні закономірності розподілу компонент просторового капіталу прослідковуються на локальному рівні. Результати оцінки вартісних характеристик просторового планування підтверджують гіпотезу про доцільність формування об'єднаних територіальних громад з чисельністю населення більше 5 тис. осіб, яку покладено в основу реалізації реформи децентралізації влади.

3. На підставі термінологічного аналізу та з урахуванням мети і завдань дослідження у роботі обґрунтовано підхід до виокремлення категорії «просторовий капітал», під яким пропонується розуміти сукупність мереж, локалізованих на просторі, що визначають можливості включеності індивідів та інституційних одиниць до процесів розвитку територій. При цьому цінність просторового капіталу визначається ефектом масштабу: на рівні окремих територіальних утворень рівень його самозростання є низьким, у той час як на рівні форм територіальної консолідації суб'єктів господарювання (кластерів, вільних економічних зон, економічних районів) просторовий капітал виступає ключовим чинником сталого збалансованого розвитку. Запропонована дефініція просторового капіталу є: по-перше, універсальною, тому що може бути застосована до різних суб'єктів дослідження на всіх рівнях економіки; по-друге, інтегрованою, оскільки вона поєднує соціальний та економічний зміст об'єкта дослідження; по-третє, стратегічною, тому що розкриває важливі напрями підвищення конкурентоспроможності території за рахунок збалансування просторово-економічного розвитку.

4. Систематизовано існуючий методичний інструментарій оцінювання нерівномірності просторового капіталу за показниками масштабу, динаміки та структури нерівномірності. Запропоновано розширити спектр структурних його оцінок показниками внутрішньої технологічної структури, інтелектуального капіталу, імпортової (експортної) спеціалізації, структури інвестиційних потоків та структурної динаміки, вибір яких обумовлений їх можливістю охарактеризувати інерційність розвитку системи, широкою

практикою застосування у провідних країнах світу. Крім того, запропоновано підхід до оцінки впливу просторових чинників на процеси організації економіки за показниками рівномірності, включеності та локалізації у просторі.

5. Посилення суб'єктності локальних територіальних утворень та зміщення «центрів зростання» на місцевий рівень обумовили необхідність обґрунтування у роботі методичного підходу до оцінки ключових параметрів розвитку територій в частині діагностування організаційних передумов включеності економічних агентів у процеси просторово-економічного розвитку. Отримані результати дозволили обґрунтувати матриці позиціонування локальних територіальних утворень за рівнем включеності мешканців і підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку, провести ієрархічне упорядкування виокремлених форм включеності економічних агентів.

6. У процесі дослідження встановлено, що сучасний етап просторово-економічного розвитку супроводжується поступовим переходом від централізованих інноваційних систем до локальних інноваційних екосистем, який обумовлює трансформацію інноваційної компоненти просторового капіталу: акцент зміщується з продукування інновацій до спроможності формування розгалуженої інноваційної мережі та її рівномірного розподілу у просторі. Однак якщо на субнаціональному рівні у більшості випадків представлені всі ключові стейкхолдери інноваційного розвитку, то на локальному рівні управлінська модель «потрійної спіралі» функціонує обмежено, в першу чергу, через відсутність інституцій продукування інновації. Саме тому у роботі проведено деталізацію процесів організації політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні шляхом адаптації моделі «потрійної спіралі», фокусування на інноваційних інтервенціях та залучення кращих доступних практик.

7. У роботі доведено, що результативність функціонування просторового капіталу характеризується показниками економічної складності, економічного фітнесу та структурної відстані. У зв'язку з цим запропоновано

інструментарій визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку територій на основі розрахунку індексу структурної відстані вихідних параметрів просторового капіталу. Апробовано вказаний підхід на прикладі Харківської області у порівнянні з 205 регіонами країн ЄС. У ході дослідження встановлено, що найбільш структурно подібними регіонами для Харківської області є Поморське воєводство (Польща), Вільнюський повіт (Литва), Нижньосілезьке воєводство (Польща), Лодзьке воєводство (Польща) та Устецький край (Чехія). Саме досвід цих регіонів доцільно враховувати при обґрунтуванні кращих траєкторій мобілізації просторового капіталу.

8. Встановлено, що зміни в системі управління просторовим капіталом призводять до трансформації процесів функціонування ключових стейкхолдерів просторово-економічного розвитку (населення, бізнес, влада) та виникнення протиріч між інтересами кожної з таких груп. У роботі узагальнено сучасні тенденції розвитку бізнес-структур, сектору державного врядування, процесів життєдіяльності людини, які формуються під впливом стрімкого розповсюдження процесів цифровізації, серед яких доречно відмітити: скорочення витрат часу на здійснення трансакцій, управління процесами на основі обробки великих масивів даних, полегшення комунікацій між стейкхолдерами, що сприяє корегуванню пропозиції відповідно до індивідуальних потреб кожної людини. Крім того, «розумні» технології кардинально змінюють можливості та умови господарювання і життєдіяльності, що виступає передумовою для збереження територій, на яких проявляються тенденції деградації просторового капіталу. Під впливом цифровізації у такій місцевості формуються нові технологічні стандарти роботи, які відповідають критеріям постіндустріального суспільства, що сприяє утворенню нових осередків економічної активності та збалансуванню просторово-економічного розвитку у масштабах країни.

9. Проаналізувавши еволюцію бізнес-моделей, виокремлено три їх найтипівіших види залежно від конкурентних переваг та джерел формування доданої вартості, які відповідають стадіям масового, ненасиченого та

динамічного виробництва. Для кожного з видів бізнес-моделей, враховуючи характерні для них домінуючі форми включеності підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку, узагальнено особливості впливу просторового чинника на їх поведінку. Проведено порівняльний аналіз типових характеристик бізнес-моделей суб'єктів господарювання на локальному рівні в Україні та Польщі за різними видами економічної діяльності, враховуючи особливості їх просторово-економічного розвитку. Так, типові риси підприємницьких структур в Україні на рівні локальних територіальних утворень зводяться до капсуляції бізнес-моделей, інтенсивного використання локальних ресурсів, слабкої орієнтації на виробництво продукції з високою доданою вартістю, домінування великих підприємств у більшості видів економічної діяльності. На відміну від України, бізнес-моделі підприємств Польщі орієнтовані на включеність та взаємодію з іншими стейкхолдерами просторово-економічного розвитку, спеціалізацію на виробництві більш прибуткових культур, формування логістично-складської інфраструктури, переважання МСБ у структурі суб'єктів господарювання на локальному рівні.

10. Проведено діагностику якості процесів планування та проектування територіального розвитку, у ході якої встановлено, що кожен регіон України має власний сценарій просторово-економічного розвитку, обумовлений різними стартовими умовами та особливостями потенціалу, а відповідно й різними пріоритетами фокусування на розвитку компонент просторового капіталу. За результатами оцінки стратегії розвитку половина регіонів України, що досліджувалися (загальний обсяг – 14 регіонів), належить до категорії ексклюзивного фокусування, інша половина – до категорії селективного фокусування. Для жодного з регіонів не характерний збалансований підхід при розподілі фінансування розвитку компонент просторового капіталу. Крім того, переважна більшість Планів виконання стратегій регіонів України передбачає обмежену кількість реалізації розвиткових проєктів. У ході дослідження також уточнено моделі впровадження політики просторово-

економічного розвитку, проведено оцінку якісних показників виконання Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України.

Розроблено концептуальну схему удосконалення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком, яка, базуючись на концепції багаторівневого управління, узагальнює глобальні виклики та локальні передумови просторово-економічного розвитку, визначає мету та пріоритети політики просторової організації економіки, моделі та сценарії її реалізації.

Усе зазначене дасть змогу підвищити наукову обґрунтованість організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком України. Положення та результати дисертаційної роботи можуть бути використані представниками основних груп стейкхолдерів при розробці стратегічних документів як на короткострокову, так і на довгострокову перспективу, обґрунтуванні пріоритетів розумного розвитку, забезпеченості включеності економічних агентів у процеси просторової організації економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ринку нерухомості на Харківщині. Харківський вимір. URL : <https://x-vymir.com/intervyu/analiz/>.
2. Аналітичний звіт щодо стану виконання у 2015–2017 роках регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації. URL : <http://economika.kr-admin.gov.ua/files/sssh050319.pdf>.
3. Баранов А., Малков Е., Полищук Л., Рохлиц М., Сяняев Г. Измерение институтов в российских регионах: методология, источники данных, анализ. *Вопросы экономики*. 2015. № 2. С. 77–82.
4. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). С. 51–57. URL : http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf.
5. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку : практичний посібник ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. Київ : ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с.
6. Борисюк Н. К., Ермакова Ж. А. От совнархозов до кластеров. Часть 3. Становление новой системы хозяйствования в России. *Вестник Самарского государственного университета*. 2015. № 8 (130). С. 42–48.
7. Бюджет 806 ОТГ. Рейтинг за 9 місяців 2019 року. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/11877>.
8. В «Укравтодорі» назвали стан дорожнього покриття найгіршим за останні роки. URL : https://dt.ua/ECONOMICS/v-ukravtodori-nazvali-stan-dorozhnogo-pokrittya-naygirshim-za-ostanni-roki-235023_.html.
9. В Україні 15 % населення мешкає в зоні цифрового розриву та не має можливості доступу до широкопasmового інтернету. УкрІнформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2827973-dostupu-do-internetu-ne-maut-15-ukrainciv.html>.
10. Вайл П., Ворнер С. Цифровая трансформация бизнеса: Изменение бизнес-модели для организации нового поколения ; пер. с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Паблишер, 2019. 252 с.

11. Вернера І. Є. Статистичний щорічник України за 2018 рік. Житомир : ТОВ «БУК-ДРУК», 2019. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf.
12. Відкриття ринку землі може збільшити ВВП України на 2 % – Світовий банк. УкрІнформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2768772-vidkritta-rinku-zemli-moze-zbilsiti-vvp-ukraini-na-2-svitovij-bank.html>.
13. Воглер Б., Саха Д., Красовська О. Програма підтримки кластерів в Україні : принципи розробки та ключові особливості. Київ/Берлін : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2015. 18 с.
14. Володимир Зубик : відсутність плану розвитку міст породжує хаотичну забудову і корупцію. Українські новини. 2019. URL : <https://ukranews.com/ua/interview/2287-volodymyr-zubyk-vidsutnist-planu-rozvytku-mist-porodzhuye-haotychnu-zabudovu-i-koruptsiyu>.
15. Володин В. В., Огай О. А., Нефедов Ю. В. Операционный менеджмент : учеб. пособие. Москва : «Маркет ДС», 2010.
16. Гассман О., Франкенберг К., Шик М. Бизнес-модели: 55 лучших шаблонов ; Пер. с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Паблишер, 2017. 432 с.
17. Геєць В. М. Уроки та перспективи ринкових реформ і довгострокового економічного зростання в Україні. *Економічна теорія*. 2004. № 2. С. 3–24.
18. Густота населення країн Європи. URL : <https://qps.ru/XIysg>.
19. Гуськова Н. Д., Краковская И. Н., Вдовин С. М. Модель и алгоритм разработки и реализации стратегии устойчивого развития региона. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. № 20 (209). 2013. С. 18–25.
20. Данько Ю. І. Конкурентні засади сталого розвитку сільських територій. *Регіональна економіка*. 2017. № 3. С. 70–76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2017_3_10.
21. ДБН 360-92. Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044481-92>.
22. Демографічна криза в Україні: через 10 років на одного працюючого буде два пенсіонери (інфографіка). URL :

- <https://www.uifuture.org/publications/news/22092-demograficna-kriza-v-ukraini-cerez-10-rokiv-pracuucih-v-ukraini-bude-v>.
23. Держава у смартфоні. УкрІнформ. URL :<https://www.ukrinform.ua/tag-derzava-u-smartfoni>.
24. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. URL :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>.
25. Деякі ідеї теорії ігор і їх застосування. URL :
<https://kau.org.ua/images/seminar/TeorIgor.pdf>.
26. Доповідь УС ПГС Україна – ЄС «Імплементация євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій». URL : <https://cutt.ly/gylamj5>.
27. ДСТУ Б Д.2.1-Х-20XX. Особливості визначення вартості проектування містобудівної документації / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL :
www.dipromisto.gov.ua/files/NMD/Nastanova_VartistMBD_1Red.pdf.
28. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за 9 місяців 2018 року. URL :
<https://decentralization.gov.ua/news/10138?page=3>.
29. Єгоров І. Ю. Формування державної науково-технічної та інноваційної політики на основі розширеної моделі «потрійної спіралі» (державна-наука-промисловість). *Наука та інновації*. 2018. № 1. С. 86–89.
30. Єгоров І. Ю., Грига В. Ю. Порівняльний аналіз індикаторів цифровізації в Україні та інших країнах Східного партнерства ЄС. *Статистика України*. 2019. № 3. С. 56–62. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2019_3_8.
31. Єріна А. М., Єрін Д. Л. Статистичне моделювання та прогнозування. Київ : Вид-во КНЕУ, 2014. 348 с.
32. Зубаревич Н. В. Стратегия пространственного развития после кризиса: от больших проектов к институциональной модернизации. *Журнал НЭА*. 2015. № 2(26). С. 226–230.
33. Інвестиційний портал Харківської області. URL : <http://invest.kharkiv.ua/>.
34. Інтеграція українського МСБ в ланцюги доданої вартості ЄС : аналітичний звіт. Міжнародний фонд «Відродження». 2019. URL :
https://www.slideshare.net/Easy_Business/ss-116649921.

35. Как выглядит украинский рынок фриланса: тенденции и цифры. URL : <https://blog.rabota.ua/kak-vyiglyadit-ukrainskiy-ryinok-frilansa-tendentsii-i-tsifry/>.
36. Караяннис Э. Четырехзвенная спираль инноваций и «умная специализация» : производство знаний и национальная конкурентоспособность. *Форсайт*. 2016. 10(1). С. 31–42.
37. Карпенко А. Стратегічне планування як інструмент інноваційного розвитку регіону. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 5. С. 3–7.
38. Качний О. С. Шляхи вдосконалення системи планування соціально-економічного розвитку регіонів. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 4. С. 109–111.
39. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту / Європейська конференція міністрів, відповідальних за регіональне планування (CEMAT). URL : <http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/VersionPrincipes/Ukrainian.pdf>.
40. Київський міжнародний інститут соціології. URL : <https://www.kiis.com.ua/>.
41. Клоцвог Ф. Н., Магомедов Г. М. Пути активизации российской региональной политики. *Научные труды: Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН*. Москва : МАКС Пресс, 2005. С. 81–91.
42. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі ; заг. ред.: А. І. Мокій. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2019. 872 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190011.pdf>.
43. Конкурс «Кращі практики місцевого самоврядування у 2019 році». URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/511/Kraschy_praktuka.pdf.
44. Корепанов О. С., Лазебник Ю. О. Теоретико-методологічні засади статистичного оцінювання якості зайнятості в територіальних громадах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 33–38.
45. Корепанов О. С., Прус Ю. І., Чала Т. Г. Короткострокове прогнозування пропозиції робочої сили на ринку праці України. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 4. С. 216–222.

- 46.Кравченко Н. А., Агеева С. Д. Диверсификация экономики: институциональные аспекты. *Journal of Institution Studies*. 2017. № 4.
- 47.Крат М., Софій О. Порівняльний аналіз процесу децентралізації України та Польщі : аналітична записка. ГО «Європейський діалог». 51 с. URL : <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protsesu-detsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>.
- 48.Краус Н. М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін : монографія. Київ : ЦУЛ, 2016. 596 с.
- 49.Криворучко М. Ю. Аналіз міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні в рамках «нової економічної географії». *Бізнес Інформ*. № 3. 2015. С. 50–55.
- 50.Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ : методично-інформаційний посібник. URL : <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/461/1.pdf>.
- 51.Кьелл Нордстрем: До 2030 року замість 28 країн ЄС будуть 50 потужних економічних хабів. URL : <http://firtka.if.ua/blog/view/kell-nordstrem-do-2030-roku-zamist-28-krayin-es-budut-50-potuzhnikh-ekonomichnikh-khabiv>.
- 52.Лазебник Ю. О., Чала Т. Г., Буракова А. О. Аналіз регіональної диференціації та тенденцій розвитку сфери охорони здоров'я в Україні. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 158–164. URL : https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_10_0_158_164.
- 53.Лєвова частка українських заробітчан і надалі залишається за кордоном. URL : <https://www.dw.com/uk/chy-povernutsia-zarobitchany-z-yes-v-ukrainu-cherez-koronavirus/a-52996263>.
- 54.Лексин В., Швецов А. Государство и регионы : теория и практика государственного регулирования территориального развития. Москва : ЛКИ, 1997. 347 с.
- 55.Линц К., Мюллер-Стивенс Г., Циммерман А. Радикальные изменения бизнес-модели: адаптация и выживание в конкурентной среде ; пер. с англ. Москва: Альпина Паблицер, 2019. 312 с.
- 56.Литвин В. М., Геєць В. М. та ін. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.

- 57.Максимчук М. В., Луцків О. М. Інституційне середовище регіональної структурної політики. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 37–45.
- 58.Марк В. Джонсон, Клейтон М. Кристенсен, Хэнинг Кэгерманн. Обновление бизнес-модели. *Harvard Business Review*. 2008. 12.
- 59.Маслихина В. Ю. Количественная оценка экономического и социального пространственного неравенства в Приволжском федеральном округе. *Интернет-журнал «Науковедение»*. № 4. 2013. URL : <http://publ.naukovedenie.ru>.
- 60.Матковський С. О., Гринькевич О. С., Вдовін М. Л. та ін. Бізнес-статистика : навч. посібник. Київ : Алерта, 2016. 281 с.
- 61.Матюшенко І. Ю., Глібко С. В., Пасмор М. С. Практичні аспекти визначення високотехнологічних галузей і продукції в Україні. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 55(1). С. 37–49. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_55_6.
- 62.Медвідь В. Система стратегічного планування розвитку регіонів як умова дієвого економічного регулювання регіонального розвитку. *Економіка регіону*. 2014. № 2. С. 51–55.
- 63.Мезенцев К., Олійник Я., Мезенцева Н. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія. Київ : Вид-во «Фенікс», 2017. 438 с.
- 64.Мельник А. Стратегічне планування в системі інституційного забезпечення соціально-економічного розвитку України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1 (13). С. 74–83.
- 65.Методика розрахунку сумарного індексу інновацій. Державна служба статистики України ; за ред. О. О. Кармазіна. Київ, 2015. 17 с.
- 66.Методичні рекомендації щодо критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Київ, 2019. 5 с. URL : https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/439/Metod.recom_rayon_.pdf.
- 67.Миколаєнко Н. (Напів)ревіталізовані: приклади переосмислення індустриальних просторів в Україні. *MISTOSITE*. URL :

- <https://mistosite.org.ua/ru/articles/napivrevitalizovani-4-pryklady-pereosmyslenia-industrialnykh-prostoriv-v-ukraini>.
68. Міжнародні економічні відносини : підручник ; за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 602 с.
69. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2018 року. URL : goo.gl/GrPN3w.
70. Наукова та інноваційна діяльність України : статистичний збірник ; за заг. ред. О. О. Кармазіна. Київ, 2018. 178 с.
71. Немилості від природи. Як зміни клімату змінюють підходи до ведення бізнесу? URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/konkurenciya-idey/nemilosti-vid-prirodi-yak-zmini-klimatu-zminyuyut-pidhodi-do-vedennya-biznesu-50061356.html>.
72. Нікітіна І. М. Національні рахунки України за 2018 рік : статистичний збірник. Київ, 2020. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/02/zb_nru2018.pdf.
73. Нові моделі економіки сталого розвитку : проблеми та перспективи : матеріали круглого столу (23 травня 2018 року, м. Львів). URL : <https://cutt.ly/byjCN8d>.
74. Об'єднані територіальні громади Харківської області. URL : <https://decentralization.gov.ua/gromada>.
75. Обсяги будівництва та виробництва будівельних матеріалів в Україні. URL : <http://budport.com.ua/news/15423-obsyagi-budivnictva-ta-virobnictva-budivelnih-materialiv-v-ukrajni-realna-situaciya>.
76. Олуйко В. М., Тюріна Н. М., Гаман Т. В. та ін. Управління персоналом в умовах децентралізації. Київ, 2018. 504 с. URL : http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/WEB_Uprav_personalom_2_.pdf.
77. Опитування голів ОТГ щодо організації надання медичних послуг. URL : <https://cutt.ly/sy1kHuw>.
78. Остервальдер А., Пинье И. Построение бизнес-моделей: Настольная книга стратега и новатора ; пер с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Паблишер, 2012. 288 с.
79. П'яте всеукраїнське муніципальне опитування. Центр аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту. URL : http://ratinggroup.ua/research/regions/pyatyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html.

80. П'ять тез про трансформацію бізнесу із форуму SAP NOW. URL : <https://nachasi.com/2018/06/08/sap-now-biznes-transformatsiya/>.
81. Павлов Ю., Павлов М. Россия в освоении функционального пространства. *Gredo New*. 2004. № 1. С. 9–14.
82. Переслегин С. Транспортная теорема. *Наследник*. № 36. URL : http://www.naslednick.ru/archive/rubric/rubric_439.html.
83. Питер Ф. Друкер. Теория бизнеса ; пер. с англ. *Harvard Business Review*. 1994. 520 с.
84. Пищуліна О. Дві сторони цифрових технологій : «цифрова диктатура» або збереження стійкості. Разумков Центр. URL : http://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti#_ftn4.
85. Пігуль Н. Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Том 16, № 1. С. 117–122.
86. План заходів з реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2021–2023 роки. URL : <https://km-oblrada.gov.ua/strategiya-regionalnogo-rozvitku-khme/>.
87. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії регіонального розвитку Полтавської області на 2021–2027 роки. URL : <https://cutt.ly/vykwsx0>.
88. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL : <https://cutt.ly/fykqv8>.
89. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 роки. URL : <https://orada.if.ua/decision/1182-30/>.
90. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Львівської області на 2021–2027 роки. URL : <https://loda.gov.ua/article/art5cbf3e8804547>.
91. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. URL : <http://www.strategy.kharkiv.ua/27-02.html>.
92. План заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року. URL : <https://cutt.ly/uukw9yc>.
93. План заходів із реалізації у 2021–2023 роках Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL : <https://cutt.ly/2yqTzY>.

94. План заходів із реалізації у 2021–2023 роках Регіональної стратегії розвитку Запорізької області на період 2021–2027 років. URL : <https://cutt.ly/LykqA7G>.
95. План заходів на 2015–2017 рр. з реалізації стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року. URL : <https://kharkivoda.gov.ua/dokumenty/plany-robot/2015rik/75060>.
96. План заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Одеської області 2021–2027. URL : <https://cutt.ly/pykwua1>.
97. План на 2021–2023 роки із реалізації Стратегії розвитку Рівненської області на період до 2027 року. URL : <https://cutt.ly/PykwjCs>.
98. Польща і Румунія – найбільші бенефіціари політики згуртованості ЄС. Польське радіо. URL : <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/390005>.
99. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства : Закон України № 320-19 від 9 квітня 2015 року. URL : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/320-19.
100. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. URL : <https://cutt.ly/Xy1vYf7>.
101. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 8 квітня 2015 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.
102. Про інноваційну діяльність : Закон України № 40-IV від 05.12.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
103. Проблеми оцінки чисельності наявного населення. URL : <https://socialdata.org.ua/888-2/>.
104. Проєкт Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року «Розвиток та єдність, орієнтовані на людину». URL : <https://cutt.ly/wyjCh0a>.
105. Проєкт Плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації стратегії збалансованого розвитку Вінницької області. URL : <https://cutt.ly/NykqhQo>.
106. Проєкт Плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Луганської області на період 2021–2027 років. URL : <https://cutt.ly/rykq2O9>.

107. Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л. В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2019. URL : <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf>.
108. Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання : монографія у 2-х томах. Т. 1 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» ; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2019. 377 с. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/p20190003.pdf>.
109. Просторовий розвиток територій : традиції та інновації : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 жовтня 2019 р.). Київ : ДКС Центр, 2019. 218 с.
110. Прус Ю. І. Еволюція інститутів та механізмів просторового розвитку економіки. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 56. С. 56–68.
111. Прус Ю. І. Концептуальний підхід до управління розвитком просторового капіталу. *Економічний форум*. 2020. № 2. С. 36–43.
112. Прус Ю. І., Демченко С. В. The role of institutional factors in providing population welfare. *Соціальна економіка*. 2017. Вип. 54, № 2. С. 132–139.
113. Реун Г. П., Прус Ю. І. Діагностика навчальної мотивації студентів ВНЗ. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 5(167). С. 386–394.
114. Родченко В. Б., Го Цзя Фей, Прус Ю. І., Лю Цзеюй. Критерії вибору пріоритетів розумного розвитку індустріальних центрів в умовах глобалізації. Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика : XV науково-практична міжнародна конференція (6–8 червня 2019 року, м. Харків). Харків, 2019.
115. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Глобальні орієнтири просторового розвитку в сучасних умовах : виклики для України. *Соціальна економіка*. 2018. № 1. С. 50–61.
116. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Ефективність процесів децентралізації в Україні в координатах просторового розвитку // Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної

- реформи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (19 червня 2018 року, м. Умань). С. 289–291.
117. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Європейська інноваційна політика : досвід для регіонів України. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури : виклики постіндустріальної економіки : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 травня 2017 р.). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 970–971.
118. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Просторові моделі концентрації інноваційного розвитку. Смарт-розвиток економіки : концепти та інструментарій : монографія : за заг. ред. В. Б. Родченка. Харків : Право, 2019. 204 с. С. 6–47.
119. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Ресурси розвитку інноваційного середовища України: гроші & люди // Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів : матеріали круглого столу (8 червня 2018 року, м. Харків). С. 118–123.
120. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Сутність інноваційного розвитку у контексті стратегії розумної спеціалізації. Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики : монографія ; за ред. д.е.н., проф. І. А. Маркіної. Полтава : Видавництво «Сімон», 2017. 728 с. С. 156–166.
121. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Чинники розвитку територій. Місцевий розвиток : кращі практики та інструменти розумного зростання : колективна монографія ; за заг. ред. проф. В. Б. Родченка. Харків : Друкарня «Мадрид», 2017. 212 с. С. 135–183.
122. Родченко В. Б., Прус Ю. І., Свіденська М. С., Хрипунова Д. М. Особливості формування кластерів як інструменту забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України. Соціально-економічний розвиток України : просторовий, організаційно-адміністративний та ціннісний виміри : монографія ; за заг. ред. В. В. Александрова, В. Б. Родченка, В. П. Третяк. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 372 с. С. 7–57.
123. Родченко В. Б., Прус Ю. І., Хрипунова Д. М. Напрямки адаптації методики вибору пріоритетів смарт-спеціалізації для Харківської області // New

- Economics: матеріали Міжнародного наукового форуму “New Economics – 2019” (м. Київ, 14–15 листопада 2019 року): в 2-х томах. Т. 1 ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 368 с. С. 340–346.
124. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л. В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 158 с. URL : <http://ief.org.ua/docs/sr/301.pdf>.
125. Рослинництво України 2019 : статистичний збірник ; за заг. ред. О. Прокопенко. Київ, 2020. 183 с.
126. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
127. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. URL : https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf.
128. Стрекалова Н. Д. Бизнес-модель как полезная концепция стратегического управления. *Проблемы современной экономики*. 2009. № 2. С. 133–137.
129. Структура АНО «Цифровая экономика». URL : <https://data-economy.ru/organization>.
130. Тітаренко Г. Б. Інституціональні інструменти створення ефективної національної інноваційної системи України. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 1(64). С. 70–77.
131. У регіонах завершується процес підготовки регіональних стратегій розвитку. URL : <https://cutt.ly/dyjCIVf>.
132. Узагальнений звіт про стан виконання регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва в Україні у 2013 році. URL : <http://www.dkrp.gov.ua/info/3023>.
133. Український експорт: крок вперед чи біг на місці? URL : <https://forumkyiv.org/uk/analytics/ukrayinskij-eksport:-krok-vpered-chi-big-na-misci>.

134. Умная специализация – стратегия в области устойчивого развития. URL : <http://www.unecce.org/index.php?id=35927>.
135. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи : монографія / Н. Л. Гавкалова, Л. Й. Аведян, Г. М. Шумська та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Гавкалової Н. Л. Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 400 с.
136. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / С. М. Серьогін, Ю. П. Шаров, Є. І. Бородін, Н. Т. Гончарук та ін. ; за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. 278 с.
137. Усманова М. Р. Теоретичні засади формування інноваційної інфраструктури. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2016. Вип. 1(20). С. 74–84.
138. Федірко О. А. Парадигма локального інноваційного розвитку в економіці ЄС : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2017. 555 с.
139. Федулова Л. І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Проблемні питання економіки України та її регіонів*. № 3(25). 2016. С. 56–65.
140. Федулова Л. І. Напрями розвитку регіональних інноваційних екосистем в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 7 (181). С. 240–248.
141. Фінансовий план проєкту Плану заходів з реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Херсонської області на період 2021–2027 років. URL : <https://khoda.gov.ua/strateg%D1%96ja-rozvitku-2021-2027>.
142. Чи готові українці до зміни клімату? Київський міжнародний економічний форум. URL : <https://forumkyiv.org/media/Climate%20changes%20research.pdf>.
143. Чинники і тренди економічного зростання в Україні : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипниченко ; НАН України,

- ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 386 с. URL : <http://ief.org.ua/docs/mg/302.pdf>.
144. Швиданенко Г. О., Ревуцька Н. В. Формування бізнес-моделі підприємства : навч. посіб. Київ : Вид-во КНЕУ, 2013. 423 с.
145. Шевченко А. Ю. Аналіз трендів розвитку Європейського дослідницького та інноваційного простору (стислий виклад). URL : <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-trendiv-rozvytku-YEvropejskogo-doslidnytskogo-ta-innovatsijnogo-prostoru.pdf>.
146. Шевченко М. Модель світу початку ХХІ століття : Філософський аналіз. *Людина і політика*. 2003. № 3. С. 17–21.
147. Як втримати макростабільність та прискорити економіку : порядок денний для нової парламентської коаліції та уряду. Центр економічної стратегії. 2019 рік. URL : https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/ces_govt_agenda-1.pdf.
148. Ярославский начнет строительство технопарка на территории ХТЗ в 2020 году. Delo.UA. URL : <https://delo.ua/business/jaroslavskij-nachnet-stroitelstvo-tehnoparka-na-360832/>.
149. Agriculture: 0.4 The Future Of Farming Technology. World government summit. February 2018. URL : <https://www.worldgovernmentsummit.org/api/publications/document?id=95df8ac4-e97c-6578-b2f8-ff0000a7ddb6>.
150. Atkinson A. On the Measurement of Inequality. *Journal of Economic Theory*. 1970. № 2(3). P. 244–263.
151. Atlas of economic complexity. URL : <https://atlas.cid.harvard.edu/rankings>.
152. Baines T., Lightfoot, H., Benedettini, O., & Kay, M. The servitization of manufacturing. A review of literature and reflection on future challenges. *Journal of Manufacturing Technology Management*. 2009. № 20(5). P. 547–567.
153. Balland P., Rigby D. The Geography of Complex Knowledge. *Economic Geography*. 2017. № 93 (1). P. 1–23. DOI: 10.1080/00130095.2016.1205947.
154. Balsalobre S. J. P., Verduras C. L., Lanchas J. D. Measuring the Economic Complexity at the sub-national level using international and interregional trade. URL: http://www.etsg.org/ETSG2017/papers/perez_llano_complexity_2017.pdf.

155. Barca F. An Agenda for A Reformed Cohesion Policy: A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations, Independent Report, Prepared at the Request of the European Commissioner for Regional Policy, Danuta Hübner, European Commission, Brussels. 2009.
156. Bourdieu P. The forms of capital', in Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. *Greenwood Press*. 1986. P. 241–258.
157. Brännback M., Carsrud A., Krueger N. Challenging the triple helix model of regional innovation systems: a venture-centric model. *International Journal of Technoentrepreneurship*. 2008. № 1(3). 257–277.
158. Camagni R. The city as a milieu: applying GREMI's approach to urban evolution. *Revue d'Economie Régionale et Urbaine*. 1999. № 3. P. 591–606.
159. Camagni R., Capello R., Chizzolini B. Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital. *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. 2008. P. 33–48.
160. Camagni R., Caragliu A., Perucca, G. Territorial capital. *Relational and human capital*. 2011. URL : http://www.grupposervizioambiente.it/aisre/pendrive2011/pendrive/Paper/Camagni_Caragliu_Perucca.pdf.
161. Camagni R., Huggins R., Thompson P. Territorial capital, competitiveness and regional development. *Handbook of Regions and Competitiveness: Contemporary Theories and Perspectives on Economic Development*. 2017. P. 232–244.
162. Capello R. Location, Regional Growth and Local Development Theorie. *Aestimium*. 2011. № 58. P. 1–25.
163. Capello R., Caragliu A., Nijkamp P. Territorial capital and regional growth: increasing returns in knowledge use. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*. 2011. № 102(4). P. 385–405.
164. Capello R., Perucca G. Openness to Globalization and Regional Growth Patterns in CEE Countries: From the EU Accession to the Economic Crisis. *Journal of Common Market Studies*. 2014. DOI: 10.1111/jcms.12157.
165. Castells M. Communication Power. USA : Oxford University Press, 2009. 571 p.
166. Christiansen B., Sysoeva I., Udovikina A., Ketova A. Emerging Economic Models for Global Sustainability and Social Development. IGI Global. 2018. 430 p.

167. Cities Global Ranking of Startup Ecosystem. URL : <https://www.startupblink.com/>.
168. Cohen S. B. Geography and Politics in Divided World. London : Methuen, 1994. 384 p.
169. Coleman J. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*. 1988. № 94. P. 95–121.
170. Costanza, R., Daly, H. Natural Capital and Sustainable Development. *Conservation Biology*. 1992. № 6. P. 37–46.
171. Cristelli M., Gabrielli A., Tacchella A., Caldarelli G., Pietronero L. Measuring the intangibles: a metrics for the Economic Complexity of countries and products. *PLoS ONE*. 2013.
172. Cropmap of Ukraine. URL : <https://eos.com/cropmap/>.
173. Dagnino G., Padula G. Cooperation strategy. A new type of interfirm dynamics for value creation. Доповідь, представлена на 2-й щорічній конференції Європейської Академії Менеджменту (EURAM) 9–11 травня 2002 р., м. Стокгольм. URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.194.5380&rep=rep1&type=pdf>.
174. Danko Y., Kostyuchenko, N., Petrushenko, Y., Smolennikov, D. Community-based approach to local development as a basis for sustainable agriculture : experience from Ukraine. *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology*. 2015. № 2. P. 178–189.
175. Danko, Y. I., Medvid, V. Y., Koblianska, I. I., Kornietskyy, O. V., Reznik, N. P. Territorial government reform in Ukraine: problem aspects of strategic management. *International Journal of Scientific and Technology Research*. 2020. № 9(1). P. 1376–1382. URL : <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56447014600>.
176. David W. Social Capital And Cluster Development In Learning Regions. 2001. 36 p.
177. Deb D., Balas V., Dey R. Innovations in infrastructure. Great Britain. 2018. 130 p.

178. Discover IMD Smart City Index 2019. URL : <https://www.imd.org/smart-city-observatory/smart-city-index/>.
179. Economic Complexity Legacy Rankings (ECI). URL : <https://oec.world/en/rankings/country/eci/>.
180. Edvinsson L., Malone M. Intellectual Capital. Piatkus, London. 1997. 240 p.
181. E-Government Development Index. URL : <https://www.statista.com/statistics/421580/egdi-e-government-development-index-ranking/>.
182. E-Participation Index. URL : <https://egov.unu.edu/news/news/un-egov-survey-2018.html>.
183. ESPON. 2012b. ESPON SIESTA – Spatial Indicators for a Europe 2020 Strategy Territorial Analysis. URL : <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/siesta-spatial-indicatorseurope-2020-strategy>.
184. Etzkowitz H. University-Industry-Government: The Triple Helix Model of Innovation. URL : <https://pdfs.semanticscholar.org/c737/7b7a3c21d78caff9357560da79064ea197b5.pdf>.
185. Etzkowitz H., Leydesdorff L. Triple helix of innovation : Introduction. *Science and Public Policy*. 1998. № 25(6). P. 358–364.
186. European Commission. Guidance Document on Monitoring and Evaluation. Concepts and Recommendations. 2014. URL : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2014/working/wd_2014_en.pdf.
187. European Commission. Guidance for Member States on Integrated Sustainable Urban Development. 2016. URL : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/guidance_sustainable_urban_development_en.pdf.
188. Faludi A. Cohesion, Coherence, Cooperation: European Spatial Planning Coming of Age? Routledge, New York. 2010. 68 p.
189. Farra F., Klos N., Schober U., Sigalova O., Zhukov A. Improving regional performance in Russia: a capability-based approach. *European Bank*

- for Reconstruction and Development.* URL: <https://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0155.pdf>.
190. fDi Smart Locations of the Future 2019:20. URL : <https://www.fdiintelligence.com/article/74562>.
191. Florida R. *Cities and the Creative Class*. Routledge, New York. 2005. 120 p.
192. Foldvary F. The Measurement of Inequality, Concentration and Diversification. URL : <http://foldvary.net/works/ineq.html>.
193. Foray D., Goddard J., Berdarrain X. *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3)*. Joint Research Centre. 2012. 122 p.
194. Freitas E., Paiva E. Diversificacao e sofisticacao das exportacoes: uma aplicacao do product space aos dados do Brasil. *Fortaleza*. 2015. № 46. P. 79-98.
195. Fukuyama, F. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York. 1995. 457 p.
196. Functional Indicators ESPON Tool. URL : <https://www.espon.eu/tools-maps/functional-indicators-tool>.
197. Gao J., Zhou T. Quantifying China's regional economic complexity. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*. 2018. № 492. P. 75-84. DOI: 10.1016/j.physa.2017.11.084.
198. Garayannis E., Evangelos G., Campbell D. etc. The ecosystem as helix: an exploratory theory-building study of regional co-opetitive entrepreneurial ecosystems as Quadruple/Quintuple Helix Innovation Models. *R&D management*. 2018. P. 148–162.
199. GIS DATA. URL : <https://cid.center/gisdata/>.
200. Global Innovation Index 2018. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report/>.
201. *Global Value Chain Development Report 2019*. World Trade Organization. 196 p.
202. Graham B., Zweig J. *The Intelligent Investor: The Definitive Book on Value Investing. A Book of Practical Counsel (Revised Edition)*. Harper Business, 2006, 640 p.

203. Grow Ukraine export for U. URL : https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/for-investors/GrowInUkraine_2019-print.pdf.
204. Grundel I., Dahlstrom M. A. Quadruple and Quintuple Helix Approach to Regional Innovation Systems in the Transformation to a Forestry-Based Bioeconomy. *J Knowl Econ*. 2016. №6. P. 98–109.
205. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3). URL : <https://bitly.su/piuq8wm>.
206. Guiding Principles for Balanced Sustainable Spatial Development in Europe. CEMAT. 2000. URL : http://www.alpine-space.org/2000-2006/uploads/media/CEMAT_guiding-principles_EN.pdf.
207. Harry Bouwman, Shahrokh Nikou, Francisco J. Molina-Castillo, Mark de Reuver. The impact of digitalization on business models. *Digital Policy, Regulation and Governance*. 2018. № 20(2). P. 105–124. DOI : 10.1108/DPRG-07-2017-0039.
208. Herfindahl-Hirschman Index. URL : <http://justice.gov/atr/herfindahl-hirschman-index>.
209. Hiroyuki I., Roehl T. H. Mobilizing Invisible Assets, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1987. 186 p.
210. Hudson W. Intellectual capital: How to build it, enhance it, use it. New York. 1998. 244 p.
211. Indicators for territorial and urban development. ESPON. URL : <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/Working%20Paper%20Indicators%20for%20integrated%20development.pdf>.
212. Industrial and Technology Parks & Special Economic Zones. Invest in Poland URL : <https://bitly.su/34heQKx>.
213. Industrial Development Report 2020. Industrializing in the digital age. United Nations Industrial Development Organization, 2019. URL : <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-12/UNIDO%20IDR20%20main%20report.pdf>.
214. Institute for the future. URL : <http://www.iftf.org/home/>.
215. Joint Research Centre (JRC). URL : <https://ec.europa.eu/jrc/en>.

216. Kadochnikov S. M., Fedyunina A. A. Economic growth due to export externalities: a spatial econometric analysis for Russian regions. *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*. 2013. № 6. P. 38-52.
217. Kaufmann M. *Futuring the future*. A Futurology Book. London : Kindle Edition, 2016. 191 p.
218. KPMG Route to Digital Business Leadership. 2018. URL : <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2017/09/the-route-to-digital-business-leadership.html>.
219. Krugman P. *End this depression now!* W.W. Norton & Company. 2012. URL : <http://www.krugmanonline.com/books/end-this-depression-now.php.3>.
220. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*. 1991. № 99. P. 483–499.
221. Krugman P. R. First Nature, Second Nature, and Metropolitan Location. *Journal of Regional Science*. 1993. № 33. P. 129–144.
222. Kuschkhova B. Regional differences and contradictions in economic and social development: problems, methods of diagnosis and resolution mechanisms. URL : <https://bitly.su/KofBWRwd>.
223. Leydesdorff L., Ivanova I. “Open Innovation” and “Triple Helix” Models of Innovation : Can Synergy in Innovation Systems Be Measured? *Journal of Open Innovations : Technology, Market and Complexity*. 2016. № 2(1). P. 1–12.
224. Making Europe Open and Polycentric. Vision and Scenarios for the European Territory towards 2050. ESPON2013 Programme. September 2014. Available at: http://www.et2050.eu/attachments/article/523/ESPON_Vision-Scenarios_2050.pdf.
225. Marshall A. The Economics of Industry. URL : www.library.fa.ru/files/Marshall-economics.pdf.
226. Maslov A., Spasiv N., Bezzubko B., Lazebnyk I., Nych T., Ternova L. Spatial Optimization of Regional Social Infrastructure Facilities. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*. 2019. Vol. 9. Issue 1. P. 3929–3932. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57211860654>.

227. Matyushenko I., Khaustova V., Knjazev S. Institutional support of innovative R&D in the formation of single research area in the EU and Ukraine. *Science and Innovation*. 2017. № 13(2). P. 5–23. URL : https://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=F5oG7NYF37RbIV34mIK&page=1&doc=1.
228. Medeiros E. Territorial Impact Assessment (TIA): The Process, Methods, Techniques. 2014. URL : <https://infoeuropa.euroid.pt/files/database/000065001-000066000/000065239.pdf>.
229. Medeiros, E. Territorial Cohesion: An European Concept. *European Journal of Spatial Development*. 2016. № 60. URL : <http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereedarticles/refereed60.pdf>.
230. Midtkandal I., Sorvik J. What is smart specialisation? 2012. URL : <http://www.nordregio.se/en/Metameny/Nordregio-News/2012/Smart-Specialisation/Context>.
231. Monitoring for Smart Specialisation Strategies in Pomorskie voivodeship : Peer eXchange and Learning workshop. May 21, 2019. URL : <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/s3-implementation-pxl>.
232. Monitoring Smart Specialisation Strategies : Peer eXchange & Learning workshop. Vilnius, October 23, 2018. URL : https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/279010/Final_PXL+Monitoring_Vilnius.pdf/1da4f89b-d04f-41c6-8697-57b8cca206eb.
233. Monitoring the process of decentralization and reforming of local self-government. URL : <https://goo.gl/XAuhFf>.
234. Nepelski D., De Prato G. Corporate control, location and complexity of ICT R&D: A network analysis at the city level. *Urban Studies*. 2015. № 52. P. 12-20.
235. Niemets K., Segida K., Kravchenko K., Mazurova A., Lurie A. Regional settlement system as a basis for the formation of growth poles (case of Kharkiv region). *Часопис соціально-економічної географії : Міжрегіон. зб. наук. праць*. 2018. Вип. 24. С. 39–48.
236. Niemets, L., Segida, K., Guseva, N. Demographic potential as the basis for social and economic development. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 3–4.

- P. 93–97. URL : <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207849189>.
237. OECD : How Regions Grow. Paris, 2009. 122 p.
238. OECD : Territorial Outlook. Territorial Economy. Paris, 2001. 136 p.
239. OECD. Recommendation of the Council on Digital Government Strategies. Paris: OECD Publishing. 2014. URL : <http://www.oecd.org/gov/digital-government/Recommendation-digital-government-strategies.pdf>.
240. Perucca G. The Role of Territorial Capital in Local Economic Growth: Evidence from Italy. *European Planning Studies*. 2014. № 22(3). P. 537–562.
241. Pieńkowski J., Berkowitz P. Econometric Assessments of Cohesion Policy Growth Effects: How to Make Them More Relevant for Policy Makers? *European Commission Regional Working Paper*. 2015. URL : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2015_02_econ_assess.pdf.
242. Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J. Local and Regional Development. London, 2006. 152 p.
243. Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J. What kind of local and regional development and for whom? *Regional Studies*. 2007. № 41. P. 1253–1269.
244. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. Republished with a new introduction. New York : Free Press, 1998. 875 p.
245. Potter R., Binns T., Elliott J., Smith D. Geographies of Development. An Introduction to Development Studies. Pearson Education Limited, 2008. 576 p.
246. Prus Yu. Methodical approaches to the assessment of development of territory's spatial capital. Тенденции экономического развития в XXI веке : международная научная конференция. 28 февраля 2020 года, г. Минск.
247. Putnam R. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton University Press, Princeton. 1998. 247 p.
248. Quadruple helix. URL : <http://cs.ufh.ac.za/coe/overview>.
249. Razak A., White, G. The Triple Helix model for innovation : A holistic exploration of barriers and enablers. *International Journal of Business Performance and Supply Chain Modelling*. 2015. № 7(3). P. 278–291.

250. Regional benchmarking in the smart specialisation process: Identification of reference regions based on structural similarity. Spain : European Commission, Joint Research Centre, 2014. 40 p.
251. Reynolds C., Agrawal M., Lee I., Zhan C., Li J., Taylor P., Mares T., Morison J., Angelakis N., Roos G. A sub-national economic complexity analysis of Australia's states and territories. *Regional Studies*. 2018. № 52. P. 25-32.
252. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. 1817. 333 p.
253. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. Spatial component of providing the basic conditions for the security of the national economy. Security of the XXI century : national and geopolitical aspects. Prague, 2019. 500 p. P. 35–43.
254. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. The features of implementation of regional innovation policy in the context of the smart specialization strategy. Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine. Prague, 2019. 496 p. P. 88–108.
255. Rodchenko V., Jiafei Guo, Prus Yu., and Liu Zeyu. Criteria for choosing the priorities of a smart development of industrial centers in the context of globalization // International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics (NTI-UkrSURT 2019) : Fifteenth Scientific and Practical International Conference. SHS Web of Conferences. Volume 67, 2019. DOI <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196701012>. 6 p.
256. Rodchenko V., Prus Yu., Svidenska M., Khripunova D. Assessment of the transport complex in providing economic spatial development of the territories. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol. 7, No 4.3 (Special Issue 3). P. 128–134.
257. Rodchenko V., Rekun G., Prus Yu. External academic mobility of students: case for Ukraine. *Handel Wewnętrzny*. 2017. № 1. P. 56–69.
258. Romp, W., De Haan, J. Public capital and economic growth: a critical survey. *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*. 2007. № 8. P. 6–52.
259. Roos G., Shroff Z., Gamble, H., Taylor P., Mares T., Esvelt-Allen R., Baird A. Smart Specialisation – Insights for a Future Industry Policy. Economic Development Board of South Australia – Main Report. Government of South

- Australia. Adelaide, South Australia. Australia. URL: <http://economicdevelopmentboardsa.com.au/wp-content/uploads/Smart-Specialisation-report-HR.pdf>.
260. Rosenfeld S. Industry Clusters : Business Choice, Policy Outcome or Branding Strategy? *Journal of New Business Ideas and Trends*. 2005. № 3(2). P. 4–13.
261. Rynek budowlany w Polsce 2020–2025 – analiza 16 województw. URL : <https://www.spectis.pl/pl/oferta/analiza-16-wojewodztw>.
262. Salles F. C., Rocha E. M. P. da Porto I. V. de B., Vasconcelos, F. L. V. A armadilha da baixa complexidade em Minas Gerais: o desafio da sofisticacao economica em um estado exportador de commodities. *Revista Brasileira De Inovacao*. 2017. № 17. P. 48-60.
263. Schwab K. The fourth industrial revolution. Geneva : World Economic Forum, 2016. 184 p.
264. Smith A. The Wealth of Nations. London : The University of Chicago Press, 1776. 226 p.
265. Smith A. The Wealth of Nations: An Inquiry into the nature and Causes of the Wealth of Nations, Bantam Classics, New York, 2003. 168 p.
266. Sölvell Ö. Williams M. Building the Cluster Commons – An Evaluation of 12 Cluster Organizations in Sweden 2005–2012. Stockholm : Ivory Tower, 2003. 266 p.
267. Szlachta, J. & Zaucha, J. A new Paradigm of the EU regional development in the context of the Poland’s National Spatial Development Concept. Sopot. 2010. 150 p.
268. Tacchella A., Cristelli M., Caldarelli G., Gabrielli A., Pietronero L. A new metrics for countries’ Fitness and products’ Complexity. *Scientific Reports*. 2012. № 2. P. 723.
269. Territorial Outlook. Organization for Economic Cooperation and Development. Paris, 2001. 64 p.
270. The Atlas of Economic Complexity: Ukraine. URL : <http://atlas.cid.harvard.edu/countries/228>.
271. The Economic Fitness of industrial sectors. URL : <https://economic-fitness.com/en/the-economic-fitness-of-industrial-sectors>.

272. The Economics Complexity Index. URL : <https://forumkyiv.org/uk/analytics/ukrayinskij-eksport:-krok-vpered-chi-big-namisci>.
273. The Global Competitiveness Report 2018. URL : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/>.
274. The Low Touch Economy is here to stay. URL : <https://www.boardofinnovation.com/low-touch-economy/>.
275. The world in 2040 : megatrends of the 21st century. URL : <https://www.allianz-partners.com/content/dam/onemarketing/awp/azpartnerscom/reports/futorology/Allianz-Partners-Megatrends-of-the-21st-Century-ENG.pdf>.
276. Theil H. Economics and information theory. Amsterdam: North-Holland? 1967. 488 p.
277. Toth, B. I. Territorial Capital: Theory, Empirics and Critical Remarks. *European Planning Studies*. 2014. № 23(7). P. 1327–1344.
278. Tullio B., Giancarlo C. Structural Change and Convergence Across European Regions. *University Ca' Foscari of Venice, Dept. of Economics Research Paper Series*. 2016. DOI: 10.2139/ssrn.3197017.
279. Vanguard Initiative : New Growth through Smart Specialization. URL : <https://www.s3vanguardinitiative.eu/>.
280. Walker J., Pekmezovic A., Walker G. Sustainable Development Goals: Harnessing Business to Achieve the SDGs through Finance, Technology and Law Reform. Wiley. 2019. 432 p.
281. White D. Innovative to boost regional innovation. *European Innovation*. 2005. September. P. 126–147.
282. Williamson J.G. Regional inequality and the process of national development: A description of patterns. *Economic Development and Cultural Change*. 1965. № 13. P. 3–45.
283. Williamson O. The Transaction Cost Economics Project: The Theory and Practice of the Governance of Contractual Relations. Cheltenham : Edward Elgar Pub, 2013. 444 p.
284. Wojnar K. Ocena oddziaływania na terytorium jako instrument polityki przestrzennej, in Terytorialny wymiar rozwoju. Polska z perspektywy badań

- ESPON, eds A. Olechnicka & K. Wojnar. *Wydawnictwo Naukowe Scholar*. 2013. P. 12–30.
285. World Bank Ukraine Economic Update. URL : <http://pubdocs.worldbank.org/en/684631523347829626/Ukraine-Economic-Update-April-2018-Eng.pdf>.
286. World Population Ageing 2019. United Nations. URL : un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf.
287. Worldwide Government Indicators. URL : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>.
288. Year in Review: 2017 in 12 Charts. URL : <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2017/12/15/year-in-review-2017-in-12-charts>.
289. Yegorov I. Key Tendencies of Scientific and Technological Development in Ukraine and Its International Dimension (Review of Statistical Indicators). *Cultural Psychology of Education*. 2018. Vol. 7. P. 59–66.
290. Yegorov I., Ryzhkova Yu. Innovation Policy and Implementation of Smart Specialization in Ukraine. *Economy and Forecasting*. 2018. Issue 3. P. 48–64. URL : <https://ideas.repec.org/a/eip/journal/y2018i3p48-64.html>.
291. You Jong-Sung, Sankeev Khagram. A comparative study of inequality and corruption. *American Sociological Review*. 2005. № 70. P. 135–157.
292. Zaucha J., Brodzicki T., Ciołek D. And other. Terytorialny wymiar wzrostu i rozwoju. Warsaw : Difin, 2015. 76 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Еволюція теорій і концепцій просторового розвитку

Джерело: побудовано автором за даними [107, 108].

Додаток Б

Показники щільності населення регіонів України протягом 1970–2018 років,
осіб/км²

Регіони	Роки										
	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
Україна	78,06	81,29	83,33	84,47	85,87	85,69	81,88	78,32	76,14	71,11	70,21
АРК	67,17	76,35	83,21	87,50	92,61	82,26	77,00	73,86	72,79	–	–
Вінницька	80,45	78,20	75,94	73,71	72,66	71,31	68,34	64,91	62,29	60,78	59,46
Волинська	48,24	50,03	51,01	51,08	52,64	53,38	52,86	51,72	51,32	51,63	51,41
Дніпропетровська	104,80	111,93	116,54	119,87	122,24	121,91	114,82	108,97	105,19	102,72	101,29
Донецька	184,61	194,02	197,51	201,43	201,48	198,75	186,92	176,30	168,55	162,16	158,51
Житомирська	54,40	53,01	52,78	51,73	51,42	49,94	47,57	44,99	43,00	42,01	41,18
Закарпатська	82,56	88,60	92,40	93,95	98,29	100,63	98,74	97,54	97,25	98,40	98,29
Запорізька	65,25	69,65	73,29	75,19	76,90	77,01	72,43	69,01	66,61	64,92	63,35
Івано-Франківська	89,88	94,36	97,33	98,89	102,98	105,53	102,88	100,26	99,33	99,46	99,10
Київська	63,40	64,88	66,60	67,05	67,39	66,15	64,41	61,55	59,58	59,84	60,70
Кіровоградська	51,20	51,24	50,48	49,95	50,43	50,25	47,34	44,06	41,37	39,86	38,87
Луганська	103,01	105,57	105,00	106,28	107,37	105,88	98,45	91,40	86,58	83,15	81,19
Львівська	111,42	115,46	119,70	122,39	126,33	127,08	122,79	118,72	116,95	116,41	116,04
Миколаївська	46,67	49,39	51,32	52,59	54,32	54,96	52,61	49,98	48,35	47,33	46,40
Одеська	71,74	76,36	77,45	78,44	79,23	78,27	75,39	72,54	71,80	71,97	71,56
Полтавська	59,24	60,16	60,06	59,81	61,01	60,86	58,11	54,60	52,07	50,31	49,09
Рівненська	52,12	54,49	56,82	58,00	58,37	59,43	58,87	57,75	57,29	57,77	57,74
Сумська	63,22	60,30	60,92	59,89	60,14	59,29	56,17	52,26	49,26	47,20	45,98
Тернопільська	83,52	84,99	84,58	83,42	84,89	85,34	83,83	81,13	78,91	77,53	76,25
Харківська	90,00	94,76	98,73	100,22	101,80	99,47	94,46	90,71	88,19	86,98	85,80
Херсонська	36,14	39,06	41,58	42,81	43,82	44,74	42,30	39,94	38,36	37,47	36,74
Хмельницька	78,42	76,56	75,04	74,16	73,91	73,64	70,82	67,38	64,76	63,17	61,86
Черкаська	73,54	74,36	73,57	73,07	73,28	72,61	68,80	64,93	61,97	59,90	58,39
Чернівецька	104,31	108,63	111,58	112,85	115,86	116,72	115,10	112,53	111,65	112,34	111,94
Чернігівська	48,90	47,50	46,14	44,77	44,28	42,86	40,12	37,23	34,79	33,09	31,98

Джерело: розраховано автором за даними [11, 18].

Додаток В

Результати опитування мешканців ОТГ Харківської області, осіб

Варіанти відповідей на питання анкети	Назва ОТГ							Всього по ОТГ
	Великобурлуцька	Коломацька	Малинівська	Малоданилівська	Лозівська	Старовірівська	Циркунівська	
<i>Чи пішли б Ви навчатися?</i>								
Так, готовий їздити на навчання до іншої громади/міста	53	78	56	112	375	112	73	860
Так, якщо навчання буде проходити на території громади	115	182	98	207	1120	171	95	1988
Хотів би навчатися, але не піду, оскільки не маю вільного часу	42	148	42	162	686	62	73	1215
Ні, мені це не потрібно	148	501	162	199	1562	291	50	2915
Всього	358	910	358	680	3744	636	291	6978
<i>Чи є у Вас бажання витратити власний час та сили на реалізацію проєктів з підвищення рівня благоустрою Вашої громади та комфортабельності життя її мешканців (побудова дитячих майданчиків, ремонт приміщень, утилізація сміття, насадження дерев тощо)?</i>								
Так, за власні кошти	17	56	0	0	155	20	23	271
Так, якщо будуть надані кошти на реалізацію проєкту	294	541	17	10	2455	416	248	3980
Так, якщо будуть надані кошти на реалізацію проєкту та я отримаю за це матеріальну винагороду	46	142	3	3	739	132	33	1099
Не маю бажання брати у цьому участі	53	310	7	3	1003	158	13	1548
Всього	409	1049	26	17	4353	726	317	6897

Джерело: узагальнено за результатами анкетування.

Додаток Г

Групи чинників, що впливають на інноваційний розвиток регіонів України

Група чинників	Вплив	
	сприяють інноваційному розвитку	стримують інноваційний розвиток
Науково-технічні	<ul style="list-style-type: none"> – достатній рівень науково-технічного потенціалу; – розвиток конкуренції та скорочення тривалості життєвого циклу наукомістких товарів; – сформований попит на інноваційні розробки; – гнучкість організаційних структур; – створення інноваційної інфраструктури; – забезпечення основними фондами; – доступ до необхідної інформації; – придбання ліцензій, патентів 	<ul style="list-style-type: none"> – повільне оновлення матеріально-технічної та наукової бази; – перешкоджання розвитку бізнесу; – застаріле технічне обладнання; – невідпрацьованість механізму трансферу технологій; – недостатність міжнародного науково-технічного співробітництва; – вплив наукових кадрів; – дефіцит інформації про інновації; – низький рівень обміну інформацією; – недоліки в механізмі трансферу технологій
Освітні	<ul style="list-style-type: none"> – високий рівень та якість освіти; – високий рівень знань; – високий рівень інноваційної освіти; – інтеграція науки й освіти; – розвиток інноваційного мислення; – сприйнятливість до нововведень; – можливість самореалізації; – створення консультативних центрів 	<ul style="list-style-type: none"> – нестача досвіду управління інноваційними структурами; – дефіцит кадрів в інноваційно-орієнтованих сферах; – висока вартість послуг із підвищення кваліфікації; – низький професійний статус інвестора
Інвестиційні	<ul style="list-style-type: none"> – фінансова підтримка деяких структур інноваційного бізнесу іноземними організаціями; – наявність приватних фінансових ресурсів; – наявність регіональних фондів підтримки інновацій 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатність фінансування; – недосконалість системи стимулювання інвестицій в інноваційні структури; – високий економічний ризик; – відсутність інноваційно-інвестиційної стратегії

Джерело: узагальнено автором за даними [48, 118, 290].

Додаток Д

Узагальнення найбільш вагомих досліджень економічної складності на субнаціональному рівні

Автор (рік)	Зміст дослідження
Farra F., Schober U., Klos N., Zhukov A. Sigalova O., (2013) [189]	Авторами у рамках теорії економічної складності складена карта виробничих можливостей (capabilities) регіонів Росії і виділені основні етапи їх розвитку: 1) базова диверсифікація; 2) нова складна продукція; 3) нові складні сектори, а також 4) спеціалізація і інновація. Ґрунтуючись на розробленому регіональному індексі можливостей (Regional Capability Index), запропоновані сценарії та рекомендовані моделі щодо усунення розриву у виробничих можливостях і підвищення конкурентоспроможності
Kadochnikov S. M., Fedyunina A. A. (2013) [216]	Розглянуто чинники, що визначають економічне зростання. Особлива увага приділяється ролі експорту і просторовим зовнішнім факторам. Автори перевіряють наявність просторової залежності в економічному зростанні за трьома традиційним індикаторами технічного прогресу; будують просту теоретичну модель, в якій економічне зростання визначається ззовні і залежить головним чином від зовнішніх чинників експорту; показують експортні ефекти, які надають позитивний і істотний вплив на зростання зайнятості у більшості секторів економіки
Nepelski & De Prato (2015) [234]	Розроблено методологію вимірювання зв'язку між технологічною складністю міст і їх позиціями в мережі глобально розподілених центрів НДДКР. При вивченні технологічної складності міста використовується інформація про тип науково-дослідницької діяльності, що виконується в центрах досліджень і розробок. Технологічна складність діяльності у сфері НДДКР відображена в концепції диверсифікації міста, тобто кількості типів НДДКР, виконуваних у всіх центрах НДДКР, розташованих в місті, і поширеності цих типів, тобто у скількох інших містах в середньому ці типи НДДКР виконуються. В результаті складено рейтинг міст і карта центрів НДДКР у сфері ІКТ, вивчено стан міст на предмет взаємодії з технологічною складністю
Verduras C. L., Balsalobre S. J. P., Lanchas J. D. (2017) [154]	Наведено підходи до вимірювання та аналізу економічної складності на регіональному рівні (50 провінцій і 17 регіонів Іспанії). Важливим методичним положенням підходу є використання у вимірі зовнішніх (міжнародних) і внутрішніх торгових потоків на рівні територій і продуктів. Авторами запропоновані модифіковані метрики економічної складності на регіональному рівні, аналізується два показника: intra-ESI (зовнішні і внутрішні торговельні потоки) і inter-ESI (дані

Автор (рік)	Зміст дослідження
	міжнародної торгівлі). Встановлено, що при прогнозуванні у короткостроковому періоді показники дають однакові результати, проте в довгостроковому – незаперечну перевагу отримує перший показник
Gao & Zhou (2017) [197]	Проведено оцінку індексу економічної складності (ЕСІ) провінцій Китаю. Встановлено, що ЕСІ має істотний позитивний вплив на економічний розвиток провінцій з низьким рівнем ВВП на душу населення, а також пояснює регіональну нерівність у доходах Китаю. Виявлено, що відносний дохід у сільській місцевості (RICR) перевершує відносний дохід у міській місцевості (RICU) залежно від рівня диверсифікації. Крім цього, авторами з'ясовується, що всі показники, які характеризують економічну диверсифікацію і економічний розвиток, негативно та суттєво корелюють з нерівністю доходів (RICD)
Balland & Rigby (2017) [153]	Проведено аналіз економічної складності США з використанням баз даних патентів і товарних знаків. Отримані такі значимі результати: 1) встановлено наявність географічних відмінностей у складності знань; 2) виявлено факт «просторового залипання» – складні знання, як правило, продукуються у порівняно невеликій кількості місць, які не можуть бути перенесені. Низька складність набагато простіше і легше переміщується географічно; 3) виявлено, що інноваційна політика повинна не тільки підтримувати розвиток суміжних областей потенційної спеціалізації, регіони слід заохочувати до розробки зв'язаних технологій, які є більш складними, ніж ті, які вони вже виробляють. Це вимагає або збільшення фінансування наукових досліджень і освіти, або більш вузькоспеціалізованих інвестицій в конкретні галузі науки і техніки
Кравченко Н. А., Агеєва С. Д. (2017) [46]	Проведено поглиблений аналіз наукових публікацій, які досліджують вплив інститутів на рівні країн у цілому і регіонів усередині країн, зіставлення різних країн щодо впливу інституційних факторів на виробничу і технологічну диверсифікацію і їх взаємозв'язок з економічним розвитком. За підсумками аналізу зроблено важливий для російської економіки висновок про пріоритетні напрямки зміни просторової і виробничої спеціалізації ресурсних регіонів
Salles et al. (2017) [262]	У 2013 році державними структурами штату Мінас-Жерайс (Бразилія) спільно з Массачусетським технологічним інститутом (MIT Media Lab) створена платформа DataViva (http://dataviva.info). На додаток до інтерактивної візуалізації економічних показників (міжнародна торгівля, заробітна плата, освіта та ін.) за всіма адміністративно-територіальними одиницями Бразилії (штатами і муніципалітетами) надаються дані, що дозволяють аналізувати їх економічне становище і перспективи зростання на основі підходу економічної

Автор (рік)	Зміст дослідження
	складності. У DataViva використовується субнаціональний показник економічної складності (Índice de Sofisticação Econômica Adaptado (ISEa)), розроблений Freitas & Paiva (2015)
Agrawal M., Angelakis N., Lee I., Li J., Taylor Morison J., P., Mares T., Reynolds C., Roos, G. Zhan C., (2018) [251]	Наведено досвід і практику оцінки економічної складності на прикладі штатів Австралії. Визначено, що експортуються товари та послуги, в яких кожен штат має виявлену порівняльну перевагу, подано візуальне уявлення складності внутрішнього (між штатами) і міжнародного експорту. Виявлено, що невеликі відмінності у виробничих можливостях і знаннях мають вирішальне значення для відносної складності. Серед важливих методичних положень слід виділити використання розроблених на глобальному і регіональному рівнях регіональних таблиць «витрати-випуск», охоплення у вимірі економічної складності не тільки товарів, але і послуг, а також включення торгових потоків з рештою світу і з іншими регіонами країни
Baird A. Esvelt-Allen R., Gamble H., Mares T., Roos G., Shroff Z., Taylor P., (2018) [259]	На відміну від інших досліджень представлено використання результатів аналізу економічної складності (на прикладі штатів Південної Австралії) у практиці розробки спеціальної галузевої політики на рівні держави, бізнесу, освіти і т. п. У дослідженні дається детальний аналіз економічної складності, оцінка потенційної вигоди від зростання складності економіки, проводиться типологія секторів, виробництв і продукції з точки зору перспектив зростання економічної складності. Вимірювання економічної складності дозволило виявити стратегії для розвитку існуючих секторів, а також підтримки створення нових більш складних, збереження та ефективного перерозподілу виробничих можливостей, вбудованих у складні сектори. Для кожної групи опрацьовані інструменти та механізми реалізації політики
Tullio & Giancarlo (2018) [278]	Дослідження авторів присвячені вивченню економічної складності європейських регіонів. Автори формують простір, що характеризує технологічну близькість регіонів. Проаналізовано 7 кластерів залежно від функціональної приналежності і виробничих особливостей територій (наприклад, міські райони; сільські райони зі значною часткою туризму; регіони, де представлені прості або передові виробництва і т. п.) Встановлено, що більш динамічні регіони з точки зору структурних змін мають і більш високі виробничі можливості, а розташовані вони переважно у країнах Східної Європи. Результати досліджень підтвердили, що моделі конвергенції між регіонами ЄС супроводжуються помітними зрушеннями у виробничій діяльності, що обумовлює більш швидкі темпи зростання ВВП на душу населення у східноєвропейських регіонах

Додаток Е

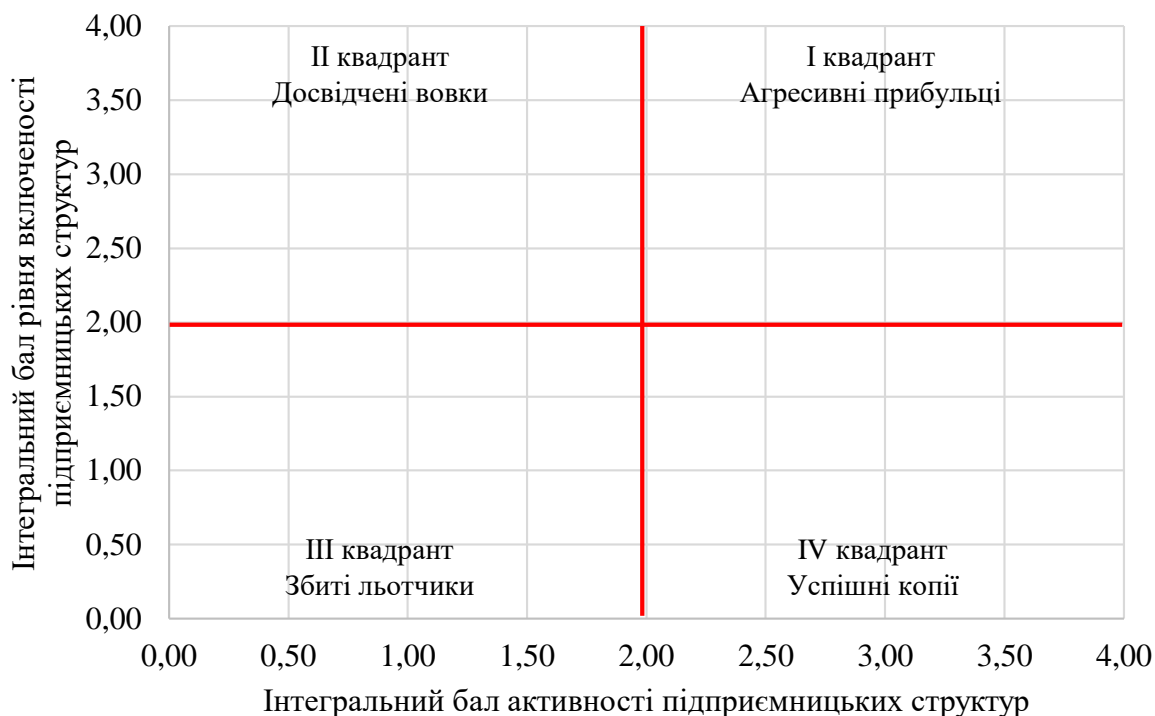
Результати опитування представників бізнесу ОТГ Харківської області, осіб

Варіант відповідей на питання анкети	Зачепилівська	Золочівська	Коломацька	Лозівська	Малинівська	Малоданилівська	Наталинська	Нововодолазька	Оскільська	Циркунівська	Всього по ОТГ
<i>Коли було створене Ваше підприємство?</i>											
Після 2015 року	1	10	9	9	7	3	2	2	1	2	46
2010–2015 роки	3	15	2	9	6	1	2	6	7	5	56
2005–2010 роки	3	16	6	11	10	3	5	5	5	5	69
До 2005 року	11	33	3	20	5	14	9	13	5	2	115
Всього	18	74	20	49	28	21	18	26	18	14	286
<i>Основним ринком збуту продукції Вашого підприємства у поточному році є:</i>											
Район, в якому знаходиться Ваша ОТГ	15	52	16	37	16	24	19	15	9	7	210
Харківська область	2	13	5	9	7	1	0	10	5	7	59
Інші області України	2	10	0	3	3	0	0	0	5	0	23
Територія за межами України	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Всього	19	76	21	49	27	25	19	25	19	14	294

Джерело: узагальнено за результатами анкетування.

Додаток Ж

Методичний підхід до позиціонування територіальних одиниць первинного рівня за рівнем включеності підприємницьких структур у процеси просторово-економічного розвитку

I квадрант
Агресивні
прибульці

До цього квадранту віднесено громади, у яких домінують порівняно молоді суб'єкти господарювання, що демонструють значне зростання на локальному та глобальних ринках за рахунок виняткових конкурентних переваг.

II квадрант
Досвідчені вовки

До цього квадранту віднесені громади, у яких присутні бізнес-структури, що працюють достатньо довгий час та представлені на локальному та глобальних ринках. Для таких компаній характерна усталена модель управління та реалізації продукції на певній ринковій ніші, вони мають багаторічний досвід діяльності у певній галузі. Як правило, вони можуть виступати центрами формування кластерних організацій на певній території.

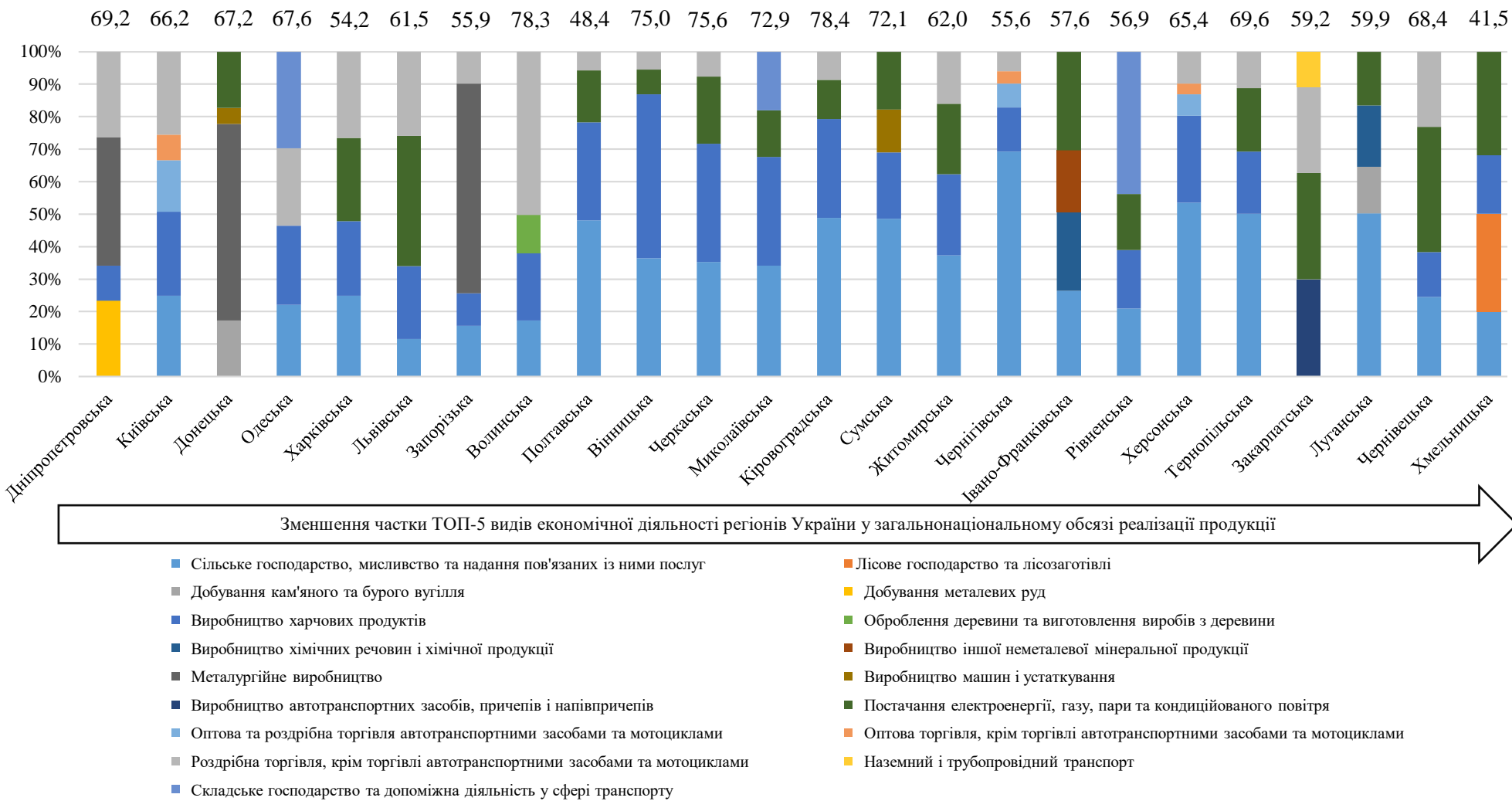
III квадрант
Збиті льотчики

До цього квадранту віднесені громади, у яких компанії достатньо давно функціонують, однак сфокусовані на локальних ринках, що обмежені територією громади. Це обумовлює необхідність активної підтримки підприємницької активності. Такі компанії не орієнтовані на інновації.

IV квадрант
Успішні копії

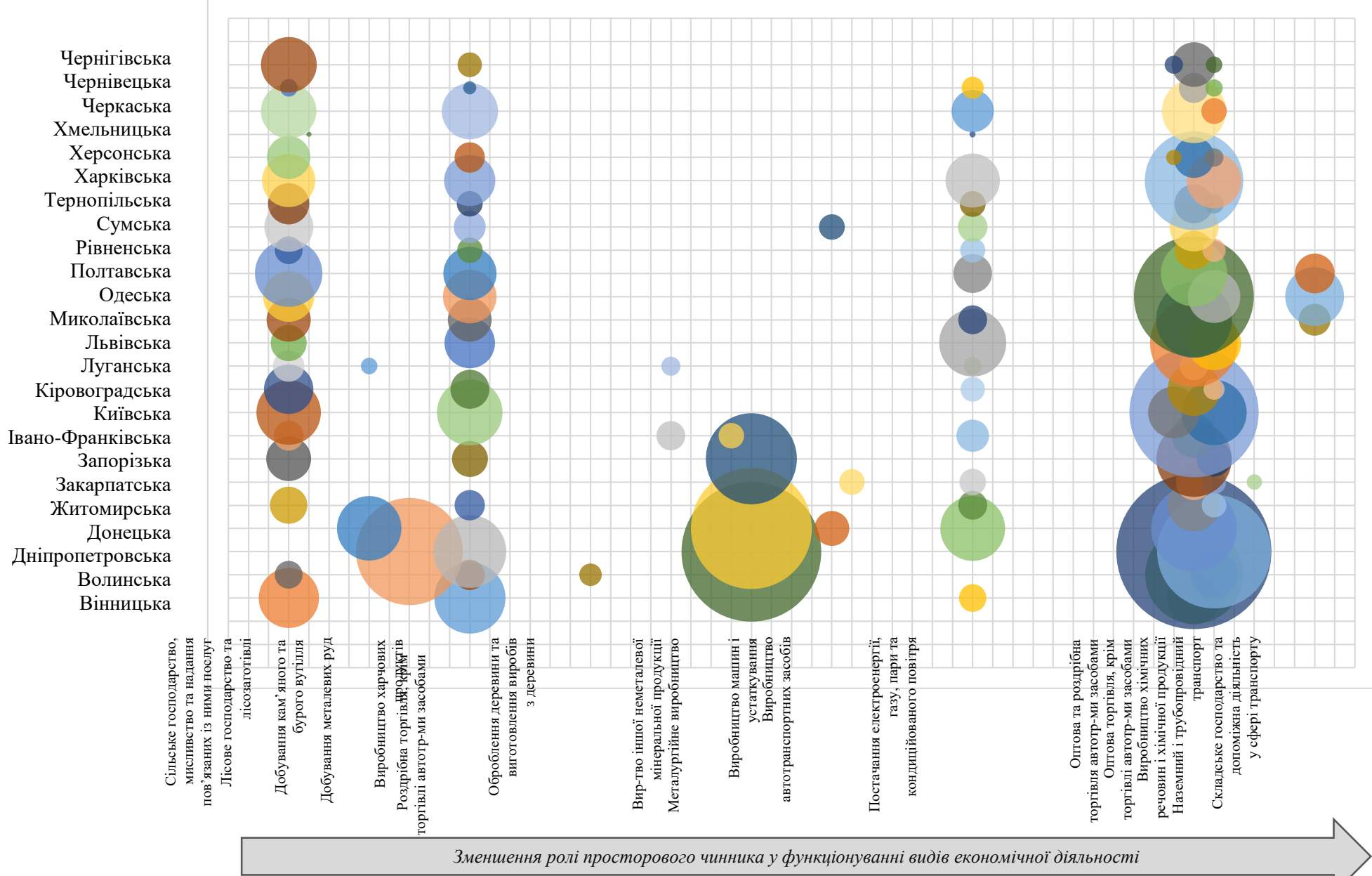
До цього квадранту віднесено громади, у яких домінують порівняно молоді суб'єкти господарювання та які фокусуються на локальних ринках.

Частка ТОП-5 видів економічної діяльності у загальному обсязі реалізації продукції регіону, %

Джерело: побудовано автором за даними [11, 72].

Просторово-секторальна діаграма концентрованості виробничого комплексу України, за даними 2017 року

Джерело: побудовано автором за даними [11, 76].

Код регіону	Показники																					
	GD ₁	GD ₂	GD ₃	GD ₄	E	TS ₁	TS ₂	TS ₃	TS ₄	SE ₁	SE ₂	SE ₃	SE ₄	SE ₅	SE ₆	SE ₇	SE ₈	SF	Op	CV ₁	CV ₂	CV ₃
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
AT11	285556,00	16,91	28,48	65,51	81,20	5,28	19,99	36,64	0,53	28,17	2,37	3,48	7,81	11,50	2,55	9,39	8,27	17,25	17,81	54,00	2,97	2,82
AT12	1614718,00	17,70	51,24	67,70	83,50	12,45	26,54	35,02	0,38	25,80	2,83	3,56	9,08	7,89	3,44	17,73	8,25	22,80	34,06	54,00	2,77	2,59
AT13	1722689,00	16,01	100,00	86,22	82,50	17,88	25,77	13,10	0,46	26,32	4,93	4,94	6,51	14,06	2,12	6,12	8,94	20,24	16,99	54,00	2,81	2,64
AT21	558022,00	17,20	48,17	61,18	88,20	11,67	19,23	33,91	0,48	26,83	1,36	3,18	12,64	5,70	6,09	16,64	8,68	19,44	25,24	54,00	2,89	2,65
AT22	1211934,50	16,74	54,01	60,52	85,50	12,61	17,63	31,14	0,49	26,08	1,40	2,45	9,52	5,34	3,94	20,98	8,35	28,44	33,04	54,00	2,77	2,77
AT31	1414706,00	16,84	45,72	64,11	81,20	7,67	29,53	39,89	0,46	22,61	1,84	3,46	6,54	13,36	4,18	15,26	7,75	30,65	46,60	54,00	3,07	3,01
AT32	532921,50	16,52	66,63	69,73	85,80	10,70	15,34	42,64	0,55	30,75	1,71	3,36	13,78	7,86	3,19	10,80	9,49	18,44	29,44	54,00	2,51	3,05
AT33	712248,50	16,31	45,14	64,35	80,60	25,22	27,51	22,38	0,51	31,44	1,71	2,87	9,52	10,73	17,79	14,94	9,69	20,69	35,71	54,00	2,87	2,95
AT34	370839,50	16,71	0,00	65,99	79,60	9,81	6,60	25,54	0,69	25,08	1,71	3,48	6,50	7,55	2,51	26,26	8,01	23,45	48,11	54,00	2,75	2,54
BE1	1148113,00	16,77	100,00	100,00	68,30	7,92	54,40	15,72	0,42	21,57	5,97	4,76	11,43	22,44	1,54	6,19	9,54	12,27	6,32	63,00	2,20	2,46
BE2	6349157,50	17,83	55,12	83,88	73,90	11,92	40,68	22,71	0,32	23,30	3,22	3,40	7,56	16,85	3,61	13,70	6,63	15,39	69,40	63,00	2,72	2,88
BE3	3550473,50	17,67	64,49	79,60	68,60	10,37	56,09	18,67	0,45	21,00	2,71	3,20	8,91	19,33	4,86	17,87	7,24	14,08	44,63	63,00	2,15	2,71
BG31	842415,50	18,41	43,42	23,64	81,50	0,00	11,27	67,61	0,86	25,18	1,12	1,30	4,81	5,33	6,13	7,42	4,99	19,94	33,27	25,00	1,08	3,31
BG32	857794,00	16,80	40,13	25,99	77,90	1,71	8,97	77,52	0,86	26,48	1,12	1,30	4,64	9,15	3,86	12,05	5,75	21,67	33,27	25,00	1,31	3,07
BG33	964146,50	16,11	72,16	26,07	74,50	5,77	7,69	35,26	0,83	32,04	1,12	1,30	4,49	11,09	7,62	7,15	4,03	14,70	33,27	25,00	1,88	3,13
BG34	1075723,50	16,89	69,28	11,66	76,20	18,28	16,13	48,39	0,82	28,49	1,12	1,30	4,07	7,97	1,44	12,30	3,83	19,63	33,27	25,00	1,00	2,93
BG41	2132482,00	15,34	82,11	48,13	91,30	14,23	22,34	22,09	0,47	31,30	4,69	2,93	6,59	6,36	2,70	7,11	3,94	16,87	33,27	25,00	1,43	2,97
BG42	1475766,00	16,49	59,66	20,74	75,10	10,30	16,83	36,11	0,75	27,67	1,36	1,06	6,77	7,24	1,90	8,92	5,29	17,35	33,27	25,00	1,62	3,20
CY00	850881,00	15,37	69,67	31,42	77,40	19,00	35,06	16,52	0,57	30,26	2,68	6,00	12,69	6,77	8,13	11,47	9,60	6,40	5,61	33,00	1,92	2,62
CZ01	1237850,50	15,34	100,00	82,96	96,10	10,95	45,19	18,95	0,50	23,18	6,86	6,25	12,72	12,22	2,76	8,27	11,97	4,28	10,66	50,00	1,99	2,67
CZ02	1272165,50	15,81	68,50	75,81	93,20	16,14	33,14	24,42	0,49	25,80	2,85	3,58	7,62	9,10	4,12	13,95	6,92	7,61	99,81	50,00	2,20	2,66
CZ03	1207437,00	15,75	51,09	50,12	93,20	19,26	31,19	32,14	0,58	21,87	1,75	2,29	8,30	7,69	3,85	13,13	7,03	8,46	68,05	50,00	2,21	2,75
CZ04	1131721,50	15,37	59,56	58,46	85,70	13,03	43,23	33,18	0,70	22,89	0,95	1,68	6,28	10,43	8,82	13,67	6,65	8,97	49,13	50,00	1,95	2,78
CZ05	1508801,00	15,94	43,92	46,26	92,00	9,33	25,95	47,55	0,58	21,69	1,87	2,16	6,51	9,82	6,64	12,76	6,61	8,03	73,03	50,00	2,31	2,77
CZ06	1677061,00	15,86	57,60	46,87	94,40	11,78	36,34	24,21	0,50	20,67	2,49	2,34	8,92	8,40	4,35	16,90	7,10	7,43	37,00	50,00	2,00	2,93
CZ07	1228392,50	15,80	38,40	43,15	92,40	13,34	34,67	17,68	0,51	20,26	1,28	1,53	6,50	14,30	2,99	20,10	6,70	8,15	46,70	50,00	2,16	2,69
CZ08	1232659,00	15,51	93,42	52,74	91,20	8,80	42,92	24,08	0,53	21,90	1,73	2,06	3,72	6,98	1,77	29,11	7,09	10,07	54,37	50,00	2,11	2,65
DE1	10770053,50	16,90	74,40	78,64	85,10	16,73	17,34	41,50	0,44	19,19	3,43	3,01	4,77	9,16	1,62	12,83	8,24	42,23	33,97	66,00	2,61	2,62
DE2	12567293,50	16,83	69,38	73,90	87,40	14,68	15,95	34,27	0,40	21,00	3,78	3,55	5,85	8,81	3,09	9,24	8,85	46,35	28,04	66,00	2,47	2,79
DE3	3481298,50	15,65	100,00	90,09	84,60	18,57	27,55	14,12	0,45	22,39	6,44	2,32	7,72	10,32	1,06	7,09	9,06	36,03	11,92	66,00	2,64	2,55

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
DE4	2499454,00	17,09	78,14	64,55	93,20	16,82	24,61	17,78	0,40	22,66	2,53	2,35	6,62	8,06	3,57	15,88	7,86	24,50	19,62	66,00	2,39	2,56
DE5	661003,50	16,90	100,00	83,44	79,60	14,84	18,32	37,16	0,54	29,05	2,64	2,18	2,38	3,91	1,94	13,42	10,65	49,68	39,51	66,00	2,66	3,04
DE6	1792642,00	15,77	100,00	90,39	84,60	16,49	36,64	30,24	0,55	27,22	5,02	3,87	5,80	10,36	0,91	4,95	12,35	52,09	36,01	66,00	2,70	2,94
DE7	6079573,50	16,89	85,95	87,45	86,40	16,47	37,47	25,02	0,41	22,85	3,69	5,46	4,69	18,71	2,13	12,56	8,59	40,82	19,59	66,00	2,47	2,62
DE8	1638530,50	16,77	90,46	50,98	93,30	20,32	28,11	29,95	0,49	25,08	1,73	1,87	7,88	2,45	2,45	15,45	8,88	23,89	14,30	66,00	2,57	2,67
DE9	7915897,50	17,55	75,34	71,77	85,60	14,81	20,54	42,54	0,44	23,52	2,08	3,34	4,55	9,61	2,34	11,96	9,19	39,17	26,85	66,00	2,62	2,75
DEA	17843555,00	17,19	79,43	85,09	81,80	9,55	37,13	29,60	0,37	22,55	3,30	3,32	5,47	12,73	2,21	22,15	9,07	34,74	25,46	66,00	2,47	2,69
DEB	4001431,00	17,08	52,93	78,93	83,90	9,43	49,90	27,80	0,48	21,66	3,03	3,39	6,30	21,60	3,82	12,72	7,76	39,51	32,73	66,00	2,46	2,77
DEC	1015459,50	17,06	81,47	75,94	83,70	16,84	37,22	32,71	0,54	21,63	2,56	3,18	3,59	5,26	2,83	25,15	10,51	51,49	36,20	66,00	2,73	3,17
DED	4143264,00	17,96	85,46	65,85	95,80	18,17	25,77	22,36	0,43	22,12	2,67	2,18	6,49	5,56	3,04	17,05	3,31	23,72	20,71	66,00	2,67	2,74
DEE	2324143,00	17,51	50,04	62,09	94,00	15,37	44,44	21,83	0,42	22,75	1,37	2,12	4,65	13,85	3,21	19,19	8,92	24,80	19,24	66,00	2,33	2,49
DEF	2835950,00	17,86	85,09	67,56	87,30	19,19	26,45	36,94	0,46	24,21	3,06	3,58	7,57	8,21	2,01	9,57	9,84	28,75	20,36	66,00	2,81	2,67
DEG	2228123,50	17,14	52,47	65,80	95,90	36,36	19,48	19,68	0,51	19,95	1,82	2,21	6,55	8,15	4,63	16,44	7,65	24,68	17,92	66,00	2,56	2,58
DK01	1706988,00	17,15	96,77	74,73	82,40	20,57	45,82	10,31	0,52	21,71	6,87	4,48	5,03	31,37	2,11	6,14	7,90	18,05	37,52	42,00	3,36	2,60
DK02	818835,00	18,99	23,92	59,55	76,00	27,23	28,61	20,99	0,45	22,21	2,64	3,17	6,59	22,30	2,45	11,96	8,26	15,33	10,11	42,00	3,29	2,71
DK03	1200999,00	18,69	43,41	50,29	75,60	11,62	15,52	44,04	0,52	24,06	2,15	1,83	5,43	7,14	3,30	13,01	8,32	21,45	24,97	42,00	3,30	2,77
DK04	1263837,50	17,95	58,54	51,15	76,10	13,00	17,12	42,98	0,51	23,16	3,03	2,52	7,74	8,00	2,98	12,66	8,33	20,49	28,84	42,00	3,43	2,80
DK05	579912,50	18,44	87,87	54,40	75,50	10,63	9,87	24,95	0,60	22,52	2,84	2,07	7,44	5,47	7,03	12,22	8,26	19,53	23,45	42,00	3,21	2,83
EE00	1339928,00	16,74	65,21	30,12	89,80	18,49	30,67	13,74	0,44	24,10	2,98	1,68	14,06	6,58	4,09	12,01	7,15	18,16	60,19	31,00	2,56	2,96
ES11	2732771,50	17,35	65,57	39,97	51,40	8,97	35,60	33,87	0,50	27,79	1,91	1,94	8,03	4,37	4,17	13,12	9,47	11,78	24,81	58,00	2,44	2,50
ES12	1054134,50	16,88	78,82	36,22	57,80	7,75	34,65	29,29	0,55	28,34	2,13	1,52	6,32	7,54	5,07	30,90	10,55	13,46	10,83	58,00	2,51	2,79
ES13	578768,50	16,42	57,70	48,78	61,40	16,24	18,95	36,26	0,59	28,18	2,31	2,05	5,99	10,65	0,98	24,96	9,34	15,11	13,18	58,00	2,40	2,59
ES21	2134371,50	17,16	77,76	58,72	68,10	15,01	21,36	37,08	0,39	23,43	3,26	2,75	6,15	8,90	3,74	26,77	8,36	16,49	21,98	58,00	2,76	2,59
ES22	623364,00	17,20	68,26	48,78	62,10	5,79	28,37	33,96	0,59	23,37	2,62	2,24	6,42	6,91	4,50	10,90	7,83	19,17	29,62	58,00	2,32	2,57
ES23	312672,50	17,20	69,72	32,17	59,40	2,49	17,21	50,15	0,71	22,04	2,62	1,73	8,79	7,83	5,02	11,89	7,90	11,80	14,00	58,00	2,29	3,49
ES24	1314892,00	17,48	67,25	40,63	59,50	13,22	18,94	28,10	0,52	25,46	2,25	2,53	7,79	8,34	6,03	11,52	8,83	14,59	20,83	58,00	2,36	2,55
ES30	6378493,00	16,24	100,00	73,24	68,70	15,48	29,02	20,50	0,46	24,76	7,53	4,08	7,62	14,65	1,01	14,75	8,67	10,05	9,83	58,00	2,39	2,59
ES41	2485367,50	17,78	64,72	32,24	56,80	13,23	33,32	30,48	0,44	26,55	2,02	2,47	7,93	11,30	4,86	9,96	8,98	11,56	16,09	58,00	2,13	2,56
ES42	2048765,00	16,94	42,80	32,76	45,80	10,59	36,72	21,47	0,57	27,13	1,43	1,87	8,03	6,51	6,70	12,87	7,60	9,25	8,01	58,00	2,71	2,55
ES43	1083166,00	17,20	33,53	24,40	38,90	17,17	32,10	25,04	0,68	24,15	1,07	1,28	10,36	4,14	4,44	14,43	8,69	6,56	6,44	58,00	2,19	3,19
ES51	7326022,50	17,01	76,93	68,63	54,40	12,61	38,51	23,44	0,43	28,14	3,12	2,18	7,85	15,27	3,48	11,54	9,23	11,90	20,44	58,00	2,24	2,80
ES52	5008010,50	16,43	69,69	51,33	52,30	14,97	32,37	19,98	0,37	31,32	1,76	2,19	6,48	11,29	10,57	9,17	9,77	10,39	16,02	58,00	2,47	2,58

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
ES53	1091389,50	15,58	67,22	54,40	52,90	15,56	18,90	36,78	0,62	40,39	1,92	2,13	2,60	1,79	7,02	7,46	9,17	5,21	4,39	58,00	2,44	3,01
ES61	8271342,50	16,32	68,55	40,43	45,80	16,36	39,20	23,18	0,43	31,47	1,76	2,23	7,41	7,29	4,49	11,44	10,01	7,91	9,72	58,00	2,28	2,81
ES62	1472235,50	16,26	71,53	32,84	46,60	15,40	34,47	24,96	0,47	28,21	1,05	2,34	5,54	13,64	2,91	13,32	8,71	10,10	15,50	58,00	2,29	2,78
ES70	2107222,00	14,87	72,39	24,32	48,90	14,93	24,21	27,85	0,54	43,49	1,13	1,61	8,65	5,32	4,81	12,80	10,83	6,13	6,26	58,00	2,25	2,14
FI18	2699392,50	17,09	65,98	50,35	85,13	8,83	17,90	19,82	0,49	23,30	5,17	2,78	13,31	10,68	4,48	11,28	6,43	18,22	25,55	45,00	3,18	2,71
FI19	1362650,00	18,34	48,18	39,10	84,20	10,06	10,78	25,60	0,56	19,18	3,31	1,23	15,07	6,64	3,35	16,58	6,42	16,76	26,28	45,00	3,21	2,71
FI1D	1298048,50	18,46	33,91	55,49	84,80	9,32	11,73	12,42	0,61	18,89	2,29	1,18	16,94	5,01	3,96	21,04	6,66	15,39	15,18	45,00	3,24	2,80
FR10	11883105,50	16,91	98,49	90,94	73,70	14,41	28,25	25,35	0,42	22,61	6,63	5,68	5,66	14,57	1,94	6,57	9,40	13,31	9,97	42,00	2,27	2,71
FR21	1333893,50	18,33	62,76	58,04	66,00	18,12	26,40	37,80	0,46	19,43	1,43	2,34	5,90	8,92	3,93	21,10	5,63	18,32	18,01	42,00	1,98	2,62
FR22	1922223,50	18,12	61,49	67,84	60,40	6,48	28,67	47,63	0,51	25,25	1,43	2,21	5,10	18,79	4,76	17,23	5,06	23,17	26,62	42,00	2,19	2,84
FR23	1847261,00	18,32	72,19	48,89	67,40	6,92	27,86	54,34	0,61	20,21	1,43	2,76	6,58	25,13	2,62	9,15	5,56	22,22	44,98	42,00	2,19	2,74
FR24	2558676,50	19,15	61,90	54,18	73,40	11,95	21,29	44,01	0,52	20,79	2,17	2,97	8,68	18,50	3,76	12,32	5,67	19,16	20,20	42,00	2,30	2,80
FR25	1478506,00	19,15	45,40	50,12	70,20	12,09	17,89	28,52	0,48	22,21	1,43	1,73	7,84	8,47	3,95	11,36	12,84	17,92	9,26	42,00	2,20	2,61
FR26	1645608,50	19,19	41,52	57,09	72,30	14,50	19,55	31,77	0,51	23,89	1,43	2,51	3,97	14,16	3,03	15,14	6,02	17,16	17,53	42,00	2,03	2,96
FR30	4046720,50	17,97	82,29	68,40	67,50	16,14	40,65	22,62	0,39	22,21	1,79	2,92	6,91	14,09	6,17	13,86	15,63	21,76	28,40	42,00	2,17	2,84
FR41	2355319,00	17,75	43,10	63,42	71,30	10,74	31,67	40,11	0,44	21,00	1,35	2,65	6,60	10,26	6,30	16,64	4,45	17,99	25,95	42,00	2,15	2,87
FR42	1854624,00	17,42	79,38	77,30	76,00	10,71	41,69	29,22	0,47	21,85	1,95	2,37	4,85	14,82	3,00	9,80	7,30	23,53	45,30	42,00	2,42	2,75
FR43	1177638,00	18,63	60,23	59,45	70,90	25,88	13,34	41,56	0,57	17,63	1,35	2,14	5,27	15,42	1,90	15,45	5,02	16,54	28,46	42,00	2,09	3,04
FR51	3615634,00	18,96	60,66	58,77	74,30	12,53	20,16	34,47	0,39	20,74	2,46	3,14	6,26	13,99	1,99	11,83	6,25	21,23	13,59	42,00	2,35	2,87
FR52	3237169,00	19,08	65,02	53,90	80,00	8,15	12,61	12,89	0,61	21,95	2,12	2,32	3,77	10,41	2,48	5,54	6,29	16,21	9,50	42,00	2,50	2,87
FR53	1784997,50	19,40	54,78	49,19	74,50	14,74	29,55	31,20	0,48	17,91	1,01	4,22	10,41	6,78	3,86	9,77	6,05	14,58	10,93	42,00	2,51	2,83
FR61	3272917,00	18,75	58,98	55,70	73,00	20,64	33,36	26,22	0,39	22,48	2,02	2,99	11,88	11,88	2,41	7,81	5,99	11,41	13,87	42,00	2,40	2,96
FR62	2917229,50	18,64	59,31	58,51	78,30	17,23	20,71	30,19	0,48	18,73	3,60	2,55	3,65	6,36	5,08	10,56	5,52	12,08	39,96	42,00	2,15	2,99
FR63	745354,50	19,64	66,25	47,95	75,60	15,17	35,73	22,22	0,51	19,83	1,05	1,59	15,62	5,12	6,31	9,15	5,35	13,96	9,33	42,00	2,19	2,80
FR71	6314397,00	18,37	71,51	68,21	74,90	16,43	34,01	21,65	0,34	21,47	2,35	2,63	5,88	14,95	2,91	11,46	7,70	15,73	19,35	42,00	2,31	2,80
FR72	1351356,00	18,95	44,13	57,68	74,50	7,70	26,74	52,45	0,71	17,40	2,27	2,10	10,28	28,43	2,18	13,17	6,03	15,04	16,66	42,00	1,95	2,84
FR81	2673500,00	19,17	68,06	54,56	65,50	19,25	44,11	17,49	0,44	21,72	1,42	2,04	4,28	9,66	5,70	13,72	7,88	6,62	7,51	42,00	2,40	2,75
FR82	4918125,00	19,17	80,84	64,60	71,20	14,49	29,85	16,74	0,39	23,86	2,26	3,08	2,97	13,10	4,67	9,53	6,94	7,46	10,92	42,00	2,22	2,67
FR83	314835,00	18,23	41,72	45,53	60,30	8,78	28,17	44,75	0,71	23,27	1,83	0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	10,16	3,48	0,51	42,00	2,23	2,71
el11	605487,00	18,22	15,65	25,24	48,70	10,35	28,47	26,40	0,84	22,33	0,98	2,33	6,20	9,70	14,52	8,03	10,65	3,33	6,07	31,00	1,44	2,08
el12	1955017,50	17,69	54,15	43,22	64,60	11,69	44,84	21,17	0,56	30,51	1,30	2,59	7,53	6,86	4,65	11,36	11,53	4,03	6,07	31,00	1,71	2,54
el13	292135,50	17,99	0,00	12,19	55,60	0,00	0,00	60,87	0,90	23,87	0,98	2,14	4,03	0,00	2,94	3,22	11,81	3,38	6,07	31,00	0,81	2,42

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
el14	734780,50	18,56	52,59	16,63	62,20	10,11	47,38	23,01	0,71	24,55	0,98	2,14	7,58	3,17	10,68	18,59	10,62	2,20	6,07	31,00	1,89	2,39
el21	354995,50	18,36	47,38	25,07	57,00	30,63	62,16	0,00	0,90	28,22	0,77	1,26	7,90	2,94	2,75	8,21	10,42	2,52	6,07	31,00	1,20	2,61
el22	234167,00	18,08	0,00	22,34	52,20	0,00	6,06	36,36	0,91	37,92	0,77	1,26	15,87	0,00	3,72	29,40	13,30	1,50	6,07	31,00	1,41	2,69
el23	743896,00	17,18	39,94	0,00	55,40	9,75	36,31	13,93	0,58	27,76	0,77	1,26	8,81	2,58	5,87	16,79	9,07	3,03	6,07	31,00	1,75	2,66
el24	554169,50	18,19	0,01	21,81	56,10	1,82	36,36	61,82	0,80	28,02	0,77	1,26	7,07	7,72	3,20	30,68	9,34	5,03	6,07	31,00	1,95	2,52
el25	588701,00	18,63	16,92	19,10	59,20	4,73	24,27	70,99	0,86	24,82	0,77	1,85	17,08	9,71	4,34	9,52	9,24	2,92	6,07	31,00	1,52	2,48
el30	4111526,50	16,43	98,34	56,19	77,20	12,95	27,92	30,17	0,47	31,92	3,71	5,10	14,25	14,07	2,80	10,26	10,94	3,47	6,07	31,00	2,22	2,48
el41	199290,50	18,40	0,00	28,72	58,30	0,00	0,00	87,50	0,94	31,55	0,84	1,55	7,75	0,00	5,77	20,40	12,16	1,59	6,07	31,00	1,76	2,15
el42	311536,00	16,96	0,00	16,92	54,40	0,00	1,34	29,85	0,89	39,74	0,84	1,55	10,00	0,00	7,89	13,10	16,04	2,03	6,07	31,00	1,95	2,05
el43	614273,50	17,89	39,82	29,58	60,30	26,22	45,68	7,16	0,61	33,60	0,84	1,55	7,59	0,90	9,88	15,72	14,01	1,96	6,07	31,00	1,97	2,57
HU10	2978167,50	15,87	95,97	75,46	88,90	9,61	27,67	15,05	0,54	28,90	5,42	3,72	8,60	14,17	3,11	8,20	9,87	8,68	56,44	44,00	1,98	2,51
HU21	1092225,00	15,57	33,88	50,64	81,20	17,90	33,58	28,58	0,57	22,74	1,24	1,53	5,07	9,95	3,45	14,22	6,91	18,73	56,44	44,00	2,06	2,54
HU22	994068,50	15,54	43,45	48,30	82,70	8,17	28,85	31,36	0,57	24,74	1,14	1,71	5,98	6,52	2,80	7,95	7,28	17,05	56,44	44,00	2,10	2,53
HU23	937229,00	15,92	33,48	27,45	78,20	21,21	31,48	21,52	0,59	22,00	1,76	1,58	4,35	4,62	2,24	12,59	7,70	11,04	56,44	44,00	2,05	2,59
HU31	1188613,50	16,66	30,97	40,43	77,10	8,61	32,07	43,58	0,64	22,46	0,98	1,63	3,27	12,11	2,55	13,74	7,68	15,10	56,44	44,00	2,16	2,65
HU32	1477479,00	16,07	42,66	33,42	75,60	10,48	61,27	10,82	0,68	22,67	1,36	1,82	6,46	10,57	0,68	7,87	7,88	14,15	56,44	44,00	2,03	2,64
HU33	1303944,00	16,15	35,82	37,81	80,90	11,11	40,49	18,33	0,54	24,29	1,68	2,32	6,06	9,00	4,62	7,97	8,17	12,17	56,44	44,00	2,18	2,46
IE01	1236972,00	18,02	16,44	36,22	70,30	38,81	16,38	15,27	0,58	25,72	2,75	2,68	4,81	13,19	3,26	6,50	11,12	39,11	43,86	41,00	2,63	2,67
IE02	3339776,00	16,90	76,62	55,87	76,20	23,95	23,79	12,95	0,38	26,34	4,91	5,71	6,64	17,68	2,27	7,35	11,36	39,36	46,44	41,00	2,76	2,68
ITC1	4461115,50	18,38	56,32	70,87	57,80	11,76	20,67	34,69	0,38	22,30	2,68	2,94	5,73	9,87	2,81	13,93	7,70	11,90	29,35	50,00	2,05	2,33
ITC2	128451,00	17,94	0,00	58,57	53,90	1,18	17,94	67,35	0,84	25,85	1,60	1,78	8,44	2,87	2,40	28,97	9,27	7,63	22,55	54,00	2,39	2,41
ITC3	1615814,50	19,58	76,54	68,77	63,20	13,18	15,56	35,24	0,49	30,84	2,53	3,02	5,04	6,18	3,71	15,11	9,49	9,01	10,71	50,00	2,04	2,39
ITC4	9955131,00	17,68	65,36	78,10	60,00	12,01	29,99	31,85	0,35	23,12	3,65	3,77	6,50	13,79	2,69	20,94	7,20	11,36	31,10	50,00	1,97	2,50
ITH1	509703,50	17,81	44,07	54,78	60,00	10,96	5,82	46,20	0,68	30,26	1,59	2,37	16,36	3,70	4,01	15,99	10,02	8,31	18,42	54,00	2,81	2,51
ITH2	531425,50	17,90	47,89	54,12	65,60	17,18	18,62	39,45	0,51	23,36	1,95	2,82	15,97	8,41	6,14	15,42	7,63	10,88	18,88	54,00	2,71	2,51
ITH3	4947468,00	17,62	46,05	70,92	58,40	11,92	21,23	33,19	0,44	25,36	1,66	2,79	7,99	9,25	5,89	18,50	8,03	11,86	33,84	50,00	2,06	2,62
ITH4	1235955,50	18,54	55,48	57,89	62,40	11,31	20,75	31,82	0,49	22,21	1,62	3,20	11,66	5,47	4,22	20,88	7,70	14,32	34,31	54,00	2,11	2,09
ITH5	4445783,00	18,28	66,28	66,94	62,30	13,40	22,62	43,67	0,50	23,71	2,29	3,29	5,71	7,02	9,72	18,17	7,66	11,65	33,42	50,00	2,30	2,33
ITI1	3755714,50	18,51	52,67	65,66	56,40	19,11	27,27	29,36	0,43	26,58	1,76	3,14	9,28	7,88	5,17	12,39	8,54	7,50	25,01	50,00	1,77	2,37
ITI2	907706,00	18,47	55,98	53,24	67,00	12,55	25,96	31,16	0,45	25,74	2,15	2,59	8,08	6,40	8,07	16,23	8,22	8,40	16,60	50,00	2,27	2,57
ITI3	1567188,50	18,41	24,66	48,66	59,80	8,19	15,67	36,30	0,55	23,20	1,70	2,96	7,63	10,58	1,80	13,84	7,75	9,78	29,89	50,00	1,85	2,52
ITI4	5751821,00	17,43	81,89	66,14	67,30	18,07	35,44	15,98	0,45	25,13	4,64	2,72	10,19	13,34	4,25	12,74	7,95	7,75	7,74	50,00	1,74	2,36

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
ITF1	1343649,00	17,63	20,00	46,50	64,50	29,79	22,28	24,20	0,56	25,08	1,73	1,83	8,55	8,10	5,06	13,36	8,36	9,84	25,49	50,00	1,49	2,59
ITF2	319440,50	17,66	35,16	40,04	56,00	3,47	21,74	31,85	0,76	23,60	1,53	1,49	3,68	7,00	8,64	6,91	8,19	6,79	9,62	50,00	1,54	2,35
ITF3	5834450,50	16,89	77,72	62,98	49,70	15,21	33,86	24,45	0,44	28,12	1,60	1,95	7,71	5,59	4,25	14,21	9,82	6,65	9,81	50,00	1,57	2,48
ITF4	4090063,50	17,26	42,91	47,71	46,40	13,04	26,76	34,48	0,39	25,34	1,45	2,08	6,83	6,66	4,03	20,68	9,71	6,19	10,34	50,00	1,58	2,23
ITF5	586915,00	17,29	42,37	35,37	55,50	13,71	20,23	45,82	0,64	23,47	1,53	1,89	8,00	5,52	5,63	11,47	8,16	7,75	18,41	50,00	1,40	2,24
ITF6	2010809,50	17,04	35,54	41,81	53,30	16,00	31,05	33,78	0,49	27,44	1,59	1,45	9,00	3,15	7,53	19,38	9,60	3,82	1,29	50,00	0,88	2,20
ITG1	5049792,00	17,44	49,35	41,61	48,20	21,18	33,70	15,08	0,52	25,91	1,05	1,73	4,96	10,44	6,67	12,73	9,93	5,08	11,43	54,00	1,40	2,75
ITG2	1675171,50	16,39	45,98	44,16	47,70	15,15	35,62	27,55	0,47	26,99	1,70	2,10	8,98	10,06	8,22	14,97	9,34	5,22	14,24	54,00	1,80	2,30
LT00	3030173,00	17,03	60,62	32,61	93,40	19,02	30,55	21,21	0,58	27,31	2,23	1,44	12,96	7,96	3,38	7,07	9,60	14,79	44,85	34,00	2,13	3,22
LU00	518346,50	16,26	99,73	85,79	78,30	10,44	25,64	38,31	0,51	15,54	3,98	12,49	4,89	20,14	4,01	29,12	10,75	39,77	37,62	33,00	2,75	2,59
LV00	2058184,00	16,82	60,43	34,15	89,10	10,33	51,24	16,67	0,61	26,34	2,46	2,78	22,88	4,75	4,00	11,07	10,08	14,50	22,20	33,00	1,92	2,67
MT00	416676,00	16,07	91,75	47,71	38,10	9,84	9,84	28,78	0,65	28,68	4,40	4,46	5,43	10,47	4,37	8,38	8,40	9,10	28,58	33,00	2,36	2,71
NL11	579955,50	16,50	75,29	49,25	73,30	23,78	41,10	15,41	0,51	13,81	2,36	1,44	11,48	10,23	3,68	8,72	9,36	15,29	50,21	51,00	3,38	2,64
NL12	647248,00	18,24	40,94	56,13	73,10	7,80	35,23	32,82	0,56	16,34	1,66	2,13	7,72	4,38	3,87	11,45	9,89	12,81	59,16	51,00	3,31	2,76
NL13	491109,00	18,67	10,29	57,41	71,40	8,42	24,88	28,85	0,45	16,30	1,96	1,23	8,56	9,99	2,38	10,83	9,42	15,96	60,47	51,00	3,30	2,73
NL21	1136066,50	17,90	81,53	68,63	73,40	13,99	27,86	27,97	0,40	15,49	2,04	1,47	6,60	13,56	3,53	11,49	10,00	19,87	59,61	51,00	3,16	2,72
NL22	2007708,00	17,67	63,28	72,35	72,30	11,07	44,61	26,90	0,42	16,46	2,26	1,86	11,74	9,01	3,19	13,76	9,54	15,66	60,82	51,00	2,99	2,72
NL23	393746,00	16,33	88,34	74,38	72,90	15,89	33,55	22,64	0,50	18,82	3,24	2,34	7,32	14,04	1,56	14,74	8,71	14,50	62,64	51,00	3,04	2,36
NL31	1232955,50	16,87	75,93	88,93	78,40	17,44	36,40	24,05	0,41	15,84	4,18	2,36	9,46	10,25	2,36	13,44	9,67	13,32	59,37	51,00	3,20	2,49
NL32	2700649,50	16,65	89,64	91,82	76,30	15,82	48,94	15,12	0,43	17,28	3,59	2,77	9,30	11,25	1,56	18,32	10,29	12,38	59,18	51,00	3,12	2,54
NL33	3540365,50	16,90	85,72	86,22	72,50	15,50	36,57	22,13	0,41	16,33	2,41	1,90	7,12	16,39	1,93	11,40	9,42	14,62	59,81	51,00	3,03	2,66
NL34	381468,50	18,75	38,73	66,90	68,00	6,56	54,70	22,67	0,55	18,83	0,79	1,32	2,67	23,28	1,82	8,32	10,17	19,06	59,63	51,00	3,02	2,69
NL41	2458950,50	17,31	75,72	78,52	71,80	28,26	10,44	8,44	0,57	17,45	1,99	1,59	5,63	11,54	3,21	10,91	9,98	17,85	60,87	51,00	2,99	2,67
NL42	1122851,00	17,36	68,30	79,10	68,50	19,66	38,16	26,43	0,46	17,66	1,82	1,30	7,31	20,30	5,14	9,92	10,14	19,32	61,44	51,00	3,03	2,62
PL11	2538058,50	15,15	61,44	41,02	88,10	30,98	19,21	18,06	0,62	22,52	1,58	2,59	5,96	9,86	5,06	7,70	6,16	13,04	26,54	48,00	1,71	3,29
PL12	5276338,00	15,49	75,74	64,26	91,40	8,42	38,20	16,74	0,46	23,30	4,53	4,58	11,81	16,74	3,95	10,66	10,34	10,41	26,54	48,00	1,77	2,77
PL21	3341747,50	15,45	64,80	44,97	91,20	7,28	25,43	21,80	0,50	22,88	2,22	2,34	10,17	8,41	3,69	15,57	9,92	11,23	26,54	48,00	1,78	3,00
PL22	4630646,00	14,67	81,86	47,65	93,20	10,74	28,33	29,04	0,48	24,39	1,93	2,44	3,67	5,37	2,60	14,36	6,54	16,19	26,54	48,00	1,61	2,76
PL31	2175234,00	15,49	48,17	28,41	88,10	6,63	47,14	23,43	0,69	19,24	1,08	2,13	9,26	10,31	6,71	5,86	6,22	13,28	26,54	48,00	1,80	2,96
PL32	2128317,50	15,27	41,50	39,57	89,00	4,72	23,50	42,97	0,62	20,44	1,08	1,72	9,47	13,10	6,87	12,25	6,69	19,09	26,54	48,00	1,66	3,40
PL33	1280331,00	15,28	47,83	28,25	88,10	3,64	48,55	31,14	0,70	19,48	1,08	1,72	6,58	5,01	16,19	17,40	5,84	14,38	26,54	48,00	1,71	2,97
PL34	1202215,00	15,43	59,13	24,40	86,60	2,55	19,63	21,21	0,76	19,83	1,08	1,72	14,32	7,48	3,36	6,21	5,95	13,71	26,54	48,00	1,77	2,79

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
PL41	3451111,00	14,71	59,59	42,06	90,90	7,18	51,94	26,96	0,52	23,38	1,28	1,82	10,99	7,27	4,19	11,61	11,08	15,85	26,54	48,00	1,81	2,45
PL42	1723240,00	14,19	53,03	41,68	86,80	8,27	43,14	29,46	0,72	25,66	1,25	1,89	14,45	8,63	3,02	9,82	8,81	9,99	26,54	48,00	2,02	2,63
PL43	1023186,50	14,23	44,22	37,05	88,20	13,22	6,78	2,00	0,87	24,38	1,25	1,89	11,51	5,62	7,11	10,85	6,71	19,22	26,54	48,00	1,73	2,51
PL51	2916909,50	14,28	65,35	43,47	89,40	15,16	25,56	21,43	0,59	21,90	2,13	2,45	5,95	7,78	5,61	9,14	8,62	16,52	26,54	48,00	1,75	2,61
PL52	1015595,50	14,46	29,30	35,65	89,50	1,49	15,94	17,44	0,77	20,28	0,89	1,97	7,79	10,97	6,45	16,11	6,21	15,85	26,54	48,00	2,32	2,42
PL61	2098540,50	14,73	67,35	33,35	87,50	36,82	18,66	28,14	0,69	21,41	1,62	2,20	11,44	9,66	2,86	13,71	7,53	16,53	26,54	48,00	1,91	2,99
PL62	1453189,00	14,49	42,47	26,15	82,30	9,40	18,02	62,14	0,75	21,49	1,62	2,20	11,95	11,50	4,91	6,87	6,21	16,94	26,54	48,00	1,88	2,61
PL63	2279497,00	14,92	68,54	47,95	88,50	12,02	40,66	10,25	0,63	24,16	2,40	2,91	10,31	9,53	3,09	10,18	7,80	10,68	26,54	48,00	1,86	2,74
PT11	3686784,00	15,74	52,78	48,48	31,80	19,10	38,07	20,25	0,46	20,97	1,07	1,73	8,13	4,44	2,94	9,80	8,62	15,36	24,57	38,00	1,84	2,89
PT15	451117,00	16,49	31,75	37,67	41,30	10,65	37,12	40,86	0,68	37,71	1,89	2,16	9,84	3,19	10,41	7,48	13,83	5,93	84,96	38,00	1,95	3,95
PT16	2325040,50	17,17	28,97	28,88	36,70	11,98	30,31	25,75	0,40	22,99	0,84	1,06	8,55	5,54	12,58	19,65	8,34	14,32	29,53	38,00	1,89	2,87
PT17	2823411,50	16,46	98,78	60,37	48,00	11,52	37,16	17,13	0,40	27,87	4,40	4,02	12,33	9,32	5,72	11,19	10,63	12,25	2,64	38,00	2,09	2,87
PT18	756454,00	17,83	4,63	29,74	35,00	13,41	34,45	30,79	0,66	24,86	1,89	2,16	11,30	8,15	4,52	7,89	9,10	10,95	0,77	38,00	2,51	2,78
RO11	2714860,00	15,09	43,23	24,40	75,40	28,36	9,36	36,47	0,74	20,51	1,31	1,30	7,11	6,32	3,81	7,72	5,13	20,86	20,83	43,00	1,72	2,65
RO12	2521239,50	15,10	40,75	18,63	78,00	12,48	12,46	11,32	0,79	22,93	1,28	1,54	9,18	3,67	5,57	10,52	6,00	22,28	20,83	43,00	1,74	3,10
RO21	3701989,00	16,17	40,21	21,37	71,00	11,05	41,63	20,42	0,76	14,12	1,09	1,20	11,55	5,48	0,98	7,87	3,53	17,78	20,83	43,00	1,38	2,88
RO22	2796861,00	15,12	56,75	19,65	70,80	2,58	12,45	37,34	0,84	20,41	0,93	0,81	1,84	2,98	0,94	19,68	5,48	22,87	20,83	43,00	1,34	2,75
RO31	3246479,50	15,89	30,18	38,22	72,80	5,25	14,01	43,61	0,76	17,68	0,84	1,02	2,54	8,94	4,05	11,00	4,65	28,77	20,83	43,00	1,49	2,86
RO32	2266142,00	13,62	97,98	60,11	88,70	8,88	15,56	12,45	0,60	32,28	6,62	4,49	2,48	6,92	2,68	8,37	10,73	15,50	20,83	43,00	0,77	2,45
RO41	2226519,00	15,52	43,74	15,56	76,30	0,00	9,74	44,94	0,87	14,24	0,84	0,66	2,38	8,11	2,54	7,79	4,06	23,62	20,83	43,00	1,44	2,69
RO42	1910742,00	14,49	36,77	31,27	79,10	12,63	17,08	40,93	0,68	19,66	0,84	1,45	2,71	3,05	4,86	6,89	5,99	28,61	20,83	43,00	1,37	2,61
SE11	2072908,00	17,14	98,52	55,38	85,10	12,96	14,70	16,53	0,54	20,54	7,98	4,32	11,76	9,78	2,54	6,89	7,51	9,36	25,83	46,00	3,19	2,82
SE12	1573672,50	18,42	71,15	51,84	80,60	17,38	18,16	27,41	0,46	18,18	3,31	1,29	9,24	7,57	2,19	26,14	6,10	14,41	26,85	46,00	3,11	2,90
SE21	812279,50	19,00	25,63	52,40	79,80	9,34	9,98	47,74	0,56	18,62	2,33	1,34	17,99	6,86	3,01	20,44	7,44	13,38	23,80	46,00	3,14	2,80
SE22	1401234,00	18,33	66,08	71,77	81,00	13,33	17,95	14,14	0,52	21,74	4,29	1,31	10,71	10,29	4,22	10,86	7,59	12,15	21,65	46,00	3,16	2,79
SE23	1886054,50	18,13	61,42	58,62	82,50	19,16	16,92	35,38	0,47	21,83	3,11	1,43	9,78	7,99	3,10	10,18	6,98	13,83	29,15	46,00	3,20	2,90
SE31	826125,50	19,13	0,00	39,10	80,80	8,85	11,72	37,21	0,58	19,12	2,26	0,87	23,68	3,54	1,55	32,42	6,54	14,49	30,41	46,00	3,16	2,94
SE32	368885,00	19,31	0,00	38,02	81,90	7,52	15,73	51,26	0,59	18,33	3,30	2,00	27,33	7,87	1,50	13,67	6,49	8,99	19,10	46,00	3,18	2,78
SE33	508053,50	18,38	36,21	37,81	87,00	8,71	17,05	23,94	0,58	18,21	2,45	1,62	15,99	5,31	1,69	18,59	6,18	10,13	16,59	46,00	3,14	2,94
SI01	1083969,50	15,83	32,00	50,47	82,40	5,61	34,81	19,10	0,63	19,99	1,45	2,66	8,15	10,54	4,81	19,65	5,58	15,03	46,63	33,00	1,75	2,44
SI02	968873,00	16,02	60,74	61,73	87,90	12,61	41,36	15,54	0,58	24,14	4,50	4,19	9,81	14,66	2,93	16,92	5,58	15,03	53,23	33,00	1,95	2,31
SK01	603234,00	14,17	100,00	75,72	95,90	12,75	26,17	23,94	0,49	24,65	7,87	5,64	10,04	8,90	5,57	4,29	12,99	30,92	62,14	36,00	2,42	2,64

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
SK02	1839022,50	14,15	25,58	47,65	92,40	6,99	19,49	38,97	0,61	23,97	1,60	2,15	3,04	10,85	4,45	11,40	7,33	54,42	62,14	36,00	1,65	2,82
SK03	1349507,50	14,58	24,60	34,66	91,90	4,96	19,05	52,62	0,63	21,91	2,21	1,50	8,82	6,28	3,86	18,92	8,51	41,71	62,14	36,00	1,78	2,80
SK04	1606620,00	15,31	39,64	44,47	89,00	7,96	26,48	35,84	0,61	23,19	1,64	1,24	6,84	6,47	2,00	23,77	7,72	56,37	62,14	36,00	2,07	2,70
UKC	2617121,00	17,17	82,79	64,21	74,80	14,45	50,46	15,83	0,50	24,92	2,00	2,49	5,27	15,60	2,93	11,11	9,40	28,81	18,32	49,00	2,63	2,93
UKD	6995516,00	17,45	85,62	69,92	75,60	13,65	44,90	17,91	0,46	25,23	2,87	2,74	9,46	16,86	3,02	8,46	10,39	24,34	15,37	49,00	2,97	2,87
UKE	5329352,00	17,15	88,79	66,56	74,70	23,86	28,09	24,80	0,42	25,46	2,37	3,17	8,29	12,91	4,62	13,73	9,89	22,00	10,19	49,00	2,55	2,85
UKF	4520805,50	17,47	67,32	68,02	74,70	17,42	26,68	31,22	0,39	24,62	2,61	2,46	8,63	9,97	2,55	8,83	9,74	23,40	14,47	49,00	2,96	2,75
UKG	5516262,50	17,98	83,72	74,03	73,50	25,45	16,46	28,23	0,44	25,44	2,59	2,99	6,39	8,88	3,30	14,77	9,78	20,74	11,31	49,00	2,70	2,83
UKH	5885852,00	17,88	77,49	74,38	78,10	19,67	31,98	12,97	0,43	22,44	3,91	5,08	9,12	13,02	2,05	9,16	10,42	17,08	14,35	49,00	2,80	2,99
UKI	8009467,50	15,27	99,24	90,46	82,90	17,91	23,57	12,59	0,47	20,29	7,02	8,48	9,88	12,40	0,88	7,37	10,29	10,14	6,34	49,00	2,61	2,48
UKJ	8613451,00	17,74	71,25	74,90	81,20	17,61	25,13	16,63	0,37	22,43	5,78	3,91	9,18	12,58	2,50	7,11	9,87	15,79	16,38	49,00	2,75	2,69
UKK	5312398,50	18,21	61,00	56,78	80,60	19,59	12,87	22,29	0,45	24,00	3,13	3,48	7,25	10,09	2,23	7,85	11,12	20,40	8,33	49,00	2,93	2,91
UKL	3023105,50	18,07	63,58	57,94	77,50	23,43	26,78	19,66	0,36	24,07	2,08	2,42	7,03	8,63	3,54	16,01	10,34	26,05	15,44	60,00	2,66	2,80
UKM	5253347,00	16,82	70,58	58,98	79,10	21,08	22,73	18,41	0,48	24,19	2,95	3,93	5,08	8,96	2,38	7,50	10,23	23,72	11,28	60,00	2,99	2,71
UKN	1809088,00	17,11	52,91	51,89	70,50	21,19	29,66	24,03	0,41	23,64	1,86	3,47	8,23	9,78	4,19	11,35	11,91	19,85	13,91	60,00	2,87	2,58
KHR	2703000,00	15,15	81,11	60,00	79,00	23,33	35,00	1,67	0,72	28,50	1,94	1,14	3,50	3,08	5,65	11,87	8,40	16,41	34,62	31,00	2,59	3,29

Джерело: побудовано автором за даними [11, 74, 215].

Параметр порівняння	Стадії життєвого циклу				
	1. Зародження (start-up)	2. Зростання (emerging growth)	3. Зрілість (nature stage)	4. Занепад (decline)	Відродження, зміна стану (transition)
Ресурси					
Ключові ресурси	Фінансові ресурси, клієнтська база	Людський капітал, фізичні активи (виробничі потужності)	Організаційні ресурси, технології	Фінансові ресурси, фізичні активи (виробничі потужності)	Людський капітал, клієнтська база (пошук нових клієнтів), фінансові ресурси
Інвестиції у ресурси (ресурсна стратегія)	Мінімальні інвестиції (стратегія самозабезпечення – bootstrapping strategy), оскільки інвестиції розглядаються як можливі втрати АБО максимальні інвестиції (ризикова стратегія)	Нарощування активів власного бізнесу. Інвестиції у кількість працівників, нових клієнтів та географічні зв'язки	Використання ресурсів мережі. Стратегія уникнення ризику. Стратегія рівномірного (але не максимального) інвестування усіх видів ресурсів	Скорочення меж бізнесу, ліквідація активів АБО модернізація фізичних активів АБО об'єднання активів учасників мережі (злиття)	Інвестиції розглядаються у контексті втрат, вони спрямовані на нові технології та орієнтовані на пошук нових ринків, але з урахуванням постійного скорочення витрат
Здібності та компетенції					
Тип здібностей	«Ключові» здібності, які формують ключові компетенції та визначають конкурентні переваги компанії	Динамічні здібності, які дозволяють трансформувати «ключові» здібності відповідно до вимог зовнішнього середовища	Функціональні (операційні) здібності, які властиві більшості компаній у галузі	Відсутні	Динамічні здібності, які дозволяють оновити «ключові» здібності відповідно до змін зовнішнього середовища
Характер здібностей	Статичний	Динамічний	Статичний	–	Динамічний
Організація бізнесу в мережі чи всередині компанії					
Ключові проблеми	Початкове фінансування, генерування виручки та визнання клієнтів	Стабілізація зростання та надійність продукції, задоволення зростаючого попиту	Уповільнення зростання, відсутність особливо привабливих інвестиційних можливостей за наявності коштів	Зниження попиту на традиційні продукти бізнесу, відсутність технічної ефективності	Пошук фінансових ресурсів та ідей для освоєння нових ринків

Параметр порівняння	Стадії життєвого циклу				
	1. Зародження (start-up)	2. Зростання (emerging growth)	3. Зрілість (nature stage)	4. Занепад (decline)	Відродження, зміна стану (transition)
Механізм управління	Ринок	Мережа (гібрид фірми та ринку)	Мережа	Фірма	Ринок
Взаємодія з контрагентами	Інвестиції у клієнтську базу, оскільки необхідне визнання з боку клієнтів. Розвиток відносин з кредиторами	Інвестиції у клієнтів носять пристосовницький характер, оскільки попит перевищує пропозицію. Інвестиції у постачальників та кредиторів	Інвестиції у кредиторів мінімальні. Розвиток відносин (мережі) з усіма зацікавленими сторонами	Інвестиції у кредиторів (фінансові ресурси). Стратегія взаємодії з іншими контрагентами.	Інвестиції у клієнтську базу, оскільки необхідне визнання з боку клієнтів. Розвиток відносин з кредиторами
Взаємодія з інституційним середовищем	Стратегія захисту та реагування – мінімальне виконання норм для уникнення ризиків	Стратегія пристосування та уникнення ризику	Стратегія пристосування та уникнення ризику	Стратегія захисту та реагування	Стратегія захисту та реагування
Специфіка (цінність) пропозиції					
Залежність від постачальників	Відносно низька	Висока через зростання попиту	Низька через монопольність влади	Висока через необхідність відстрочки платежів за поставки	Відносно низька
Співвідношення трансакційних та трансформаційних витрат	Трансакційні перевищують трансформаційні	Трансформаційні перевищують трансакційні	Трансформаційні перевищують трансакційні	Трансакційні перевищують трансформаційні	Трансакційні перевищують трансформаційні
Вид ренти	Підприємницька (доходи від ризику та інновацій)	Підприємницька. Рікардіанська (доходи від володіння обмеженими цінними ресурсами)	Підприємницька. Рікардіанська. Монопольна (доходи від ринкової влади). Партнерська (доходи від роботи у мережі)	Монопольна (доходи від ринкової влади). Партнерська (доходи від роботи у мережі)	Підприємницька (доходи від ризику та інновацій)

Джерело: узагальнено автором за даними [16, 55, 58, 78, 128].

Додаток Н

Розподіл обсягів фінансування Планів реалізації Стратегій розвитку регіонів України на період 2021–2023 років за стратегічними цілями, тис. грн

№ з/п	Назва регіону	Стратегічні цілі розвитку регіону	Обсяги фінансування проєктів, передбачених стратегічною ціллю
1.	Вінницька	1. Конкурентоспроможний регіон на основі інноваційного та сталого розвитку	19290453,10
		2. Регіон належного та ефективного урядування	73998,80
		3. Регіон сталого гуманітарного розвитку	1051707,50
		4. Регіон спроможних громад та успішних людей	596306,00
		5. Регіон безпечного середовища	799590,10
	Всього		21812055,50
2.	Донецька	1. Оновлена, конкурентоспроможна економіка	16446436,30
		2. Якість життя та людський розвиток	12076284,90
		3. Ефективне управління та безпека в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів	2797159,20
		4. Екологічна безпека та збалансоване природокористування	7084891,30
	Всього		38404771,70
3.	Закарпатська	1. Збереження та розвиток людського та соціального капіталу	3796287,10
		2. Прискорення досягнення конкурентоспроможності та інноваційності регіональної економіки	9963093,80
		3. Побудова локальних економік знань та смарт-спеціалізація	7572720,00
		4. Забезпечення охорони довкілля, екологічно збалансованого і раціонального природокористування та просторової гармонії	4005097,26
		5. Забезпечення сталого розвитку сільських та гірських територій в умовах системних реформ	1806455,42
	Всього		27143653,57
4.	Запорізька	1. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення.	5840389,49
		2. Конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі	58614459,40
		3. Гармонійний просторовий розвиток	20811210,60

№ з/п	Назва регіону	Стратегічні цілі розвитку регіону	Обсяги фінансування проєктів, передбачених стратегічною ціллю
		4. Екологічна безпека та збереження природних ресурсів	1922250,00
		Всього	87188309,49
5.	Івано-Франківська	1. Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації	2151478,20
		2. Розвиток інфраструктури області	17421607,09
		3. Створення комфортних та безпечних умов проживання на території області	8388853,00
		Всього	27961938,29
6.	Луганська	1. Економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище	966781,50
		2. Відновлення критичної інфраструктури регіону	21368447,00
		3. Ефективне управління, орієнтоване на людину	3814698,40
		4. Безпека, національна ідентичність та цілісний інформаційний простір	35673,00
		Всього	26185599,90
7.	Львівська	1. Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації	20492166,60
		2. Якісне життя	4263570,00
		3. Збалансований просторовий розвиток	33639110,00
		4. Чисте довкілля	2019939,30
		5. Туристична привабливість	2317926,00
		Всього	62732711,90
8.	Одеська	1. Новий соціально-гуманітарний розквіт	1849873,47
		2. ЕКОтрансформація	3962943,44
		3. Глобалізація туристично-культурного середовища та інфраструктурний розвиток	12676025,10
		4. Ефективний економічний простір	1620246,40
		5. Формування на засадах інновацій експортно-орієнтованої харчової індустрії	20410,00
		Всього	20129498,40
9.	Полтавська	1. Висока якість життя, комфортні умови та добробут	3487400,00
		2. Збалансована інноваційна конкурентоспроможна економіка	373600,00
		3. Ефективне управління просторовим розвитком, забезпечення балансу екосистем та охорона довкілля	8081600,00
		Всього	11942600,00
10.	Рівненська	1. Розвиток конкурентної економіки	50846,00

№ з/п	Назва регіону	Стратегічні цілі розвитку регіону	Обсяги фінансування проєктів, передбачених стратегічною ціллю
		2. Збалансований розвиток територій	1709850,00
		3. Розвиток людського капіталу	1593806,97
		Всього	3354502,97
11.	Харківська	1. Забезпечення високої якості життя населення на всьому просторі регіону	3760707,9
		2. Забезпечення чистого оточуючого середовища на всьому просторі регіону	494806,20
		3. Побудова конкурентоспроможної та смарт-спеціалізованої просторової економіки з високою доданою вартістю	886426,40
		4. Забезпечення інвестиційно привабливого клімату в регіоні і створення інноваційної та інвестиційної інфраструктури	3843649,00
		5. Забезпечення європейського рівня управління та самоврядування в регіоні	190424,00
		Всього	9176013,50
12.	Херсонська	1. Місцевий економічний розвиток з урахуванням діджиталізації та інноваційно-інвестиційних процесів	3232279,00
		2. Демографічний та просторовий розвиток	6861118,18
		3. Екологічна безпека та ресурсозбереження	38000331,30
		4. Назва відсутня	1333495,00
		Всього	49427223,48
13.	Хмельницька	1. Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки	5828155,50
		2. Зростання інноваційного потенціалу та смарт-спеціалізація	265050,00
		3. Розвиток людського потенціалу	56930,00
		4. Підвищення якості життя та збереження довкілля	5345487,2
		Всього	11495622,70
14.	Чернігівська	1. Розвиток людського потенціалу	2099801,00
		2. Комфортні та безпечні умови для життя	4166455,00
		3. Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки	291351,00
		4. Прискорений інноваційний розвиток пріоритетних сфер економічної діяльності	75605,00
		5. Посилення спроможності громадянського суспільства	76250,00
		Всього	6709462,00

Джерело: узагальнено автором за даними [85–92, 95, 96, 104, 105, 141].

Додаток П

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Публікації у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Вплив реформи фіскальної децентралізації на місцеві бюджети України. *Соціальна економіка*. 2016. Вип. 51, № 1. С. 59–68.
URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/7223/6718> (1,14 друк. арк., особисто автору належить 0,84 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: визначено особливості розподілу податкових надходжень між різними рівнями влади; проведено оцінку достатності фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення сталого розвитку територій).
2. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Теоретико-методичні засади розвитку регіонального економічного простору в умовах трансформаційних зрушень. *Соціальна економіка*. 2016. Вип. 52, № 2. С. 46–53.
URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/8242/7751> (1,12 друк. арк., особисто автору належить 0,72 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: досліджено сутнісні характеристики та структури регіонального економічного простору; запропоновано індикатори для оцінки рівня розвитку його складових; обґрунтовано закономірності еволюції економічного простору; запропоновано класифікацію та визначено особливості функцій економічного простору).
3. Корепанов О. С., Прус Ю. І., Чала Т. Г. Короткострокове прогнозування пропозиції робочої сили на ринку праці України. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 4. С. 216–222.
URL : https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2017&abstract=2017_04_0&lang=ru&stqa=33 (0,82 друк. арк., особисто автору належить 0,68 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: розкрито сутність концепції недовикористання робочої сили; обґрунтовано доцільність застосування методу Singular Spectrum Analysis (SSA) для аналізу та прогнозу часових рядів соціально-економічних показників, розроблено алгоритм застосування цього методу; побудовано

прогноз показників розвитку ринку праці з початку 2016 року до кінця 2018 року).

4. Прус Ю. І., Демченко С. В. The role of institutional factors in providing population welfare. *Соціальна економіка*. 2017. Вип. 54, № 2. С. 132–139. URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/10901> (1,18 друк. арк., особисто автору належить 0,85 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: досліджено вплив інститутів та інституційних чинників на рівень забезпечення добробуту населення; розкрито сутність понять інклюзивних та екстрактивних інститутів; виявлено особливості формування інституційного середовища в Україні та його роль у забезпеченні добробуту населення; проведено порівняльний аналіз стану інституційного середовища України з іншими країнами світу).
5. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. Social entrepreneurship in Ukraine: problems and prospects. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. Р. 72–78. URL : https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-3_0-pages-72_78.pdf (0,48 друк. арк., особисто автору належить 0,31 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: виокремлено сучасні тенденції, основні бар'єри та можливості розвитку соціального підприємництва в Україні; запропоновано класифікацію соціальних підприємств за ступенем соціальної та бізнес-активності; досліджено досвід становлення та розвитку соціального підприємництва у країнах Європи).
6. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Глобальні орієнтири просторового розвитку в сучасних умовах: виклики для України. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 55. С. 50–61. URL : [https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article /view/11684/11084](https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/11684/11084) (0,82 друк. арк., особисто автору належить 0,68 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: узагальнено глобальні орієнтири та виклики просторового розвитку; досліджено еволюцію поняття «економічний простір» та виявлено його особливості на різних стадіях економічного розвитку; досліджено особливості зміни вагомості чинників забезпечення конкурентоспроможності регіонів).
7. Прус Ю. І. Еволюція інститутів та механізмів просторового розвитку економіки. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 56. С. 56–68. URL : <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/12452/11847> (0,48 друк. арк.).

8. Прус Ю. І. Концептуальний підхід до управління розвитком просторового капіталу. Економічний форум. 2020. № 2. С. 36–43.
URL : http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyu_forum/article/view/109/100 (0,46 друк. арк.).

Публікації у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку:

9. Rodchenko V., Rekun G., Prus Yu. External academic mobility of students: case for Ukraine. *Handel Wewnętrzny*. 2017. № 1. P. 56–69. (Польща).
URL : <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-6c81f075-97d8-4e6f-aa2d-d98f26b192b2> (0,52 друк. арк., особисто автору належить 0,46 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: проведено аналіз причин активності та основних бар'єрів участі студентів у програмах зовнішньої академічної мобільності; розроблено рекомендації щодо налагодження інституційних контактів через мігрантів).
10. Rodchenko V., Prus Yu., Svidenska M., Khripunova D. Assessment of the transport complex in providing economic spatial development of the territories. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol. 7, No 4.3 (Special Issue 3). P. 128–134. (Об'єднані Арабські Емірати).
URL : <https://www.sciencepubco.com/index.php/ijet/article/view/19970> (0,53 друк. арк., особисто автору належить 0,35 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: виявлено особливості та основні тенденції розвитку транспортної мережі в Україні; використавши результати анкетування, проведеного за участю автора, проаналізовано вплив транспортного чинника на забезпечення соціальної включеності мешканців на локальному рівні; запропоновано підхід до кластеризації громад залежно від показників просторово-економічного розвитку).
11. Rodchenko V., Rekun G., Naidina E., Prus Yu. Spatial forms of organizing innovative infrastructure of Ukraine in terms of sustainable development. *Acta Innovations*. 2019. № 33. P. 111–123. (Польща).
URL: http://www.proakademia.eu/gfx/proakademia2014/userfiles/_public/acta_innovations/wydanie_33/nr_33_11.pdf (0,44 друк. арк., особисто автору належить 0,14 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: досліджено особливості просторових форм організації інноваційної інфраструктури регіонів України у порівнянні з воєводствами Польщі; розкрито сутність реалізації політики інноваційного розвитку в контексті смарт-спеціалізації;

запропоновано концептуальний підхід до оцінки рівня розвитку інноваційної інфраструктури).

Розділи монографій, опубліковані у співавторстві:

12. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Сутність інноваційного розвитку у контексті стратегії розумної спеціалізації. Менеджмент ХХІ століття : глобалізаційні виклики : монографія ; за ред. д.е.н., проф. І. А. Маркіної. Полтава : Видавництво «Сімон», 2017. 728 с. С. 156–166 (0,42 друк. арк., особисто автору належить 0,32 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:* обґрунтовано теоретико-методичні засади формування регіональної інноваційної політики України на основі розумної спеціалізації, проведено порівняльний аналіз показників інноваційного розвитку України та країн-членів ЄС-28).
13. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Чинники розвитку територій. Місцевий розвиток : кращі практики та інструменти розумного зростання : колективна монографія ; за заг. ред. проф. В. Б. Родченка. Харків : Друкарня «Мадрид», 2017. 212 с. С. 135–183 (2,53 друк. арк., особисто автору належить 1,73 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:* виокремлено передумови формування просторового капіталу на локальному рівні; проведено діагностику мережеских форм організації та оцінку домінантних компонент просторово-економічного розвитку на рівні ОТГ Харківської області).
14. Родченко В. Б., Прус Ю. І., Свіденська М. С., Хрипунова Д. М. Особливості формування кластерів як інструменту забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України. Соціально-економічний розвиток України : просторовий, організаційно-адміністративний та ціннісний виміри : монографія ; за заг. ред. В. В. Александрова, В. Б. Родченка, В. П. Третяк. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 372 с. С. 7–57 (2,32 друк. арк., особисто автору належить 1,61 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:* розкрито особливості формування кластерів як інструменту забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України, досліджено передумови формування та сутність кластерів в умовах трансформації економіки).
15. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. Spatial component of providing the basic conditions for the security of the national economy. Security of the XXI century : national and geopolitical aspects. Prague, 2019. 500 p. P. 35–43 (0,91 друк. арк., особисто автору належить 0,59 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача:*

проаналізовано вплив компонент просторового капіталу на рівень безпеки національної економіки).

16. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. The features of implementation of regional innovation policy in the context of the smart specialization strategy. Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine. Prague, 2019. 496 p. P. 88–108 (1,04 друк. арк., особисто автору належить 0,64 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: визначено драйвери інноваційного розвитку України, які можуть стати пріоритетними видами економічної діяльності при розробці стратегії розумної спеціалізації країни; запропоновано методикку щодо визначення опорних регіонів на основі розрахунку індексу структурної відстані).
17. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Просторові моделі концентрації інноваційного розвитку. Смарт-розвиток економіки : концепти та інструментарій : монографія : за заг. ред. В. Б. Родченка. Харків : Право, 2019. 204 с. С. 6–47 (2,24 друк. арк., особисто автору належить 1,66 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: систематизовано чинники, які сприяють та стримують інноваційний розвиток; запропоновано класифікацію просторових форм розвитку інноваційної інфраструктури територій; розкрито глокальну природу інноваційного розвитку; проаналізовано рівень включеності українських інституцій у глобальні дослідницькі мережі).

Наукові публікації апробаційного характеру:

18. Prus Yu. Evolution of spatial development theories as the basis for modern management of regions // Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century : Матеріали VI Всеукраїнської студентської наукової конференції з міжнародною участю (3 березня 2017 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 55–58 (0,96 друк. арк.).
19. Прус Ю. І. Концепція розумної спеціалізації як механізм управління інноваційним розвитком регіонів України // Проблеми та тенденції стабілізації соціально-економічного розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (21-22 квітня 2017 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 118–120 (0,16 друк. арк.).
20. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Європейська інноваційна політика : досвід для регіонів України // Проблеми формування та розвитку інноваційної

- інфраструктури : виклики постіндустріальної економіки : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 травня 2017 р.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 970–971 (0,12 друк. арк., особисто автору належить 0,05 друк. арк.; розкрито роль концепції смарт-спеціалізації у забезпеченні сталого інноваційного розвитку).
21. Прус Ю. І. Чинники та умови розвитку об'єднаних територіальних громад // Соціально-економічний розвиток економіки : виклики та шляхи стабілізації : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (20-21 квітня 2018 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 75–79 (0,18 друк. арк.).
22. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Ефективність процесів децентралізації в Україні в координатах просторового розвитку // Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (19 червня 2018 року, м. Умань). С. 289–291 (0,18 друк. арк., особисто автору належить 0,08 друк. арк.; проведено оцінку демографічної компоненти розвитку просторового капіталу на локальному рівні).
23. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Ресурси розвитку інноваційного середовища України: гроші & люди // Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів : матеріали круглого столу (8 червня 2018 року, м. Харків). С. 118–123 (0,23 друк. арк., особисто автору належить 0,11 друк. арк.; проаналізовано основні показники фінансування інноваційної діяльності в регіонах України).
24. Прус Ю. І., Барінова Д. С. Підприємницьке відкриття та стратегія вибору розумної спеціалізації: Харківський сценарій // Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності : збірник наукових праць за підсумками круглого столу (14 грудня 2018 року, м. Харків). 2018. С. 172–176. (0,24 друк. арк., особисто автору належить 0,14 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: запропоновано підхід до формування регіональних інноваційних стратегій на принципах розумної спеціалізації).
25. Rodchenko V., Jiafei Guo, Prus Yu., and Liu Zeyu. Criteria for choosing the priorities of a smart development of industrial centers in the context of globalization // International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics (NTI-UkrSURT 2019) : Fifteenth Scientific and Practical International Conference. SHS Web of Conferences. Volume 67, 2019. DOI <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196701012> (Web of Science) (0,34 друк.

- арк., особисто автору належить 0,07 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: запропоновано методичний підхід до оцінки стану розвитку просторового капіталу за ознаками внутрішньої технологічної структури, експортної (імпоротної) спеціалізації, інтелектуального капіталу, структури інвестиційних потоків та структурної динаміки).
26. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Територіальна та галузева концентрація виробництва: кадрові та інноваційні передумови розвитку господарської діяльності регіону // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах : збірник наукових праць за підсумками круглого столу (17 травня 2019 року, м. Харків). Харків : Право, 2019. С. 35–42 (0,16 друк. арк., особисто автору належить 0,09 друк. арк.; виокремлено сучасні тренди територіальної та галузевої концентрації виробництва; узагальнено причини виникнення інноваційних розривів та запропоновано інструменти їх подолання).
27. Родченко В. Б., Го Цзя Фей, Прус Ю. І., Лю Цзеюй. Критерії вибору пріоритетів розумного розвитку індустріальних центрів в умовах глобалізації // Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика : XV науково-практична міжнародна конференція (6–8 червня 2019 року, м. Харків). Харків, 2019. С. 41–42 (0,18 друк. арк., особисто автору належить 0,05 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано структурні показники вибору пріоритетів розумного розвитку).
28. Родченко В. Б., Прус Ю. І., Хрипунова Д. М. Напрямки адаптації методики вибору пріоритетів смарт-спеціалізації для Харківської області // New Economics: матеріали Міжнародного наукового форуму “New Economics – 2019” (м. Київ, 14–15 листопада 2019 року): в 2-х томах. Т. 1 ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 368 с. С. 340–346 (0,22 друк. арк., особисто автору належить 0,11 друк. арк.; *Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано напрямки вибору пріоритетних доменів розумних спеціалізацій для Харківського регіону).
29. Prus Yu. Methodical approaches to the assessment of development of territory's spatial capital. Тенденции экономического развития в XXI веке : международная научная конференция. 28 февраля 2020 года, г. Минск (0,28 друк. арк.).

Додаток Р
Впровадження результатів дисертації

УКРАЇНА
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
АПАРАТ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

вул. Сумська, 64, м. Харків, 61002, тел./факс (057) 700-21-05
E-mail: obladm@kharkivoda.gov.ua

01.10.2019 № 01-76/7575
на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації
Прус Юлії Ігорівни,
що подана на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 073 «Менеджмент»,
спеціалізація «Менеджмент і адміністрування»

У дисертації Прус Юлії Ігорівни досліджено теоретичні і практичні засади організаційного забезпечення управління просторовим капіталом. Розроблено комплекс заходів, що повністю корелюють з діяльністю органів місцевого самоврядування: запропоновано структурну, процесну та об'єктну складові формування просторового капіталу; розроблено організаційно-економічний механізм управління просторовим капіталом; побудовано когнітивну карту розвитку просторового капіталу Харківської області та запропоновано альтернативні сценарії його розвитку; розроблено концептуальну модель формування політики розвитку просторового капіталу.

Результати дослідження використовуються при розробці Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки, а також рекомендовано до впровадження ряду міст та районів Харківської області у 2019 році.

Керівник апарату обласної
державної адміністрації

Вікторія БЕЛЯВЦЕВА

001408

УКРАЇНА

**ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

вулиця Свободи 5, Дерзепром, 3 під., 8 пов., м. Харків, 61022, тел.: (057) 705-10-17, факс: 705-10-29
E-mail: uek@kharkivoda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38157940

09.06.2020 № 12-Н/2141
на № _____ від _____

**ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації
Прус Юлії Ігорівни**

Положення наукової новизни дисертації Прус Юлії Ігорівни на тему «Організаційне забезпечення управління просторово-економічним розвитком України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 07 – Управління та адміністрування за спеціальністю 073 – Менеджмент, розглядалися та знайшли практичне використання у роботі Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації.

Зокрема, результати діагностики якості процесів планування та проєктування територіального розвитку, концептуальні положення організаційного забезпечення управління просторово-економічним розвитком у частині узгодження протиріч між ключовими стейкхолдерами, а також запропонований дисертанткою інструментарій визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку регіону, виходячи зі структурної подібності вихідних параметрів просторового капіталу, розглядалися та були схвалені під час розробки стратегічно-програмних документів соціально-економічного розвитку Харківської області на коротко- та середньостроковий період та уточненні пріоритетних напрямів діяльності Департаменту.

Директор Департаменту

Антон КОЗЛОКОВ

002146

УКРАЇНА
Харківська область
Коломацький район
Коломацька селищна рада

61041, Харківська область, Коломацький район, смт. Коломацьке, вул. Героїв УМирних, 1 (факс 20-2-80, тел. 50-2-50, www.kolomacki-rada.gov.ua, e-mail: 6104117@ukr.net)

від 05.06.2019 № 1226/19-15
на № _____ від _____

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
Прус Юлії Ігорівни

Результати дисертаційної роботи Прус Юлії Ігорівни на тему «Організаційне забезпечення управління просторово-економічним розвитком України» розглядалися та були використані у роботі виконавчого комітету Коломацької селищної ради Коломацького району Харківської області, зокрема: елементи запропонованого підходу до організації політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні, узагальнення існуючих протиріч між ключовими стейкхолдерами, що впливають на економічний розвиток, та прийняті до уваги при розробці Стратегії розвитку Коломацької селищної об'єднаної територіальної громади на 2019-2025 роки.

Методичні основи запропонованого підходу до діагностування організаційних передумов включеності економічних агентів у процеси просторово-економічного розвитку використовуються у роботі відділу економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та комунальної власності Коломацької селищної ради.

Селищний голова

Володимир ГУРТОВИЙ

ЦЕНТР РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ Харківський відокремлений підрозділ

пров. Банний, м. Харків, 61003, тел. (+38057) 731 12 01, (+38067) 610 37 80
e-mail: ktarkiv@gdc.org.ua, web: <http://www.gdc.org.ua>, код ЄДРПОУ 41056388

13 вересня 2019 року № 01/1-8/2/259/1

ДОВІДКА про впровадження результатів дисертації Прус Юлії Ігорівни, що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 073 «Менеджмент», спеціалізація «Менеджмент і адміністрування»

У Харківському ВП Установи «Центр розвитку місцевого самоврядування» детально ознайомилися з науковими розробками Прус Юлії Ігорівни, пов'язаними з дослідженням структурних компонент формування просторового капіталу та обґрунтуванням принципів управління їх розвитком.

Наукові розробки отримали схвальну оцінку у Харківському ВП Установи «Центр розвитку місцевого самоврядування» та використовуються при розробці стратегічно-програмних документів соціально-економічного розвитку на коротко- та середньостроковий періоди, інвестиційних паспортів об'єднаних територіальних громад Харківської області та уточненні пріоритетів їх розумного розвитку.

Практичне втілення отримали рекомендації щодо забезпечення пропорційності та збалансованості людської, логістичної та адміністративно-організаційної компонент розвитку просторового капіталу, реалізації ключових принципів регіональної політики та створення інституційних умов для розвитку територій і об'єднаних територіальних громад області.

Науковий і практичний інтерес становлять розробки дисертанта в частині обґрунтування концептуальних засад розвитку просторового капіталу та управління ним, а також застосування підходів когнітивного моделювання при ідентифікації основних проблем формування та розвитку просторового капіталу в об'єднаних територіальних громадах Харківської області.

Довідка видана для підтвердження наукової та практичної значущості результатів дисертації.

Директор
Харківського ВП Установи
«Центр розвитку місцевого самоврядування»

Д.С. Барінова

Вих. №1 від 15.09.2018 р.

Спеціалізованій вченій раді

ДОВІДКА
про впровадження основних результатів дисертації
на здобуття ступеня доктора філософії
Прує Юлії Ігорівни

Цією довідкою засвідчується, що розроблений дисертантом підхід до управління просторово-економічним розвитком, який враховує особливості концентрації, локалізації у просторі та включеності економічних агентів, зокрема у частині аналізу особливостей концентрації компонент просторового капіталу на та локальному рівні для Пісочинської об'єднаної територіальної громади Харківської області дозволили точніше діагностувати поточний стан розвитку Пісочинської об'єднаної територіальної громади?

- були враховані при розробці партисипативної Стратегії розвитку Пісочинської ОТГ до 2028 року, у плані її реалізації до 2021 року включно та у Методичних рекомендаціях з партисипативного стратегічного планування для місцевих територіальних громад України. Дані три документи фактично підготовлені Громадською спільнотою «Слобожанські стратегії» в межах проекту «Improving the local governance in the Pisochinsky amalgamated community in Kharkiv region through creation and adoption of a participatory development strategy», який здійснюється за фінансовою підтримкою Уряду Канади згідно грантової угоди №CFLJ-2018-KYIV-0002 між Громадською спільнотою «Слобожанські стратегії» та її Величністю повноправною Королевою Канади в особі Посла Канади в Україні Романа Ващука.
 - запропоновані виконкому Пісочинської селищної ради до регулярного застосування у практиці планування розвитку громади.
- Розроблена партисипативна стратегія і методичні рекомендації були офіційно опубліковані і поширені в Україні на правах вільного доступу у 2018 р.

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед отримувачем.

Виконавчий директор
громадської спільноти «Слобожанські стратегії»,
доктор наук з державного управління, доцент

І.В. Дунаєв

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, факс +38 057 705-02-41,
Тел. +38 057 705-12-47, +38 057 707-52-31, E-mail: unioukr@karazin.ua

05.06.2020 № 0501-137
м. № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
викладача кафедри управління та адміністрування
ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Прус Юлії Ігорівни на тему «Організаційне забезпечення управління
просторово-економічним розвитком України»

Основні результати дисертаційної роботи Прус Юлії Ігорівни розглядалися на засіданнях кафедри управління та адміністрування і науково-методичної комісії ННІ «Каразінська школа бізнесу» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, визнані корисними та рекомендовані для впровадження у рамках викладання навчальних дисциплін кафедри для здобувачів спеціальності 073 «Менеджмент» та 076 «Підприємництво, торгівля і біржова діяльність», зокрема:

- узагальнення принципів та мережових форм організації економічної діяльності, матриці та піраміди включеності економічних агентів у процесі просторово-економічного розвитку при викладанні навчальної дисципліни «Регіональна економіка»;
- класифікація стратегій розвитку регіонів України залежно від пріоритетів їх фокусування, обґрунтування моделей реалізації політики просторово-економічного розвитку, а також система удосконалення організаційного забезпечення управління розвитком територій на локальному та субнаціональному рівнях при викладанні навчальної дисципліни «Державне та регіональне управління»;
- підхід до оцінки ключових параметрів розвитку територій, діагностики просторових особливостей процесів планування та проєктування територіального розвитку при викладанні навчальної дисципліни «Прогнозування та соціально-економічне планування».

Проректор
з науково-педагогічної роботи

Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

Додаток С

Довідки про участь здобувача у виконаних науково-дослідних роботах

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА
ННІ «КАРАЗІНСЬКА ШКОЛА БІЗНЕСУ»
61002, м. Харків, вул. Мираносицька, 1
тел. (063) 331-17-29, e-mail: kbs@karazin.ua

Довідка
про участь у науково-дослідній роботі
викладача кафедри управління та адміністрування
ННІ «Каразінська школа бізнесу»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Прус Юлії Ігорівни

1. Вид впровадження результатів: Прус Ю.І. була співвиконавцем науково-дослідної теми «Чинники та передумови соціально-економічного розвитку України: просторовий, організаційно-адміністративний та ціннісний виміри» (номер державної реєстрації – 0117U004823). Результати її дисертації були використані при підготовці колективної монографії «Соціально-економічний розвиток України: просторовий, організаційно-адміністративний та ціннісний виміри» та проміжних звітів за 2018 та 2019 роки.

2. Форма впровадження: колективна монографія «Соціально-економічний розвиток України: просторовий, організаційно-адміністративний та ціннісний виміри», проміжні звіти виконання науково-дослідної роботи за 2018 та 2019 роки.

3. Результати Прус Ю.І., одержані у рамках виконання науково-дослідної роботи: надано рекомендації щодо реалізації політики розвитку кластерних мереж в Україні, узагальнено організаційні моделі кластерних систем на різних рівнях їх життєвого циклу та обґрунтовано заходи з формування ефективної моделі управління кластером.

Керівник науково-дослідної теми,
доктор економічних наук, доцент

Вікторія ТРЕТЯК

Директор
ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Володимир АЛЕКСАНДРОВ

Довідка

про використання результатів дисертаційної роботи викладача кафедри управління та адміністрування ІННІ «Каразінська школа бізнесу» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Прус Юлії Ігорівни на тему «Організаційне забезпечення управління просторово-економічним розвитком України» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 073 – Менеджмент

ІННІ «Каразінська школа бізнесу» підтверджує, що результати дисертаційної роботи Прус Ю.І. щодо виокремлення кращих траєкторій мобілізації просторового капіталу на основі структурної подібності його вихідних параметрів для Харківської області та 205 регіонів країн ЄС були використані при розробці науково-дослідної роботи за темою «Механізми розвитку інвестиційної інфраструктури регіону» (2017 рік, номер державної реєстрації – 0117U004877).

Пропозиції Прус Ю.І. щодо діагностування просторових особливостей процесів планування та проєктування розвитку Харківської області були використані при підготовці аналітичної записки для Департаменту економіки та міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації (№4501-01/19.401 від 25 червня 2019 року) та проміжного звіту у рамках виконання науково-дослідної роботи за темою Розробка інструментарію реалізації стратегії розумної спеціалізації Харківського регіону (2019 рік, номер державної реєстрації – 0118U002040).

Довідка видана до спеціалізованої вченої ради з метою підтвердження практичної та теоретичної значимості результатів дисертації Прус Ю.І.

Керівник науково-дослідних тем,
доктор економічних наук, професор

Володимир РОДЧЕНКО

Директор
ІННІ «Каразінська школа бізнесу»

Володимир АЛЕКСАНДРОВ

Довідка

про участь у науково-дослідній роботі

Видана Прус Юлії Ігорівні з підтвердженням про те, що вона дійсно брала участь у виконанні науково-дослідних робіт за комплексним науковим проектом молодих вчених держбюджетної теми «Розробка інструментарію реалізації стратегії смарт-спеціалізації у Харківському регіоні» (номер держреєстрації – 0117U004967) та обґрунтувала критеріальний апарат діагностики мережових форм організації просторового капіталу на локальному рівні, розробила методичний підхід до діагностики організаційних передумов включеності економічних агентів у процеси просторово-економічного розвитку, а також прийняла участь у розробці дорожньої карти вибору інструментарію реалізації політики розвитку кластерних утворень на рівні територіальних громад. Результати дисертації Прус Ю.І. були використані при підготовці низки аналітичних записок для департаментів Харківської обласної державної адміністрації, представників органів місцевого самоврядування Харківської області, проміжних звітів у рамках виконання держбюджетної теми за 2017-2019 роки.

Керівник науково-дослідної теми,
доктор юридичних наук,
кандидат економічних наук, доцент

Олексій НАВРОЦЬКИЙ

Директор
ІНІ «Каразінська школа бізнесу»

Володимир АЛЕКСАНДРОВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, факс +38 057 705-02-41, тел. +38 057 705-12-47, +38 057 707-52-31,
E-mail: univer@karazin.ua, код ЄДРПОУ 02071205

№ _____
на № _____

Довідка

Видана Прус Юлії Ігорівні і підтверджує її участь у виконанні науково-дослідної теми кафедри економіки та менеджменту економічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Методичні основи та практичні рекомендації до формування стратегічних інноваційних орієнтирів соціально-економічного розвитку національного господарства» (номер державної реєстрації – 0114U000923). Тема затверджена рішенням кафедри (протокол №11 від 22 листопада 2013 року) та рішенням Вченої ради економічного факультету (протокол №11 від 25 листопада 2013 року).

У межах теми Прус Ю.І. розроблені пропозиції щодо формування організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку промислових підприємств.

Керівник науково-дослідної теми,
доктор економічних наук

 Вікторія ТРЕТЯК

Учений секретар НДЧ,
кандидат економічних наук

 Вікторія ЛУНЬОВА

31.05.2019 № 3
На № _____ від _____

Ректору
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
академіку НАН України
Бакірову В.С.

Офіційне повідомлення

Цим листом підтверджуємо, що ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» працює над реалізацією міжнародного науково-дослідного проекту «Trends in the modernization of economic management systems», який фінансується за кошти фізичних осіб з Чеської Республіки. У ході виконання проекту з метою популяризації наукової думки українських вчених у європейському науковому просторі підготовлено колективну монографію «Розбудова інноваційної еколого-економічної системи в Україні».

Науково-педагогічні працівники та аспіранти кафедри управління та адміністрування Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна приймали активну участь у виконанні проекту за вказаною проблематикою та є авторами декількох розділів монографії, а саме:

1. Доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування Родченко В.Б., викладач кафедри управління та адміністрування Прус Ю.І. Розділ: "The features of implementation of regional innovation policy in the context of the smart specialization strategy".
2. Доктор економічних наук, доцент, професор кафедри управління та адміністрування Третяк В.П., аспірант кафедри управління та адміністрування Андреева К.О., аспірант кафедри управління та адміністрування Беляй М.С. Розділ: "Place of agricultural holdings in providing sustainable development of rural areas: innovative and socio-economic aspects".
3. Доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування Портна О.В. Розділ: "The financial system of Ukraine functioning: information-analytical approach".
4. Кандидат економічних наук, старший викладач кафедри управління та адміністрування Крамаренко А.С. Розділ: "Wellness initiatives as a factor of business growth".

Проректор
з міжнародних програм та проєктів

[Handwritten signature]
Т. В. Пономаренко